

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Муассисаи давлатии таълимии

«ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ХУҶАНД

БА НОМИ АКАДЕМИК БОБОҶОН ҒАФУРОВ»

ТДУ – 373 (575.3)
ТКБ – 74.03 (5 тоҷ)
Ҷ – 89

Ба ҳукми дастнавис

ҶУМАЗОДА УМЕДА РАБИМҚУЛ

**ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ
ГРАММАТИКИИ ОМУЗГОРИ ОЯНДАИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ ДАР
АСОСИ МУОШИРАТИ БАЙНИҒАРҶАНӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ аз рӯйи
ихтисоси 5.3 – Педагогика (5.3.10.9 – Назария ва технологияи таълими
забонҳои хориҷӣ (забони англисӣ))

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои педагогӣ,
профессор Абдуллоева М.А.

ХУҶАНД – 2026

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	3
БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ОМОДАГИИ КАСБИИ ОМЎЗГОРОНИ ОЯНДАИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ ДАР ФАКУЛТЕТҲОИ ТАХАССУСӢ	17
1.1. Хусусиятҳои тайёрии касбии омӯзгори муосири забони хориҷӣ дар мактаби олии мувофиқи дидгоҳи салоҳиятнокӣ	17
1.2. Салоҳияти муоширатӣ бо забони хориҷӣ ҳамчун ҳадафи асосии таҳсил дар факултетҳои тахассусӣ	40
1.3. Вазъи сатҳи ташаккулёбии салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони англисӣ дар мактаби олии Хулосаи боби I	57 70
БОБИ II. АМСИЛАИ ТАШАККУЛИ САЛОҲΙΑТИ ГРАММАТИКӢ ОМЎЗГОРОНИ ОЯНДАИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР АСОСИ МУОШИРАТИ БАЙНИФАРҲАНГӢ	76
2.1. Баррасии вижагиҳои салоҳияти грамматикӣ дар таълиму омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар ҷараёни муошират	76
2.2. Воситаҳои таълими инноватсионӣ баҳри рушди салоҳияти грамматикӣ дар контексти байнифарҳангӣ	89
2.3. Амсилаи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар шароити муоширати байнифарҳангӣ Хулосаи боби II	103 123
БОБИ III. САНҶИШИ АМАЛИИ ТЕХНОЛОГИЯИ ТАШАККУЛИ САЛОҲΙΑТИ ГРАММАТИКӢ ОМЎЗГОРОНИ ОЯНДАИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР ЗАМИНАИ МУОШИРАТИ БАЙНИФАРҲАНГӢ	128
3.1. Роҳҳои таҳия ва ташкил намудани технологияи педагогӣ барои ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони англисӣ дар ҷараёни муоширати байнифарҳангӣ	128
3.2. Амалан татбиқ ва истифода намудан аз технологияи педагогӣ ҷиҳати ташаккул додани салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони англисӣ дар ҷараёни муоширати байнифарҳангӣ	136
3.3. Натиҷаҳои ҷорӣ намудани технологияи педагогии таҳияшуда дар раванди таълими забони англисӣ дар факултети тахассусӣ Хулосаи боби III	156 172
ХУЛОСАИ УМУМӢ	177
Рӯйхати адабиёти истифодашуда	187
Замимаҳо	208

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Масъалаҳо марбут ба забонамӯзӣ, хусусан омӯзиши забонҳои хориҷӣ, ҳамеша дар мадди назари давлат ва Ҳукумати кишвар қарор доранд. Дар зиёда аз бист соли охир бо мақсади такмили тадрис ва омӯзиши забонҳои русиву англисӣ аз ҷониби Ҳукумат се маротиба “Барномаи давлатии такмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (барои солҳои 2004-2014, 2015-2020 ва то соли 2030) қабул гардиданд. Мувофиқи талаботи ин барномаҳо, яке аз вазифаҳои калидии мактабҳои олӣ, ки омӯзгорони забони хориҷиро тайёр мекунанд, ин таъмин намудани сатҳи салоҳияти муоширатии хатмкунандагон дар доираи стандартҳои байналмилалӣ мебошад.

Аммо таҷриба нишон медиҳад, ки сатҳи мувофиқати омӯзгорони ояндаи забони англисӣ ба ин талабот то ҳоло ба пуррагӣ ҷавобгӯ нест. Аз ҳама бештар ин норасоӣ дар истифодаи дурусти грамматикаи забони хориҷӣ дар муошират зоҳир мешавад, ки ҷанбаҳои асосии онро саводнокии грамматикӣ, мутобиқати нутқ ба вазъият, интихоби дурусти сохтору ифодаҳои грамматикӣ, ҳамчунин, ифоданокии гуфтор ташкил медиҳанд. Аз ин бармеояд, ки яке аз сабабҳои асосии дар сатҳи паст қарор доштани салоҳияти грамматикии донишҷӯён аз набудани ҳамбастагӣ байни омӯзиши грамматика ва муоширати воқеӣ мебошад.

Дар воқеъ, дар вазъиятҳои стандартӣ аксарият донишҷӯён метавонанд грамматикаро дар доираи муайян истифода баранд, аммо вақте ки онҳо бояд дар муҳити гуфтугӯи гуногунфарҳангӣ иштирок кунанд, хатогиҳои зиёд, нофаҳмӣ ва ба ҳолати хомӯшӣ гузаштани нутқ ба назар мерасад. Ин вазъ ба он ишора мекунад, ки малакаҳои грамматикӣ на дар заминаи механикӣ, балки дар раванди муоширати зиндаи байнифарҳангӣ бояд ташаккул ёбанд.

Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки зиёда аз панҷоҳ фоизи хатмкунандагон мавзӯҳои грамматикиро танҳо дар сатҳи назариявӣ

медонанд, вале наметавонанд онҳоро дар муоширати воқеии байнифарҳангӣ истифода баранд. Ҳангоми вазъиятҳои воқеӣ онҳо аз ба роҳ мондан ба хато меҳаросанд, эҳсоси номуайянии доранд ва ба гуфтор бо забони модарӣ мегузаранд, ки ин ҳолат монеаи рушди салоҳияти касбӣ мегардад. Мушкилот дар он аст, ки барномаҳои таълимии ҳозира барои омӯзиши грамматикаи забони англисӣ дидгоҳи муосири фарҳангмеҳвар ва муоширатгароёнаро фаро намегиранд. Дар силлабусҳо ҳанӯз муносибати анъанавии “қоида ва машқ” маъмул аст, ки бо талаботи муоширати муосири байнифарҳангӣ мувофиқ нест.

Аз ин рӯ, зарурати таҳияи технологияи педагогии муосир, ки омӯзиши грамматикаи амалии забони англисиро дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ таъмин намояд, пайдо мегардад. Ин технология бояд равандҳои таълим, усулҳо, принципҳо, машқҳо ва муҳити таълимро ба тарзе созмон диҳад, ки донишҷӯ натавонад қоидаҳои грамматикиро аз худ кунад, балки роҳҳои татбиқи онҳоро дар муҳити фарҳангӣ, услубӣ ва иҷтимоӣ низ дарк кунад ва онҳоро ба таври озодона дар гуфтугӯ истифода барад.

Инак, як қатор **ихтилофот** байни сатҳи воқеии донишу малакаҳои грамматикии омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷӣ ва талаботи стандарти таълими забони хориҷӣ ва байни сатҳи ташаккулёбии маҷмӯи донишҳои грамматикӣ бо зарурати истифодаи онҳо дар муҳити муоширати байнифарҳангӣ тақозо менамоянд, ки технологияи нави педагогӣ таҳия ва татбиқ гардад, ки дар он омӯзиши грамматика дар шароити муошират ва контексти байнифарҳангӣ ҳамгиро гардонида шуда бошад.

Аҳаммияти мавзӯи таҳқиқот дар он аст, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ ва васеъ шудани робитаҳои фарҳангӣ миёни кишварҳо, омӯзиши забони хориҷӣ натавонад ҳамчун як фанни забоншиносӣ, балки ҳамчун воситаи таъсирбахши муоширати байнифарҳангӣ мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Мувофиқи талабот омӯзгорони ояндаи

забони хориҷӣ бояд ба сатҳи баланди забондонӣ, ба қобилияти муошират дар муҳити бисёрфарҳангӣ, бо истифодаи дуруст ва созгори грамматика дар гуфтугӯ бо намояндагони фарҳангҳои гуногун, соҳиб бошанд. Аз ин рӯ, таҳияи технологияи педагогии муосир, ки омӯзиши грамматикаи амалии забони англисиро дар заминаи муоширати воқеии байнифарҳангӣ ба роҳ мемонад, талаботи саривақтӣ ва муҳимми назариявӣю амалии соҳаи педагогика мебошад.

Дарачаи таҳқиқи илмӣ мавзуи таҳқиқот. Дар ҷараёни таҳқиқи мавзӯи рисолаи илмӣ осори як қатор олимони рус, хориҷӣ ва ватанӣ, ки баҳри ҳалли муаммои он чун замина хизмат намудаанд, мавриди омӯзиш қарор гирифтанд, аз ҷумла, тадқиқотҳо марбут ба:

- самтҳову тамоюлҳои таҳсилоти педагогӣ (А.В. Хуторской [146], А.Г. Бермус [24], Н.В. Бордовская [32], О.С. Гребенюк [49], В.В. Кузнесов [77], В.А. Сластенин [130], В.В. Утемов [141], Л.В. Саидова [121]);
- хусусиятҳои психологии таҳсилот (А.А. Леонтев [79], И.А. Зимняя [65], А.К. Маркова [84], О.А. Артёменко ва И.В. Журавлёва [18]);
- равиши салоҳиятнокӣ дар омода намудани мутахассисон (И.Л. Бим [26], А.В.Хуторской [145], М.А. Бочарникова [33], Ю.Г. Татур [134], Н.В. Козлова [73], Ҷ. Равен [117]);
- муносибати фаъолиятнокӣ дар ҷараёни таълим (В.И. Блинков [29], О.М. Корчажкина [76], С.С. Куклина [78]);
- масъалаҳои омода намудани омӯзгорони забони хориҷӣ ва рушди салоҳиятҳои касбии онҳо дар шароити макотиби олии Русия ва Тоҷикистон (И.Л. Бим [27], Г.В. Рогова [119], М.В. Ляховитский ва А.А. Миролюбов [87], Р.К. Миняй-Белоручев [92], К.И. Саломатов [122], Е.И. Пассов [109], В.С. Сетлин [148], С.Ф. Шатилов [115], К. Усмонов ва А.Б. Бойматов [140], Т.Қ. Сатторов [124], С.Н. Алиев [16], М.А. Абдуллоева [9], С.С. Авғонов [12]);
- масъалаҳо марбут ба назария ва амалияи психология ва методикаи коммуникативии таълими забон ва рушди салоҳияти муоширатӣ дар

осори муҳаққиқони Русия (А.А. Леонтев [79], Н.Д. Галскова ва Н.И. Гез [43], Е.И. Пассов [108], Г.А. Китайгородская [72], Э.П. Шубин [151], П.Б. Гурвич [51], В.Л. Скалкин [129], М.Н. Вятютнев [39], Р.П. Милруд ва М.Р. Максимова [90], А.В. Матиенко [91], В.В. Сафонова [126], Ю.В. Ерёмин [61], А.Н. Гаврилов [40], Ю.Н. Абдуллоев ва А.Л. Бушуй [2], Л.С. Воронова ва А.Ю. Маевская [38], А.Ф. Галимуллина ва Г.Ф. Валиуллина [41], Л.И. Невирко [97], М.А. Павлова ва Е.Е. Сахарова [105], Н.В. Шеглова [152] ва диг.);

- муаммоҳои мухталиф доир ба тамоюли муоширатикунонии ҷараёни таълими забон дар макотиби кишварҳои хориҷа (Н. Хомский [166], Ҷ. Савинён [184], Г. Пифо [180], Д. Хаймс [177], Л.Ф. Алварес [159], Ф. Коккетта [168]);

- ҷанбаҳои мухталифи рушди салоҳияти муоширатии забонмӯзон дар шароити Тоҷикистон (М.А. Абдуллоева [8], К.А. Азизова [14], А.Б. Бойматов [30], Н.Н. Раҷабова [118], О.Х. Гургулиева [53], М.М. Негматова [98], З.Р. Ҳалимова [143]);

- робитаи забон ва фарҳанг дар методикаи таълими забони хориҷӣ, муносибати байнифарҳангӣ дар омӯзиши забони хориҷӣ (Е.И. Пассов [108], А.Л. Бердичевский ва Е.Г. Тарева [23], А.В. Задорожная [63], Р.В. Манагаров ва Е.С. Красножонина [83], В.П. Овчаренко ва Л.В. Буренко [101]);

- хусусиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангии омӯзиши забон (Р.Т. Белл [21], В.В. Сафонова [125]);

- назарияи шахсияти забонӣ (Е.И. Пассов [110], В.П. Кузовлев, В.Б. Саркова [112], А.В. Хуторской [144], Е.В. Бондаревская [31], А. Маслоу [85], И.С. Якиманская [156]);

- ҷанбаҳои лингводидактикӣ ва технологияҳои педагогии таълиму тарбияи омӯзгори забони хориҷӣ (Н.В. Язикова [155], Н.В. Баришников [19]);

- ташаккул ва рушди малакаҳои грамматикӣ муҳассилин (П.Б. Гурвич ва Ю.А. Кудряшов [52], Г.В. Драганова [58], А.Л. Казимирова [70], А.Р. Абдрафикова ва А.Р. Байкина [1], П.Д. Абдурахманова ва Я.М. Саидова [11], Л.А. Антонова, И.А. Бахметева, Н.Ф. Хренова [17], О.В. Володина ва И.В. Дорохина [37], И.Ю. Гладушик [45], В.Е. Глизина, Н.Е. Горская ва Е.С. Белоусова [46], А.А. Гусева [54], Н.В. Девдариани ва Е.В. Рубсова [55], А.А. Деревянко ва А.С. Свистунов [57], Е.В. Зверховская ва Е.Ф. Косиченко [64]);

- ташаккули салоҳияти грамматикӣ ҳамчун ҷузъи сохтори салоҳияти муоширатии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ (Е.И. Пассов [111], Ж.Е. Войнова [36], А.А. Макаренко ва Ю.Ю. Онищенко [80], О.Н. Подгорская [113], К.А. Алидодхонова [15], М.А. Абдуллоева [3], К. Усмонов ва А. Бойматов [140]);

- масоили омӯзиши паҳлӯҳои гуногуни таълими забон, таҳияи равиш, усул, барномаҳои таълимӣ доир ба амалияи таълими забон, хусусан, грамматикаи забони хориҷӣ, равишҳои низомноки ҳамгирошуда ва усулҳои инноватсионии таълими он аз ҷониби олимони хориҷӣ (Ч. Ричардс ва Р.Реппен [182], Р. Эллис [174], Д. Ларсен-Фриман [179], С. Торнбери [185], П. Ур [188] ва дигарон).

Пас аз баррасӣ ва ҷамъбасти нуктаҳои сершумори олимони оид ба мундариҷаи салоҳияти муоширатӣ бо забони хориҷӣ, ҳулоса карда шуд, ки он якчанд ҷузъҳоро, ки дар маҷмӯъ қобилияти омӯзгори муосири забони хориҷиро барои муоширати самаранок таъмин мекунад, доро мебошад. Масалан, олими ватанӣ М.А.Абдуллоева қайд мекунад, ки «фаъолияти касбии омӯзгори оянда бо пурра азхуд кардани фанни худ, мувофиқ будани амал ба дониш, эътиқоди амиқ ба бартарияти дониш ва амали касбии омӯзгор, майл ба таълиму тарбияи хонандагон алоқаманд аст» [9]. Вобаста ба ин профессор Т.Қ.Сатторов қайд мекунад, ки низоми омодагии омӯзгори забони хориҷӣ аз тайёрии забонӣ, лингвоназариявӣ, кишваршиносӣ, маънавию тарбиявӣ, психологию педагогӣ, фарҳангӣ ва

методӣ иборат мебошад [124]. Аммо дар баробари ин, муҳаққиқон қайд менамоянд, ки “ядро”, яъне асоси салоҳияти муоширатиро салоҳияти грамматикӣ ташкил мекунад, ки ҳамчун “маҷмӯи донишҳои назариявӣ (қоидаҳо) ва малакаи забонӣ» муайян карда мешавад [89] ва натиҷаи амалии он – маҳорати грамматикӣ, яъне қобилияти дар вазъияти зарурӣ истифода бурдани донишҳои гирифташуда мебошад [52].

Аз рӯи назарияи Е.И.Пассов, омӯзиши грамматикаи забони англисӣ дар муҳити байнифарҳангӣ бояд марҳила ба марҳила сурат гирад: тақлидкорӣ (имитация), ҷобачогузорӣ (подстановка), тағйирдиҳӣ (трансформация), барқарорсозӣ (репродукция) ва омезиш (комбинация). Ғайр аз ин, Е.И. Пассов таъкид месозад, ки барои ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар муҳити байнифарҳангӣ, омӯзиши грамматикаро бояд бо воситаи муқоисаи фарҳангҳо ба роҳ монд [110].

Олим ва муаллифи силсилакитобҳо оид ба таълими грамматика Скотт Торнберри дар мавриди аҳаммияти омӯзиши ҷанбаи грамматикӣ забон таъкид карда, мегӯяд, ки “донистани сохти грамматикӣ барои истифодабарии забон имкониятҳои номаҳдуд пеш мегузорад. Донистани грамматика имконият медиҳад, ки озодии эҷодкории инфиродӣ амалӣ карда шавад, вале дар ҳоли набудани малакаи грамматикӣ донишҷӯён аз истифодабарии шумораи васеи изҳороти семантикӣ, ки дар асоси маҷмӯи ибораҳо қаблан омӯхта шудааст, маҳдуд мегарданд” [185].

Сарфи назар аз он, ки масъалаҳои мухталифи омодагии назариявӣ амалии омӯзгорони забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ то андозае ҳал шуда истодааст, дар таҳқиқотҳои таҳлилшуда маҳз хусусиятҳои ташаккули салоҳияти грамматикӣ мутахассисони соҳа бо дарназардошти муносибати фарҳангмехвар дар доираи технологияи махсус ба таври кофӣ инъикоси худро наёфтааст.

Ҳамин тариқ, бо дарназардошти дар сатҳи нокифоя омӯхта шудани масъалаи мазкур ва муҳиммияти он дар замони имрӯза, инчунин бо

зарурати беҳтар гардонидани раванди ташаккули салоҳияти грамматикии омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷӣ ҳангоми таҳсил дар мактаби олии мавзӯи рисолаи илмӣ таҳти унвони “Технологияи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ дар асоси муоширати байнифарҳангӣ” муайян карда шуд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуҳои илмӣ:
Мавзӯи таҳқиқоти мазкур бо нақша-дурнамои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи педагогикаи иҷтимоӣ ва касбӣ ва кафедраи методикаи таълими забонҳои хориҷии Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров” алоқамандии мустақим дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба масъалаи ташаккули салоҳияти грамматикии донишҷӯёни ихтисоси “Забони хориҷӣ” дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ бахшида шуда, ҳадафи он таҳия, аз ҷиҳати назариявӣ асоснок намудан ва татбиқи технологияи педагогӣ барои рушди қобилияти истифодаи дурусту мақсадноки воситаҳои грамматикии забони англисӣ дар фаъолияти воқеии муоширатӣ мебошад. Дар чараёни таҳқиқот асосҳои назариявӣю методологии масъала мавриди омӯзиш қарор гирифта, амсилаи ташаккули салоҳияти грамматикӣ ва технологияи педагогии ба ҳамгирии унсурҳои грамматикӣ, нутқӣ ва фарҳангӣ асосёфта таҳия гардидаанд. Самаранокии технология дар раванди таълими фанни «Грамматикаи амалии забони англисӣ» дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ тавассути омӯзиши таҷрибавӣ-озмоишӣ санҷида шуда, натиҷаҳои он нишон доданд, ки истифодаи мақсадноки усулҳои фаъоли таълим, воситаҳои рақамӣ ва муҳити муоширати байнифарҳангӣ ба баланд гардидани сатҳи салоҳияти грамматикии донишҷӯён ва омодагии касбии онҳо мусоидат менамояд.

Мақсади таҳқиқот: Таҳия ва татбиқи технологияи самараноки педагогӣ бо мақсади ташаккули салоҳияти грамматикии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ тавассути истифодаи усулҳои муосири таълим, ки дар ҳамгироии фарҳанг ва забон ба рушди қобилияти нутқӣ дар вазъиятҳои гуногунфарҳанг мусоидат мекунад.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- Омӯзиши адабиёти илмӣ-методӣ вобаста ба роҳу усулҳои самараноки таълими грамматикаи забони хориҷӣ ва арзёбии имконияти истифодаи онҳо барои ташкили муоширати байнифарҳангӣ.

- Таҳияи технологияи педагогии таълими грамматикаи забони англисӣ дар асоси ҳамгироии унсурҳои фарҳангӣ, ки ба рушди салоҳияти грамматикии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ мусоидат мекунад.

- Коркарди маводи таълимӣ, машқу супоришҳо барои технологияи муаллиф.

- Ворид намудани воситаҳои муосири таълим баҳри фароҳам овардани муҳити муоширати байнифарҳангӣ ва такмил додани малакаҳои грамматикии муҳассилин.

- Гузаронидани озмоиши таҷрибавии технологияи таҳияшуда дар раванди таълими фанни “Грамматикаи амалии забони англисӣ”, арзёбии натиҷаҳои он бо истифодаи усулҳои тадқиқотии миқдорӣ ва сифатӣ, таҳлили сатҳи ташаккули салоҳияти грамматикии донишҷӯён дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ.

Объекти таҳқиқот: раванди таълими грамматикаи амалии забони англисӣ дар мактаби олии таҳассусӣ дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ.

Предмети таҳқиқот: роҳу воситаҳои ташаккули салоҳияти грамматикии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар шароити мактаби олий бо дарназардошти талаботи муоширати байнифарҳангӣ.

Фарзия таҳқиқот. Салоҳияти грамматикии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ самаранок ташаккул ва рушд меёбад, агар:

- дар раванди таълим истифодаи технологияи педагогии инноватсионӣ ба роҳ монда шавад, ки омӯхтани грамматикаи забони хориҷиро бо муҳити муоширати зинда ва воқеии байнифарҳангӣ муттаҳид месозад ва донишҷӯро ба иҷроиши фаъолияти нутқӣ равона мекунад;

- маҷмӯи машқу супоришот бо мақсади муошират намудан дар муҳити байнифарҳангӣ тарҳрезӣ шаванд, ки дар онҳо грамматика ҳамчун воситаи муассири гуфтугӯ дар вазъиятҳои гуногуни фарҳангмехвар истифода бурда шавад;

- ба машғулиятҳои воситаҳои муосири таълим ва технологияҳои ҳамфаъол ворид карда шаванд, то муҳассилин грамматикаро дар амал, яъне дар равобити иҷтимоӣ-фарҳангӣ азхуд намоянд.

Марҳилаҳои асосии таҳқиқот: Тадқиқот дар се марҳила гузаронида шуд.

Дар *марҳилаи аввал* (соли таҳсили 2022-2023) адабиёти педагогӣ, психологӣ, методӣ, иҷтимоӣ, иҷтимоӣ-лингвистӣ оид ба масъалаҳои мавриди омӯзиш қарор гирифт; раванди педагогии таълими забони хориҷӣ дар факултетҳои тахассусии Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯхта шуда, аз ҷиҳати назариявӣ таҳлил карда шуд; назорати пешазтаҷрибавии сатҳи ташаккулёбии салоҳияти грамматикии донишҷӯёни курси 4-уми аудиторияи тоҷикзабон гузаронида шуд.

Дар *марҳилаи дуюм* (соли таҳсили 2023-2024) татбиқи технологияи ташаккули салоҳияти грамматикии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ, ки дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ таҳия шудааст, ҳангоми гузаронидани машғулиятҳои грамматикаи амалии забони англисӣ бо донишҷӯёни курсҳои 2 ва 3 ҷараён гирифт.

Дар *марҳилаи сеюм* (соли таҳсили 2024-2025) натиҷаи кори таҷрибавӣ аз рӯи ташаккулёбии салоҳияти грамматикии донишҷӯёни курси 4-ум санҷида шуд.

Асоси методологии таҳқиқотро пажуҳишҳои фундаменталии олимони ватанӣ ва хориҷӣ дар самти назарияи дониш, инчунин равишҳои низомнок, ба шахсият нигаронидашуда, фаъолиятнокӣ, салоҳиятнокӣ ва фарҳангмеҳвар дар соҳаи педагогикаи умумӣ ва касбӣ, психология, фалсафа, забоншиносӣ, методикаи таълими забонҳои хориҷӣ, лингводидактика, ҷомеашиносӣ, бахшида ба муаммоҳои ташаккул ва рушди салоҳияти муоширатии донишҷӯён ташкил намудаанд.

Заминаи меъёрӣ-ҳуқуқии таҳқиқот: ҳуҷҷатҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ доир ба мавзӯи тадқиқот, барномаҳо ва стандартҳои давлатӣ марбут ба таҳсилоти олии касбӣ, нақша ва барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, комплексҳои таълимию методии ватанӣ ва хориҷӣ.

Методҳои таҳқиқот: омӯзиш ва таҳлили адабиёти илмӣ оид ба педагогика, психология, методикаи таълим, забоншиносӣ, сотсиолингвистика, фалсафа; омӯзиши натиҷаҳои таҷрибаи пешқадам дар раванди таҳсилоти забони хориҷӣ; гузаронидани мушоҳида, суҳбат, пурсишнома байни омӯзгорон ва донишҷӯён; гузаронидани санҷишҳои тестӣ, санҷишҳои шифоҳӣ ва хаттӣ; фароҳам овардани шароити педагогӣ барои ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар асоси муоширати байнифарҳангӣ дар аудиторияи тоҷикзабон; гузаронидани таълими таҷрибавӣ тавассути технологияи педагогӣ таҳияшуда ва санҷиши самаранокии он.

Заминаҳои эмпирикии тадқиқотро манбаъ ва маълумотҳои ташкил намудаанд, ки барои таҳлил ва арзёбии ҳамаҷонибаи самаранокии технологияи педагогӣ таҳияшуда мусоидат намоянд, алалхусус, маълумотҳои сифатӣ (пурсиш, мушоҳидаҳо, таҳлили дарсҳо ва ғ.) ва миқдорӣ (натиҷаҳои санҷиш, омили пешрафти донишҷӯён, муқоисаи маълумоти гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ).

Пойгоҳи таҷрибавию озмоишии таҳқиқот: Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров” ва Донишкадаи омӯзгорӣ дар шаҳри Панҷакент.

Навгони илмӣ таҳқиқот:

- мазмун ва сохтори салоҳияти грамматикӣ дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ ҳамчун ҷузъи ҷудонопазири салоҳияти касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ таҳлил ва асоснок карда шудааст;

- тавсифномаи омӯзгори муосири забони хориҷӣ, ки дар шароити муоширати байнифарҳангӣ бояд дорои салоҳияти грамматикӣ бошад, дар асоси таҳлили назариявӣ ва амалии фаъолияти омӯзгорон ва донишҷӯён таҳия шудааст;

- амсилаи ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ сохта шудааст, ки дар он омӯзиши грамматика бо унсурҳои фарҳангӣ ва муоширатӣ ҳамгиро гардидаанд;

- технологияи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар асоси муоширати байнифарҳангӣ бо истифода аз усулҳо ва воситаҳои таълимии инноватсионӣ таҳия ва мураттаб гардидааст;

- марҳилаҳои ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар раванди муоширати байнифарҳангӣ муайян гардида, тавачҷуҳ ба қобилияти ба таври бонизом истифода намудани грамматика дар вазъиятҳои гуногуни байнифарҳангӣ дода шудааст;

- дар асоси санҷишҳои таҷрибавӣ самаранокии технологияи таҳияшуда исбот гардидааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Ташаккули салоҳияти грамматикӣ донишҷӯён дар шароити таҳсилоти олии касбӣ дар он ҳолат таъмин мегардад, ки омӯзиши грамматика бо таҷрибаи муоширати байнифарҳангӣ дар низоми ягонаи

таълимӣ муттаҳид карда шуда, воҳидҳои грамматикӣ ҳамчун воситаи истифодаи маъно дар вазъиятҳои воқеии муошират азхуд карда шаванд.

2. Рушди салоҳияти грамматикӣ хусусияти марҳилавӣ дошта, пайдарпайии азхудкунии донишҳои грамматикӣ, ташаккули малакаҳои истифодаи онҳо дар шароити назоратшаванда ва татбиқи мустақилонаи онҳо дар вазъиятҳои муоширати байнифарҳангӣ самаранокии бештари таълимиро таъмин менамояд. Дар ҷараёни таълими грамматикаи амалии забони англисӣ истифодаи усулҳои омӯзиши фаъол ва фарҳангмеҳвари муоширатӣ, ба мисли баррасии вазъиятҳои воқеӣ, нақшбозӣ, омӯзиш дар асоси лоиҳаҳо ва ҳамкорӣ дар омӯзиш шароити таълимиро ба муҳити муоширати байнифарҳангӣ табдил медиҳад ва ба тақмили салоҳияти грамматикӣ дар робита бо маъно ва контексти фарҳангӣ мусоидат мекунад. Инчунин, истифодаи технологияи рақамӣ ва воситаҳои таълимии ҳамфаъол (платформаҳо ва замимаҳои онлайнӣ, захираҳои мултимедиявӣ, аз ҷумла, маводи видеоӣ, системаҳои автоматикунонидашудаи санҷиш ва ғ.) муҳити таълимиро ба фазои муоширати байнифарҳангӣ табдил дода, имконияти ҳамкорӣ, худбаёнӣ ва истифодаи муассири грамматикаро дар муҳити бисёрфарҳангӣ фароҳам месозад.

3. Самаранокии ташаккули салоҳияти грамматикӣ ба маҷмӯи шартҳои педагогӣ вобаста мебошад, ки яке аз муҳимтарини онҳо ҳамгирии муҳтавои грамматикӣ ва фарҳангӣ, истифодаи усулҳои фаъоли таълим, ҷалби донишҷӯён ба фаъолияти нутқӣ ва истифодаи воситаҳои рақамӣ дар муҳити таълимӣ мебошанд.

4. Татбиқи технологияи педагогии пешниҳодшуда ба баланд гардидани сатҳи салоҳияти грамматикии донишҷӯён мусоидат намуда, қобилияти дуруст ва мақсаднок истифода намудани сохторҳои грамматикии забони англисиро мутобиқи меъёрҳои муоширати байнифарҳангӣ дар фаъолияти нутқии шифоҳӣ ва хаттӣ ба таври

назаррас беҳтар менамояд.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот: Муқаррароти муайяни психологӣ ва педагогии ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар шароити муоширати байнифарҳангӣ мушаххас гардида, заминаҳои назариявии омӯхтани грамматика дар муҳити муоширати фарҳангӣ дар доираи равиши салоҳиятнокӣ таҳлил ва асоснок карда шудаанд. Дар натиҷа, тавсияҳои методие пешниҳод шудаанд, ки аз ҷиҳати илмӣ асоснок шуда, барои рушди самараноки салоҳияти грамматикӣ дар контексти муоширати бисёрфарҳангӣ хизмат мекунад ва барои такмили муҳтавои барномаҳои таълимӣ забони хориҷӣ аҳаммияти амалӣ доранд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот: Бо мақсади ташаккули салоҳияти грамматикӣ ҳамчун ҷузъи ҷудонопазири салоҳияти муоширатии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ, технологияи педагогии махсус таҳия гардид, ки он ба ташкили инноватсионӣ ва фарҳангмехвари ҷараёни таълим дар аудиторияи донишҷӯёни тоҷикзабон таъям мекунад. Ин технология имконият медиҳад, ки донишҷӯён грамматикаро ҳамчун воситаи муошират дар фазои гуногунфарҳанг омӯхта, қобилияти истифодаи онро дар нутқи байнифарҳангӣ инкишоф диҳанд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо воситаи истифодаи усулҳои назариявӣ ва таҷрибавӣ, ки бо мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот мувофиқат мекунад, таъмин шудааст. Таҳлилҳои миқдорӣ ва сифатӣ ҷараёни таълим ва натиҷаҳои озмоиши таҷрибавӣ технология, ки ба шароити воқеии аудитория ва муҳити байнифарҳангӣ мутобиқ гардонида шудаанд, самаранокии амсила ва технологияи таҳияшударо дар ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷӣ дар раванди муоширати байнифарҳангӣ исбот намудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ: мухтавои таҳқиқоти рисолаи илмӣ ба шиносномаи ихтисоси ихтисоси 5.3 – Педагогика (5.3.10.9 – Назария ва технологияи таълими забонҳои хориҷӣ (забони англисӣ)) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктараби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот дар интихоби мавзӯ, таҳия ва иҷрои нақшаи кори диссертатсионӣ, аз ҷумла, дар асосноккунӣ, гузоштани мақсад, вазифаҳо, муайян намудани мубрамиёт ва аҳаммиятнокии он, таҳия ва татбиқи технология ба раванди таълими забони хориҷӣ инъикос мегардад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия: Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти илмӣю методӣ оид ба таҳияи технологияи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар асоси муоширати байнифарҳангӣ дар раванди омӯзиши забони англисӣ дар заминаи тайёрии касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ татбиқ ва амалишаванда мебошанд. Самаранокии технологияи таҳияшуда дар раванди таълими донишҷӯёни ихтисоси “Омӯзгори забони англисӣ”, хусусан, дар машғулиятҳои фанни “Грамматикаи амалии забони англисӣ” санҷида шуда, исботи ҳудудӣ ёфтааст.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия: Натиҷаҳои таҳқиқот дар 10 маводи нашрнамудаи муаллиф инъикос ёфтаанд, ки аз он – 1 китоби дарсӣ дар ҳаммуаллифӣ, 5 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ-таҳқиқотии тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 4 мақола дар дигар нашрияҳо ва маҷмуаҳои конференсияҳои илмӣ ба нашр расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз муқаддима, се боб, нуҳ зербоб, хулосаҳо, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо, рӯйхати адабиёт ва замимаҳо иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия аз 228 саҳифаи матни компютерӣ иборат буда, 10 ҷадвал ва 3 диаграммаро дар бар гирифтааст. Рӯйхати адабиёт фарогири 189 номгӯй мебошад.

**БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ОМОДАГИИ КАСБИИ
ОМЎЗГОРОНИ ОЯНДАИ ЗАБОНҲОИ ХОРИЧӢ ДАР
ФАКУЛТЕТҲОИ ТАХАССУСӢ**

**1.1. Хусусиятҳои тайёрии касбии омӯзгори муосири забони хориҷӣ
дар мактаби олии мувофиқи дидгоҳи салоҳиятнокӣ**

Масъалаи тайёрии касбии омӯзгори забонҳои хориҷӣ аз нимаи дуюми асри XX ба яке аз самтҳои муҳими таҳқиқоти педагогӣ ва методӣ табдил ёфт. Махсусан, солҳои 60–90-уми асри гузашта давраи рушди босуръати назария ва амалияи таълими забонҳои хориҷӣ маҳсуб меёбад. Дар ин марҳила масъалаҳо марбут ба ҳадаф, мазмун, усул, шакл ва воситаҳои таълими забонҳои хориҷӣ, инчунин хусусиятҳои омодаسازی омӯзгори оянда мавриди омӯзиши амиқи илмӣ қарор гирифтанд. Дар натиҷаи фаъолияти пурмаҳсули олимони ва методистони шинохта, аз ҷумла И.Л.Бим [27], Г.В.Рогова [119], М.В.Ляховитский, А.А.Мироллюбов [87], Р.К.Миняй-Белоручев [92], К.И.Саломатов [122], Е.И.Пассов [112], В.С.Сетлин [148], С.Ф.Шатилов [115] ва дигарон заминаҳои назариявии омодаسازی омӯзгори забонҳои хориҷӣ ташаккул ёфтанд. Асарҳои илмӣ онҳо ба муайян намудани принципҳои таълими забон, ташаккули малакаҳои нутқӣ, рушди салоҳияти муоширатӣ, интиҳоби мундариҷаи таълим ва тақмили омодагии касбии омӯзгорон бахшида шуда буданд.

Дар ин давра дар маркази таваҷҷуҳи муҳаққиқон омӯзгор ҳамчун интиқолдиҳандаи дониш ва ташкилкунандаи раванди таълим қарор дошт. Аз ин лиҳоз, тайёрии касбии омӯзгор пеш аз ҳама ҳамчун раванди азхудкунии донишҳои забонӣ, методӣ ва психолого-педагогӣ баррасӣ мешуд. Меъёри асосии омодагии касбӣ дараҷаи дониш ва маҳорати омӯзгор дар самти таълими фанни худ ҳисобида мешуд. Ҳарчанд чунин равиш барои давраи худ самаранок буд, аммо он бештар ба интиқоли донишҳо нигаронида шуда, ба рушди шахсияти омӯзгор ва қобилияти ӯ барои амал намудан дар вазъиятҳои тағйирёбандаи касбӣ аҳаммияти кофӣ наметод.

Дар давраи Шӯравӣ таълими забонҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон тибқи сиёсати ягонаи давлатии Иттиҳоди Шӯравӣ ба роҳ монда шуда буд. Азбаски Тоҷикистон қисми таркибии Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ ба ҳисоб мерафт, тамоми низоми таҳсилот, аз ҷумла омодагии омӯзгорони забонҳои хориҷӣ, дар асоси барномаҳо, нақшаҳои таълимӣ ва ҳуҷҷатҳои меъёрие амалӣ мегардид, ки дар марказҳои илмӣ ва таълимии Маскав таҳия мешуданд. Раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ҷумҳурӣ мувофиқи нақша ва барномаҳои қорие сурат мегирифт, ки асосан барои донишҷӯёни русзабони мактабҳои олии Иттиҳоди Шӯравӣ пешбинӣ шуда буданд. Ин раванд дар бисёр мавридҳо ба хусусиятҳои миллӣ, фарҳангӣ ва забонии донишҷӯёни тоҷик мутобиқ набуд ва дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ мушкилоти муайян ба вуҷуд меовард.

Бояд қайд намуд, ки тайёрии касбии омӯзгорони забонҳои хориҷӣ дар давраи мазкур дорои як қатор хусусиятҳои хоси худ буд. Аввалан, диққати асосӣ ба ташаққули донишҳои назариявии забоншиносӣ ва омӯзиши амиқи грамматика равона карда мешуд. Таълим бештар хусусияти академикӣ дошта, омӯзиши сохторҳои грамматикӣ, қоидаҳои забонӣ ва тарҷумаро дар мадди аввал қарор медод. Сониян, дар мундариҷаи таҳсилот мавқеи муҳимро ғанҳои ҷамъиятшиносӣ ишғол мекарданд, ки то ҳадди зиёд бо ғояҳои идеологияи марксистӣ-ленинӣ фаро гирифта шуда буданд. Тавре муҳаққиқон таъкид мекунанд, ҳангоми таҳияи нақшаҳои таълимӣ диққати асосӣ ба ғанҳои ҷомеашиносӣ дода мешуд, ки онҳо ба тарбияи ҷаҳонбинии идеологӣ нигаронида шуда буданд.

Дар робита ба ин, амсилаи омӯзгори забони хориҷии он давра аз чанд ҷузъи асосӣ иборат буд: соҳибияти касбии забони хориҷӣ, омодагии психолого-педагогӣ, омодагии методӣ ва омодагии ҷаҳонбинӣ-идеологӣ. Ҷузъи охирин аз омӯзгор талаб мекард, ки

таълимоти марксистӣ-лениниро аз худ намуда, онро дар фаъолияти тарбиявӣ ва омӯзишӣ татбиқ намояд. Бинобар ин, тайёрии омӯзгор бисёртар хусусияти сиёсӣ ва идеологӣ дошта буд.

Бо вучуди баъзе маҳдудиятҳо, таҷрибаи ҷамъшудаи давраи мазкур барои рушди минбаъдаи методикаи таълими забонҳои хориҷӣ аҳаммияти бузург дошт, зеро дар ҳамин давра асосҳои илмӣ омодаسازیи омӯзгорони забонҳои хориҷӣ ташаккул ёфтанд, низомии тайёрии методӣ ба вучуд омад ва замина барои гузариш ба концепсияҳои нави таълимӣ фароҳам гардид. Ин раванд махсусан дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI, вақте ки ҷомеа ба марҳилаи нави рушди иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ворид гардид, аҳаммияти бештар пайдо кард.

Солҳои 60-уми асри XX забоншиносон ва методистони ватании соҳа, аз қабилӣ М.Шаҳобова, В.Д. Гогошидзе, Н.Алексеева, А.Зокиров, Д.М.Шпринберг, А.М.Михайлов, Р.Убайдуллоев, К.Усмонов ва дигарон барои пешбурди таълими забони хориҷӣ дар мактабҳои олии ва миёна як қатор корҳои ташкилию методӣ анҷом дода, бо осори арзишманди худ дар ташаккул ва рушди методикаи ватании таълими забонҳои хориҷӣ саҳми назаррас гузоштаанд [139, 127 с.].

Солҳои 70-уми асри гузашта китобҳои дарсӣ ва мақолаҳои методи А.Р.Камолова, М.Шаҳобова, А.Зокиров, А.М.Михайлов, Д.М.Шпринберг, А.Б.Бойматов, Т.Қ.Сатторов, П.Ҷамshedов, В.Ёқубова, А.Н.Соловёва, Л.П.Артамонова ва дигар олимони ватанӣ интишор гардиданд, ки барои такмил додани ҷараёни таълими забони англисӣ дар мактабҳои олии ва миёнаи мамлакатамон саҳми калон гузоштаанд [139, 127 с.].

Солҳои 80-90-и асри XX дар методикаи шуравии таълими забони англисӣ равишҳои боз ҳам муосиртару пешқадам ба миён омаданд. Олимони ватанӣ низ дар асарҳои илмӣ худ ба усулҳои наватарини таълими забонҳои хориҷӣ, бахусус забони англисӣ ва олмонӣ тавачҷӯҳӣ зиёд зоҳир мекарданд, ки ба қатори онҳо методистон Р.Убайдуллоев,

Т.Қ.Сатторов, М.Р.Раупов, М.Шаҳобова, П.Н.Сатская, В.Конкова, А.Бойматов, П.Чамшедов ва дигаронро дохил кардан мумкин аст [8,600 с.].

Мутаассифона, дар даври шуравӣ дар ҷумҳуриамон шумораи номзадон ва докторони илм дар соҳаи методикаи таълими забонҳои хориҷӣ хело кам ба назар мерасид ва дар тӯли бист сол (солҳои 60-80-уми асри XX) танҳо А.М.Михайлов (1967), Д.М.Шпринберг (1972), В.Ёқубова (1976), Т.Қ.Сатторов (1982), П.Н.Сатская (1983) ва М.Раупов (1988) рисолаҳои номзодии худро аз рӯи ихтисоси 13.00.02 (Назария ва методикаи таълим ва тарбия (методикаи таълими забони хориҷӣ)) дифоъ намудаанд [8, 600 с.].

Тавре, ки олими рус С.Г. Тер-Минасова қайд менамояд, дар давраи шуравӣ мақсади асосии таълими забони хориҷӣ дар мактаби олий ин перфекционизм, яъне комилгарой ё амиқии таълим буд ва ҷанбаи грамматикаи забон бо сифати баланд таълим дода мешуд. Аммо дар баробари таълим додани чизҳои заруриву мақсаднок, таълимоти кӯҳнашуда низ вуҷуд дошт. Дар натиҷа, донишҷӯён, ба истиснои баъзеи онҳо, наметавонистанд бо забони англисӣ озодона муошират кунанд, зеро қатъиян аз ӯд ва риоя кардани қоидаву меъёрҳои рӯякӣ (формалӣ) дар самти фонетика ва грамматика, ҷараёни муоширатро аз байн мебард. Ба фикри олим “перфекционизм – анъанаи хуб аст: амиқкорӣ, кӯшиш барои ба ҳама чиз омӯзонидан. «Советӣ бошад — аъло аст». Дар натиҷа, грамматика — бо тамоми зебоияш, *in full splendour*; мо дар омӯзиши грамматика қаҳрамон шудем. Боз ҳамон равиши романтикӣ ва идеалистӣ: бо як ҳавас ҳам чизи зарурӣ ва мақсаднок, ҳам чизи камистифода ва кӯҳнашударо ба хотири «тасвири пурра» таълим додан. Дар натиҷа чунин шуд: «Ҳаракат ҳама чиз — ҳадаф ҳеҷ чиз». Кӯшиши фаро гирифтани ғайрифарогиранда ба нокомӣ анҷомид: «хомӯшони бузург» — шогирдони мо, ба истиснои баъзе ҳолатҳо, наметавонистанд муошират кунанд”. [135, с.7.].

Мутахассисони даври шуравӣ дар соҳаи таълими забонҳои хориҷӣ равишҳои нави тайёрии касбию методии омӯзгорони забонҳои хориҷиро эҷод карда тавонистанд, ки дар сатҳи ҷаҳонии омода кардани муаллимони соҳа пазируфта шуданд. Бояд гуфт, ки ҳар як муҳаққиқи он давр дар ташаккулёбӣ ва инкишофи низоми тайёрии касбию методии омӯзгори забони хориҷӣ саҳми арзанда гузоштааст. Китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методии таълифнамудаи муҳаққиқон, ки барои баланд бардоштани маҳорати касбии омӯзгорони забонҳои хориҷӣ пешбинӣ шуда буданд, аз ҷониби макотиби олии, ки омӯзгорони забонҳои хориҷиро омода менамуданд, талаботи зиёд доштанд. Масалан, китобҳои «Қадамҳои аввал ба касби муаллими забони хориҷӣ» [122, 175 с.], «Практикум оид ба методикаи таълими забонҳои хориҷӣ» [114, 224 с.], «Маҷмӯи супоришот ва машқҳо аз методикаи таълими забонҳои хориҷӣ» [154, 263 с.], «Профессиограммаи (тавсифнома) муаллими забони хориҷӣ» [115, 27 с.] ва монанди онҳо то ҳоло, дар баробари интишороти муосир, дар ҷараёни оmodасозии мутахассисони соҳа ба таври васеъ истифода бурда мешаванд.

Воқеан, фаъолияти тадқиқотии мутахассисони соҳаи методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар давраи шӯравӣ хеле босамар буд ва онҳо тавонистанд низоми ягонаи тайёрии касбиву методии омӯзгорони забонҳои хориҷиро таҳия намоянд, ки он аз чор қисмат иборат буд:

- “1) соҳиб будани омӯзгор ба дониши забони хориҷӣ дар сатҳи касбӣ;
- 2) ҷузъи психолого-педагогӣ, ки оmodагии умумипедагогӣ ва психологгии омӯзгори забонҳои хориҷиро таъмин менамояд;
- 3) ҷузъи методӣ, ки ба даст овардани қобилияти омӯзгори ояндаи забонҳои хориҷиро пешбинӣ мекунад, то дар донишомӯзон бо роҳи самараноктар малакаҳои нутқиро дар навъҳои гуногуни фаъолияти муоширати забони хориҷӣ (нутқи шифохӣ, хониш, шунида фаҳмидан, навиштан) ташаккул диҳад;

4) ҷузъи ҷаҳонбинӣ, дақиқтараш, ҷузъи идеологӣ, ки азхудкунии таълимоти марксистӣ-лениниро аз ҷониби омӯзгори оянда таъмин менамояд.” [20, с.106].

Аслан, дар тайёр кардани омӯзгорони он давра, ҷузъи чорум, яъне ҷаҳонбинии идеологӣ ҷузъи бартариятдошта ба ҳисоб мерафт ва аз ин рӯ, “ҳангоми таҳияи нақшаҳои таълимӣ диққати асосӣ ба фанҳои ҷомеашиносӣ равона карда мешуд, ки ба ҳадди аксар бо таблиғи марксизм ва ленинизм ғанӣ гардонида шуда буданд.” [150, с.44].

Маълум аст, ки таълимоти методикаи омӯзиши забони хориҷӣ хусусияти тағйирёбанда дорад ва мисли аксари илмҳо дар як ҷой намеистад. Фанни методикаи касбӣ низ дар ҳар як давраи муосир пайваста аз донишҳое, ки аз таҷрибаи омӯзгор, инчунин аз илмҳои ба ин фан наздик, аз қабili педагогика, психология, забоншиносӣ ва ғайра бармеояд, ғизо гирифта, рушд мекунад. Вақтҳои охир низ ҳадаф ва шароити таълими забонҳои хориҷӣ дар макотиби олӣ тағйир ёфта, ба онҳо равиши салоҳиятнокӣ [117, 396 с.], [134, с.20-26.], [144, с.56-64.] ҷорӣ гардида истодааст, ки ҳоло ҳамчун самти асосии рушд ва такмили тамоми бахшҳои низоми таҳсилоти миллий ба шумор меравад.

Имрӯзҳо мафҳуми «таълими забонҳои хориҷӣ» тадриҷан бо воҳиди истилоҳотии «таҳсилоти забони хориҷӣ» (иноязычное образование) иваз шуда истодааст, ки ба муомилоти илмию методӣ аз ҷониби Е.И. Пассов ворид гардидааст [110, 161 с.]. Вобаста ба ин олим қайд менамояд, ки “Бояд эътироф намуд, ки забони хориҷӣ ҳамчун фанни таълимӣ аз рӯйи имкониятҳои тарбиявӣ ва маърифатии худ мавқеи хос дорад. Он танҳо як «фанни таълимӣ» нест, балки як «соҳаи таҳсилот» мебошад, ки дорои неру ва имкониятҳои бузурги рушди шахсият аст ва метавонад дар ташаккули инсон ҳамчун шахсияти мустақил ва ҳамаҷониба инкишофёфта саҳми арзишманд гузорад. Агар ҳадафи мо на танҳо ҳадафи маҳдуди таълимӣ (масалан, ташаккули қобилияти муошират ё соҳиб шудан ба салоҳияти муоширатӣ), балки ҳадафи воқеии таҳсилотӣ

– тарбияи инсони маънавӣ ва фарҳангӣ бошад, пас зарур аст, ки тамоми имкониятҳои тарбиявӣ ва рушди шахсиятсозии забони хориҷӣ ошкор ва самаранок истифода карда шаванд... Аз ин рӯ, мувофиқи мақсад аст, ки дар заминаи муносиб на истилоҳи «таълими забонҳои хориҷӣ», балки мафҳуми васеътари «таҳсилоти хориҷизабонӣ» истифода гардад. Азбаски ҳар гуна таҳсилот дар асл интиқол ва азхудкунии фарҳанг мебошад, пас таҳсилоти хориҷизабонӣ низ пеш аз ҳама интиқоли фарҳанги марбут ба забони омӯхташаванда мебошад. Ба ибораи дигар, омӯзиши забони хориҷӣ ҳамзамон омӯзиши фарҳанг, арзишҳо, тарзи тафаккур ва меъёрҳои муоширати намоёндагони он фарҳангро дар бар мегирад.” [110, с.33-34]. Ин нуқтаи назар, ба андешаи мо, дуруст аст, зеро таҳсилот натиҷаи натанҳо таълим, балки тарбияи шахс низ аст, таълим бошад, тавре, ки муҳаққиқон қайд мекунанд, раванди ҳамкориҳои омӯзгор ва муҳассилин ба шумор меравад, ки ба амалӣ гардонидани мақсади таълим нигаронида шудааст [32, 304 с.].

Олимони муосир қайд мекунанд, ки равиши пешбарандаи таҳсилоти муосир ин муносибати ба шахсият нигаронидашуда мебошад [31, с.11-17] ва “Тарҳрезии низоми таълими ба шахсият нигаронидашуда чунинро пешбинӣ мекунанд: эътироф намудани хонанда ҳамчун субъекти асосии раванди таълим; муайян намудани ҳадафи тарҳрезӣ — рушди қобилиятҳои инфиродии хонанда; муайян намудани воситаҳои таълимӣ — рушди қобилиятҳои инфиродии хонанда; муайян намудани воситаҳои таълимӣ, ки татбиқи ҳадафи гузошташударо тавассути ошкор ва сохторбандии таҷрибаи субъективии хонанда, инчунин рушди мақсадноки ӯ дар ҷараёни таълим таъмин менамоянд. Татбиқи таълими ба шахсият равонашуда таҳияи чунин муҳтавои таълимро талаб мекунанд, ки дар он на танҳо донишҳои илмӣ, балки метадонишҳо, яъне усулҳо ва роҳҳои маърифат низ дар бар гирифта шаванд. Инчунин таҳияи шаклҳои махсуси ҳамкориҳои иштирокчиёни раванди таълим (хонандагон, омӯзгорон, волидайн) муҳим мебошад.” [156, с.12]. Ин гуна муносибат,

дар навбати худ, мавқеи методикаи таълими забонҳои хориҷиро аз соҳаи илми педагогӣ ба мавқеи илми мустақил дар бораи инсон тағйир медиҳад.

Илми методикаи муосири таълими забони хориҷӣ дар доираи ғояҳо марбут ба такмили омодагии омӯзгорон ба фаъолияти касбӣ дар заминаи тамоюлҳои таҳсилоти педагогӣ (А.В.Хуторской [146], А.Г.Бермус [24], [25], Н.В.Бордовская [32], О.С.Гребенюк [49], В.В.Кузнецов [77], В.А.Сластенин [130], В.В.Утемов [141], Л.В.Саидова [121]); омӯзиши хусусиятҳои психології таълим (А.А.Леонтев [79], И.А.Зимняя [65], А.К.Маркова [84]); равиши салоҳиятнокӣ дар омода намудани мутахассисон (И.Л.Бим [26], М.А.Бочарникова [33], Ю.Г.Татур [134], Н.В.Козлова [73], Ч.Равен [117]); муносибати фаъолиятнокӣ дар ҷараёни таълим (В.И.Блинов [29], О.М.Корчажкина [76], С.С.Куклина [78]); натиҷаҳои таҳқиқи роҳҳои рушди салоҳиятҳои касбии омӯзгорони забони хориҷӣ дар шароити макотиби олӣ (И.Л. Бим [27], Г.В. Рогова [119], М.В. Ляховитский ва А.А.Миролюбов [87], Р.К.Миняр-Белоручев [92], К.И.Саломатов [114], [115], Е.И. Пассов [109], В.С.Сетлин [148], С.Ф. Шатилов [115], К.Усмонов ва А.Б.Бойматов [140], Т.Қ.Сатторов [124], С.Н.Алиев [16], М.А.Абдуллоева [9], С.С.Авфонов [12]); омӯзиши назарияи шахсияти забонӣ (Е.И.Пассов, В.П.Кузовлев, В.Б.Саркова [112], А.В.Хуторской [144], Е.В.Бондаревская [31], А.Маслоу [85], И.С.Якиманская [156]); ҷанбаҳои лингводидактикӣ ва технологияҳои педагогии таълиму тарбияи омӯзгори забони хориҷӣ (Н.В.Язикова [154], Н.В.Баришников [19]); тамоюли муоширатикунонии ҷараёни таълими забон (Е.И. Пассов [107], [110], Г.А.Китайгородская [71], [72], Э.П.Шубин [151], П.Б.Гурвич [51], В.Л.Скалкин [129], М.Н. Вятютнев [39], Р.П.Милруд ва М.Р.Максимова [89], [90], А.В.Матиенко [91], В.В. Сафонова [126], Ю.В.Ерёмин [61], А.Н.Гаврилов [40], Ю.Н.Абдуллоев ва А.Л.Бушуй [2], Л.С.Воронова ва А.Ю.Маевская [38], М.Н.Вятютнев [39], Н.Хомский [165], [166], Ч.Савинён [184], Г.Пифо [180], Д.Хаймс [177],

Л.Ф.Алварес [159], Ф.Коккетта [168]), М.А.Абдуллоева [4], К.А.Азизова [14], А.Б.Бойматов [30]), хусусиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангии омӯзиши забон (Р.Т.Белл [21], В.В.Сафонова [125]) ва дигарон рушд ёфта истодааст.

Дар шароити ҳозираи Тоҷикистон бошад, тавре, ки дар боло низ қайд гардид, намояндагони муносири илми педагогика ва методика аз қабилӣ С.Н.Алиев, М.А.Абдуллоева, С.С.Авғонов, Б.Б.Қарабоев, А.К.Гараева, Ф.С.Худойдодова, А.С.Умаров, С.Т.Валиев, М.А.Чӯраева, М.Ахмедова, Н.Чӯраева, З.Қамаридинзода, М.Бобоҳочаева ва дигарон дар роҳи ҷустуҷуи усулҳои инноватсионии таълими забонҳои хориҷӣ қарор дошта, эшон таҳқиқотҳои худро баҳри ҳалли масоили муҳими таълими забонҳои хориҷӣ дар макотиби миёна ва олии ҷумҳурӣ бурда истодаанд. Лозими қайд аст, ки дар қисми назарраси онҳо муаммои таълими фарҳангмехвари забони хориҷӣ низ таҳқиқ гардидааст.

Дигаргунӣҳо дар низоми иҷтимоӣ-иқтисодӣ боиси дигаргун шудани талаботи ҷамъият, давлат ва иқтисодиёт нисбат ба омӯзиши забони хориҷӣ гардиданд. Мувофиқи талаботи сиёсати забон дар мактабҳои олии кишвар кӯшиши устодон баҳри баланд бардоштани маҷмаи таълими забонҳои хориҷӣ мушоҳида карда мешавад, вале дар баробари ин, ҳуди ҷараёни таълими забонҳои хориҷӣ дар як қатор мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ва донишгоҳҳои донишқадаҳои кишвар то ҳол дар заминаи равишҳои анъанавӣ, усулҳои бисёр ва кӯҳнашудаи таълим асос ёфтааст. Дар натиҷа, донишҷӯён барои омӯзиши забони хориҷӣ ба қадри кофӣ ҳавасманд нестанд, ки ин ба сатҳи салоҳияти забони онҳо таъсири манфӣ мерасонад. Тавре, ки М.А.Абдуллоева қайд мекунад, “дар бисёр кишварҳо забони англисӣ ҳамчун забони дуюм омӯхта мешавад. Аммо бояд қайд кард, ки дар қисми зиёди ҷаҳон забони англисӣ ҳамчун забони хориҷӣ ба ҳисоб меравад, зеро он дар ҳаёти миллӣ ё ҷамъиятии ин кишварҳо, аз ҷумла Тоҷикистон, нақши муҳим намебозад. Масалан, дар Қазоқистон, Беларус ё Тоҷикистон донишҷӯи забони русӣ нисбат ба англисӣ бештар талабот дорад, зеро барои як

шаҳрванди оддӣ дониستاني забони англисӣ ё дигар забонҳои хориҷӣ барои ҳаёти ҳаррӯза, инчунин барои рушди иҷтимоӣ ё касбӣ ҳатмӣ нест. Аз ин рӯ, вазифаи асосии омӯзгори забони хориҷӣ (англисӣ), пеш аз ҳама, эҷоди ангеza барои омӯзиши он мебошад.” [7, с.42].

Вақтҳои охир дар шароити таҳсилот, бахусус дар самти таълими забонҳои хориҷӣ тағйироту дигаргуниҳои ҷиддие ба амал омадаанд, ки дар байни онҳо иваз гардидани ҳадафи таълими забони хориҷӣ аҳаммияти аввалиндараҷаро касб намудааст. Вобаста ба ҷорӣ ва татбиқ намудани равиши салоҳиятноки мақсади таълими забони хориҷӣ дар ҳамаи зинаҳои низоми маориф ҳамчун ташаккул ва рушди салоҳияти муоширатии байнифарҳангӣ бо забони хориҷӣ бо тамоми ҷузъҳои он мураттаб гардидааст.

Татбиқи мақсади нав аз омӯзгор сатҳи дигари омодагии касбиро талаб мекунад, ки он натавонад дониши кофии забон, балки фаҳмиши амиқи равандҳои фарҳангӣ, қобилияти мутобиқшавӣ ба муҳити бисёрфарҳангӣ ва истифодаи самараноки усулҳои фаъолу шавқоварро низ дар бар мегирад. Омӯзгор бояд тавонад, ки муҳити таълимро ба фазои ҳамзистии фарҳангҳои гуногун табдил диҳад ва донишҷӯёнро барои ба роҳ мондани муоширати маърифатнок дар муҳити боэҳтиром бо намояндагони фарҳангҳои гуногун омода созад. Аз ин рӯ, рушди салоҳияти муоширатии омӯзгори забони хориҷӣ бояд дар маркази раванди таълимӣ қарор гирад ва ҳамчун ҳадафи асосии таълими забони хориҷӣ дар ҳама зинаҳои таҳсилот амалӣ гардад. Дарси муосири забони хориҷӣ набояд танҳо як ҷузъи расмӣ раванди таълим бошад, ки дар доираи қонуниятҳои педагогикаву методика ҷараён мегирад, он бояд маҳсули эҷодкории омӯзгор, яъне натиҷаи эҷодиёти методии ӯ, ки дар асоси нақшаи дидактикӣ сохта шудааст, бошад.

Ҳамзамон, бинобар ба низоми сезинавӣ (бакалавриат, магистратура, докторантура) гузаштани мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳлати тайёрии касбии омӯзгорони забонҳои хориҷӣ барои

мактаби миёна аз панҷ сол ба чор сол иваз шуд, ки ин ҳолат ба ихтисор шудани соатҳои таълимӣ барои азхуд кардани забони хориҷӣ (хусусан, фанҳои амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ, фонетикаи амалӣ, грамматикаи амалӣ, услубшиносӣ ва ғ.), кам гардидани мӯҳлати таҷрибаомӯзии педагогӣ, ки муҳимтарин қисмати омодагии касбӣю методии омӯзгори забони хориҷӣ мебошад, оварда расонд. Яке аз сабабҳои паст шудани сатҳи тайёрии касбӣю методии омӯзгорони забони хориҷӣ айнан дар ҳамин омил дида мешавад.

Имрӯз мактаби муосир ба омӯзгори дорои диди нав ва тафаккури эҷодиву танқидӣ, соҳиби қобилияти ба роҳ мондани фаъолияти таълимӣ тибқи масири худ, созандаи чараёни озоди таълим ниёз дорад, ки тавонад ба хонандагон фанни «Забони хориҷӣ»-ро мутобиқи талаботи замон ва ақидаи методии дурусти худ таълим диҳад. “Омӯзгори имрӯза дар баробари соҳиби маҳорати баланди касбӣю худ будан бояд аҳаммияти кори худро дарк кунад” [83, с.152]. Ғайр аз ин, ӯ бо заковати методӣ, кордонӣ, дақиқӣ дар интихоби амалҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснокшуда бояд чараёни муфиди ташаккули салоҳияти нутқиро дар хонандагон таъмин карда тавонад.

Мақсади омодагии касбӣю методии омӯзгори муосири забони хориҷӣ дар рафти омӯзиши курси методикаи таълими забонҳои хориҷӣ ва дигар фанҳо (аз қабилӣ асосҳои маҳорати педагогии омӯзгори забони хориҷӣ, дарси муосири забони хориҷӣ, корҳои беруназсинфӣ аз забони хориҷӣ, воситаҳои муосири баҳодихӣ ба натиҷаи таълими забони хориҷӣ ва ғ.), инчунин ҳангоми гузаштани таҷрибаомӯзии педагогӣ ин азхуд кардани диди методӣ ба раванди ташаккули салоҳияти нутқии хонандагон ба шумор меравад, ки ба ӯ барои қабул намудани қарорҳои дурусти методӣ мувофиқи вазъиятҳои воқеии касбӣю имконият фароҳам меоварад. Тайёрии методии омӯзгори муосири забони хориҷӣ дар назди ӯ якчанд вазифаҳоро пеш мегузорад, ки асоси онҳоро сатҳи нави фаъолияти таълимӣ ва дараҷаи баланди касбият (эҷодкорӣю методӣ,

гуногуншаклӣ дар фаъолият, интихоби дурусти роҳ, усул ва технологияи таълим) ташкил менамоянд.

Воқеан, омӯзгори забони хориҷӣ бояд фаъолияти педагогии худро мувофиқи талаботҳои аз ҷониби Вазорати маориф ва илм, инчунин мақомотҳои дахлдор тасдиқгардида ва аз рӯи китобҳои дарсии муқарраршуда ба роҳ монад, вале ҷоизи таъкид аст, ки ҳар як дарс хусусияти худро дорад ва ба таври гуногунранг сурат мегирад. Аз ин лиҳоз, омӯзгор бояд маҳорати методии худро дошта, дарсро натанҳо бо истифодаи қолабҳои анъанавӣ гузаронад, балки барои расидан ба мақсади ҳар як дарс тамоми касбияти худро равона намуда, чараёни натиҷабаро таълимиро бо дарназардошти ҳамаи шароитҳои бавучудода ба таври эҷодкорона ва мустақилона ба нақша гирад ва ташкил кунад.

Моҳияти талаботи пешниҳодшуда доир ба омодагии методии омӯзгори муосири забони хориҷӣ аз ӯ эҷодиёти кофиро тақозо мекунад, ки он як раванди мураккаби зехнӣ ва маърифатӣ буда, ба талошҳои назарраси ӯ вобаста аст. Омӯзгори муосири забони хориҷии замони нав бояд барои ба таври мустақилона қабул намудани қарорҳои методӣ қодир бошад, ба эҷодкории методӣ омода бошад, ҳамчун мутахассисе, ки барои татбиқи усулҳои гуногуни таълими забонҳои хориҷӣ омода аст, ташаккул ёбад ва тавре, ки Н.В.Баришников таъкид менамояд, “татбиқи равиши салоҳиятнок маънои ташаккули қобилияти амалӣ намудани раванди азхудкунии салоҳиятҳои забонӣ бо таъкид ба маҷмӯи салоҳиятҳои касбӣ, калидӣ, махсусан методӣ ва дигар навъҳои салоҳиятҳо дорад.” [19, с.63]. Барои ин, донишҷӯи факултети забонҳои хориҷии донишгоҳи педагогӣ ҳангоми азхуд намудани касби омӯзгори соҳа муваззаф аст, ки дар вақти омодагӣ дар донишгоҳ ҳангоми аз худ намудани фанҳои бахши педагогӣ-психологӣ (педагогика, таърихи педагогика, психология, психологияи педагогӣ, методикаи таълими забонҳои хориҷӣ ва ғ.) асосҳои маҳорати касбиро методиро ба даст орад.

Дар робита ба гузаштани муассисаҳои олии касбӣ ба дидгоҳи салоҳиятнокии таҳсилот, дар ин навбат, тавсифи ҷузъҳои салоҳияти касбии омӯзгори забони хориҷиро мувофиқ мешуморем.

Маълум аст, ки дар айни замон истилоҳоти «салоҳиятнокӣ» ва «салоҳият» хеле маъмул буда, дар илм, амалияи педагогӣ ва муҳити таҳсилот, ин мафҳумҳо мавриди истифодаи васеъ қарор доранд. Аммо, чӣ тавре, ки таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, то ҳоло тафсири ягонаи ин категорияҳо вуҷуд надорад.

Олимон И.А.Зимняя, О.М.Мутовская, А.В.Хуторской, С.Е.Шишов ва ғ. дар байни ин мафҳумҳо сарҳади равшан гузошта, “салоҳиятнокӣ” – ро ҳамчун категорияи аввалия муайян мекунанд [33, с.86-92]. Дар осори ин олимон “салоҳият” ҳамчун дониши муайяни дохилӣ, потенциалӣ (қобилиятнок), пинҳонӣ ва муаррифғари низоми арзишҳо баррасӣ мешавад, ки баъдан дар салоҳиятнокии шахс зоҳир мегардад.

Муаллифи концепсияи функционалӣ-психологӣи тавлиди маъно ва дарки семантикии изҳороти нутқ, равшанӣносии маъруф И.А.Зимняя дар доираи салоҳиятҳо «ташаккули нави дохилӣ, потенциалӣ (қобилиятнок), пинҳонии психологиро (дониш, барномаи амал, арзиш), ки баъдан дар фаъолияти муайян дар шакли салоҳиятҳои инсонӣ амалӣ мегарданд», мебинад [66, с.41].

Олими намоёни рус, узви вобастаи Академияи таҳсилоти Русия А.В. Хуторской бошад, «салоҳият»-ро ҳамчун маҷмӯи сифатҳои шахсият, ки бо объектҳо ё равандҳои муайян алоқаманданд, мефаҳмад [145, 73 с.]. Ба ақидаи олим “салоҳиятнокӣ” ин “маҳорати соҳиб будан ба салоҳияти мувофиқ ва инчунин маҷмӯи сифатҳои шахсии ба ҳам алоқаманд (дониш, маҳорат, малака, қобилият, самтҳои арзишӣ-маънавӣ) мебошад, ки дар рафти фаъолият ва ҳамкорӣ мутақобилаи иҷтимоиву шахсӣ ба даст меояд” [146, с.110].

Фикри академики Академияи байналмилалӣ таҳсилоти педагогӣ, профессор Г.К.Селевко ба нуқтаи назари А.В.Хуторской хело наздик аст,

зеро ӯ салоҳиятнокиро ҳамчун категорияи вазъиятӣ-фаъолиятнокӣ мебинад. Ҳар дуи ин муҳаққиқ ҷонибдори он ақида ҳастанд, ки барои мутахассис натавон доштани маҷмӯи дониш, маҳорат, малака ва сифатҳои шахсӣ муҳим аст, балки ӯ бояд ҳамаи онҳоро дар вазъияти муайян дуруст истифода бурда тавонад ва айнан ҳамин чиз "ченаки қобилияти шахс барои бурдани фаъолият" мебошад [127, с.21].

Номуайянии мавҷуда дар тафсири мафҳумҳои «салоҳиятнокӣ» ва «салоҳият» масъалаи дигари ба таври пурра ҳалнашударо оид ба мафҳуми «салоҳияти касбӣ» ва ҷузъҳои он ба миён меорад. Дар илми педагогика низ ақидаи ягона оид ба масъалаи салоҳияти касбӣ вучуд надорад ва аз ин рӯ, олимони ин мафҳум ва хусусиятҳои онро ба таври гуногун шарҳ медиҳанд.

Муаллифи концепсияи психологияи касбият А.К.Маркова салоҳиятнокии касбиро чун дараҷаи азҳудкунии низоми дониш, маҳорат, малака ва сифатҳои психологӣ барои амалӣ намудани фаъолияти омӯзгорӣ зарур медонад ва қайд месозад, ки “калимаи «касбият» (профессионализм) дар маъноҳои гуногун истифода мешавад. Вақте мегӯянд «ин кор касбиятро талаб мекунад», дар асл талаботи меъёрии касб нисбат ба шахсияти инсон дар назар дошта мешавад. Дар ин ҷо касбият — маҷмӯи хусусиятҳои шахсии инсон аст, ки барои иҷрои бомуваффақияти фаъолияти меҳнатӣ заруранд. Ин гуна фаҳмишро шартан метавон «касбияти меъёрӣ» номид. Дар маънои дигар ин калима вақте истифода мешавад, ки мегӯянд «ба ин шахс касбият хос аст». Дар ин ҳолат суҳан дар бораи он меравад, ки шахс дорои маҷмӯи зарурии сифатҳои равонии меъёрӣ мебошад ва касбият ба хусусияти дохилии шахсияти ӯ табдил меёбад. Чунин фаҳмиш «касбияти воқеӣ»-и шахси мушаххасро ифода мекунад. Вақте дар бораи иҷрои касбии меҳнат суҳан меравад, ҳамеша иҷрои он дар сатҳи баланд дар назар дошта мешавад.” [84, с.8].

Ба ақидаи профессор В.А. Сластенин, дар салоҳиятнокии касбии омӯзгор яклухтии омодагии назариявӣ ва амалӣ барои пеш бурдани фаъолияти ӯ инъикос меёбад. Салоҳиятнокии касбӣ дорои низоми сатҳӣ мебошад, ки мувофиқи он қобилияти шахс барои ҳалли масъалаҳои мухталиф дар марҳилаҳои гуногуни фаъолияти касбии педагогӣ муайян карда мешавад. “Хусусиятҳои асосии салоҳияти зеҳнии омӯзгорро рефлексивият, инсонгароӣ, равонагӣ ба оянда ва дарки равшани механизмҳо ва воситаҳои зарурӣ барои такмили касбӣ ва рушди шахсияти хонанда ташкил медиҳанд.” [130, с.37].

Баъзе аз муҳаққиқони хориҷӣ мафҳуми “салоҳият”-ро ҳамчун маҷмӯи дониш, малака, қобилият, муносибат ва рафтор қабул мекунанд ва “салоҳиятнокӣ”-ро бошад, чун қобилияти ҷавобгӯ будан ба меъёрҳои иҷроии амал (дониш, малака, қобилият, муносибат, рафтор) мефаҳманд ва қайд месозанд, ки “Равиши салоҳиятнокӣ дар муҳити ташкилӣ барои чен кардани сатҳи дониш, малака ва қобилиятҳои кормандон истифода шудааст. Монанди як қатор истилоҳҳои дигар, мафҳумҳои «салоҳият» ва «салоҳиятнокӣ» низ дорои маъноҳои гуногун аз умумӣ то мушаххас мебошанд.” [161, с.755–764].

Дар асоси ҳамаи гуфтаҳои болоӣ хулоса кардан мумкин аст, ки мафҳумҳои “салоҳиятнокӣ” ва “салоҳият” маъноҳои гуногунро доранд. Ба андешаи мо, “салоҳиятнокӣ” ба маҷмӯи умумии қобилияти шахс барои иҷрои ӯҳдадориҳои касбӣ ё вазифавӣ дахл дорад. “Салоҳият” бошад, ба фаъолияти воқеии шахс дар вазъияти зарурии мушаххас тамаркуз мекунад. Аз ин рӯ, “салоҳиятнокии касбӣ” ин талаботи ҷомеа ба омодагии мутахассис мебошад, ки барояш баҳри самаранок ва босифат фаъолият бурдан дар соҳаи муайян ҳатмӣ аст. Мутахассиси босалоҳият дар фаъолияти касбияш бояд барои татбиқ намудани тамоми донишу малака ва қобилияту сифатҳои ҳангоми таҳсил дар муассисаи таълимӣ гирифтааш қодир бошад.

Дар ин навбат ба баррасии масъалаи салоҳияти касбии омӯзгори забони хориҷӣ ва ҷузъҳои он оғоз менамоем.

Аз рӯи фаҳмиши А.В.Задорожная ва О.Е.Ломакина, салоҳияти касбии омӯзгори забони хориҷӣ ин хусусияти шахсият буда, дар маҷмӯи салоҳиятҳои педагогӣ ва соҳавӣ (муоширатӣ, дидактикӣ, шахсӣ) ифода меёбад [63, 156 с.].

Ба андешаи Е.С.Семёнова, салоҳияти касбии омӯзгори забони хориҷӣ сифати интегративии шахсият буда, маҷмӯи ҷузъҳои ҳавасмандкунӣ, когнитивӣ, фаъолиятнокӣ ва шахсиро, ки барои иҷрои бомуваффақияти вазифаҳои касбӣ лозиманд, дар бар мегирад. Ӯ қайд мекунад, ки меъёрҳои асосии ташаккули салоҳияти касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ чунинанд:

- «1) ҷузъи ангежавӣ (мавҷудияти ангезаи мусбат ба фаъолияти касбии оянда);
- 2) ҷузъи когнитивӣ (дониши забони хориҷӣ, назария ва методикаи таълими забон; донишҳои психологӣ-педагогӣ);
- 3) ҷузъи фаъолиятӣ (қобилияти муошират бо забони хориҷӣ; таълими забони хориҷӣ; амалӣ намудани муоширати педагогӣ ва фаъолияти худомӯзӣ);
- 4) ҷузъи шахсиятӣ (ҳамдардӣ (эмпатия); рефлексия; эҷодкорӣ; чандирӣ)» [128, с.4].

Аз ин бармеояд, ки мавҷудияти донишҳои назариявӣ бидуни ангезаи дохилӣ ва сифатҳои шахсии омӯзгор самаранокии фаъолияти касбиро таъмин карда наметавонад. Ҳамзамон, қобилияти амалии татбиқи донишҳо дар раванди таълим, аз ҷумла муоширати педагогӣ ва худомӯзӣ, нишондиҳандаи муҳимми сатҳи салоҳияти омӯзгор ба ҳисоб меравад.

Профессори маъруфи Донишгоҳи давлатии Маскав Г.А.Китайгородская қайд менамояд, ки салоҳияти касбии омӯзгори забони хориҷӣ аз ҷузъҳои зерин иборат аст: “салоҳияти методӣ,

салоҳияти психологиву педагогӣ, салоҳияти иҷтимоӣ-психологӣ, салоҳияти забонӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ, маҳорати педагогӣ ва рефлексияи касбӣ” [71, с.62]. Зери мафҳуми “рефлексия” мо қобилияти таҳлили онро, ки дар атроф чӣ рӯй медиҳад, мефаҳмем.

Аз рӯи ақидаи С.В.Тетина, “Ба салоҳиятҳои касбии омӯзгори забони хориҷӣ салоҳиятҳои иҷтимоӣ, иҷтимоию фарҳангӣ, коммуникативӣ, иттилоотӣ ва лоиҳакашӣ (проектӣ) мансуб мебошанд.” [136, с.107].

Олимони рус В.А. Блинов, К. Махмуриян ва Е.Н. Соловова салоҳияти касбии омӯзгори забони хориҷиро ҳамчун «ягонагии ҷудонашавандаи ҷузъҳои мундариҷавӣ ва сохторие, ки тавассути салоҳияти муоширатӣ бо забонҳои модарӣ ва хориҷӣ, салоҳияти иҷтимоӣ, салоҳияти филологӣ, салоҳияти психологиву педагогӣ, салоҳияти умумифарҳангӣ, салоҳияти методӣ, салоҳияти ҷубронӣ (компенсаторӣ), тафаккури педагогӣ ва забонӣ, инчунин сифатҳои шахсӣ амалӣ мегарданд», мефаҳманд [29, 132 с.]. Дар ин ҷо зери мафҳуми “салоҳияти ҷубронӣ” (компенсаторӣ) қобилияти омӯзгор дар ҳолати зарурӣ истифода бурдани дониш, малака ва маҳорате, ки ӯ аз забони модарӣ ё дигар забон дорад, фаҳмида мешавад.

Дар қатори олимони русзабон, миқдори назарраси таҳқиқотчиёни хориҷӣ низ ба масъалаҳои омода кардани омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷӣ тавачҷӯҳи хоса зоҳир менамоянд. Масалан, дар корҳои Н.Tomlinson [187, 208 с.], E.Villegas-Reimers [189, 196 с.], J.C.Richards, T.S.C.Farrel [181, 27 с.], G.Hall [175, 280 с.], J.Killion [178, с.11], L.M.Desimone, A.C.Porter, M.S.Garet, K.S.Yoon, B.F.Birman [170, с.81-112], G.Diaz-Maggioli [171], S.Borg [163, с.21] дар бораи он паҳлӯҳое, ки рушди касбии омӯзгорро ташкил медиҳанд, андешаҳои гуногун пешниҳод карда шудаанд.

Масалан, аз рӯи фаҳмиши J.Killion [178, с.11] чараёни омода намудани омӯзгори забони хориҷӣ бояд барои "ба даст овардани дониш,

малака, муносибат, саъй ва рафтори ӯ баҳри баланд бардоштани пешрафти хонандагон" нигаронида шавад. Ба ақидаи Н.Tomlinson [187, с.208] низ омодагии касбӣ – ин фаъолият ё раванде мебошад, ки бо мақсади беҳтар намудани натиҷаҳои таълимии хонандагон ва баланд бардоштани дониши касбӣ, малака ва муносибати омӯзгорон равона карда шудааст.

Таърифи C.Day бештар муътамад ба назар мерасад, зеро ӯ омодагии касбиро ҳамчун таҷрибаи табиӣ, ки хоҳ бошууруна ва хоҳ бешууруна, мустақим ё ғайримустақим, шахсан дар алоҳидагӣ ё дар гурӯҳ ё мактаб ба даст меояд, муайян мекунад ва қайд мекунад, ки “Омӯзгорон дар тӯли фаъолияти касбии худ ба таври табиӣ меомӯзанд. Аммо танҳо омӯхтан аз таҷриба, дар ниҳоят, рушди онҳоро маҳдуд месозад. Андеша ва фаъолияти омӯзгорон натиҷаи ҳамтаъсирии таърихи зиндагии онҳо, марҳилаи кунунии рушдашон, шароити синф ва мактаб, инчунин заминаҳои васеътари иҷтимоӣ ва сиёсӣ, ки дар он фаъолият мекунанд, мебошад.” [169, с.3].

Аз тарафи дигар, R.Clark ба талаботи омодагии касбии омӯзгорон боз ду ҷузъи дигарро илова мекунад, зеро ба назари ӯ, онҳо ҷанбаҳои калидӣ буда, бояд тавассути омодагии касбӣ ба даст оварда шаванд, ин ҳам бошад, эътиқод ва амалиёти омӯзгор дар синф мебошанд. Муҳаққиқ таъкид мекунад, ки омодагии касбӣ бо дарк намудани тағйирот ва муносибат дар синф, дониш ва таҷрибаи омӯзгор тавсиф мешавад, ки дар навбати худ, онҳо метавонанд ба омӯзиши шогирдон мусоидат намоянд ва барои ин, “Кормандони соҳаи маориф бояд ҷиддан масъалаи маҳдуд намудани иштироки худро дар ҷойгиркунии амалӣ (практикаи таълимӣ)-и донишҷӯёни барномаҳои оmodасозии омӯзгорон баррасӣ намоянд. Махсусан, онҳо бояд танҳо ҳамон миқдор донишҷӯёни омӯзгориро қабул кунанд, ки имкониятҳои маркази рушди касбӣ иҷозат медиҳад, ва онҳоро ба марказ ҳамчун як гурӯҳи ягона (когорта) ворид намоянд.” [167, с.13].

Доир ба омӯзиши масъалаҳои тайёрии касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ як қатор олимон ва устодони мактабҳои олиии кишварамон, аз ҷумла, Т.Қ.Сатторов [124, 52 с.], С.С.Авғонов [12, 159 с.], С.Н.Алиев [16, с.29], М.А.Абдуллоева [9, с.15-20], Л.В.Саидова [121, 24 с.], З.Р.Ҳалимова [143, с.78-81], Ф.Х.Сангимадов [123, с.85-88] ва дигарон низ тадқиқотҳои муҳим бурда, барои такмил додани омодагии касбии мутахассисони соҳа ақидаҳои назарраси хешро пешниҳод кардаанд.

Мувофиқи андешаи С.С.Авғонов, “Омодагии касбии омӯзгорони оянда бояд дар асоси ҳамоҳангсозии муносиб ва самараноки омодагии назариявӣ ва амалӣ амалӣ карда шавад: азхуд намудани назарияи равоншиносӣ-педагогӣ ва ташаккули маҳоратҳои касбӣ. Шиносоии амалии донишҷӯён бо мушкилоти мактаби мушаххас, таҳлил, дарк ва ҷамъбасти онҳо бояд аз оғози таҳсил дар донишқадаи педагогӣ оғоз гардида, хусусияти мунтазам дошта бошад. Ба ҷадвали раванди таълимӣ, аз семестри аввал сар карда, ташрифи ҳарҳафтаинаи онҳо ба мактаб бояд ворид карда шавад. Дар низоми рушди ҳамаҷонибаи шахсияти донишҷӯ, бо роҳнамоӣ аз Стандарти давлатии таҳсилоти олиии касбӣ, ба назари мо, донишҳо ва маҳоратҳои зерини касбӣ аҳаммияти аввалиндараҷа доранд: дониши амиқи донишҷӯ оид ба фанни тахассусӣ; қобилияти ӯ барои ташхис намудани сатҳи рушди шахсияти хонанда; таҳлил ва татбиқи вазъияти педагогӣ; қобилияти гузоштани вазифаи педагогӣ ва тарҳрезии ҳамкориҳои педагогӣ, ҷараён ва ислоҳи он; инчунин арзёбӣ ва шарҳ додани сабабҳои номувофиқати байни мақсад ва натиҷаи бадастомада.” [12, с.130].

Ба гуфтаи профессор Т.Қ.Сатторов, низоми омодагии омӯзгори забони хориҷӣ аз тайёрии забонӣ, лингвоназариявӣ, кишваршиносӣ, маънавияу тарбиявӣ, психологию педагогӣ, фарҳангӣ ва методӣ иборат мебошад [124, 52 с.].

Дар кори диссертатсионии С.Н.Алиев ақидае асоснок карда шудааст, ки ба тайёрии касбии омӯзгори забони хориҷӣ хусусиятҳо ва шароити зерин хос мебошанд:

- 1) “дониш дар бораи забон, усулҳои таълими он ва роҳҳои ташаккули шахсияти хонандагон дар шароити таълими забони хориҷӣ дар мактаб;
- 2) инкишофи бошууронаи маҳорат ва малакаҳои касбӣ;
- 3) таълими инкишофдиҳанда, ки такмили функцияҳои равонии шахсият (тафаккур, ҳаёлот, хотира) ва хусусиятҳои педагогии барои шахсият муҳимро дар бар мегирад;
- 4) чараҳои фардият;
- 5) чараҳои мутобиқат (органикӣ), ки дар он шаклҳои коллективӣ, ғуруҳӣ ва ғардикунонӣ ба ҳам пайваст мебошанд;
- 6) раванди эҷодӣ;
- 7) раванди низомноке, ки дар он ташаккули маҳорат ва малака ҳам дар ғаъолияти муоширатӣ ва ҳам дар ғаъолияти таълимӣ пайҳам амалӣ мегарданд” [16, с.29].

Олими ватанӣ, профессор М.А.Абдуллоева қайд мекунад, ки «ғаъолияти касбии омӯзгори оянда бо пурра азхуд кардани фанни худ, мувофиқ будани амал ба дониш, эътиқоди амиқ ба бартарияти дониш ва амали касбии омӯзгор, майл ба таълиму тарбияи хонандагон алоқаманд аст” [9, с.16].

Ҳамин тариқ, мувофиқи дидгоҳи салоҳиятнокӣ, тавсифномаи омӯзгори муосири забони хориҷӣ ҷанбаҳои зеринро дар бар мегирад:

1. Омӯзгори забони хориҷӣ бояд сатҳи баланди салоҳияти забонӣ (бо забони хориҷӣ), аз ҷумла грамматика, луғат, фонетика, имлоро дониста, малакаҳои нутқиро дошта бошад, зеро ин салоҳият ба ӯ имконият медиҳад, ки ба хонандагон забони хориҷиро дар сатҳи кофӣ омӯзонад ва ба онҳо маълумоти заруриро оид ба фан расонда тавонад.
2. Омӯзгори забони хориҷӣ бояд малакаи методии таълими забони хориҷиро, аз ҷумла, қобилияти банақшагирии дарс, сохтани маводи

шавқовару самарабахши таълим, арзёбӣ намудани пешрафти хонандагонро доро бошад ва мувофиқи талабот (инчунин, психологияи фардият ва синну солӣ) ва сатҳи забондонии онҳо усулҳои таълимиро интихоб карда тавонад.

3. Омӯзгор бояд барои ба роҳ мондани муошират бо забони хориҷӣ қодир бошад, ӯ бо талабагон тавассути забони хориҷӣ босаводона муоширати муассир карда тавонад, мафҳумҳои мураккабро ба таври содда ва фаҳмо шарҳ дода тавонад, муколамаро барангезад ва иштироки фаъолонаи хонандагонро дар дарс таъмин намояд.

4. Омӯзгори забони хориҷӣ нисбат ба услубҳои гуногуни омӯзиш, сатҳҳои салоҳияти забонии хонандагон ва сатҳи фарҳангии онҳо бояд таҳаммулпазир бошад. Вақте, ки хонандагон ба мушкилот дучор мешаванд, ӯ бояд ҳамеша барои дастгирӣ ва ҳавасманд кардани онҳо ба донишомӯзӣ омода бошад. Вай бояд худро ба ҷои таълимгирандагон гузошта тавонад, эҳтиёҷот ва душвориҳои онҳоро дарк кунад ва ба онҳо дар бартараф кардани монеаҳо дар роҳи азхудкунии забони хориҷӣ кӯмак намояд.

5. Омӯзгор бояд ба раванди таълим шавқу рағбат зоҳир намуда, маҳорати касбии худро пайваستا такмил диҳад, тамоюлҳои наватарин ва навовариҳои соҳаи таълими забонҳои хориҷиро пайгирӣ намояд.

Дар натиҷаи таҳқиқи зербоби аввали рисола якчанд ақидаҳо доир ба салоҳиятҳои касбии омӯзгорони забонҳои хориҷӣ мушаххас карда шудаанд:

1. *Салоҳияти муоширатӣ* бо забони хориҷӣ дар байни салоҳиятҳои касбии омӯзгори ин фан ҳадафи пешбар буда, баҳри рушди он донишҷӯён бояд муоширати муассирро бо забони хориҷӣ ҳам дар шакли хаттӣ ва ҳам шифоҳӣ аз худ намоянд, ҷанбаҳои забон (фонетика, луғат, грамматика)-ро омӯзанд ва малакаҳои амалии тафаҳҳум, гуфтор, хондан, навиштанро такмил диҳанд.

Ғайр аз ин, онҳо бояд роҳҳои ҳавасманд намудани хонандагонро барои муошират ва ҳамкориҳои байнишахсӣ дар фаъолияти ояндаи касбӣ аз худ кунанд.

2. Барои рушди *салоҳияти методӣ* донишҷӯён бояд фанҳои хатмӣ педагогика, психология, методикаи таълими забонҳои хориҷӣ, курсҳои интихобиро ба монанди принципҳои ташкили раванди таълим, банақшагирии дарс, баҳодиҳӣ ба фаъолияти хонандагон ва идоракунии синф, асосҳои маҳорати педагогии омӯзгори забони хориҷӣ, дарси муосири забони хориҷӣ, корҳои беруназсинфӣ аз забони хориҷӣ, воситаҳои муосири баҳодиҳӣ ба натиҷаи таълими забони хориҷӣ ва ғ. ба таври мукаммал омӯзанд.

Инчунин, барои рушди салоҳияти методӣ, ҳангоми таҷрибаомӯзии педагогӣ зарур аст, ки донишҷӯён тавассути гузаронидани дарсҳои дар шароити воқеии омӯзгорӣ салоҳиятҳои дар мактаби олий азхудкардари дар амал татбиқ намоянд ва малакаҳои зарурии касбиро инкишоф диҳанд.

3. *Салоҳияти байнифарҳангӣ*. Дар робита ба гузаштан аз тамоюли донишмарказии таълими забони хориҷӣ ба тамоили фарҳангмеҳвар, ин ҷанбаи салоҳияти касбӣ ва ҷузъиётҳои он (салоҳияти байнифарҳангӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ) дар раванди омӯзиши фанҳои тахассусие, ки дар асоси равишҳои шахсиятгаро, фаъолиятнокӣ, функционалӣ ва ғ. омӯхта мешаванд, ташаккул меёбанд.

4. *Салоҳияти иттилоотӣ коммуникатсионӣ* дар қобилияти омӯзгор ҳангоми истифода намудани воситаҳои инноватсионии таълим (тахтаи интерактивӣ, барномаҳои компютерӣ, захираҳои интернетӣ ва маводи мултимедиявӣ), дар қобилияти ҳамгиро намудани ин технологияҳо ба нақша ва барномаҳои таълимӣ, дар қобилияти ба роҳ мондани муоширати муассир бо хонандагон ва ҳамкорон тавассути васоити иттилоотӣ коммуникатсионӣ зоҳир мегардад.

Ташаккули салоҳияти иттилоотию коммуникатсионии омӯзгори забони хориҷӣ дар ҷараёни омодагии касбӣ дар мактаби олий дар вақти омӯзиши фанни методикаи таълими забони хориҷӣ ва фанни информатика, инчунин дар рафти фаъолияти амалии педагогӣ сурат мегирад.

Бояд гуфт, ки дар факултетҳои тахассусӣ таълим бояд ба чуқур ва ба таври мукамал азхуд кардани забони хориҷӣ барои фаъолияти касбӣ нигаронида шавад. Барои ноил шудан ба мақсади асосии таълими забони хориҷӣ дар факултетҳои тахассусӣ донишҷӯён бояд ба сатҳи баланди нутқӣ бо забони хориҷӣ ноил гарданд, то ки онро дар фаъолияти касбӣ ҳангоми муошират, таълим ва гузаронидани таҳқиқотҳо истифода бурда тавонанд. Барои ташаккул додани салоҳиятҳои касбии дар боло зикршуда, зарур аст, ки омодаسازیи омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ дар донишгоҳ ҳамаҷониба дуруст ба роҳ монда шавад, ҷараёни таҳсил бояд ҳам омодагии назариявӣ ва ҳам таҷрибаи амалиро дар бар гирад, то ки донишҷӯён пас аз хатми донишгоҳ ӯҳдадориҳои касбии худро самаранок иҷро карда тавонанд.

Инак, хусусиятҳои тайёрии касбии омӯзгори муосири забони хориҷӣ дар мактаби олий мувофиқи дидгоҳи салоҳиятнокӣ хело серпахлӯ ва муҳим буда, бояд ҷанбаҳои зеринро дарбар гирад: донишҳои амиқи фаннӣ, малакаҳои муоширати байнифарҳангӣ, қобилияти татбиқи усулҳои муосири таълим, андешаронии танқидӣ, инчунин омодагии пайваста ба худтакмилдиҳӣ ва мутобиқшавӣ ба шароити тағйирёбандаи муҳити таълимӣ. Вобаста ба ин, мактабҳои олиро зарур аст, ки ба талаботи рӯзафзуни ҷаҳони муосир воқуниши мувофиқ нишон дода, фазои таҳсилотро тибқи табиати динамикии ҷомеа ва хусусан, донишҷӯён, ба роҳ монанд. Инчунин, роҳи усул ва амалияи таълимро бо дарназардошти мақсади прагматикии омода кардани омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ таҳлил ва тағйир диҳанд.

1.2. Салоҳияти муоширатӣ бо забони хориҷӣ ҳамчун ҳадафи асосии таҳсил дар факултетҳои тахассусӣ

Дар асоси муқаррароти дар зербоби қаблӣ зикршуда, хулоса карда шуд, ки аз нуқтаи назари равиши салоҳиятноки ҳадафи асосии таълими забонҳои хориҷӣ дар факултетҳои тахассусӣ ин ташаккул ва рушди салоҳияти муоширатии муҳассилин бо забони хориҷӣ мебошад. Аз ин лиҳоз, зарурати омӯзиши ҳамаҷонибаи масъалаи салоҳияти муоширатии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ ҳамчун яке аз ҳадафҳои муҳимтарини таҳқиқоти мазкур мувофиқи мақсад мебошад. Пеш аз омӯзиши масъалаи салоҳияти муоширатӣ, дар ин ҷо мо муҳтавои концепсияи “таълими муоширатӣ”-ро нисбат ба забони хориҷӣ ва хусусиятҳои онро дида мебароем.

Таҳқиқи осори илмӣ нишон медиҳад, ки таълими муоширатии забони хориҷӣ аввалин бор дар методикаи бритониёӣ дар солҳои 60-уми асри XX пайдо шудааст. Он вақт дар макотиби бритониёӣ забон дар асоси вазъият (ситуативӣ) таълим дода мешуд ва сохторҳои асосии забони англисӣ, яъне ҷумлаҳо, дар вазъиятҳои гуногуни муошират азхуд карда мешуданд.

Вақте ки миёни солҳои 60-уми асри гузашта дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико назарияи забон дар бораи аудиолингвализм рад карда шуд, методистони бритониёӣ доир ба дурустии муқаррароти назариявии методикаи таълими ситуативии забон шубҳа пайдо карданд. Ин ҳолатро ҳамчун воқуниш ба танқиди назарияи структурализм, яъне омӯзиши забон аз рӯи сохтор арзёбӣ кардан мумкин аст, ки дар борааш забоншиноси машҳури амрикоӣ Н.Хомский соли 1957 дар асари «Сохторҳои синтаксисӣ» оварда буд [166, 117 с.].

Дар таҳқиқоти худ Н.Хомский нишон дод, ки барои тавсифи забон назарияҳои он вақта оид ба сохти забон, хусусан дар бораи офарид ва ягонагии ҷумлаҳои алоҳида асос шуда наметавонанд. Ӯ қайд карда буд, ки “амсилаи хеле соддаи забон, ки бар пояи назарияи муошират асос

ёфтааст, инчунин амсилаи пуриқтидортар, ки қисми зиёди он чизеро, ки имрӯз маъмулан «таҳлили таркибҳои бевосита» (immediate constituent analysis) номида мешавад, дар бар мегирад, наметавонанд ба таври муносиб ба ҳадафҳои тавсифи грамматикӣ хизмат намоянд. Таҳқиқ ва татбиқи ин амсилаҳо як қатор далелҳоро оид ба сохтори забон ошкор месозад ва якчанд камбудихоро дар назарияи лингвистӣ рӯшан менамояд» [166, с.6]. Методистони бритониёӣ дар таълими забон бесамар будани усули истифода намудани сохторҳоро дарк намуда, ба таҳияи равиши функционалӣ ва муоширатӣ (коммуникативӣ) нисбат ба таълими забон шурӯъ карданд. Онҳо зарурати омӯзиши забонро натавонанд аз рӯи сохтор, балки дар асоси ниёзҳои муоширатии таълимгирандагон диданд. Тарафдорони ин нуқтаи назар асосан С.Candlin ва Н.Widdowson буданд ва онҳо дар ин самт ба корҳои забоншиносон – функционалистони бритониёӣ J.Firth ва M.A.Halliday, сотсиолингвистони амрикоӣ D.Hymes, J.Gumperz ва W.Labov, инчунин файласуфон J.Austin ва Searle таъяс карданд [4, с.24].

Шарти дигари ба миён омадани равишҳои мухталифи таълими забон ин талаботи афзояндаи иҷтимоӣ ба дониши амалии забони хориҷӣ дар Аврупо буд. Зарурати кор карда баромадани усулҳои пайдо шуд, ки дар мӯҳлати кӯтоҳтарин малакаи амалии забонро таъмин кунанд.

Соли 1971 як гурӯҳ олимони ба коркарди усули нави таълими забон шуруъ намуданд, ки он мебоист эҳтиёҷоти муҳассилинро нисбат ба омӯзиши забон ба назар гирифта тавонад. Соли 1972 комиссияи махсус бо сарвари забоншиноси бритониёӣ D.A.Wilkins дар гузориши худ таърифи функционалӣ ё муоширатии забонро омода кард, ки он барои таҳияи барномаи таълими муоширатии забон ҳамчун асос хизмат кард.

Бартарияти кори анҷомдодаи D.A.Wilkins дар он буд, ки ӯ талаботи муоширатии донишҷӯёнро ҳам аз ҷиҳати ифодаи фикр ва ҳам дарки нутқ таҳлил кард. Ин барномаро шӯъбаи таҳсилоти Шӯрои Аврупо қабул кард ва минбаъд он дар рушди методикаи таълими забон

ва баланд бардоштани сифати китобҳои дарсӣ дар Аврупо нақши муҳим бозид [4, с.26].

Дар паҳн шудани “равиш” ё “таълим”-и муоширатии (коммуникативӣ) забон фаъолияти Шурои Аврупо, тадқиқотҳои забоншиносони Британия, маърузаи комиссия оид ба барномаи таълими забон нақши калон бозиданд. То замоне ки усули муоширатӣ ҳои устувори худро пайдо кунад, баъзан ба ҳои истилоҳоти «равиши муоширатӣ» ё «таълими муоширатии забон» мафҳумҳои «муносибати мазмунию функционалӣ» ва «равиши функционалӣ» истифода мешуданд. Аз соли 1970 доираи татбиқи таълими муоширатии забон васеъ гардида, ҳам ҷонибдорони амрикоӣ ва ҳам намоёндагони бритониёӣ ин навовариҳо ҳамчун равиш (на усул) шумориданд ва мақсади он аз додани обу ранг ё хусусияти муоширатикунонӣ ба ҳадафҳои таълими забон ва таҳияи методикаи рушди ҷор малакаи нутқӣ, ки вобастагии байни забон ва муоширатро таъмин мекард, иборат буд [183, с.44].

Дар натиҷаи тадқиқотҳои, ки дар самти методикаи муоширатии таълими забони хориҷӣ гузаронида шудаанд, то имрӯз ҳадаф ва мундариҷи таълим, масъалаҳои ташкили методии маводи забонӣ, роҳи усулҳои таълим ва машқу супоришот якҷанд маротиба мавриди таҳқиқ ва омӯзиш қарор гирифтаанд. Бо вуҷуди ин, як қатор масъалаҳои он то ҳол баҳсбарангезанд ва ҳалношуда боқӣ мемонанд. Масалан, муайян намудани мазмуни мафҳумҳои «равиши муоширатӣ», «усули муоширатӣ», «принсипҳои муоширатӣ», «методикаи муошират», «ҷузъҳои сохтори салоҳияти муоширатӣ» ва ғайра аз ҷумлаи масъалаҳои муҳокимабарангез ба ҳисоб мераванд.

«Муҳити муоширатӣ» донишомӯзонро ба худ ҷалб менамояд ва ҷое, ки раванди муошират сурат мегирад, ба муоширати мутақобила ва истифодаи забон таъсир мерасонад. Аммо дар инкишофи назарияи методикаи муоширатии таълими забон як қатор масъалаҳои баҳсталаб

ба миён меоянд. Яке аз онҳо интихоб байни истилоҳоти “усули муоширатӣ” ва “равиши муоширатӣ” мебошад.

Ч.Ричардс ва Т.Рочерс «усул»-ро дар се сатҳ муайян мекунанд: равиш, сохтор (design), тартиб (усули кор). Ба фикри онҳо, равиш ин назарияи забон ва омӯзиш аст. Тарҳ, яъне сохтор (design) бошад, ин муайянкунии мундариҷаи таълими забон ва тавсифи нақши омӯзгор, донишҷӯ ва маводи таълимӣ мебошад. Ба фикри онҳо, тартиб, яъне методикаи омӯзиш бо усулҳои кор алоқаманд аст [183, с.45].

Э.Энтони мафҳумҳои «равиш», «усул», «техника» (Ч.У. “приём”)-ро фарқ мекунад. Ба ақидаи ӯ, истилоҳи «усул» як истилоҳи “пӯшида” (чатрӣ) барои муайян кардани робитаи назария ва амалия мебошад. Равиш ин муқаррарот, нуқтаи назар, назарияҳо дар бораи табиати забон ва хусусиятҳои омӯзиши забони омӯхташаванда мебошад. Усул ин робита байни назарияи омӯзиши забон ва маводи таълимӣ мебошад. Техникаи кор (приём) – яке аз корҳои аудиторӣ оид ба таълими забон ва амалиёти донишҷӯён аст. Муҳаққиқ таъкид месозад, ки “Тартиби онҳо иерархӣ аст: ташкилоти камтар иерархӣ метавонад равишро ба усул табдил диҳад, ки худ аз маҷмӯи техникаҳо иборат аст. Таърифҳо бо як дараҷаи муайяни озодӣ пешниҳод мешаванд — роҳҳои расидан ба «Нирвана» бисёранд ва ин албатта ягона роҳ нест. На ҳар як ҷанбаи таълими забон ҳатман бояд ба ин ҷаҳорҷӯба мутобиқ карда шавад. Имкони ворид намудани тағйирот ва такмилҳо мавҷуд аст.” [160, с.63].

Баъзе муҳаққиқони рус равиш ва усули муоширатиро фарқ намекунанд ва “равиши муоширатиро ҳамчун усули асосии таълими забонҳои хориҷӣ” мефаҳманд [105, с.141].

Дар ин ҷо меҳостем, дар мавриди таҳқиқи фарқият байни “равиши муоширатӣ” ва “усули муоширатӣ” андешаҳои худро ба таври зерин ибраз намоем. Воқеан, аксар вақт ин ду мафҳум, яъне “равиш” ва “усул”, ба якдигар омехта истифода мешаванд, дар ҳоле ки онҳо дорои муҳтавои

гуногун ҳастанд.

Пеш аз ҳама, *равиши муоширатӣ*, ба назари мо, ҳамчун як фалсафаи умумии таълими забон ба ҳисоб меравад. Он ба “чаро” ва “дар асоси чӣ” таълим додани забон равона шудааст. Ин равиш забонро ҳамчун воситаи муоширати воқеии инсонӣ мебинад ва таълимро дар асоси шароити иҷтимоии ҳаёт ба роҳ мемонад. Омӯзгор дар доираи ин равиш кӯшиш мекунад, ки донишҷӯ забонро на ҳамчун маҷмӯи қоидаҳо, балки ҳамчун воситаи таъсиррасон ва муошират қабул намояд. Дар ин раванд, забон ҳамчун таҷассумгари тафаккур ва ҷаҳонбинӣ арзёбӣ мешавад.

Аз тарафи дигар, *усули муоширатӣ* яке аз роҳҳои амалӣ гардондани ҳамин равиш аст. Ин усул ба чӣ гуна таълим додани забон нигаронида шудааст. Яъне агар равиш як стратегияи умумӣ бошад, усул воситаи амалисозии он дар аудитория мебошад ва ба шогирдон имконият медиҳад, ки ҳатто агар онҳо тамоми сохторҳои грамматикӣ ва луғавиро ба пуррагӣ наомӯхта бошанд ҳам, аз рӯзҳои аввал дар муоширати зинда иштирок намоянд.

Бинобар ин, ба андешаи мо, фарқияти асосии ин ду мафҳум дар сатҳи методологӣ онҳо ҷой дорад. Равиш ин самтгирии стратегӣ, дар ҳоле ки усул ин техникаи амалӣ ва воситаи иҷроии равиш мебошад.

Инак, тавре ки маводҳои таҳқиқшуда нишон доданд, дар давоми ним асри охир равиши муоширатӣ дар ҳама кишварҳои ҷаҳон маъмул гаштааст. Барои тадқиқи усули муоширатии таълими забонҳои хориҷӣ корҳои зиёд анҷом дода шуданд: як қатор диссертатсияҳо ва асарҳои монографӣ нашр гаштанд, бисёр конференсияҳои илмиву методӣ гузаронида шуданд, шумораи зиёди мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳо аз чоп баромаданд, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимӣ бо дарназардошти усули муоширатӣ ва ғ. интишор гардиданд. Ба омӯзиши масъалаҳои ташаккул ва рушди салоҳияти муоширатӣ бо забони хориҷӣ таҳқиқотҳои сершумори садҳо нафар намояндагони илми педагогика,

психология ва методикаи таълими забон чун асос хизмат карданд. Дар байни онҳо метавонем номҳои олимони хориҷӣ мисли Н.Хомский [166, 117 с.], Дж.Савинён [184, 272 с.], Г. Пифо [180, 253 с.], Д. Хаймс [177, с.269-285], L.F.C.Álvarez [159, с.75-92], F.Cocchetta [168, с.19-27] ва дигаронро алоҳида қайд намоем.

Баъдан равиши муоширатӣ ба илми методикаи шуравӣ ворид гардид ва инкишоф ёфт. Дар охири солҳои 70-уми асри гузашта унсурҳои методикаи муоширатӣ ба методикаи шуравӣ ворид гаштанд ва аз солҳои 80-ум равиши муоширатӣ чунон пурқувват шуд, ки он ҳамчун шартӣ ҳатмӣ барои амалӣ намудани мақсади таълими забони хориҷӣ гардид. Як қатор олимони забардасти замони шуравӣ ва муҳаққиқони даври ҳозираи Русия мисли Г.А.Китайгородская [72, 103 с.], Э.П.Шубин [151, 351 с.], П.Б.Гурвич [51, с.3–10], И.Л.Бим [26, с.156-163.], Г.В.Рогова [120, 287 с.], В.Л.Скалкин [129, 158 с.], Р.К.Миняй-Белоручев [92, 224 с.], А.А.Леонтев [79, 365 с.], М.Н. Вятютнев [39, с.41-44.], И.А. Зимняя [66, с.40-41], Н.И. Гез [44, с.17-24.], Е.И. Пассов [108, 184 с.], Р.П.Милруд, М.Р.Максимова [90, с.17-22], В.В. Сафонова [126, с.122], Ю.В.Ерёмин [61, с.76-82], А.Н.Гаврилов [40, с.125-131], Ю.Н.Абдуллаев, А.Л.Бушуй [2, 125 с.] ва дигарон бо таҳқиқотҳои пунарзиши худ ба назария ва амалияи методикаи муоширатӣ воқеан саҳми арзанда гузоштаанд.

Намояндагони илми педагогика ва методистони ватанӣ низ кӯшиш менамоянд, ки ҷанбаҳои мухталифи салоҳияти муоширатии муҳассилинро мавриди таҳқиқ қарор созанд, ки дар ин ҷо метавонем номҳои М.А.Абдуллоева [4, 164 с.], А.Бойматов [30, с.77-83], К.А.Азизова [14, 152 с.], Н.Н. Раҷабова [118, 25 с.], О.Х.Гургулиева [53, 26 с.], М.М. Негматова [98, 35 с.] ва дигаронро оварда бошем.

Инак, равиши муоширатӣ ба даст овардани салоҳияти муоширатиро тақозо мекунад. Вақте ки истилоҳи «салоҳият»-ро бори аввал Н.Хомский дар соли 1965 ба илм ворид карда буд, он бевосита ба донишҷӯи забони модарӣ дахл дошт. Баъдан, дар натиҷаи таҳқиқотҳои

илмӣ шумораи хеле зиёди осор марбут ба таърифи мафҳуми салоҳияти муоширатии таълимгирандагон бо забони хориҷӣ ба вучуд омадаанд, ки ин аз як чониб таваҷҷуҳи олимонро ба ин масъала нишон диҳад, аз чониби дигар, аз мавҷуд будани тафоввут дар шарҳи ин мафҳум далолат мекунад.

Масалан, дар асри гузашта Ф.Деннингхауз ба салоҳияти муоширатӣ чунин таъриф дода буд: «Салоҳияти нутқӣ ба салоҳияти муоширатӣ баробар нест. Мафҳуми «азхуд кардани забон» маънои қобилияти нутқиро барои сохтан ва фаҳмидани шумораи тамомшавандаи ҷумлаҳои грамматикӣ ва пурмазмунро дорад. Консепсияи нави муоширатӣ қобилияти истифодаи нутқро дар муносибатҳои иҷтимоӣ барои ноил шудан ба таъсири ғайрисухан низ талаб менамояд» [56, с.58].

Р.П.Милруд ва А.В.Матиенко салоҳияти муоширатиро чун дониши намоишӣ ва амалии забон медонанд, ки он “барои ноил шудан ба ҳадафҳои муошират дар шаклҳои шифоҳӣ ва хаттӣ, продуктивӣ ва қабулқунанда, монологӣ ва диалогӣ” хидмат мекунад [91, с.4].

Ба ақидаи И.Л.Бим салоҳияти муоширатӣ ин “қобилият ва омодагии воқеии анҷом додани муошират бо соҳибони забони хориҷӣ, инчунин шиносонидани мактаббачагон бо фарҳанги кишвар ё кишварҳои забони омӯхташаванда, огоҳӣ аз фарҳанги кишвари худ, маҳорати муаррифии он дар раванди муошират,” мебошад [26, с.159-160].

Профессори маъруфи соҳаи лингводидактика Н.Д.Галскова бошад, салоҳияти мазкурро бештар ҳамчун ҷараёни ба шахсият нигаронидашуда дониста, онро ба сифати “қобилият ва омодагӣ барои анҷом додани ҳамкориҳои байнишахсӣ ва байнифарҳангӣ бо забони хориҷӣ дар ҳолатҳои гуногуни иҷтимоии муоширати байнишахсӣ ва байнифарҳангӣ” мефаҳмад [42, с.36].

Н.Л.Гончарова дар мақолаи худ қайд менамояд, ки “салоҳияти муоширатӣ ин сатҳи муайяни азхудкунии «техника»-и муошират, азхудкунии меъёрҳои муайян, қолабҳои рафтор, натиҷаи омӯзиш мебошад” [47, с.75].

Мувофиқи нуқтаи назари профессор М.А.Абдуллоева, “азхудкунии нутқ бидуни дониستاني системаи забон имконпазир аст, вале дониستاني системаи забон ҳануз малакаи нутқро таъмин карда наметавонад. Ин далел барои фарқ кардани салоҳияти забонӣ аз салоҳияти муоширатӣ замина ҳисобида мешавад. Зери мафҳуми салоҳияти муоширатӣ натавон қобилияти дуруст сохтани ҷумла, ки бо салоҳияти забонӣ таъмин мегардад, фаҳмида мешавад, балки инчунин дониستاني он, ки дар кадом шароити муошират онро метавон истифода бурд, мебошад. Салоҳияти мазкур инчунин маҳорати дуруст шарҳ додани матнҳои шифоҳӣ ва хаттиро бо дарназардошти шароити муошират дар бар мегирад” [3, с.33].

Ба андешаи Е.Н.Соловова “чанд ҷузъи таркибии он ҷудо карда мешаванд: салоҳияти лингвистӣ, салоҳияти сотсиолингвистӣ, салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ, салоҳияти стратегӣ, салоҳияти дискурсивӣ, салоҳияти иҷтимоӣ” [132, с.6], яъне салоҳияти баррасишудаистода ин сатҳи зарурӣ ва кофии малакаҳои забонӣ, маҳорати нутқӣ ва донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ буда, ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки барои бомуваффақият иҷро кардани рафтори нутқӣ, қобилияти муошират карданро дошта бошанд.

Н.В.Шеглова салоҳияти муоширатиро маҷмӯи дониш, малака ва маҳорати зарурӣ барои фаҳмидани иштирокчии муошират бо забони хориҷӣ дар муколама ва ташаккули амсилаи рафтори нутқии шахсӣ медонад, ки ба ҳадаф ва вазъияти муошират мувофиқ аст. Ба фикри ӯ, салоҳияти муоширатӣ аз се салоҳияти асосӣ иборат аст: забонӣ (таҷрибаи забонӣ), иҷтимоӣ-лингвистӣ (таҷрибаи нутқ) ва прагматикӣ (сифатҳои шахсии донишҷӯён) ва бинобар ин, “Салоҳияти муоширатиро метавон ҳамчун воситаи зарурӣ барои ташаккули вазъияти нутқӣ дар

заминаи иҷтимоӣ муайян кард, дар ҳоле ки ҳадафи ташаккули он — амалӣ гардидани акти муоширати комил мебошад. Барои расидан ба ин ҳадаф, салоҳиятҳои муоширатӣ заруранд, ки онҳо донишҳо ва малакаҳои забонӣ, маҳорати нутқӣ ва ҷузъи забонӣ-кишваршиносии мазмуни таълимиро дар бар мегиранд.” [152, с.107].

Нуқтаи назари В.В.Сафонова оид ба салоҳияти муоширатӣ ба ақидаи олими қаблӣ наздик аст, зеро ӯ салоҳияти мазкурро дар сатҳи дониш, маҳорат ва малакаҳои забонӣ, нутқӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ мебинад, ки ба таълимгиранда ба тағйир додани рафтори нутқӣ вобаста ба омилҳои равонии муошират имконият медиҳад [126, с.122].

Р.Т. Белл салоҳияти муоширатиро ҳамчун маҷмӯи дониш, маҳорат ва малакаҳое, ки барои фаҳмидани дигарон заруранд ва эҷоди барномаҳои шахсии рафтори нутқ, ки ба ҳадаф, самт ва вазъияти муошират мувофиқ ҳастанду, дар робитаи инсон бо муҳити иҷтимоӣ ташаккул меёбанд, мебинад ва илова мекунад, ки “Салоҳияти муоширатӣ маънои қобилияти на танҳо тавлид кардани ҷумлаҳоро дорад, балки инчунин интиҳоб намудани маҳз он ҷумлаҳоеро дар бар мегирад, ки меъёрҳои иҷтимоии рафторро дар ҳолатҳои мушаххаси ҳамкориҳои нутқӣ бештар мувофиқ инъикос меkunанд.” [21, с.12].

Ба андешаи Л.С. Воронова ва А.Б. Маевская, мазмуни салоҳияти мавриди баррасӣ дар он ифода меёбад, ки шахс қобилияти амалигардонии фаъолияти нутқиро тавассути забони омӯхташаванда мутобиқ ба мақсад ва вазъияти муошират дар доираи муайян дошта бошад. [38, с.73-76].

Дар ин маврид андешаи равоншиносии маъруф И.А.Зимняро меорем: “Бори дигар таъкид менамоем, ки аз нуқтаи назари равоншиносӣ салоҳияти муоширатӣ пеш аз ҳама қобилияти инфиродии шахс мебошад. Ин қобилият ба инсон имконият медиҳад, ки фаъолияти нутқии худро дар вазъиятҳои гуногуни муошират — вобаста ба ҳадафи муошират, муносибатҳои нақшӣ, шакл, мазмун ва дигар омилҳо — ба

таври муносиб ташкил намояд. Ҳамчунин, шахс бояд тавонад дар намудҳои тавлиди (гуфтор ва навиштан) ва қабули (шунидан ва хондан)-и фаъолияти нутқи воситаҳо ва роҳҳои забониеро истифода барад, ки ба ҳар як вазъияти мушаххаси муошират мувофиқ бошанд”. [67, с.28].

Аз рӯи ақидаи А.Н.Шукин, салоҳияти муоширатӣ ин “қобилияти бо забони хориҷӣ ҳал намудани масъалаҳои муоширатӣ, ки ба фаъолияти ҳаррӯза, таълимӣ, истеҳсоли ва фарҳангии донишҷӯён алоқаманданд, мебошад. Он дар маҳорати истифодаи далелҳои забонӣ ва нутқи барои расидан ба ҳадафи муошират, инчунин дар сатҳи самарабахши ҳалли мушкилоти фаҳмиши мутақобила ва ҳамкориҳои иҷтимоӣ бо забони омӯхташаванда тибқи меъёрҳо ва анъанаҳои фарҳанги он забон зоҳир мегардад”, мебошад [153, с.109].

Тавре ки аз ақидаҳои зиёди пешниҳодшуда дар бораи тафсири мафҳуми «салоҳияти муоширатӣ» дида мешавад, олимони дар таърифҳои худ натавонанд зарурати ба назар гирифтани меъёрҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, анъанаҳо ва стереотипҳои рафторро ҳангоми ташаккули ин салоҳият таъкид мекунанд, балки ба назар гирифтани вазъиятҳои гуногуни муоширати байнишахсӣ ва байнифарҳангиро, ки метавонанд аз ҷиҳати иҷтимоӣ ё психологӣ муайян карда шаванд, қайд менамоянд. Ба қатори онҳо ақидаҳои Н.Д. Галскова, В.В. Сафонова, Е.Н. Соловова ва А.Н. Шукинро даровардан мумкин аст. Ҳамчунин В.В. Сафонова ва Е.Н. Соловова таъкид месозанд, ки рафтори нутқи ва изҳороти донишҷӯён бояд аз ҷиҳати муошират мувофиқ ва қобили қабул бошанд.

Ғайр аз ин, дар таърифҳои аз ҷониби Р.П. Милруд ва А.В. Матиенко, инчунин Е.Н. Соловова ва А.Н. Шукин додасудан унсуре вуҷуд дорад, ки ба мавҷудияти шароити татбиқи ҳадафҳои муоширатӣ ва амалисозии бомуваффақияти рафтори нутқии донишҷӯён, ноил шудан ба ҳамдигарфаҳмӣ ва ҳамкорӣ бо соҳибони забон ишора мекунад.

Дар маҷмӯъ, аксари олимони таъкид менамоянд, ки салоҳияти муоширатӣ барои расидан ба ҳадафҳои ҳам таълим ва ҳам фаъолияти

касбӣ нақши калидӣ дорад. Онҳо аҳаммияти рушди салоҳияти муоширатиро барои ҳамкории муассир бо дигарон қайд намуда, нақши онро дар раванди таълим ва арзёбии муваффақияти донишҷӯён таъкид месозанд.

Инак, маънои мафҳуми “салоҳияти муоширатӣ бо забони хориҷӣ”-ро аз нуқтаи назари якчанд олимони омӯхта, мо ба хулосае омадем, ки салоҳияти мазкур ин қобилияти бо воситаҳои вербалӣ ва ғайривербалӣ (забонӣ ва ғайризабонӣ) ноил шудан ба ҳадафҳои муошират буда, чараёни он бояд муташаккилона ба мақсад нигаронида шуда бошад ва барои ин қобилияти интихоб ва истифодабарии малакаҳои, ки ҳангоми муошират мувофиқ ва муассир мебошанд, лозиманд.

Ба мавҷуд будани садҳо осори адабиёти илмӣ ва методӣ доир ба методикаи муоширатӣ нигоҳ накарда, то ҳоло як қатор масъалаҳои ҳалнашуда боқӣ мемонанд, ки хусусиятҳои муҳимми салоҳияти муоширатиро дар бар мегиранд, масалан:

- ташаккули салоҳияти муоширатӣ дар рукнҳои алоҳидаи ресептивии фаъолияти нутқӣ;
- асосноккунии маҳорати ҳадди ақал, миёна ва ҳадди ниҳони салоҳияти муоширатӣ;
- асосноккунии пайдарҳамии ҳавасмандӣ ба нутқ аз лиҳози душвориҳои амалишавии он дар фаъолияти нутқӣ;
- санҷиши таҷрибавии самаранокии муқоисавии роҳҳои гуногуни ташаккули салоҳияти муоширатӣ;
- муайян намудани робитаи микдорию сифатии машқҳои забонӣ, шартан нутқӣ ва муоширатӣ дар ташаккули сатҳҳои гуногуни салоҳияти муоширатӣ ҳам дар доираи як мавзӯ ва ҳам дар силсилаи мавзӯҳо ва ғайра.

Ҳоло ба баррасии масъалаи ҷузъҳои таркибии ин салоҳият мегузарем.

Тавре, ки дар боло зикр гардид, вақте ки Н.Хомский соли 1965 бори нахуст мафҳуми «салоҳияти забонӣ»-ро ба илм ворид кард, он бевосита ба донишони забони модарӣ алоқаманд буд ва ин истилоҳ ба шаклҳои замонӣ, тағйироти зарурии морфологӣ, тартиби муқаррари калимаҳо тааллуқ дошт [165, 251 с.].

Минбаъд истилоҳи «салоҳияти забонӣ»-ро Д.Хаймс бо истилоҳи «салоҳияти муоширатӣ» иваз намуд, ки мазмуни он таъсири мутақобилаи ҷанбаҳои грамматикӣ (қоидаҳои забон) ва иҷтимоию фарҳангӣ (қоидаҳои истифодаи забон)-ро дар бар мегирад [177, с.269–285].

Дар навбати худ соли 1975 Ч.Аллен ченакҳои салоҳияти грамматикӣ, иҷтимоӣ-лингвистӣ ва дискурсивиро таҳия кардааст [158, с.16-44].

М.Канале ва М.Свейн амсилаи муҳимро, ки робитаи назария ва амалиро таҳқиқ мекунад, сохта тавонистанд. Онҳо ҷаҳор ҷузъи асосии салоҳияти муоширатиро муайян карданд:

- 1.Салоҳияти грамматикӣ: ба таври мукамал донишони воҳидҳои луғавӣ, қоидаҳои морфология, синтаксис ва фонология. Салоҳияти грамматикӣ асосан бо ҷанбаҳои лингвистии забон, хусусан ба захираи луғат, тартиби калимаҳо, ташаккули ҷумла, талаффуз, навиштан ва ғ. алоқаманд мебошад.
2. Салоҳияти сотсиолингвистӣ: дар заминаи додшуда мутобиқ будани изҳорот (функсияҳои грамматикӣ ва муоширатӣ) ба мавзӯҳо, нақш ва иштирокчиён, самт ва меъёрҳои ҳамафзӯл;
- 3.Салоҳияти нутқӣ: маҳорати ба ҳам пайвастании шаклу маъноҳои грамматикӣ барои ноил шудан ба ягонагии матни шифоҳӣ ва хаттӣ;
- 4.Салоҳияти стратегӣ ин назарияи вербалии муошират буда, аз маҷмӯи салоҳиятҳои дар боло зикршуда иборат аст.

Чӣ хеле ки дида мешавад, муҳаққиқон салоҳияти муоширатиро ҳамчун синтези дониши грамматика ва дониши истифодаи забон дар заминаи иҷтимоӣ медонанд [164, с.1–47].

Д.Хаймс салоҳияти забониро ҳамчун грамматикаи ресурсӣ (хусусиятҳои ташаккули шакл), грамматикаи дискурсивӣ (хусусиятҳои, ки маъмулан бо услуби муошират алоқаманданд, ба мисли услуби ғайрирасмӣ ва хушмуомилағӣ барои иҷрои амалҳои нутқӣ) мефаҳмад [176, с.121-42]. Яъне тибқи назарияи олим, салоҳияти забонӣ низоми мураккаби донишу малакаҳои мебошад, ки ҳам шакли забон ва ҳам истифодаи иҷтимоиву прагматикии онро фаро мегирад.

Олими рус Н.И.Гез се ҷузъи салоҳияти муоширатиро муайян мекунад:

- ҷузъи забонӣ – дониш дар бораи системаи забони омӯхташаванда ва малакаҳои дар асоси он ташаккулёфта баҳри истифодабарии воситаҳои муоширатии луғавӣ-грамматикӣ ва фонетикӣ;
- ҷузъи прагматикӣ – дониш, малака ва маҳорате, ки барои дарк кардан ва амалӣ гардонидани муошират мувофиқи вазъияти мушаххас, ҳадафи нутқ ва нияти муоширатӣ имконият медиҳанд;
- ҷузъи сотсиолингвистӣ – дониш, маҳорат ва малакаҳои, ки барои муоширати нутқӣ ва ғайринутқӣ бо забони хориҷӣ мувофиқи хусусиятҳои миллӣ ва фарҳангии ҷомеаи ғайр имконият медиҳанд [44, с.17-24].

Ба андешаи Я.В.Эк “ҳадафи ҳамаҷонибаи омӯзиши забони хориҷӣ маҷмӯи изҳоротест, ки то ҳадди имкон пурра ҳолати донишомӯзро пас аз анҷоми бомуваффақияти як раванди муайяни омӯзиш тавсиф мекунад. Ин изҳорот аз лиҳози хусусият фарқ мекунад: аз тавсифи мазмуни омӯзиш то тағйироти шахсиятӣ, ки донишомӯз аз сар мегузаронад. Онҳо аз рӯи дараҷаи мушаххасият низ хеле гуногунанд — аз нишон додани унсурҳои донишҳои воқеӣ то ишора ба қобилиятҳои мушоҳиданашаванда. Қисме аз онҳо ба расмиёти арзёбии объективӣ

мувофиқат мекунад, дар ҳоле ки қисми дигар берун аз доираи арзёбӣ қарор доранд. Барои самаранок будан, чунин ҳадафҳо бояд бо дастурҳо дар бораи хусусияти равандро омӯзиш, ки метавонанд ба расидан ба онҳо мусоидат намоянд, ҳамроҳ бошанд” [173, с.28]. Ҳамзамон муҳаққиқ ҷузъҳои зерини салоҳияти муоширатиро муайян мекунад: забонӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, сотсиолингвистӣ, стратегӣ, дискурсивӣ ва иҷтимоӣ [173, с.49]. Аз ин бармеояд, ки ҳар як ҷузъ вазифаи мушаххасро иҷро менамояд ва маҳз ҳамгироии онҳо раванди муоширатро пурра ва муваффақ амалӣ мегардонад.

Л.Бакман ва А.Палмер ҳамчун илова, салоҳияти грамматикӣ, прагматикӣ ва сотсиолингвистиро дохил мекунад. Дар концепсияи Л.Бакман, қобилияти муоширатии шахс аз дониш, салоҳият ё қобилияти иҷроӣ амали нутқ иборат аст. Ў қайд мекунад, ки мафҳуми таълими муоширатии забон се ҷузъро дар бар мегирад: салоҳияти забонӣ, салоҳияти стратегӣ, механизмҳои психофизиологӣ. Дар баробари ин, салоҳияти забонӣ ин дониш аст; салоҳияти стратегӣ қобилияти зеҳнӣ барои татбиқи ҷузъҳои салоҳияти забонӣ мебошад. Дар бораи фарқ кардани мафҳумҳои дар боло зикршуда аз ҷониби олим кӯшишҳои дигар низ сурат гирифт: ў тамоми салоҳиятҳоро ба ду гурӯҳ тақсим кард: ташкилӣ ва прагматикӣ [162, 408 с.].

Профессор В.В. Сафонова ҷузъҳои зерини салоҳияти муоширатиро муайян мекунад:

- забонӣ (грамматикӣ, лингвистӣ);
- нутқӣ (прагматикӣ, стратегӣ, дискурсивӣ);
- иҷтимоӣ-фарҳангӣ (сотсиолингвистӣ, лингвофарҳангӣ).

Аз амсилаи пешниҳодкардаи В.В. Сафонова бармеояд, ки салоҳияти муоширатӣ низоми бисёртаркибӣ буда, ҷузъҳои он бо ҳам робитаи органикӣ доранд ва танҳо дар ҳамгироӣ самаранок шуда метавонанд. Аз ин рӯ дар рисолаи илмӣ ў “дастгоҳи низомноки концептуалӣ барои тавсифи ҳадафҳои таълими забони хориҷӣ ҳамчун

ихтисос дар истилоҳоти салоҳияти муоширатӣ ва ҷузъҳои он (забонӣ, нутқӣ, лингвокишваршиносӣ, иҷтимоӣ-забонӣ, умумифарҳангӣ ва фаннӣ-соҳавӣ) дар сатҳҳои дузабона ва дуфарҳангӣ, инчунин салоҳияти фарҳангшиносӣ ва касбӣ таҳия гардидааст” [125, с.7].

Олими Донишгоҳи Пенсилвания Ч.Савинён дар таҳқиқоти худ чаҳор ҷузъи салоҳияти мазкурро тавсиф мекунад: салоҳияти грамматикӣ, сотсиолингвистӣ, компенсаторӣ ва салоҳияти стратегияи нутқ. Дар баробари ин ӯ қайд мекунад, ки “Салоҳияти муоширатӣ метод нест. Он роҳи тавсиф намудани он аст, ки соҳибзабон чӣ чизеро медонад, ки ба ӯ имкон медиҳад бо дигар соҳибзабонон ба таври самаранок ҳамкорӣ намояд. Ин гуна ҳамкорӣ, тибқи таъриф, стихиявӣ мебошад, яъне пешакӣ омодашуда нест. Он нисбат ба дониستاني рамзи забонӣ хеле бештарро талаб мекунад. Соҳибзабон на танҳо медонад, ки чӣ тавр чизеро бигӯяд, балки инчунин медонад, ки чӣ чизро ва кай бояд бигӯяд. Хусусиятҳои забонии мубодилаи нутқ дар заминаи фарҳангӣ ҷой гирифтаанд, ки нақши суҳангӯро дар вазъияти мушаххас, нақшҳои дигар иштирокчиён ва маҷмӯи васеи воситаҳои ғайривербалии муошират, ба монанди ҷойгиршавӣ, ҳолати бадан, ишораҳо, ҳаракатҳои чехраро дар бар мегирад.

Дараҷаҳои гуногуни салоҳияти муоширатӣ вучуд доранд, ҳамон тавре ки дараҷаҳои гуногуни салоҳияти забонӣ вучуд доранд. Азхуд намудани низоми забонӣ, албатта, қисми муҳими азхуд намудани салоҳияти муоширатӣ дар маҷмӯъ мебошад. Аммо тамаркуз ба хусусиятҳои зоҳирии забон — шаклҳои феъл, истифодаи пешояндҳо, пасвандҳои исм, тартиби калимаҳо, талаффуз ва монанди инҳо, яъне ҳамаи он чизҳое, ки мо ҳамчун омӯзгорони забон ба таври анъанавӣ бо онҳо машғул будаем, ҳанӯз наметавонад пурра фаҳмонад, ки дар муоширати байнишахсӣ чӣ бояд гуфт ва кай бояд гуфт. Муҳимтар аз ин, дуруст истифода бурдани ҳамаи ин унсурҳои ҷудогонаи забонӣ барои соҳиб будан ба салоҳияти муоширатӣ ҳатмӣ нест.” [184, с.5]. Ин андешаи

олима нишон медиҳад, ки салоҳияти муоширатӣ падидаи ғаёол ва амалӣ буда, қобилияти истифода, мутобиқсозӣ ва ҷуброни камбудихоро дар бар мегирад.

Ҳамин тавр, пас аз таҳлили андешаҳои мухталифи муҳаққиқон ба хулосае омадан мумкин аст, ки дар методикаи таълими забонҳои хориҷӣ салоҳияти муоширатӣ падидаи мураккаб буда, барои ҳалли масъалаҳо вобаста ба моҳият ва сохтори таркибии тағйирёбандаи он равишҳои навро тақозо менамояд.

Пас аз баррасӣ ва ҷамъбасти нуктаҳои сершумори олимон оид ба мундариҷаи салоҳияти муоширатӣ бо забони хориҷӣ, мо ба хулосае омадем, ки он якҷанд ҷузъҳоро, ки дар маҷмӯъ қобилияти омӯзгори муосири забони хориҷиро барои муоширати самаранок таъмин мекунанд, доро мебошад. Он ҷузъҳоро дар шакли зерин пешниҳод мекунем:

- 1) Салоҳияти грамматикӣ: фаҳмидани асоси грамматикаи забон, аз ҷумла, қоидаҳои сохти ҷумла, замонҳо, феълҳои модалӣ ва ғ.
- 2) Салоҳияти луғавӣ: доништан ва дарки луғат, аз ҷумла қобилияти интихоб ва истифода бурдани вожа ва ибораҳо мувофиқи контекст.
- 3) Салоҳияти фонетикӣ: қобилияти дуруст талаффуз кардани овозҳо, ҳарфҳо ва зада дар забони хориҷӣ дар гуфтор ва фаҳмидани талаффузи ҳамсӯҳбат.
- 4) Салоҳияти семантикӣ (маъноӣ): фаҳмидани маънои калимаву ибораҳо ва қобилияти истифодаи онҳо дар заминаҳои гуногун.
- 5) Салоҳияти прагматикӣ: доништани қоидаву муқаррароте, ки муоширатро дар муҳити фарҳанги мушаххас ба танзим медарорад, аз ҷумла нозуқиҳои хушмуомилағӣ, сатҳи расмият ва ғайра.
- 6) Салоҳияти сотсиолингвистӣ: доништани хусусиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва меъёрҳои забон, аз ҷумла, маҳорати мутобиқ кардани муошират вобаста ба вазъи иҷтимоӣ, синну сол ва ғайра.

7) Салоҳияти стратегӣ: қобилияти истифода намудани стратегияҳои гуногун дар муошират, аз қабилӣ тафсир, фаҳмиши контекст, истифодаи имову ишора ва ғ. барои ба таври муассир баён кардан ва расонидани ақидаи худ ба иштирокчиёни муошират.

Ҳар яке аз ин ҷузъҳо барои ҷараёнгирии муоширати бомуваффақият бо забони хориҷӣ муҳим ба шумор рафта, маҷмӯи ҳамаи ҷузъҳои номбаршуда салоҳияти мукаммали муоширатиро таъмин мекунад. Аммо “ядро”, яъне асоси салоҳияти муоширатиро салоҳияти грамматикӣ ташкил мекунад, ки ҳамчун “маҷмӯи донишҳои назариявӣ (қоидаҳо) ва малакаи забонӣ» муайян карда мешавад [89, с.134-145] ва натиҷаи амалии он – маҳорати грамматикӣ, яъне қобилияти дар вазъияти зарурӣ истифода бурдани донишҳои гирифташуда мебошад [52, 360 с.].

Аз гуфтаҳои дар ин зербоб баёнгардида бармеояд, ки салоҳияти грамматикӣ бо сабабҳои зерин дар таркиби салоҳияти муоширатӣ нақши муҳим дорад:

1. Донишҳои грамматика ба шахс барои фаҳмидани сохтори нутқи забони ғайримодарӣ ҳангоми шундан ё хондан кӯмак мекунад, зеро дарк намудани маънои изҳороти ҳамсӯҳбатро осонтар мегардонад.
2. Салоҳияти грамматикӣ ба шахс ёрӣ медиҳад, ки фикру ақидаи худро бо истифода аз сохторҳои ҷумла ва робитаҳои байни калимаҳо ба таври дуруст ва возеҳ баён кунад.
3. Истифодаи дурусти сохторҳои грамматикӣ ба тозагии забон мусоидат намуда, нофаҳмии маънои гуфторро аз байн мебарад.
4. Доштани салоҳияти грамматикӣ ба шахс кӯмак медиҳад, ки ба меъёрҳои забон ва хусусиятҳои фарҳанги кишваре, ки забони мавриди ҳадаф истифода мешавад, мутобиқ шавад ва ин қобилият барои муоширати муваффақ дар вазъиятҳои гуногуни иҷтимоӣ-фарҳангӣ мусоидат мекунад.

Ҳамин тариқ, салоҳияти грамматикӣ ҷузъи асосии салоҳияти муоширатӣ мебошад, зеро муоширати муассир ва фаҳморо таъмин месозад. Аз ин рӯ, дар зербоби навбатӣ ба омӯзиши масъалаи вазъи ташаккул ва рушди салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷӣ дар марҳилаи омодагии онҳо дар донишгоҳ шуруъ менамоям.

1.3. Вазъи сатҳи ташаккулёбии салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони англисӣ дар мактаби олий

Пеш аз баррасӣ намудани вазъи ташаккулёбии салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони англисӣ дар мактаби олий, ёдовар мешавем, ки мувофиқи нақшаи таълимии ихтисоси 1-21 05 02-08 – Забони англисӣ (дараҷаи таҳсилот – бакалавр; тахассус – омӯзгор; шакли таҳсил: рӯзона), ки аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2022 тасдиқ гардидааст, барои омӯзиши грамматикаи забони англисӣ ҳамчун фанни ҳатмӣ миқдори соатҳо ба таври зерин муайян шудааст:

- нимсолаи 4 – 3 кредит (48 соати аудиторӣ);
- нимсолаи 5 – 4 кредит (72 соати аудиторӣ).

Барои ихтисоси 1-02 03 06-01 – Забони англисӣ. Забони олмонӣ (дараҷаи таҳсилот – бакалавр; тахассус – омӯзгори забонҳои англисӣ ва олмонӣ; шакли таҳсил: рӯзона) низ соатҳои таълимии барои грамматикаи амалии забони англисӣ банақшагирифташуда айнан дар ҳамин миқдор муайян гардидааст:

- нимсолаи 4 – 3 кредит (48 соати аудиторӣ);
- нимсолаи 5 – 4 кредит (72 соати аудиторӣ).

Азбаски ҳадафи асосии дарси забони англисӣ ин танҳо азхудкунии дониш набуда, балки тавассути машқу супоришот ташаккул ва инкишоф додани малакаҳои муоширатӣ мебошад, барои ноил шудан ба ин мақсад,

табиист, ки миқдори соатҳои таълимӣ ба фанни “Грамматикаи амалии забони англисӣ” бояд бештар карда шаванд.

Инак, натиҷаҳои санҷишҳои пешазтаҷрибавӣ, ки дар байни хатмкунандагони ихтисоси «Забони англисӣ»-и Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Ғафуров» ва Донишкадаи омӯзгории шаҳри Панҷакент гузаронида шуданд, нишон доданд, ки сатҳи ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар қисми зиёди донишчӯён ба талаботи омодагии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ пурра ҷавобгӯ нест. Таҳлили корҳои хаттӣ, супоришҳои тестӣ, ҷавобҳои шифоҳӣ ва ғаъолияти коммуникативии донишчӯён дар ҷараёни суҳбатҳо нишон дод, ки дар нутқи англисии онҳо хатогиҳои грамматикӣ нисбат ба хатогиҳои луғавӣ мавқеи ҳукмронӣ доранд.

Махсусан муайян гардид, ки таносуби хатогиҳои луғавӣ ва грамматикӣ дар нутқи донишчӯён ба ҳисоби миёна 1:6-ро ташкил медиҳад. Ба ибораи дигар, шумораи хатогиҳои грамматикӣ нисбат ба хатогиҳои луғавӣ шаш маротиба зиёдтар мебошад. Ин нишондиҳанда аз он шаҳодат медиҳад, ки донишчӯён, сарфи назар аз доштани захираи нисбатан кофии луғавӣ, ҳангоми истифодаи воҳидҳои забонӣ дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ ба мушкилоти ҷиддии грамматикӣ рӯ ба рӯ мешаванд.

Таҳлил нишон дод, ки бештар хатогиҳо ҳангоми истифодаи шаклҳои замони феъл, мувофиқати мубтадо ва хабар, истифодаи артиклҳо, пешояндҳо, сохторҳои мураккаби ҷумла, ҷумлаҳои шартӣ, шаклҳои ғайришахсии феъл ва тартиби калимаҳо дар ҷумла ба назар мерасанд. Қисми муайяни донишчӯён ҳатто дар ҳолатҳои такроран омӯхташуда низ ба хатогиҳои якхела роҳ медиҳанд, ки ин аз нокифоя будани устувории малакаҳои грамматикӣ шаҳодат медиҳад.

Муҳим он аст, ки қисми зиёди хатогиҳои ошкоршуда хусусияти доимӣ ва такроршаванда доранд. Яъне донишчӯён як навъи хатогиро дар вазифаҳои гуногун ва дар шароитҳои мухталифи муошират

мунтазам такрор менамоянд. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки донишҳои грамматикӣ дар бисёр мавридҳо танҳо дар сатҳи назариявӣ азхуд гардида, ба малака ва маҳорати устувори истифодаи амалӣ табдил наёфтаанд.

Натиҷаҳои бадастомада инчунин аз мавҷудияти ихтилофот байни сатҳи дониши назариявии донишҷӯён ва қобилияти истифодаи амалии сохторҳои грамматикӣ дар муоширати воқеӣ шаҳодат медиҳанд. Бинобар ин, масъалаи такмили омодагии грамматикӣ ва ташаккули салоҳияти грамматикӣ ҳамчун ҷузъи асосии салоҳияти муоширатии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ аҳаммияти махсус касб намуда, зарурати ҷустуҷӯи роҳу воситаҳои нави педагогии ҳалли онро ба миён меорад.

Бо мақсади муайян кардани сатҳи ташаккул ёфтани салоҳияти грамматикии муҳассилин то давраи гузаронидани таҷрибаи таҳқиқотӣ байни 230 донишҷӯи курси 4 ихтисоси “Забони англисӣ” санҷиши грамматикӣ иборат аз се бахш гузаронида шуд.

Аз рӯи супориши бахши аввали тест донишҷӯён вазифадор карда шудаанд, ки аз ду ҷумлаи додашуда шакли дурустро интихоб кунанд. Дар умум ба донишҷӯён бист намуд ҷумла пешниҳод гардид. Ҷумлаҳои пешниҳодшуда дар заминаи мавзӯҳои грамматикии дар барномаи таълимӣ аз фанни “Грамматикаи амалии забони англисӣ” дарҷёфта, аз қабili мувофиқатии замонҳо, истифодабарии шакли дурусти ҷонишинҳо, дараҷаҳои муқоисавии сифат, пешванд, пайвандак, зарф ва тартиби калимаҳо дар ҷумлаҳо пешниҳод карда шуданд.

Натиҷаҳои санҷиши пешазтаҷрибавӣ

Натиҷаҳои бахши аввалини тест дар ҷадвали зерин оварда мешаванд.

**Натиҷаҳои санҷиши пешазтаҷрибавӣ аз рӯи баҳши аввали тести
грамматикӣ**

Ҷумлаҳои додашуда	Ҷавобҳои хатмкунандагон			
	Ҷавобҳои дуруст		Ҷавобҳои нодуруст	
	Шумора	%	Шумора	%
1. Every tulip, rose, and daffodil blooming on this lawn <i>is</i> a memory of my grandmother's care — in our culture, gardens are not just nature, they are living heritage. 2. Every tulip, rose, and daffodil blooming on this lawn <i>are</i> a memory of my grandmother's care — in our culture, gardens are not just nature, they are living heritage.	113	49	117	51
1. A marriage certificate and information about your children <i>is</i> also needed to obtain a visa. 2. A marriage certificate and information about your children <i>are</i> also needed to obtain a visa.	110	48	120	52
1. He's one of those people who always <i>looks</i> like a slob. 2. He's one of those people who always <i>look</i> like a slob.	90	39	140	61
1. Are there <i>less</i> praying people in the Friday mosque today? 2. Are there <i>fewer</i> praying people in the Friday mosque today?	172	75	58	25
1. In our country the common property of the spouses can be divided <i>between</i> them by their agreement. 2. In our country the common property of the spouses can be divided <i>among</i> them by their agreement.	175	76	55	24
1. In our University if either of the students <i>is</i> absent, he will not be allowed to take the exams. 2. In our University if either of the students <i>are</i> absent, he will not be allowed to take the exams.	147	64	83	36
1. "It is a simple misunderstanding between you and <i>I</i> ," Anvar told Dilnoza. 2. "It is a simple misunderstanding between you and <i>me</i> ," Anvar told Dilnoza.	156	68	74	32
1. Daler and Eraj are artists <i>who</i> I hope will be successful in future. 2. Daler and Eraj are artists <i>whom</i> I hope will be successful in future.	120	52	110	48

1. The director said he'd <i>sent</i> my message back without delay. 2. The director said he'd <i>send</i> my message back without delay.	136	59	94	41
1. If Askar <i>was</i> guilty, he'd be the first to apologize. 2. If Askar <i>were</i> guilty, he'd be the first to apologize.	99	43	131	57
1. In scientific articles, <i>nobody</i> can't afford to use plagiarism. 2. In scientific articles, <i>one</i> can't afford to use plagiarism.	115	50	115	50
1. I can't stand her lie <i>as</i> you can. 2. I can't stand her lie <i>like</i> you can.	104	45	126	55
1. Dad had <i>only bought</i> two apples. 2. Dad had <i>bought only</i> two apples.	108	47	122	53
1. The conference was <i>the most productive</i> chance for all of us. 2. The conference was a <i>productiviest</i> chance for all of us.	143	62	87	38
1. Ravshan said he <i>would go neither</i> to the cafe nor to the restaurant. 2. Ravshan said he <i>would neither go</i> to the cafe nor to the restaurant.	127	55	103	45
1. The reason why Omina fails to win in Olympiad <i>is that</i> she lacks competence in grammar. 2. The reason why Omina fails to win in Olympiad <i>is because</i> she lacks competence in grammar.	83	36	147	64
1. She always <i>put</i> on her black coat in winter. 2. She always <i>puts</i> on her black coat in winter.	120	52	110	48
1. Sit down in front of <i>us</i> , Miss. 2. Sit down in front of <i>we</i> , Miss.	124	54	106	46
1. <i>Can</i> I change a password? 2. <i>May</i> I change a password?	90	39	140	61
1. Scientists expected <i>to have found</i> an answer to this question this year. 2. Scientists expected <i>to find</i> an answer to this question this year.	129	56	101	44
Натиҷа аз рӯи иҷроиши 20 намуд тести грамматикӣ	2461	53,45	2139	46,55

Таҳлили хатогиҳо нишон дод, ки шумораи бештари ҷавобҳои нодурусти донишҷӯён ба омӯзиши мавзӯҳои мухталифи грамматикӣ, аз қабيلي истифодаи шакли объектии ҷонишини «who», сохтори «neither...nor», мувофиқатии «one of ... who», истифодабарии сохтори «If

I were...», пайвандаки «as», тартиби нодурусти калимаҳо дар ҷумла, интихоби феъли модалии мувофиқи контекст, иштибоҳ дар фарқ кардани “is that” ва “because” ва ғ. тааллуқ дорад.

Қисми дуюми санчиши грамматикӣ ба арзёбии сатҳи ташаккули малакаҳои грамматикии муҳассилин аз рӯи мавзӯи истифодаи дурусти замонҳои феълии забони англисӣ нигаронида шуда буд. Донишҷӯён вазифадор карда шуданд, ки шакли дурусти феъли дар ҷавс додашударо интихоб кунанд.

Ҷадвали №2

Натиҷаҳои санчиши пешазтаҷрибавӣ аз рӯи баҳши дуюми тести грамматикӣ

Ҷумлаҳои додашуда	Ҷавобҳои хатмкунандагон			
	Ҷавобҳои дуруст		Ҷавобҳои нодуруст	
	Шумора	%	Шумора	%
1. The sun (A: shine) now, and it (B: shine still) the weekend — in many cultures, this kind of weather brings people together for picnics, markets, or celebrations.	124	54	106	46
2. When my mother entered the kitchen she found that most of vegetables (A: put) into the fridge.	120	52	110	48
3. When Said (A: come) he said that he (B: buy) the Macbook that he (C: want) for a year.	108	47	122	53
4. The baby (A: acquire) many skills since she (B: come) to the kindergarten.	136	59	94	41
5. Surprisingly since you (A: come) to London no rain (B: fall).	145	63	85	37
6. Maftuna (A: take part) in competition, if she (B: not offend) the team.	140	61	90	39
7. These boys (A: not be) with you if their mother (B: not die).	115	50	115	50
8. This order (A: use be) the regulation, but it no longer (B: work) effectively.	94	41	136	59
Натиҷа аз рӯи иҷроиши 8 намуд тест оид ба мавзӯи “шакли замонҳои феъл”	982	53,37%	858	46,63%

Натоиҷи марҳилаи дуюми санчиш нишон дод, ки аксари хатогиҳои донишҷӯён ба истифодабарии феълҳои замонӣ ба шакли Perfect марбут аст.

Инак, тавре, ки дида мешавад, аксарияти хатмкунандагони факултетҳои тахассусӣ малакаи истифодабарии системаи грамматикии

забони англисиро ба таври мукамал надоранд. Ҳарчанд феъли забони англисӣ "ҷузъи марказии ҷумла" бошад ҳам, айнан ҳамин ҳодисаи грамматикӣ барои донишҷӯён монеа ба омӯзиши забон шуда истодааст.

Бахши сеюми санҷиш супоришero дар бар гирифт, ки дар шarti он аз донишҷӯён хоҳиш карда мешуд, ки дурустии ҷумлаҳои додашударo баҳогузорӣ намоянд ва он ҷумлаҳое, ки нодуруст мебошанд, ислоҳ кунанд. Ҷумлаҳо он падидаҳои грамматикиро дар бар мегирифтанд, ки Ҳангоми таҳсил дар донишгоҳ омӯхта шудаанд.

Ҷадвали №3

Натиҷаҳои санҷиши пешазтаҷрибавӣ аз рӯи бахши сеюми тести грамматикӣ

Ҷумлаҳои додашуда	Ҷавобҳои хатмкунандагон			
	Ҷавобҳои дуруст		Ҷавобҳои нодуруст	
	Шумора	%	Шумора	%
If I was you, I would definitely attend the conference.	94	41	136	59
Neither of the three students meet the requirements to take a diploma with distinction.	106	46	124	54
The staff will meet next Saturday to discuss the reports that has been submitted to the rector's office.	78	34	152	66
Shohina is one of those rare girls who really good in physics.	51	22	179	78
There's many questions to answer.	104	45	126	55
Jahongir, as well as his fellows, are taking part in Olympiad next year.	90	39	140	61
Having eaten her soup, she wanted to have a rest.	69	30	161	70
The new teacher, which were introduced to us on Monday, has already gone from our school.	99	43	131	57
All the student must put his effort to introduce our school in positive way.	94	41	136	59
The results of the negotiation was unexpected to all of us.	64	28	166	72
This is the most charming girl I have ever seen.	58	25	172	75
Each of the pupils were given a diploma after graduating from the course.	83	36	147	64
He is used to go to bed very late.	110	48	120	52
He is looking forward to meeting his favourite singer after the concert.	81	35	149	65
Натиҷа аз рӯи иҷроиши 14 намуд тест	1181	36,64	2039	63,36

Тавре ки натиҷаҳои ҳар се баҳши тест нишон доданд, аз ҷониби хатмкунандагон танҳо 48% мавзӯоти грамматикӣ ба тест дохилшуда азхуд карда шудааст, ҳалос. Ин маънои онро дорад, ки дар умум, вазъи салоҳияти грамматикӣ хатмкунандагон ба талаботи стандартӣ ҷавобгӯ нест.

Чунон ки дар зербоби якуми боби мазкури рисола гуфта шуда буд, омӯзгорони забони хориҷӣ бояд аз фанни таълимӣ салоҳияти кофӣ дошта бошанд. Ин чунин маъно дорад, ки омӯзгор бояд забонро, аз он ҷумла, системаи грамматикӣ онро мукамал аз худ кунад. Аммо таҳлили нутқи забони англисӣ хатмкунандагон, ки тавассути сӯҳбатҳо санҷида шуд, нишон дод, ки сатҳи забондонии онҳо то андозаи кифоягӣ рушд наёфтааст, онҳо ба бисёр ҳатогиҳои грамматикӣ роҳ медиҳанд, ба дониши грамматикӣ худ боварӣ надоранд, аз истифодаи баъзе ҳодисаҳои грамматикӣ дар нутқ даст мекашанд, зеро аз роҳ додан ба ҳатогиҳо меҳаросанд.

Ҳангоми сӯҳбатҳои шифоҳӣ бо донишҷӯён доир ба мавзӯҳои “Educational system of Tajikistan and the US”, “Constitutions of Tajikistan and Great Britain” ва “Youth’s life in Tajikistan and Canada” маълум гардид, ки аксарияти онҳо, ҳарчанд ки дар вазъиятҳои стандартӣ (масалан, тавсифи худ, оила, мактаб ва ғ.) аз воситаҳои грамматикӣ забони англисӣ ба таври қобили қабул истифода баранд ҳам, дар вазъиятҳои мураккаб ва ғайристандартӣ, ки малакаҳои нави муоширатиро талаб мекунанд, бештар ба ҳатогиҳои грамматикӣ роҳ медиҳанд. Дар чунин ҳолатҳо онҳо бештар ба сохтори грамматикӣ забони модарии худ (забони тоҷикӣ) таъян мекунанд ё аксуламалҳои нутқиашон суғардад.

Илова бар ин, дар нутқи донишҷӯён, асосан истифодабарии сохторҳои содда ва ибтидоии грамматикӣ дида мешаванд, вале корбурди

унсурҳои пайвасткунандаи забонӣ, ки барои эҷоди мантиқии суҳан аҳаммияти калон доранд, ба назар намерасад.

Дар зер намудҳои маъмултарини ҳатогӣҳои мушоҳидашударо бо мисолҳо меорем:

1. Ба таври нодуруст истифода бурдани замонҳои феъл:

People in Tajikistan are study in schools six days a week.

2. Мувофиқ набудани мубтадо бо ҳабар:

The youth have different lifestyle in Canada.

3. Ҳатогӣҳо бо артиклҳо:

They have constitution.

4. Сохти нодурусти ҷумла аз сабаби таъсири манфии забони модарӣ:

In Canada, young people very free feel.

5. Истифодаи нодурусти инфинитив ва герундий:

They are interesting to know more about American education.

6. Ҳатогӣҳо дар истифодабарии ҷонишинҳо (pronouns):

The government makes rules in they favour.

7. Ҳатогии табдили нутқи айнаннақлшуда ба мазмунаннақлшуда:

He said me he wants study abroad.

8. Ҳатогии истифодаи феълҳои модалӣ:

In Britain, you must to wear uniform.

Ин гуна ҳатогӣҳо нишон медиҳанд, ки ҳатто дар ҳолати донишҷӯӣ қоидаҳои грамматикӣ, донишҷӯён қобилияти татбиқи онҳоро дар муҳити воқеӣ ва мураккаб дар сатҳи зарурӣ надоранд.

Сабаби пайдоиши ҳатогӣҳоро мо дар он мебинем, ки азхудкунии грамматикаи забони хориҷӣ дар заминаи таҷрибаи қаблан бадастомадаи забони донишҷӯён сурат мегирад, ки онҳо ҳангоми омӯзиши забони модарии худ ба даст овардаанд. Тавре маълум аст, дар низомҳои грамматикӣ забонҳои хориҷӣ ва модарии муҳассилин натавонанд монандӣ, балки ихтилофҳо низ ҷой доранд. Ин фарқиятҳо дар роҳи

ташаккули салоҳияти грамматикӣ боиси душвориҳои зиёд мегарданд ва онҳо, пеш аз ҳама, ба падидаи иртиботи нодуруст вобастаанд.

Ғайр аз ин, “аксарияти китобҳои дарсӣ ва маҷмуаҳои машқҳои грамматикаи амалӣ, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии кишвар барои донишҷӯён таҳия шудаанд, бар асоси принципҳои низомноки «грамматикаи шунаванда» сохта шудаанд... Маҷмуаҳои машқҳои грамматикӣ, ки дар машғулиятҳои амалӣ барои донишҷӯёни ихтисосҳои омӯзгорӣ ва гуманитарӣ истифода мешаванд, асосан машқҳоеро дар бар мегиранд, ки ба такмил додани матн / гузоштани унсурҳои зарурӣ (кушодани қавсҳо) ва тарҷума равона шудаанд.” [36, с.12].

Табиист, ки чунин ҳолати омодагии омӯзгорони оянда дар донишгоҳ метавонад монеаи фаъолияти минбаъдаи касбии онҳо ва таълими хонандагони мактаб низ гардад, зеро дар баробари дигар салоҳиятҳои касбӣ, салоҳияти грамматикии омӯзгор барои таълими бомуваффақияти забон «омили ҳалқунанда» аст ва агар ин салоҳият ташаккул наёфта бошад, ӯ талаботи стандартҳои давлат ва ҷамъиятро қонеъ гардонда наметавонад.

Дар мавриди таҳлили натиҷаҳои сатҳу сифати муоширати омӯзгорони фанҳои “Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ бо забони англисӣ”, “Фонетикаи амалии забони англисӣ” ва “Грамматикаи амалии забони англисӣ”-и пойгоҳҳои таҳқиқот маълум гардид, ки ҷанбаи грамматикии салоҳияти касбии онҳо низ наонқадар рушд ёфтааст. Усули ягонаи тадқиқ ҳангоми ташриф ба машғулиятҳои 47 нафар омӯзгорони фанҳои тахассусӣ истифода бурда шуд, ки 5 нафари онҳо номзадони илмҳои педагогӣ ва филологӣ буданд. Мушоҳидаҳо нишон доданд, ки:

- 1) тақрибан 45% изҳороти омӯзгорони забони англисӣ дар аудитория ба забони модарӣ, яъне тоҷикӣ гуфта мешавад;
- 2) миқдори ибораҳои дарсӣ, ки омӯзгорон дуруст истифода карданд, танҳо 47 воҳидро ташкил кард;

3) баъзе омӯзгорон ба хатогихои сершумори грамматикӣ роҳ медиҳанд, ки қисми зиёди онҳо ба сохт ва истифода бурдани шаклҳои замони феъли забони англисӣ тааллуқ дорад.

Аз ин бармеояд, ки мутаассифона, на ҳама омӯзгорони мактаби олии таҳассусӣ метавонанд ҳамчун омӯзгори муассир бо забонмӯзон фаъолият баранд, зеро вазъи саводнокии онҳо ба фаъолияти шогирдонашон низ таъсири манфӣ мерасонад.

Ҷоизи қайд аст, ки аксарияти омӯзгорони факултети забонҳои хориҷӣ кӯшиш мекунанд, ки машғулиятҳоро аз рӯйи фанҳои махсус (амалияи забони англисӣ ва хаттии бо забони англисӣ, фонетикаи амалӣ, грамматикаи амалӣ ва ғ.) бо истифода аз усули фаъоли таълим ва васоити техникаи муосир гузаронанд. Аммо, мутаассифона, бояд эътироф кард, ки баъзеи онҳо ҳанӯз аз ҷиҳати забонӣ ва методӣ омодагии қавӣ надоранд, машғулиятҳоро танҳо бо фаҳмонда додани қоидаҳо, муқоисаи вижагиҳои грамматикӣ бо забони модарӣ, хондану тарҷумаи матнҳо ба роҳ мекунанд, вале ба инкишофи муошират эътибори ҷиддӣ намедиҳанд, дар ҳоле ки малакаи муоширатӣ яке аз омилҳои асосии ташаккул ва рушди салоҳияти касбии омӯзгорон мебошад.

Сабаби руй додани камбудихоро мо дар сатҳи нокифоя коркард шудани муаммои ташаккули салоҳияти грамматикӣ бо забони англисӣ дар гурӯҳҳои тоҷикзабони факултетҳои таҳассусӣ, кам будани миқдори соатҳо барои омӯзиши грамматикаи амалии забони англисӣ, камбудӣ дар барномаи таълими грамматикаи амалӣ барои донишҷӯёни тоҷикзабон, дастрас набудани дастурҳои таълимие, ки дар асоси дастовардҳои навтарини методикаи таълими забони англисӣ ва бо дарназардошти забон ва фарҳанги муҳассилин сохта шуданд, мебинем.

Ҳамин тавр, сатҳи пасти салоҳияти грамматикӣ дар байни донишҷӯёни ихтисоси «Забони англисӣ», ки омӯзгорони ояндаи ин забон ба шумор мераванд, яке аз омилҳои муҳимми ташвишвар дар раванди

тайёркунии кадрҳои соҳибтахассус ба ҳисоб меравад. Натиҷаҳои таҳқиқоти пешазтаҷрибавӣ, ки барои муайян намудани сатҳи воқеии азхудкунии донишҳои грамматикӣ муҳассилин равона шудааст, нишон доданд, ки на ҳама донишҷӯён барои истифодаи дуруст ва муассири сохторҳои грамматикӣ дар шароити воқеии муошират қобилияти кофӣ доранд.

Гарчанде ки ин таҳқиқот дар ду муассисаи мухталифи таҳсилоти олий гузаронида шудааст ва метавонад ба таври мустақим ба дигар донишгоҳҳо ва факултетҳои монанд дахл надошта бошад, вале бо дарназардошти хусусияти умумии таълими грамматикаи забони хориҷӣ дар кишвар метавон пешбинӣ кард, ки мушкилоти зикршуда дар дигар муассисаҳои таълимӣ низ мавҷуд мебошанд. Ба вижа, таҷрибаи омӯзишу таълим ва баррасии муқоисавии корҳои илмӣ муҳаққиқони соҳа низ дуруст будани ин андешаро тасдиқ менамоянд [3, с.5], [36, 12], [37, с.48], [106, с.231-234].

Вобаста ба мушкилоти муайяншуда олимони қайд мекунанд, ки “Бисёр хатогиҳои грамматикӣ хусусияти устувор доранд. Донишҷӯёни таҷрибаомӯз аз воситаҳои грамматикӣ забони хориҷӣ дар вазъиятҳои стандартӣ дарс озодона истифода мебаранд, аммо ҳангоми ба миён омадани вазъиятҳои ғайристандартӣ ва вазифаҳои нави коммуникативӣ аксар вақт ба хатогиҳои грамматикӣ роҳ медиҳанд, дар воқуниши нутқӣ таъхир мекунанд ё ба забони модарии худ мегузаранд.” [3, с.4].

Дигар муҳаққиқон қайд мекунанд, ки “Хатогиҳои интерференсионӣ луғавӣ ва грамматикӣ, ки аз ҷониби соҳибони забони русӣ дар дискурси академӣ хатти англисӣ (эссе) роҳ дода шудаанд, хусусияти хеле гуногун доранд. Дар натиҷаи таҳлили хатогиҳои грамматикӣ истифодаи нодуруст ё надоштани маҳорати истифодаи шаклҳои ғайришахсии феъл ..., аз ҷумла герундий, ки дар забони русӣ вучуд надорад, ошкор мегардад. Ҳамчунин хусусияти интерференсионӣ истифодаи пешояндҳо низ мушоҳида мешавад...” [106, с.233].

“Бинобар ин, методологияи таълими сохтори грамматикӣ бояд маҷмӯи ҷустуҷӯи эҷодӣ бошад, ки самаранокии омӯзиши сохтори грамматикии забонро таъмин карда метавонад. Мутаассифона, шаклҳо ва усулҳои анъанавии таълим то имрӯз бештар ба ҷанбаи функционалии малакаи грамматикӣ аҳаммият намедиҳанд ва нақши пешбарандаро ба худ намегиранд, дар ҳоле ки ба азхудкунии шаклҳо афзалият медиҳанд. Ташаккули малакаи грамматикӣ ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ аксар вақт ба шарҳи маънои грамматикӣ иваз карда мешавад. Дар чунин ҳолатҳо, донишомӯзон бо сохтори грамматикии забон шинос мешаванд, аммо дар истифодаи забонӣ онро ба дараҷаи кофӣ аз худ намеkunанд” [37, с.48].

Аз ин рӯ, зарурати ҷиддии таҷдиди назар кардани равишҳои амалии таълими грамматика ба миён меояд, зеро вазъияти имрӯза нишон медиҳад, ки танҳо бо таълим ба усулҳои анъанавии таълим тамоми мушкилоти мавҷударо ҳал кардан имконнопазир аст. Ба ин муносибат, таҳия ва татбиқи технологияи таълимии махсус, ки ба шароити нави омӯзиш ва ба талаботи муоширати байнифарҳангӣ мутобиқ карда шудааст, аҳаммияти муҳим касб мекунад.

ХУЛОСАИ БОБИ АВВАЛ

Яке аз вазифаҳои калидии мактабҳои олии, ки омӯзгорони забони хориҷиро тайёр мекунанд, ин таъмин намудани сатҳи салоҳияти муоширатии хатмкунандагон дар доираи стандартҳои байналмилалӣ мебошад. Аммо таҷриба нишон медиҳад, ки сатҳи омодагии омӯзгорони ояндаи забони англисӣ ба ин талабот то ҳоло ба пуррагӣ ҷавобгӯ нест. Аз ҳама бештар ин норасоӣ дар истифодаи дурусти грамматика дар муошират зоҳир мешавад, ки ҷанбаҳои асосии онро саводнокии грамматикӣ, мутобиқати нутқ ба вазъият, интихоби дурусти сохтору ифодаҳои грамматикӣ ва дар умум, ифоданокии гуфтор ташкил медиҳанд.

Таълимоти методикаи омӯзиши забони хориҷӣ хусусияти тағйирёбанда дорад ва мисли аксари илмҳо дар як ҷой намеистад. Таҳқиқи адабиёт нишон медиҳад, ки илми методикаи муосири таълими забони хориҷӣ дар доираи ғояҳо марбут ба такмили омодагии омӯзгорон ба фаъолияти касбӣ дар заминаи тамоюлҳои таҳсилоти педагогӣ, омӯзиши хусусиятҳои психологӣ таълим, равиши салоҳиятнокӣ дар омода намудани мутахассисон, муносибати фаъолиятнокӣ дар ҷараёни таълим, натиҷаҳои таҳқиқи роҳҳои рушди салоҳиятҳои касбии омӯзгорони забони хориҷӣ дар шароити макотиби олии, омӯзиши назарияи шахсияти забонӣ, ҷанбаҳои лингводидактикӣ, технологияҳои педагогӣ таълиму тарбияи омӯзгори забони хориҷӣ ва тамоюли муоширатикунонии ҷараёни таълими забон рушд ёфта истодааст. Вале ҳуди ҷараёни таълими забонҳои хориҷӣ дар аксарияти зинаҳои таҳсилоти кишвар то ҳол дар заминаи равишҳои анъанавӣ, усулҳои бесамар ва кӯҳнашудаи таълим асос ёфтааст. Дар натиҷа, донишҷӯён барои омӯзиши забони хориҷӣ ба қадри кофӣ ҳавасманд набуда, ин ҳолат ба рушди салоҳияти муоширатии онҳо таъсири манфӣ мерасонад.

Вобаста ба татбиқ намудани равиши салоҳиятноки, дар барномаҳои таълимии ҳамаи зинаҳои низоми маориф мақсади таълими забони хориҷӣ ин ташаккул ва рушди салоҳияти муоширатии байнифарҳангӣ бо забони хориҷӣ бо тамоми ҷузъҳои он муайян карда шудааст. Татбиқи мақсади нав аз омӯзгор сатҳи дигари омодагии касбиро талаб мекунад, ки он натавонад дониши кофии забон, балки қобилияти мутобиқшавӣ ба муҳити бисёрфарҳангӣ ва истифодаи самараноки усулҳои фаъолу шавқовари таълимро низ дар бар мегирад.

Гарчанде, ки дар айни замон истилоҳоти «салоҳиятноки», «салоҳият», “салоҳиятнокии касбӣ” хеле маъмул ҳастанд ва дар илм, амалияи педагогӣ ва муҳити таҳсилот ин мафҳумҳо мавриди истифодаи васеъ қарор доранд, чӣ тавре, ки таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, то ҳоло тафсири ягонаи ин категорияҳо вуҷуд надорад.

Дар асоси таҳлили андешаҳои гуногуни олимон, хулоса кардан мумкин аст, ки мафҳумҳои “салоҳиятноки” ва “салоҳият” маъноҳои гуногун доранд. Вале ба андешаи мо, “салоҳиятноки” ба маҷмӯи умумии қобилияти шахс барои иҷрои ўҳдадорихи касбӣ ё вазифавӣ дахл дорад ва “салоҳият” бошад, ба фаъолияти воқеии шахс дар вазъияти зарурии мушаххас тамаркуз мекунад. Аз ин рӯ, “салоҳиятнокии касбӣ” ин талаботи ҷомеа ба омодагии мутахассис мебошад, ки барояш баҳри самаранок ва босифат фаъолият бурдан дар соҳаи муайян ҳатмӣ аст. Мутахассиси босалоҳият дар фаъолияти касбиаш бояд барои татбиқ намудани тамоми донишу малака ва қобилияту сифатҳои ҳангоми таҳсил дар муассисаи таълимӣ гирифтааш қодир бошад.

Дар натиҷаи таҳқиқи боби аввали рисола якчанд ақидаҳо доир ба салоҳиятҳои касбии омӯзгорони забонҳои хориҷӣ мушаххас карда шудаанд:

Салоҳияти муоширатӣ бо забони хориҷӣ дар байни салоҳиятҳои касбии омӯзгори ин фан ҳадафи пешбар буда, баҳри рушди он донишҷӯён бояд муоширати муассирро бо забони хориҷӣ ҳам дар шакли

хаттӣ ва ҳам шифоҳӣ аз худ намоянд, ҷанбаҳои забон (фонетика, луғат, грамматика)-ро омӯзанд ва малакаҳои амалии тафҳум, гуфтор, хондан, навиштанро такмил диҳанд.

Барои рушди *салоҳияти методӣ* донишҷӯён бояд фанҳои хатмии педагогика, психология, методикаи таълими забонҳои хориҷӣ, курсҳои интихобиро ба монанди принципҳои ташкили раванди таълим, банақшагирии дарс, баҳодиҳӣ ба фаъолияти хонандагон ва идоракунии синф, асосҳои маҳорати педагогии омӯзгори забони хориҷӣ, дарси муосири забони хориҷӣ, корҳои беруназсинфӣ аз забони хориҷӣ, воситаҳои муосири баҳодиҳӣ ба натиҷаи таълими забони хориҷӣ ва ғ. ба таври мукамал омӯзанд.

Салоҳияти байнифарҳангӣ. Дар робита ба гузаштан аз тамоюли донишмарказии таълими забони хориҷӣ ба равиши фарҳангмехвар, ин ҷанбаи салоҳияти касбӣ ва ҷузъиёти он (салоҳияти байнифарҳангӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ) дар раванди омӯзиши фанҳои тахассусие, ки дар асоси равишҳои шахсиятгаро, фаъолиятнокӣ, функционалӣ ва ғ. омӯхта мешаванд, ташаккул меёбанд.

*Салоҳияти иттилоотӣ*ю коммуникатсионӣ дар қобилияти омӯзгор ҳангоми истифода намудани воситаҳои инноватсионии таълим, дар қобилияти ҳамгиро намудани ин технологияҳо ба мундариҷаи таълим, дар қобилияти ба роҳ мондани муоширати муассир бо хонандагон ва ҳамкорон тавассути васоити иттилоотӣю коммуникатсионӣ зоҳир мегардад.

Тавре, ки дида мешавад, аз нуқтаи назари равиши салоҳиятнокӣ ҳадафи асосии таълими забонҳои хориҷӣ дар факултетҳои тахассусӣ ин ташаккул ва рушди салоҳияти муоширатии муҳассилин бо забони хориҷӣ мебошад.

Таҳлили адабиёт нишон медиҳад, ки то имрӯз ҳадаф ва мундариҷаи таълим, масъалаҳои ташкили методии маводи забонӣ, роҳи усулҳои таълим ва машқу супоришот якҷанд маротиба мавриди таҳқиқ ва

омӯзиш қарор гирифтаанд ва ҳоло дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ равиши муоширатӣ ҳамчун равиши пешбаранда ҳисобида мешавад.

Равиши муоширатӣ ба даст овардани салоҳияти муоширатиро тақозо мекунад. Вақте ки истилоҳи «салоҳият»-ро бори аввал Н.Хомский дар соли 1965 ба илм ворид карда буд, он бевосита ба донишҷӯи забони модарӣ дахл дошт. Баъдан, дар натиҷаи таҳқиқотҳои илмӣ шумораи хеле зиёди осор марбут ба таърифи мафҳуми салоҳияти муоширатии таълимгирандагон бо забони хориҷӣ ба вуҷуд омадаанд, ки ин, аз як ҷониб, таваҷҷуҳи олимониро ба ин масъала нишон диҳад, аз ҷониби дигар, аз мавҷуд будани тафовут дар шарҳи ин мафҳум даллат мекунад. Тавре, ки аз ақидаҳо дар бораи тафсири мафҳуми «салоҳияти муоширатӣ» дида мешавад, дар таърифҳои худ олимони натавонанд зарурати ба назар гирифтани меъёрҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, анъанаҳо ва стереотипҳои рафторро ҳангоми таҳлили ин салоҳият таъкид мекунанд, балки ба назар гирифтани вазъиятҳои гуногуни муоширати байнишахсӣ ва байнифарҳангиро, ки метавонанд, аз ҷиҳати иҷтимоӣ ё психологӣ муайян карда шаванд, қайд менамоянд.

Аз адабиёти илмӣ маънои мафҳуми “салоҳияти муоширатӣ бо забони хориҷӣ”-ро омӯхта, мо ба хулосае омадем, ки салоҳияти мазкур – ин қобилияти бо воситаҳои вербалӣ ва ғайривербалӣ (забонӣ ва ғайризабонӣ) ноил шудан ба ҳадафҳои муошират буда, чароёни он бояд муташаққилна ба мақсад нигаронида шуда бошад ва барои ин қобилияти интихоб ва истифодабарии малакаҳои, ки ҳангоми муошират мувофиқ ва муассир мебошанд, лозиманд.

Пас аз баррасии нуқтаи назари сершумори олимони оид ба мундариҷаи салоҳияти муоширатӣ бо забони хориҷӣ, мо ба хулосае омадем, ки он якҷанд ҷузъҳои дар бар мегирад, ки дар маҷмӯъ қобилияти омӯзгори муносири забони хориҷиро барои муоширати самаранок таъмин менамоянд: салоҳиятҳои грамматикӣ, луғавӣ, фонетикӣ, семантикӣ, прагматикӣ, сотсиолингвистӣ ва стратегӣ. Дар

байни онҳо салоҳияти грамматикӣ ҷузъи меҳвари салоҳияти муоширатӣ ба шумор меравад, зеро маҳз он дурустӣ, мантиқият ва фаҳмо будани нутқро таъмин мекунад. Дониши нокифояи сохторҳои грамматикӣ ва қоидаҳои истифодаи онҳо метавонад боиси халалдор гардидани муошират, нофаҳмӣ ё таҳрифи маъно гардад. Аз ин рӯ, сатҳи ташаккули дигар ҷузъҳои салоҳияти муоширатӣ низ то андозае ба дараҷаи рушди салоҳияти грамматикӣ вобаста мебошад.

Барои омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ аҳаммияти салоҳияти грамматикӣ боз ҳам бештар аст, зеро ӯ набояд танҳо барои худ аз воситаҳои грамматикӣ самаранок истифода бурда тавонад, балки инчунин тавонад роҳу усулҳои омӯзонидани онҳоро ба хонандагон аз худ намояд. Аз ин ҷиҳат, салоҳияти грамматикӣ ҳамчун яке аз ҷанбаҳои асосии муҳимми тайёрии касбӣ ва методии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ баррасӣ мегардад.

Азбаски ҳадафи асосии дарси забони англисӣ ин танҳо азхудкунии дониш набуда, балки тавассути машқу супоришот ташаккул ва инкишоф додани малакаҳои муоширатӣ дар шахсият мебошад, барои ноил шудан ба ин мақсад, миқдори соатҳои таълимӣ ба фанни “Грамматикаи амалии забони англисӣ” бояд бештар карда шаванд, зеро таҳлили нақшаи таълимии ихтисоси “Забони англисӣ (омӯзгор)” ва натиҷаи санҷишҳои пешазтаҷрибавӣ, ки дар байни хатмкунандагони ихтисоси «Забони англисӣ»-и ду пойгоҳи таҳқиқотӣ гузаронида шуданд, нишон доданд, ки таносуби хатогиҳои луғавӣ ва грамматикӣ дар нутқи англисзабони онҳо – 1 ба 6 рост меояд, яъне шумораи хатогиҳои грамматикӣ назар ба хатогиҳои луғавӣ шаш баробар зиёд аст ва қисми зиёди ин хатогиҳо характери доимӣ, яъне такроршаванда доранд.

Дар мавриди таҳлили натиҷаҳои сатҳу сифати муоширати омӯзгорони фанҳои тахассусӣ низ маълум гардид, ки на ҳама омӯзгорони мактаби олии тахассусӣ метавонанд ҳамчун омӯзгори муассир бо

забономӯзон фаъолият баранд, зеро вазъи сусти саводнокии грамматикии онҳо ба фаъолияти шогирдонашон низ таъсири манфӣ мерасонад.

Сабабҳои рӯй додани камбудиҳои дар боло зикргардидаро мо дар сатҳи нокифоя коркард шудани муаммои ташаккули салоҳияти грамматикии донишҷӯён дар гурӯҳҳои тоҷикзабони факултетҳои тахассусӣ, кам будани миқдори соатҳо барои омӯзиши грамматикаи амалии забони англисӣ, камбудӣ дар барномаи таълимии грамматикаи амалӣ, дастрас набудани дастурҳои таълимие, ки дар асоси дастовардҳои наватарини методикаи таълими забони англисӣ бо дар назардошти забон ва фарҳанги муҳассилин сохта шудаанд, мебинем.

БОБИ II. АМСИЛАИ ТАШАККУЛИ САЛОҲΙΑТИ ГРАММАТИКИИ ОМУЌЗГОРОНИ ОЯНДАИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР АСОСИ МУОШИРАТИ БАЙНИФАРҲАНГӢ

2.1. Баррасии вижагиҳои салоҳияти грамматикӣ дар таълиму омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар ҷараёни муошират

Баррасии масъалаи салоҳияти грамматикӣ дар таълиму омӯзиши забонҳои хориҷӣ аҳаммияти махсус дорад, зеро маҳз грамматика яке аз ҷузъҳои асосии низоми забон буда, истифодаи дуруст ва самараноки воҳидҳои забониро дар раванди муошират таъмин менамояд. Мавриди тазаккур аст, ки забон дар ҷараёни муоширати байни инсонҳо яке аз воситаҳои муҳимтарин ва асоситарини мубодилаи афкор, эҳсосот, дониш ва таҷрибаи иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад. Тавассути забон одамон фикру мулоҳизаҳои худро баён намуда, иттилоотро қабул ва интиқол медиҳанд, муносибатҳои иҷтимоиро барқарор месозанд ва дар ҳаёти ҷомеа ғайбона иштирок менамоянд. Аз ин лиҳоз, барои он ки муошират бомақсад, дақиқ ва самаранок амалӣ гардад, инсон бояд захираи муайяни луғавӣ, донишҳои кофӣ оид ба сохтор ва қоидаҳои истифодаи воҳидҳои забониро низ соҳиб бошад.

Дар шароити имрӯза ҳадафи асосии таълими забонҳои хориҷӣ ташаккули қобилияти муоширати озод ва муассир дар муҳити байнифарҳангӣ мебошад. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф донишомӯз бояд салоҳияти муоширатиро соҳиб гардад, ки яке аз ҷузъҳои муҳимтарини он салоҳияти грамматикӣ ба шумор меравад.

Тавре ки муҳаққиқони соҳаи методикаи таълими забонҳои хориҷӣ таъкид менамоянд, салоҳияти грамматикӣ ҳамчун ҷузъи таркибии салоҳияти муоширатӣ қобилияти дуруст истифода намудани воситаҳои грамматикӣ барои ифодаи фикр дар вазъиятҳои гуногуни муошират мебошад. Он дониш дар бораи категорияҳо, шаклҳо ва сохторҳои грамматикӣ, инчунин маҳорати истифодаи амалии онҳо дар

фаъолияти нутқӣ дар бар мегирад. Бидуни ташаккули салоҳияти грамматикӣ муоширати муассир ғайриимкон аст, зеро маҳз грамматика имкон медиҳад, ки воҳидҳои луғавӣ ба сохторҳои маънодори нутқ муттаҳид гардида, фикр ба таври равшан ва мантиқӣ ифода карда шавад. Дар баробари ин, “Омӯзиши луғат ва грамматикаи забони мавриди омӯзиш на танҳо барои ташаккули маҳорати нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ аҳаммияти муҳим дорад, балки барои дарки нутқи дигарон ҳангоми шунидан (аудиронӣ) ва хондан низ зарур мебошад. Шахс метавонад бо истифода аз маҷмӯи нисбатан маҳдуди калимаҳо ва сохторҳои грамматикӣ андешаи худро дуруст ва саводнок баён намояд, аммо ин ҳанӯз кафолат намедиҳад, ки дигарон дар нутқи худ аз сохторҳои мураккабтари луғавию грамматикӣ истифода намеkunанд. Чунин ҳолат метавонад ба монсаи ҷиддӣ дар роҳи дарки маънои асосии гуфтор табдил ёбад, ҷӣ расад ба дарки нозукиҳои иҷтимоӣ-забонӣ, ки дар маъноҳои пинҳонӣ ва ё зерматни гуфтаҳо ифода меёбанд.

Агар фаҳмиши кофӣ мавҷуд набошад, муоширати пурра ва самаранок низ имконнопазир мегардад. Маҳз аз ҳамин сабаб, сатҳи нокифояи ташаккули ҷузъи луғавию грамматикӣ салоҳияти забонӣ ба монсаи ҷиддӣ ва баъзан бартарафнопазир дар роҳи ташаккули салоҳияти муоширати байнизабонӣ табдил меёбад. Аз ин рӯ, рушди пайвастаи донишҳои луғавию грамматикӣ яке аз шартҳои асосии ташаккули салоҳияти муоширати хориҷизабонӣ ба ҳисоб меравад.” [93, с.139].

Воқеан, дар таълими муосири забонҳои хориҷӣ муносибат ба омӯзиши грамматика куллан тағйир ёфтааст. Агар дар методикаҳои анъанавӣ грамматика асосан ҳамчун маҷмӯи қоидаҳои баррасӣ мешуд, ки донишомӯз бояд онҳоро аз худ кунад, имрӯз он ҳамчун воситаи ташкили муошират ва амалисозии вазифаҳои нутқӣ арзёбӣ мегардад. Аз ин рӯ, ҳангоми таълими забонҳои хориҷӣ диққати асосӣ ба истифодаи шаклҳои грамматикӣ дар шароити воқеии муошират равона карда

мешавад. Чунин муносибат ба талаботи равиши муоширатӣ ва салоҳиятноки ҷавобгӯ мебошад, ки мувофиқи онҳо донишомӯз бояд тавонад донишҳои грамматикиро дар амал татбиқ намояд.

Муҳаққиқон қайд менамоянд, ки салоҳияти грамматикӣ аз донишҳои грамматикӣ, малакаҳои грамматикӣ ва қобилияти истифодаи онҳо дар фаъолияти нутқӣ иборат мебошад. Донишҳои грамматикӣ фаҳмиши қоидаҳо, категорияҳо ва сохторҳои забониро дар бар мегиранд. Малакаҳои грамматикӣ бошанд, дар натиҷаи машқу такрори мунтазам ташаккул ёфта, истифодаи дурусти шаклҳои грамматикӣ дар нутқи шифоҳӣ ва хаттиро таъмин менамоянд. Қобилияти истифодаи амалии ин дониш ва малакаҳо бошад, нишонаи асосии ташаккули салоҳияти грамматикӣ маҳсуб меёбад. “Грамматика бештар аз ҳама сохтори забон мебошад. Дар маркази грамматика инсон ва баёни ҷаҳон аз ҷониби ӯ қарор дорад. Ин баён, азбаски дорои низоми грамматикӣ аст, дар доираи вақт амалӣ мегардад. Аз ин рӯ, агар сухан дар бораи грамматика равад, бояд аз категорияи замон оғоз намуд. Ҳама унсурҳои забон ба мафҳуми замон пайваست мешаванд: графемаҳо (граммаҳо), ҷонишин ва синтагматика. Нуқтаҳои асосии такягоҳ ва ташаккули грамматика инҳоянд: ҳарф-грамма, ҷонишин ва замон. Ин барои инсон аҳаммияти бунёдӣ дорад, зеро ба навишти ӯ, мавқеи ӯ ва мавқеи предмет ҳангоми шинохту дарк вобаста аст ва маҳз тавассути онҳо имкони ташаккули ҳастӣ фароҳам мегардад. Аммо дар ин ҷо нахустин унсур ҳамоно ҳарф аст — ҳарф ҳамчун як воҳиди ибтидоӣ, ҳамчун ҷузъи таркибӣ бо паҳлуҳои гуногунранг. Дар ҳарф ҳам «ман» бо тамоми хусусияти ҷонишинӣ, фарқгузорӣ, мушоҳида, дарк ва азхудкунии воқеият таҷассум меёбад ва ҳам замони ашё ҳамчун замони шинохт ва гувоҳӣ додан инъикос мегардад.” [54, с. 188]. Дар ин ҷо муаллиф грамматикаро ҳамчун низоми маърифатӣ ва фарҳангӣ арзёбӣ менамояд, ки тавассути он инсон ҷаҳонро дарк, тасвир ва маънидод мекунад. Ба

андешаи ӯ, дар маркази грамматика инсон қарор дошта, тамоми фаъолияти нутқӣ ва маърифатии ӯ дар доираи категорияи замон амалӣ мегардад. Бинобар ин, замон ҳамчун яке аз мафҳумҳои асосии грамматикӣ баррасӣ мешавад, зеро маҳз тавассути он инсон воқеаҳо, ҳолатҳо ва муносибатҳои худро бо олами атроф ифода менамояд. Дар ин таъриф таъкид мегардад, ки унсурҳои асосии грамматика – ҳарф (графема), ҷонишин ва замон – воситаҳои шинохти воқеият мебошанд. Ҳарф ҳамчун хурдтарин воҳиди сохтори забон заминаи ташаккули маъно ва муоширатро фароҳам месозад. Ҷонишин бошад, мавқеи шахсро дар низоми муошират муайян намуда, муносибати «ман» ва «дигарон»-ро инъикос мекунад. Категорияи замон бошад, имкон медиҳад, ки инсон воқеиятро дар пайдарпайии гузашта, ҳозира ва оянда дарк ва баён намояд.

Воқеан, дар раванди муошират салоҳияти грамматикӣ вазифаи муҳимро иҷро мекунад. Аз як тараф, он ба донишомӯз имконият медиҳад, ки маънои нутқи шунида ё хондашударо дуруст дарк намояд, аз ҷониби дигар, имконият фароҳам меорад, ки фикру андешаҳои худро бо риояи меъёрҳои забонӣ дақиқ ва равшан баён кунад. Ҳангоми набудани сатҳи кофӣ салоҳияти грамматикӣ донишомӯз метавонад маънои гуфтори ҳамсухбатро нодуруст фаҳмад ё фикри худро ба таври саҳеҳ ифода карда натавонад, ки ин ба самаранокии муошират таъсири манфӣ мерасонад.

Чунончи дар қисматҳои болоӣ тазаккур ёфт, салоҳияти грамматикӣ донишу фаҳмиш ва дарки қоидаҳои грамматикӣ ва қобилияти истифодаи дурусти ин қоидаҳоро ҳангоми мубодилаи афкор, ҳам дар намуди сухан гуфтану навиштан ва ҳам дар намуди хондану шунидан, фаро мегирад. Дар забоншиносӣ ва таълими забон, салоҳияти грамматикӣ дар ташаккулу татбиқи маҳорату малакаҳои забонӣ нақши муҳим мебозад. Он асоси сохтории муоширатро ташкил медиҳад, зеро грамматика низомро фаро мегирад, ки калимаҳоро ба ҷумлаҳои

пурмазмун табдил медиҳад. Бидуни грамматика, муошират норавшан ва номурааттаб хоҳад буд. “Муҳиммияти омӯзиши сохтори грамматикиро таъкид намуда, Скотт Торнбери дар асари «How to Teach Grammar» [185] як қатор далелҳоро барои ҳимояи зарурати омӯзиши амиқ ва ҳамаҷонибаи грамматика ва ташаккули малакаи грамматикӣ пешниҳод менамояд:

- далели сохтори ҷумла, ки андешаро дар бораи он ки омӯзиши воҳидҳои забон (калима ва ибора) худ ба худ дар раванди таълими забони хориҷӣ ба амал меояд, рад мекунад; ин ба он вобаста аст, ки, ба андешаи муаллиф, захираи воҳидҳои сохтории такроршаванда маҳдуд аст ва метавонад ба поён расад; аммо агар донишомӯз дорои дониши муайяни грамматикӣ бошад ва малакаи грамматикӣ ташаккул ёфта бошад, чунин «захираи забонӣ» ба қонунгардидани ниёзҳои донишомӯз дар эҷоди озои сохторҳои грамматикӣ мусоидат менамояд;
- далели маъно (семантикӣ), ки имконият медиҳад, моҳият, мазмун ва аҳамияти ин ё он сохтори грамматикӣ амиқтар дарк карда шавад;
- далели ташаккули мустақилонаи малакаи грамматикӣ, ки ба соҳаи ниёзмандӣ-ангезавии донишомӯз таъсия мекунад ва самаранокӣ ва натиҷабахшии омӯзиши забони хориҷиро таъмин менамояд;
- далели ҳамоҳансии омӯзгор (дастгирии педагогӣ), ки нишон медиҳад, малакаи грамматикӣ зудтар ва самараноктар ташаккул меёбад, агар донишомӯз аз ҷониби омӯзгор роҳнамоӣ ва дастгирӣ шавад;
- далели воҳидҳои грамматикӣ, ки фаҳмонда медиҳад, ки забон як маҷмӯи бесохтори навишта нест, балки ба блокҳои мушаххаси қоидаҳои сохторбандӣ шудааст; грамматика забонро ба низом меорад, онро ба категорияҳои муайян ташкил намуда, ба ин васила ҳади забонро барои донишомӯзон фаҳмо ва мутобиқ месозад” [37, с.48].

Вобаста ба ин масъала олими рус А.Л.Бердичевский таъкид месозад, ки “Хусусияти маводи грамматикӣ китоби дарсӣ бояд аз он иборат бошад, ки он бо муҳтавои байнифарҳангии омӯхташаванда

робитаи зич дошта, дорои самтгирии возеҳи функционалӣ бошад. Дар маркази таваҷҷуҳ на шакл, балки вазифаи фарҳангшиносии падидаи грамматикӣ қарор дорад, яъне ин ё он маводи грамматикӣ чӣ гуна мазмунро ифода мекунад, ки фарҳанги забони мавриди омӯзиш инъикос менамояд” [23, с.79].

Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки ташаккул додани салоҳияти грамматикӣ дар омӯзандагони забон зарур аст, зеро он имконият медиҳад, ки ҷумлаҳоро аз ҷиҳати маънӯву мантиқ дуруст эҷод намуда, афкори мақсади ҳамдигарро фаҳманд ва ақидаҳои худро дурусту дақиқ баён кунанд. Бо дарназардошти чунин муҳимияти ин падидаи зеҳнии инсонӣ бояд аз ҷузъиёт, нақши он дар муошират, аҳаммияти он дар омӯзиши забон ва мушкилоте, ки омӯзандагон ҳангоми рушди салоҳияти грамматикӣ бо онҳо рӯбарӯ мешаванд, хабардор буд. Барои ин метавон рӯ ба сарчашмаҳои илмиву таҳқиқотӣ овард, ки дар воқеъ дар ин сарчашмаҳои илми забоншиносии муосир салоҳияти грамматикӣ ба таври васеъ баррасӣ шудааст. Он одатан ҳамчун як қисмати салоҳияти муоширатӣ шуморида шуда, аз як зумра маҳорату қобилият ва малакаҳои зарурии иборат аст, ки барои муоширатро самаранокро ифодабахш намудан истифода мешаванд. Олимоне ба монанди Ноам Хомский [166] ва Делл Хаймс [177] дар ҷодаи муайян намудани салоҳияти забоншиносӣ, грамматикӣ, саҳми бузург гузоштаанд.

Зери маънои салоҳияти грамматикӣ метавон донишдони қоидаҳои грамматикӣ забон ва қобилияти татбиқи ин қоидаҳоро барои эҷоду тартиб додани ҷумлаҳои аз ҷиҳати грамматикӣ дуруст фаҳмид. Он фаҳмидани тарзи ташаккули калимаҳо, чӣ гуна онҳо ба ибораҳо ва ҷумлаҳо муттаҳид карда мешаванд ва чӣ гуна сохторҳои гуногуни грамматикӣ маъноро ифода мекунанд, дар бар мегирад. Чунончи аз сарчашмаҳои илмӣ бармеояд, салоҳияти забоншиносӣ дониши зотӣ ё ботинӣ аст, ки соҳибони забон дар бораи грамматикаи забони худ аз лаҳзаи таваллуд шудан бо худ доранд. Ин ба он маъност, ки

соҳибзабонон зотан ё худ табиатан қоидаҳоро медонанд, ки тавассути онҳо шумораи номаҳдуди ҷумлаҳо эҷод ва дарк карда метавонанд. Доираи васеътари фаҳмиши ин падида, яъне салоҳияти грамматикӣ, танҳо бо донишани грамматика ва қоидаҳои он барои муошират маҳдуд нест. Доираи васеътари он салоҳияти муоширатиро фаро мегирад, ки он ҳам салоҳияти грамматикӣ ва ҳам дигар қобилиятҳоро, ки барои истифодаи дурусти забон дар вазъиятҳои иҷтимоӣ заруранд, дар бар мегирад. Ба ибораи дигар иброн дорем, салоҳияти грамматикӣ маънои онро дорад, ки шахс низоми грамматикии забонро мефаҳмад ва онро барои мубодилаи афкор метавонад дуруст истифода барад. Он дониши сохтори ҷумла, ташаккули калимаҳо, қолабҳои талаффуз ва муносибатҳои маъноро дар бар мегирад.

Салоҳияти грамматикӣ яке аз ҷузъҳои салоҳияти муоширатӣ мебошад. Доираи фаҳмиши салоҳияти муоширатӣ аз маҷмӯи ҷузъиёте таркиб ёфтааст, ки салоҳияти грамматикӣ, салоҳияти сотсиолингвистӣ, салоҳияти нутқӣ ва салоҳияти ҳадафнок (стратегӣ) шомили онанд. Ҳар яке аз ин рукнҳо дар ин доира хусусиятҳои худро доранд. Аз ҷумла, салоҳияти грамматикӣ махсусан ба ҷанбаҳои расмии забон, ба монанди луғат, қоидаҳои грамматикӣ, ташаккули ҷумла ва талаффуз сарукор дорад. Салоҳияти сотсиолингвистӣ ба қобилияти истифодаи дурусти забон дар вазъиятҳои гуногуни иҷтимоӣ иртибот дорад. Салоҳияти нутқӣ қобилияти пайваст кардани ҷумлаҳо ва ғояҳо ба таври мувофиқ дар бар гирифта, салоҳияти ҳадафнок (стратегӣ) ба қобилияти бартараф кардани мушкилоти муошират равона шудааст.

Ҳарчанд ин салоҳиятҳо гуногунанд, онҳо дар муоширати воқеӣ якҷоя амал ё ин ки ҳамкорӣ меkunанд. Салоҳияти грамматикӣ дониши сохториеро фароҳам меорад, ки тавассути он соҳибзабонон ҷумлаҳои дурустро тартиб дода, дар контекстҳои иҷтимоӣ ва муоширатӣ истифода мебаранд. Дар навбати худ, салоҳияти грамматикӣ аз якчанд ҷузъҳои муҳимми забонӣ иборат аст. Ин ҷузъҳо якҷоя амал намуда, ба

соҳибзабонон имконият медиҳанд, ки дар ҷараёни муоширати забонӣ афкори пурмазмун ва аз ҷиҳати грамматикӣ дуруст баён карда тавонанд. Яке аз ҷузъиёти салоҳияти грамматикӣ морфология аст, ки он ба омӯзиши сохтори дохилии калимаҳо сарутор дорад, яъне чӣ гуна калимаҳо аз воҳидҳои хурдтар бо номи морфемаҳо сохта мешаванд. Морфемаҳо воҳидҳои маъноии хурдтарин дар забон мебошанд. Масалан, калимаи "unbelievable" аз се морфема таркиб ёфтааст, ки аз онҳо "un"- префикси инкорӣ, "believe" калимаи решагӣ ва "able" – суффикси сифатсоз мебошанд. Дониши морфологӣ ба соҳибзабонон имконият медиҳад, ки калимаҳои нав созанд ва шаклу қолабҳои гуногуни калимаро сарфаҳм раванд. Масалан, дар асоси калимаи "омӯхтан" мо метавонем вожаҳое чун "омӯзгор", "омӯзиш" ва "омӯхташуда"-ро эҷод кунем. Донишмандон ин роҳро воситаҳои қисми салоҳияти грамматикӣ мебошад. Ҷузъи дигари салоҳияти грамматикӣ тавҷаб ба морфология ва синтаксис буда, ба қоидаҳои сарутор дорад, ки тартиби калимаҳоро дар ҷумлаҳо танзим мекунанд. Ҳар як забон қолабҳои синтаксисии худро дорад, ки тартиби дурусти калимаҳоро муайян мекунанд. Масалан, дар забони англисӣ сохтори муқаррарии ҷумла чунин аст: SVO – subject+verb+object (Мубтадо + Хабар (феъл) + Пуркунанда (объект)). Мисол: Tom speaks English. Tom- subject (Том-мубтадо, исми ҳос), speaks- verb (гап мезанад хабар, феъл), English-object (англисӣ (яъне ба забони англисӣ) пуркунанда, объект). Агар айнан ҳамин сохти ҷумлаи мазкурро нигоҳ дошта, маънои онро ба забони тоҷикӣ тарҷума намоем, он чунин мешавад: Том гап мезанад ба забони англисӣ. Чунин тартиби калима ба қолаби ҷумласозии забони тоҷикӣ мувофиқ намеояд. Тарзи дурусти тарҷумаи маънои он бо риояи сохти ҷумлаҳои забони тоҷикӣ бояд чунин бошад: Том ба забони англисӣ гап мезанад. Яъне сохти ҷумлаҳои забони тоҷикӣ нисбат ба ҷумлаҳои забони англисӣ каме фарқ дорад: SOV (мубтадо + пуркунанда + хабар). Агар дар ҳар ду забон тартиби калимаҳо риоя карда нашуда, онҳо нодуруст

ҷойгир карда шаванд, ҷумла нодуруст ё душворфаҳм мегардад. Мисол: Том гап мезанад ба забони англисӣ. Tom English speaks. Чунин сохти ҷумлаҳо дар ҳар ду забон ҳам хатост. Синтаксис инчунин донишу фаҳмиш оид ба намудҳои гуногуни ҷумларо дар бар мегирад, ба монанди ҷумлаҳои сода ва ҷумлаҳои мураккаб. Шахсе, ки салоҳияти хуби грамматикӣ дорад, мефаҳмад, ки чӣ гуна калимаҳо ва ибораҳоро барои эҷоди ҷумлаҳои фаҳмо, равшан ва дуруст мурағбат кардан мумкин аст.

Дар қатори гуфтаҳои болоӣ метавон як ҷузъи дигари салоҳияти грамматикиро номбар намуд, ки он фонология буда, низоми овозии забонро меомӯзад. Он тавлиду ташаккул ва татбиқи истифодаи овозҳоро дар нутқ баррасӣ мекунад. Гарчанде ки фонология асосан бо талаффуз сарукор дорад, он дар навбати худ ба ташаккули салоҳияти грамматикӣ ҳам мусоидат мекунад, зеро баъзе фарқиятҳои грамматикӣ маҳз аз қолабҳои овозҳо вобастаанд. Масалан: исмҳои ҷамъ дар забони англисӣ вобаста ба овози ниҳоии калима ба таври гуногун талаффуз мешаванд: cats (/s/), dogs (/z/), buses (/ɪz/). Донишмандони ин қоидаҳои талаффуз ба забонмӯзон кӯмак мекунад, ки шаклҳои аз ҷиҳати грамматикӣ дурусти калимаҳоро истифода баранд.

Метавон боз як ҷузъи салоҳияти грамматикиро зикр намуд, ки он семантика, омӯзиши маъно, дар забон аст. Салоҳияти грамматикӣ фаҳмидани он аст, ки чӣ гуна сохторҳои грамматикӣ ба маъно таъсир мерасонанд. Инро ҳам таъкид бояд намуд, ки тартиби калимаҳо дар забони англисӣ метавонад маънои ҷумларо тағйир диҳад. Масалан:

The dog chased the cat.

The cat chased the dog.

Ҳарду ҷумла аз ҷиҳати грамматикӣ дурустанд, аммо маънои онҳо гуногунанд. Ин нишон медиҳад, ки грамматика ва маъно чӣ гуна бо ҳам алоқамандии зич доранд.

Ин далелҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки нақши салоҳияти грамматикӣ дар омӯзиши забон хеле назаррас аст. Салоҳияти

грамматикӣ ҳам барои омӯхтани забони модарӣ ва ҳам барои омӯзиши забони хориҷӣ хеле муҳим аст. Вақте ки кӯдакон забони модарии худро меомӯзанд, онҳо тадриҷан қоидаҳои грамматикиро тавассути таъсир ва муошират бо дигарон аз худ мекунанд.

Дар ҷараёни таълиму омӯзиши забони хориҷӣ грамматика, пеш аз ҳама, бояд тавассути дарк ва фаҳмиши маъноии сохторҳои забонӣ аз худ карда шавад. Донишҷӯён бояд қодир бошанд қолибҳо ва сохторҳои нави грамматикиро, ки аз меъёрҳо ва хусусиятҳои забони модариашон фарқ мекунанд, дуруст дарк ва истифода намоянд. Грамматика ба омӯзандагони забон ёрӣ мерасонад, ки афқору андешаҳои худро вобаста ба категорияҳои замон, шумора, соҳибият, муносибатҳои мантиқию маъноӣ ва дигар ҷанбаҳои воқеият ба таври дақиқ ва муназзам ифода кунанд. Аз ин лиҳоз, азхудкунии донишҳои грамматикӣ барои ташаккули саводнокии забонӣ, рушди қобилияти муоширати муассир ва фаҳмиши амиқи маъноӣ гуфтаву навиштаҳо аҳаммияти ҳалқунанда дорад. Масалан, донишҷӯи шаклҳои замониву намудии феъл ба омӯзандагон имконият медиҳад, ки амалҳоро, ки дар гузашта, ҳозира ё оянда рух медиҳанд, тавсиф кунанд. Мисолҳо:

I study English.

I studied English yesterday.

I will study English tomorrow.

Бидуни дарки ин шаклҳои грамматикӣ, муошират метавонад номафҳуму норавшан гардад.

Омӯзгорони ояндаи забони англисӣ бояд аксаран ба донишҷӯён, талабагон ё умуман омӯзандагони забони хориҷӣ барои рушди салоҳияти грамматикашон бо истифода аз машқҳо, шарҳу фаҳмондан ва ҷаҳишҳои муоширатӣ кӯмак расонанд. Дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ омӯзгорони забон барои кӯмак ба донишҷӯёну омӯзандагон дар рушди салоҳияти грамматикӣ бояд аз усулҳои гуногун истифода баранд. Чунончи таҷрибаи солҳои пешинаи таълими забони хориҷӣ нишон

медиҳад, дар қатори усулҳои анъанавии таълими забон, грамматика одатан тавассути азёд кардани қоидаҳо ва машқҳои хаттӣ таълим дода мешуд.

Бо вучуди ин, равишҳои муосири таълими забон аҳамияти истифодаи грамматикаро дар муоширати воқеӣ таъкид мекунам. Як равиши маъмуле, ки алён самаран хуб дода истодааст, таълими иртиботии забон ё ин ки таълими забон тавассути иртибот мебошад, ки донишҷӯёро барои омӯختану машқ кардани грамматика ҳангоми муошират дар контекстҳои пурмазмун ва асли ташвиқ мекунад. Дар ҳамин маврид қайд бояд намуд, ки омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ метавонанд барои таълими самараноки грамматика бо мақсади ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзандагон аз якчанд усулҳо истифода баранд. Масалан: таълими грамматика дар асоси контекст, бозиҳои гуногуну нақшбозиҳову сӯҳбат, муҳокимаву мубоҳисаҳои гурӯҳӣ, машқҳои барои такмили навиштани иншо, машқҳо барои ибрази афкори мулоҳиза ва ислоҳи хатогиҳои ҳамдигар. Ба ақидаи муҳаққиқон барои фаҳмидани грамматика ва татбиқи он дар муоширати амалӣ маҳз контекст кӯмак мекунад: “Ташаккули салоҳияти касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ дар асоси равиши контекстӣ дар сурати фароҳам овардани шароитҳои зерини педагогӣ самараноктар амалӣ мегардад:

- такмил ва мутобиқсозии муҳтаво ва технологияи татбиқи ҳамаи самтҳои (назариявӣ, амалӣ ва методӣ) раванди ташаккули салоҳияти касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ бо дарназардошти талаботи равиши контекстӣ ба таълим;
- таҳия ва ҷорӣ намудани курси махсуси «Салоҳияти касбии омӯзгори забони хориҷӣ»;
- ба роҳ мондани фаъолияти мақсаднок оид ба омода намудани омӯзгорони муассисаи таҳсилоти олӣ барои ташкили раванди таълим дар асоси равиши контекстӣ;

- гузаронидани мониторинги марҳилавии сатҳи ташаккули салоҳияти касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ.” [128, с.9].

Омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ бояд аз мушкилоти дар ҷараёни рушди салоҳияти грамматикӣ дучор мешуда огоҳӣ дошта бошад. Бисёре аз омӯзандагони забон ҳангоми рушди салоҳияти грамматикӣ бо душвориҳо рӯбарӯ мешаванд. Як мушкилии маъмул ин даҳолати забони модарии омӯзанда аст. Азбаски сохторҳои грамматикии забони хориҷӣ аз сохторҳои забони модарӣ фарқ мекунанд, омӯзандагон метавонанд дар ҷараёни омӯзиш ба хатогиҳо роҳ диҳанд. Мушкилоти дигар ин мураккабии қоидаҳои грамматикӣ мебошад. Бисёре аз забонҳо шаклҳои аз қоида берун ва истисноҳоро доранд, ки азёд карданашон душвор аст. Масалан, феълҳои забони англисӣ шаклҳои аз қоида беруни замони гузашта доранд, ба монанди: do – did – done, give – gave – given, be – was (were) – been.

Баъзан ҳолатҳое ҳам мавҷуданд, ки омӯзандагон қоидаҳои грамматикаро аз ҷиҳати назариявӣ хеле хуб медонанд, вале дар татбиқи онҳо дар муоширати воқеӣ душворӣ мекашанд. Ин аз он сабаб рух медиҳад, ки амалан дуруст истифода бурдани грамматика дар нутқи озоду воқеӣ бештар амалия, машқ ва озоду равон гап заданро талаб мекунад. Эҷоду муҳайё намудани муҳити доимамалкунандаи забонӣ, машқи малакаҳои хондан, иншову навиштан, тафҳуму гӯш кардан ва гуфтору суханронӣ метавонанд ба омӯзандагон дар рафъи ин мушкилот кӯмак кунанд. Омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ бояд дарк намояд, ки ташаккули салоҳияти грамматикӣ барои омӯзандагон аҳаммияти ниҳоят назаррас дорад.

Дар ин раванд рушди салоҳияти грамматикӣ аз якчанд сабаб муҳим аст. Аввалан, он ба омӯзандагон имконият медиҳад, ки ҷумлаҳои фаҳмо, возеҳ ва дурусту дақиқ созанд. Аз ҷиҳати грамматикӣ дурусту беҳато истифода бурдани воҳидҳои грамматикӣ садди нофаҳмиҳо дар гуфтугӯ гардида, ҷараёни муоширатро самараноктар мекунад. Дуюм, салоҳияти

грамматикӣ шаҳодати он аст, ки гӯянда маҳорату малакаҳои умумии забонро доро мебошад. Одамоне, ки дар ҷараёни гуфтугӯ ё муомилаи забонӣ грамматикаро дуруст истифода мебаранд, аксаран ҳамчун забондони хуб ва босаводтар эътирофу шинохта мешаванд. Сеюм, салоҳияти грамматикӣ барои такмилу инкишофи дигар малакаҳои забонӣ, ба монанди хондан ва навиштан, хеле мусоидаткунанда аст. Салоҳияти грамматикӣ, яъне донишҳои грамматикӣ, ба омӯзандагон имконият медиҳад, ки онҳо маводи омӯхташаванда ё матнҳоро дақиқу чуқуртар таҳлил кунанд ва корҳои хаттӣ, иншо, рисолаву дигар маводи навишташавандаро ҳамаҷиҳата мураттабу пурмӯҳтаво таҳия намоянд. Бахусус, дар муҳиту фаъолияти ҳаррузаи таълимиву касбӣ, дониши грамматикӣ хуб доштан ниҳоят муҳим аст, зеро тавассути он метавон бе душворӣ афкори худро возеҳу аниқ ба дараҷаи касбӣ баён намуд.

Инак, хулоса ҳамин аст, ки салоҳияти грамматикӣ яке аз ҷузъҳои асосии қобилияти забонӣ аст, ки ба дониши қоидаҳои грамматикӣ ва қобилияти дуруст истифода бурдани онҳо дар гуфтор ва навиштан сарукар дорад. Ин салоҳият якчанд унсурҳоро дар бар мегирад, ба монанди морфология, синтаксис, фонология ва семантика. Гарчанде ки салоҳияти грамматикӣ дар алоҳидагӣ барои пурмаҳсулу муваффақона муошират кардан кафолат шуда наметавонад, вале он сохтору қолабҳои муҳимро фароҳам меорад, ки барои дар амал истифода бурдани забон зарурияти ногузир доранд. Бе дониши грамматикӣ, мураттаб ё эҷод намудани ҷумлаҳои пурмазмун аз ҷамъи калимаҳо, ё ин ки возеҳу фаҳмо иброз намудани афкор душвор хоҳад буд.

Дар омӯзиши забон ва таълими он, инкишоф додани салоҳияти грамматикӣ як ҳадафи муҳим аст. Тавассути амалан истифода бурдани забон, таълим додани он ва шинос шудан бо қоидаву қонуниятҳои забон, омӯзандагон метавонанд фаҳмиши худро дар бораи грамматика беҳтар кунанд ва онро дар муошират самараноктару ифодабахштар истифода баранд. Инро дар ҳамин маврид қайд намудан зарур аст, ки салоҳияти

грамматикӣ ба омӯзандагон кӯмак мекунад, ки ҳам бо забони шифоҳӣ ва ҳам хаттӣ дақиқтар, боэътимодтар ва самараноктар муошират ва мубодилаи афкор намоянд.

2.2. Воситаҳои таълими инноватсионӣ баҳри рушди салоҳияти грамматикӣ дар контексти байнифарҳангӣ

Одатан ташаккул ва инкишофи равишҳову усулҳои гуногуни таълими забонҳои хориҷӣ мувофиқи талаботи замон ба вуҷуд омада, рушд карда, тадриҷан аз сахна дур мешаванд. Гарчанде ки онҳо аз байн раванд ҳам, аммо ҳамчун замина барои пайдоиш ва инкишофи равишҳои баъдӣ, ки пешрафта ва муосиртар ҳастанд, хизмат менамоянд. Маҳз ҳамин пайдарпаии мантиқӣ “тарҷумаи ҳоли” равиши байнифарҳангии таълими забонҳои хориҷиро муайян мекунад, ки сарчашмаи он дар заминаи усулҳои қаблӣ таълим ва таҳаввули тадриҷии онҳо шакл гирифтааст.

Дар шароити рушди муосири забонмӯзӣ равиши байнифарҳангӣ ба таълими забонҳои хориҷӣ мақоми стратегӣ дошта, дар соҳаи методикаи таълими соҳа хусусиятҳои серпаҳлӯи он сол ба сол муайян шуда, ин равиш барои таҳкими стратегияи омӯзиши забон, инчунин дар зинаи таҳсилоти олии шакл гирифта истодааст. Муҳаққиқон умед ба он мебаранд, ки равиши байнифарҳангӣ ба таълими забони хориҷӣ минбаъд пайваста ба як парадигмаи ягонаи таҳсилот мубаддал меёбад ва рушд хоҳад кард. Онҳо қайд менамоянд, ки “омӯзгори муосири забони хориҷӣ дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ бояд:

- набояд мутахассиси забон, балки мутахассиси муошират дар фаҳмиши муосири он бошад; намоянда, интиқолдиҳанда ва роҳнамои фарҳанги забони хориҷӣ ва фарҳанги миллии худ буда, дар ҷараёни дарс муколамаи фарҳангҳои гуногунро ташкил намояд ва донишҷӯёнро ба дарку фаҳмиши фарҳанги дигарон омӯзонад;

- мутахассиси касбии на танҳо ва ҳатто на он қадар дар соҳаи ҳуди забон, балки бештар дар соҳаи методикаи таълими забон ва салоҳияти байнифарҳангӣ бошад;
- тавонад забони хориҷиро ҳамчун забони якум, дуюм, сеюм ва ғайра таълим диҳад;
- тавонад фаъолияти таҳқиқотӣ анҷом диҳад, яъне хусусиятҳои раванди таълим ва забонро дар шароити мушаххаси таълим мавриди омӯзиш қарор диҳад.

Бинобар ин, ҳадафи глобалии оmodасозии омӯзгори забони хориҷиро метавон ҳамчун соҳиб будан ба сатҳи муносиби азхудкунии забони хориҷӣ муайян намуд, ки он ҳамчун воситаи муоширати байнифарҳангӣ, омӯзиш ва такмили шахсии худ хизмат мекунад.” [23, с.6-7].

Стратегияи лингводидактикии фарҳангшиносӣ дар доираи равишҳои аудиолингвалӣ ва аудиовизуалӣ дар солҳои 40–60-уми асри XX мавқеи худро бештар пайдо кард. Ин равишҳо ба омӯзиши сохтори забон тавассути маводи луғати иҷтимоӣ (умумфаҳм) дар шароити табиӣ муошират бо соҳибзабонон нигаронида шуда буданд, ки дар ҷараёни муқаррарии гуфтугӯи рӯзмарра сурат мегирифтанд. Ин ба маънои он буд, ки бо омӯзиши грамматика, ҳамзамон шиносӣ бо воқеияти фарҳангии муҳити гуфтугӯӣ низ пешбинӣ мешуд. Тарафдорони истифодабарии ин усулҳо дар донишҳои фарқкунандаи фарҳангӣ нақши калидиро медиданд, ки асосҳои принсипи таълими байнифарҳангиро гузоштанд.

Дар ҳамин давра дар собиқ Шуро равиши муқоисавӣ-тафсирий пайдо шуд ва инкишоф ёфт, ки он дар асоси концепсияи илмии Л.В. Шерба таҳия шуда буд [68]. Навоварии асосӣ дар стратегияи лингводидактикии он дам — ғояи муқоиса намудани падидаҳои забонӣ буд, ки ҳам дар забони омӯхташаванда ва ҳам дар забони модарӣ татбиқ мешуд. Аз нуқтаи назари равиши байнифарҳангӣ, муқоиса ҳамчун усули

шинохт ва таҳлил муҳим доништа мешавад, ки дар раванди он падидаи номаълум (яъне забони омӯхташаванда) бо падидаи маълум муқоиса мешавад, то ки хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи онҳо муайян карда шаванд.

Агар ба траекторияҳои таърихӣ рушди омӯзиш назар афканем, бояд зикр кард, ки тамоюлҳои байнифарҳангӣ аввалин бор пас аз Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ ба таври возеҳ ба сахна омаданд [56, с.58], зеро дар ҳамин давра саволи муҳим ба миён омад: дар ҳолати маҳдуд будани муҳити бисёрмиллат, гуногунфарҳанг ва гуногунзабон чӣ бояд кард?

Идомаи тавсеаи ҳамкориҳои байналмилалӣ ба рушди минбаъдаи андешаҳои методии таълим мусоидат намуд. Баъзе нуқтаҳои муҳимми равишҳои пешинаи таълим (масалан, истифодабарии манбаъҳои аслӣ, муқоисаи падидаҳои забонҳои модарӣ ва хориҷӣ, ба назар гирифтани омилҳои фарҳангӣ) дар равиши нави муоширатӣ таҷассум ёфтанд, ки дар Британияи Кабир ва ибтидои солҳои 70-уми асри XX пайдо шуда буд. Ин равиш ба омӯзиши забони хориҷӣ дар асоси истифодаи он дар шароити муоширати воқеии ҳаётӣ таъия мекунад [164, с.5].

Ба дастовардҳои асосии ин равиш муфасссалгардонии мафҳуми салоҳияти муоширатӣ дохил мешавад ва акнун муошират натавонад ҳамчун муоширати байни намоёндагони миллатҳои гуногун, балки ҳамчун муколамаи байнифарҳангӣ баррасӣ мешавад — яъне муошират байни фарҳангҳои, ки ба онҳо шахсони муошираткунанда тааллуқ доранд [23].

Афзалияти равиши муоширатӣ дар он аст, ки кӯшиши муттаҳидсозии омӯзиши забон ва фарҳангро дар як раванди таълимии муташаккил ба миён меорад. Ба ин васила, забон ҳамчун воситаи муоширати байнифарҳангӣ арзёбӣ мегардад. Ҳамин тавр, бардоштани маъноӣ омӯзиш дар мактабҳо ҳамчун раванди интиқоли фарҳанги хориҷӣ сураат мегирад [153, с.204].

Таъсири равиши муоширатӣ ба ташаккули тамоюли байнифарҳангӣ дар таълими забонҳои хориҷӣ назаррас аст. Қайд кардан лозим аст, ки аз ҷониби олимони муосир равиши байнифарҳангӣ аксар вақт ҳамчун марҳилаи минбаъдаи рушди равиши муоширатӣ тасниф мешавад, ки он дар таълими забонҳои хориҷӣ оғози давраи нав — «баъдимуюширатӣ» (postcommunicative) ҳисобида мешавад ва бинобар ин, “Амсилаи омӯзгори ояндаи насли нав — ин алгоритми амалхост, ки барои омода намудани омӯзгори муосир, мобилӣ ва чандир зарур мебошад. Қобилияти кор кардан ба тарзи нав дар шароити нави таҳсилот — ҳадафе мебошад, ки бояд ба он расид, вақте сухан дар бораи ташаккули салоҳиятҳои методӣ ва лингводидактикии донишҷӯён — омӯзгорони ояндаи забон ва фарҳанги хориҷӣ меравад.” [83, с.152]. Ҳамин тавр, тақрибан аз ниммаи дуҷуми солҳои 80-уми асри XX равиши муоширатӣ марҳила ба марҳила ҷойи худро ба равиши байнифарҳангӣ дар таълими забонҳои хориҷӣ медиҳад.

Дар ҳақиқат, бартариятҳои равиши муоширатӣ ба рушди нуктаҳои асосии равиши байнифарҳангӣ таъсири калон расонданд. Дар таълими забонҳои хориҷӣ афзалиятҳо иваз мешаванд: «муколамаи забонҳо» ба «муколамаи фарҳангҳо» табдил меёбад, ки маънои ба расмият шинохтан ва ба назар гирифтани хусусиятҳои махсуси муоширати байнифарҳангиро дорад. “Таъсири «далелҳои фарҳангӣ» барои инсон раванди яктарафа нест. Зеро инсон дар ин ҷо на ҳамчун объекти таъсири ин далелҳо, балки ҳамчун субъект баромад мекунад, яъне бо онҳо ҳамкориҳои ғайбӣ дорад, бо онҳо «муошират» мекунад ва, мисли ҳар гуна раванди муошират, чунин ҳамкорӣ хусусияти муколамавӣ дорад. Ин муколамагӣ дар раванди таълим мавқеи ғайбӣ на донишомӯз ва озоиди эҷодии ўро муайян месозад.” [110, с.8].

Асосҳои назариявии муколамаи байнифарҳангиро аввалин бор файласуфон ва забоншиносон — М.М. Бахтин, Ю.М. Лотман, К. Леви-

Стросс ва дигарон пешниҳод ва асоснок кардаанд [23]. Дар замони муосир истилоҳи «муколамаи байнифарҳангӣ» аз ҷониби олимон ҳамчун шакл ва усули муҳимми муошират баррасӣ мешавад ва онҳо қайд менамоянд, ки “Фаҳмиши мутақобила дар муколамаи байнифарҳангӣ танҳо дар он ҳолат имконпазир аст, ки иштирокчиёни муколама фарҳанги миллии якдигарро донанд, арзиши мустақили онро эътироф намоянд, яъне менталитети якдигарро дарк ва қабул кунанд.” [110, с.39-40].

Муоширати байни намояндагони ду ва ё зиёда фарҳангҳо дар он сурат имконпазир мешавад, ки ҳар яке аз ҷонибҳо фарҳанги дигарро ҳамчун баробар қабул мекунад, ба он таваҷҷуҳи самимӣ нишон медиҳад, хусусияти нодири онро эътироф мекунад, шахсияти онро эҳтиром менамояд ва дар айни замон, тавассути муқоиса ва муқобилгузорӣ, ҳуввияти шахсии худро амиқтар дарк менамояд [63, с.18]. Муколамаи байнифарҳангӣ фаҳмиши фарҳанги дигарро тавассути фарҳанги худ дар шароити тафсири фарҳангӣ ва мутобиқсозии маъноҳои байни ду фарҳанг пешбинӣ мекунад [23]. Аз ҳамин ҷиҳат, муколамаи байнифарҳангӣ ҳамчун мубодилаи боз ва эҳтиромомези андешаҳо байни шахсони алоҳида ва гурӯҳҳое, ки ба фарҳангҳои гуногун тааллуқ доранд, фаҳмида мешавад. Ин мубодила ба дарки амиқтари ҷаҳонбинӣ ва арзишҳои фарҳанги дигар ва инчунин, ба дарки беҳтари фарҳанги худ муошираткунанда мусоидат мекунад.

Хусусияти асосии муколамаи байнифарҳангӣ — гузариш аз фаҳмиши субъективии фарҳанг ба фаҳмиши объективии он мебошад, ки тавассути муоширати фарҳангҳо бо рамзҳои забонӣ сурат мегирад. Дар ин замина, муколама василаи асосии муоширати байнифарҳангӣ мегардад, ки ба ҳалли мушкилоти гуногунфаҳмии байни фарҳангҳо равона шудааст.

Хусусиятҳои асосии муоширати байнифарҳангӣ аз характери инсонгароёнаи ҳамкорӣ, дарк кардани эҳсоси дигарон (эмпатия),

баробарии маънавию арзишии иштирокчиён, қабули беғаразонаи дидгоҳҳои шахси дигар, гуногунандешӣ, кушодагии фикр ва ғ. иборат ҳастанд. Дар ин маврид, мафҳуми «иштирокчии муоширати байнифарҳангӣ» маънои чунин шахсро дорад, ки фарқият ва умумиятҳои фарҳангиро дарк мекунад ва метавонад ҳамчун миёнарав байни ду ӯзиёда фарҳангҳо, низоми эътиқод, арзиш ва намунаҳои рафтор амал кунад [23].

Мувофиқи концепсияи муоширати байнифарҳангӣ фарҳанги модарӣ воситаи ягонаи фаҳмиш шуда наметавонад, он танҳо воситаи омӯхтани ашё ва падидаҳо ба ҳисоб меравад. Омӯзанда бояд фарҳанги худро на ҳамчун мутлақ, балки ҳамчун яке аз чандин шаклҳои эҳтимолии фаҳмиши ҷаҳон дарк кунад. Ин раванд аз "дарки дигаргунӣ" сар мешавад. Омӯзиш дар асоси меъёрҳои бегона боиси тағйир додани фаҳмиши меъёрҳои худӣ мегардад. А.Л. Бердичевский таъкид мекунад, ки "омӯзиши муоширати байнифарҳангӣ, пеш аз ҳама, бо қобилияти дарки ҷаҳони дигар шурӯъ мешавад". Яъне шахс бояд аз назари дигарон ба худ ва фарҳанги худ нигарад [23]. Дар ин замина машғулиятҳои фанни забони хориҷӣ барои рушди тафаккур ва қабул кардани фарҳанги ғайр таъсири бевосита доранд. Ин маънои онро дорад, ки шогирд ҳам забонро ёд мегарад ва ҳамзамон дар бораи "худ ва дигарон" дониш ба даст меорад.

Аз ҷуфтаҳои болоӣ бармеояд, ки дар шароити ҷаҳонишавии имрӯза, ки муоширати байнифарҳангӣ ба як унсури ҷудонашавандаи таҳсилоти муосир табдил ёфтааст, масъалаи рушди салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар асоси он аҳамияти афзоянда пайдо мекунад. Забон натавонанд василаи интиқоли маъно, балки инчунин таҷассумкунандаи арзишҳои фарҳангӣ мебошад. Аз ин рӯ, омӯзиши грамматика наметавонад аз муҳити иҷтимоиву фарҳангии истифодаи он ҷудо бошад.

Бо дарназардошти тағйирёбии фазои таълимӣ ва талаботи нави замони муосир, оmodасозии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ бояд натанҳо ба омӯзиши низоми грамматикӣ, балки ба рушди салоҳияти грамматикии онҳо маҳз дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ равона карда шавад, ки дар ин бора як қатор муҳаққиқони муосир андешаҳои худро ибраз намудаанд [23, 368 с.], [63, 156 с.], [83, 152 с.], [101, с.195-198], [108, 184 с.], [125, 528 с.], [159, с.75-92]. Дар ин раванд, истифодаи воситаҳои таълимии инноватсионӣ мақоми калидӣ касб менамояд.

Чанбаи грамматикии забони хориҷӣ дар таҳсилоти байнифарҳангӣ аз ҷиҳати сохторӣ ҳамчун ҷузъи муҳим ҳисобида мешавад ва чун падидаи фарҳангӣ мавқеи калидӣ дорад. Мисли луғат, унсурҳои грамматикӣ низ бо муҳтавои фарҳангӣ зич алоқаманд ҳастанд ва дорои самти функционалӣ мебошанд. Барои омӯзгорони ояндаи забони англисӣ, ки забони модаринашон тоҷикӣ аст, фаҳмиши ин хусусият натанҳо ғоидаовар, балки зарур аст.

Воқеан, грамматика, маҷмуи василаҳои ғиодаи маъно аст, ки решаи он дар фарҳанги муошираткунандагон мебошад. Масалан, интиҳоби шакли мутақобили "ту / Шумо" дар забони тоҷикӣ натанҳо қоидаи грамматикӣ, балки ғиодаи муносибати иҷтимоӣ мебошад, вале дар забони англисӣ ин тавр нест: ҷонишинҳои "ту" ҳам, "Шумо" ҳам чун "you" тарҷума мешаванд. Бо воситаи омӯзиши грамматика, донишҷӯ дарк карда метавонад, ки истифодаи ҳар як шакли грамматикӣ вобаста ба контексти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ тағйир меёбад.

Салоҳияти байнифарҳангӣ аз қобилияти фаҳмидани фарқиятҳои фарҳангӣ ва ба таври муассир ва эҳтиромона муносибат кардан бо дарназардошти онҳо иборат аст. Бар асоси назарияи М.Байрам, ин салоҳият панҷ унсурро дар бар мегирад: дониш, муносибат, фаҳмиш, қобилияти омӯзиш ва ғайриинноватсионӣ [23]. Таълими грамматика бояд ин унсурҳоро дар бар гирад, зеро истифодаи дурусти сохторҳои забонӣ бидуни дарки контексти фарҳангӣ ғайриимкон аст. Масалан,

истифодаи замони феъл ё сохтори муроҷиат метавонад эҳтиром, фосилаи иҷтимоӣ ё самимиятро ифода кунад.

Омӯзиши грамматикаро бояд бо таҷрибаи шахсии донишҷӯ ба таври амиқ пайваст кард. Забон натанҳо воситаи муошират аст, балки василаи ифодаи ҷаҳонбинӣ ва шахсияти фард мебошад. Ҳамин тариқ, омӯзиши грамматика бояд имконият фароҳам оварад, ки донишҷӯён бо истифода аз забони хориҷӣ шахсияти худро эҷод кунанд, шахсияте, ки барои дар муҳити гуногунфарҳангӣ озодона ва босамар амал намудан қодир аст.

Аз гуфтаҳои болоӣ бармеояд, ки омӯзиши грамматикаи забони хориҷӣ дар заминаи байнифарҳангӣ ба ташаккули шахсияти комилан нави муошираткунанда оварда мерасонад. Барои ин, омӯзгорон бояд равишҳои анъанавиро (масалан, матн) бо усулҳои инноватсионӣ, аз ҷумла платформаҳои рақамии интерактивӣ, воситаҳои мултимедиявӣ ва омӯзиши худтанзимшаванда муттаҳид намоянд. Маҳз чунин равиши ҳамгиро салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони хориҷиро ба сатҳи баланд мерасонад.

Салоҳияти грамматикӣ ҳамчун зерсохтори салоҳияти муоширатии омӯзгор дар равандҳои муошират ба таври мақсаднок ва мувофиқ ба кор бурдани шакл ва сохторҳои забониро дар бар мегирад. Он ду навъи малакаҳоро дар бар мегирад: ресептивӣ (қабул ва фаҳмиши грамматика дар гуфтор ва матн) ва продуктивӣ (истифодаи ғайолона ва дурусти грамматика дар гуфтугӯ ва нутқи хаттӣ). Ҳамин тавр, грамматика дар заминаи муоширати воқеӣ бояд на ба таври абстрактӣ, балки дар шакли амалӣ, дар доираи сценарияҳои фарҳангӣ омӯзонида шавад.

Тавре, ки дида мешавад, салоҳияти грамматикӣ — ин қобилияти истифодаи дуруст ва мувофиқи сохторҳои грамматикӣ дар ғайолияти муоширатӣ мебошад, ки бо тасаввуроти фарҳангӣ ва муҳтавои иҷтимоии забон алоқаманд аст. Барои омӯзгори оянда муҳим аст, ки ҳам

қоидаҳоро бидонад ва ҳам маъноҳои пинҳоншуда ва таъсири фарҳангии сохторҳои грамматикиро низ дарк намояд.

Масалан, истифодаи шаклҳои муайян метавонад муносибати боэҳтиром (ё беэҳтиром)-ро дар фарҳангҳои гуногун ифода кунад:

Забони англисӣ: *Would you please, attend the meeting?* (Эҳтиром метавонад тавассути шакли *пассив ё модалӣ* ифода гардад).

Забони тоҷикӣ: *Оё Шумо дар маҷлис иштирок карда метавонед?* (Шакли *сахт ва амрнок*, ки метавонад *беэҳтиромӣ* нишон диҳад).

Аз ин мисолҳо дида мешавад, ки шакли грамматикӣ дар забони англисӣ бештар барои ифодаи расмӣ ва эҳтиром истифода мешавад, дар ҳоле ки дар забони тоҷикӣ, ин шакл бо ишораи мустақим ба шахс маъмултар ва ҳамчун муносибати шахсӣ арзёбӣ мешавад.

Муоширати байнифарҳангӣ мафҳуме аст, ки ба муносибати байни ашхоси дорои фарҳангҳои гуногун дахл дорад. Дар ин раванди мураккаб, истифодаи дурусти грамматикӣ бояд ба навъ ва дараҷаи муносибати байнисубъективӣ мутобиқат дошта бошад. Масалан, истифодаи шаклҳои гуногуни муроҷиат (ту/Шумо) ё тартиби ҷумла (дар забонҳои англисӣ, чинӣ, фаронсавӣ ва ғ.) метавонад муносибати эҳтиромомез ё расмиро ифода кунад.

Дар чунин шароит, омӯзгорони оянда бояд натавонанд дониши техникӣ аз қоидаҳои грамматикӣ дошта бошанд, балки қобилияти ба таври динамикӣ мутобиқ кардани он қоидаҳо ба муҳити иҷтимоиву фарҳангӣ низ дошта бошанд.

Функсияи фарҳангии грамматикаи забони англисиро инчунин метавон дар василаи пешояндҳо (prepositions), пайвандакҳо (conjunctions) ва сохти ҷумла (sentence structure) мушоҳида кард. Масалан, истифодабарии пайвандакҳои англисӣ, ба монанди *although*, *even though*, *however* ва *still*, дар муқоиса бо истифодаи «ҳарчанд» ё «дар ҳоле ки» дар забони тоҷикӣ, донишҷӯро вазифадор менамояд, ки

коннотатсияи фарҳангӣ, яъне маънои пинҳонии он пайвандакро бифаҳмад. Ин гуна унсурҳо, ки ҳамчун воситаи пайваستкунанда амал мекунанд, омили дар заминаи контекст шарҳ додан мебошанд, зеро онҳо нишонаҳои муоширатӣ мебошанд, ки дар шунаванда захираи фарҳангии муайяноро фаъол мегардонанд. Агар ин захира номувофиқ бошад (масалан, донишҷӯи тоҷикзабон зарурати истифодабарии ибораҳои “excuse me” ё “would you mind” –ро истифода набарад), он метавонад ба нофаҳмӣ дар муошират оварда расонад.

Аз ин лиҳоз, дар баробари таҳлили грамматикаи забони англисӣ, барои омӯзгорони ояндаи тоҷикзабони забони англисӣ зарур аст, ки хусусиятҳои фарҳангии забони англисиро низ омӯзанд, зеро мисолҳои фарҳангӣ барои фаҳмидани грамматика нақши муҳимми омӯзишӣ доранд. Ба андешаи С.Г.Тер-Минасова, “барои он ки шахс забонро ҳамчун василаи фаъолонаи муошират истифода барад, илова бар вожаҳо ва қоидаҳои грамматикӣ, ӯ инчунин бояд донанд, ки суханро: кай, чӣ гуна, ба кӣ, дар ҳузури кӣ, дар куҷо гуфтан (ё навиштан) лозим; чӣ гуна ин маъно (ё мафҳум), ин предмети андеша дар воқеияти ҷаҳони забони мавриди омӯзиш зиндагӣ мекунад.” [135, с.4].

Мисолро аз омӯзиши мавзӯи “Ҷумлаҳои хитобӣ дар забони англисӣ” меоварем. Масалан, дар забони англисӣ ва фарҳанги англисзабонон, вақте ки касе: “Don't hand hot pepper directly to someone!” (Қаламфури тезро ба дасти кас дароз накун!) мегӯяд, ягон маънои рамзӣ дида намешавад. Аммо дар фарҳанги тоҷикӣ, додани қаламфури тез ба дасти каси дигар ғайри қобили қабул аст, зеро мегӯянд, ки чунин амал метавонад боиси хафагӣ гардад, зеро онҳо боварӣ доранд, ки таъми талху тез метавонад «дӯстиро бисӯзонад» ва байни одамон низоъ ба вуҷуд ояд. Дар фарҳанги англисӣ бошад, намак ва корд рамзи «ҷудой» ҳастанд ва метавонанд эҳсосоти одамонро «тезутунд» намоянд. Ҳамин гуна фарқиятҳоро дар машғулиятҳои фанни “Грамматикаи амалии забони англисӣ” ё “Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттии забони англисӣ”

бо истифода аз маводи видеоӣ, платформаҳои ҳамкорӣ ва форуми онлайнӣ метавон равшан сохт ва муҳити воқеии байнифарҳангиро фароҳам овард.

Чунонки муҳаққиқон қайд мекунанд, ҳар як калима ва сохтори грамматикӣ як ҷаҳонбинӣ ва назари фарҳангиро ифода мекунанд [135, с.4]. Барои омӯзгорони тоҷикзабон, фаҳмидани он, ки чӣ гуна англисзабонон муҳтавои грамматикиро баён мекунанд, имконият медиҳад, ки онро натанҳо ҳам тарҷума кунанд, ҳам аз нигоҳи фарҳанги забони англисӣ андеша кунанд ва ин равиш яке аз намунаҳои мукаммали салоҳияти грамматикӣ дар контексти байнифарҳангӣ мебошад.

Воситаҳои таълими инноватсионӣ ба донишҷӯён имконият медиҳанд, ки грамматикаро ҳамчун воситаи муоширати ғайридинамикӣ ва дорои хусусияти фарҳангӣ дарк намоянд. Ба чунин воситаҳо унсурҳои зеринро дохил кардан мумкин:

- Технологияҳои рақамӣ ва интерактивӣ (платформаҳои таълимӣ, барномаҳои мобилӣ) [127];
- Рамзкушоӣ — шиносоии сохторҳои грамматикӣ дар муҳити фарҳангии онҳо;
- Лоиҳаҳои таълимии фарҳангмехвар [3, с.152];
- Машғулиятҳои театрикунонидашуда бо нақшбозӣ дар вазъиятҳои байнифарҳангӣ [57, с.46-49];
- Медиамаводҳо (филмҳо, сериалҳо, подкастҳо бо таҳлили грамматикӣ) [127].

Бо истифодаи воситаҳои таълимии инноватсионӣ, аз ҷумла, платформаҳои ҳамфаъоли байнифарҳангӣ [62, с.136-140], таҳлили матнҳои аслий [98, с.35] ва амсилаҳои грамматикии байнифарҳангӣ [89]; [97], донишҷӯён метавонанд беҳтар дарк кунанд, ки чӣ гуна грамматикаи забони англисӣ натанҳо сохтор, балки оинаи фарҳанг шуда метавонад. Масалан, Р.П.Милруд ва И.Р.Максимова амсилаи когнитивии салоҳияти грамматикии хонандагонро пешниҳод намуда, онро чунин шарҳ

медиҳанд: “инъикоси абстрактии механизми психолингвистии табдили муташаккилона ва бозгаштпазири «андеша – ҷумла» дар фаъолияти муоширатӣ-маърифатӣ мебошад, ки тавассути воситаҳои вербалӣ ва графикӣ ифода меёбад. Таъкид менамоем, ки мутобиқи ин амсилаи когнитивӣ, табдили андеша ба ҷумла ва баръакс, амалишавии сершумори вербалии як андешаи ягона, инчунин табдил ва тафсири сершумори як сохтори грамматикиро дар бар мегирад.” [89, с.134].

Аз ин бармеояд, ки воситаҳои инноватсионии дар боло зикргардида метавонанд барои ташаккули салоҳияти грамматикии омӯзгорони ояндаи забони англисӣ муҳити самарабахш ва амалӣ фароҳам оранд.

Барои ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар шароити байнифарҳангӣ, тавсия дода мешавад, ки омӯзиш дар асоси зинаҳои зерини амсилаи марҳилавӣ ба роҳ монда шавад:

1. Шиносоӣ — омӯзиши падидаи грамматикӣ бо пешниҳоди контексти фарҳангӣ ва мулоҳизавӣ (натанҳо таърифу қоида);
2. Таҳлил — муқоисаи истифодаи он падида дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, бо шарҳи мақсад, оҳанги талаффуз, маъно ва таъсир;
3. Машқ ва муколама — иҷрои машқҳои гуногуни фарҳангӣ-таҳлилӣ, аз ҷумла пур кардани ҷадвалҳо, таҳлили эҳсосоти пинҳоншуда ва ҳадафҳои муошират;
4. Нақшбозӣ — бозсозии вазъиятҳои воқеии гуфтугӯ бо истифода аз падидаҳои грамматикӣ дар фарҳангҳои гуногун;
5. Рефлексия ва муҳокима — омӯзиши он, ки чӣ гуна истифодаи грамматика дар ҳолатҳои мушаххас метавонад ба муваффақият ё камбудӣ дар муошират оварда расонад.

Аз рӯи назарияи Е.И.Пассов, омӯзиши грамматикаи забони англисӣ дар муҳити байнифарҳангӣ бояд марҳила ба марҳила сурат гирад: тақлидкорӣ (имитация), ҷобачогузорӣ (подстановка), тағир додан

(трансформация), барқарорсозӣ (репродукция) ва омезиш (комбинация) [108].

Ба назари мо, ин андешаҳо метавонанд дар ҷараёни таълими грамматикаи фарҳангмеҳвар низ ба таври зерин татбиқ гарданд:

- Тақлидкорӣ: Шиноси ибтидоии донишҷӯён бо сохторҳои грамматикӣ дар заминаи фарҳангӣ бо истифода аз маводи аслӣ, видео ва платформаҳои рақамӣ. Масалан, фаҳмидани фарқиати "I was wondering if..." ва "Can you..." дар муоширати расмӣ.
- Ҷобачогузорӣ: Иваз кардани калимаҳо дар қолабҳои омӯхташуда барои таҳкими қобилияти таҳлили грамматикӣ.
- Тағйир додан: Тағйир додани қолабҳои грамматикӣ вобаста ба вазъият ва мақсад. Ин марҳила шуури грамматикӣ ва фарҳангиро ба ҳаракат мебарорад. Масалан: "She is at home" → "She might be at home" → "She must be at home".
- Барқарорсозӣ: Сохтани нутқи мустақил бо истифодаи сохторҳои омӯхташуда дар вазъиятҳои нави муоширатӣ. Дар ин ҷо машқҳои нақшофарӣ аз рӯи сценарияҳо (масалан, “муколама байни муштарӣ ва фурӯшанда”) самаранок ҳастанд.
- Омезиш: Омезиши шаклҳои грамматикӣ бо ҷанбаҳои фарҳангӣ, ки дар донишҷӯён барои бештар истифода намудани нутқ ангеza пайдо месозанд. Масалан, посух додан ба саволи "What would you say if a guest came unexpectedly?" (бо дарназардошти фарҳанги меҳмондорӣи тоҷикон ва англисзабонон).

Ғайр аз ин, муҳаққиқон таъкид месозанд, ки барои ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар муҳити байнифарҳангӣ, омӯзиши грамматикаро бояд бо воситаи муқоисаи фарҳангҳо ба роҳ монд, зеро “Ташаккули инсони бофарҳанг ва инсони маънавӣ ҳамеша тавассути муколамаи фарҳангҳо — фарҳанги миллӣ ва хориҷӣ — сурат мегирад.” [110, с.15].

Масалан, вокуниши “Чӣ?” дар фарҳанги тоҷикӣ метавонад ранҷиш нишон диҳад, дар ҳоле ки дар забони англисӣ шакли "What do you mean?" бо нармӣ истифода мешавад.

Барои ин, омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ бояд бо усулҳои муносири таълими грамматика бо дарназардошти фарқиятҳои фарҳангӣ шинос бошад, аз ҷумла:

- эҳтиром ба гуногунрангии фарҳангӣ;
- қобилияти таълими грамматика дар заминаи иҷтимоӣ ва фарҳангӣ;
- ташкили муҳити таълимие, ки омӯзиши грамматикаи забони хориҷиро бо арзишҳои фарҳангӣ мепайвандад.

Тавре дида мешавад, рушди салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар заминаи байнифарҳангӣ танҳо бо ёрии усулҳои анъанавии таълими грамматика таъмин намешавад. Таълими муносири грамматика ниёз ба равишҳои инноватсионӣ, контексти фарҳангӣ, маводҳои аслий дорад ва таҷрибаи таълимии гуногунпаҳлу дорад. Бо омезиши унсурҳои грамматикӣ ва фарҳангӣ метавон омӯзгорони дорои ҷаҳонбинии васеъ ва салоҳияти касбии баландро тарбия намуд, ки метавонанд дар муҳити гуногунфарҳангӣ ба таври самаранок фаъолият кунанд.

Инак, ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони англисӣ дар муҳити муоширати байнифарҳангӣ бояд ҳамчун таҷрибаи фарҳангӣ-таҳлили мураккаб ва воқеӣ ташкил шавад. Танҳо дар чунин шакл забон ба воситаи пурқуввати муоширати самарабахш ва василаи рушди шахсияти касбии омӯзгор табдил меёбад.

Ҳамин тавр, таҳлили воситаҳои таълимии инноватсионӣ, ки дар зербоби мазкур баррасӣ гардиданд, нишон медиҳад, ки барои рушди самарабахши салоҳияти грамматикӣ дар шароити муоширати байнифарҳангӣ танҳо истифодаи технологияҳои алоҳида кифоя нест. Онҳо бояд дар доираи як низоми муназзами методӣ татбиқ гарданд, ки

бо дар назардошти хусусиятҳои забонӣ, фарҳангӣ ва муоширатии муҳассилин таҳия шуда бошад.

Дар ҳамин замина, масъалаи зарурати ташаккул ва татбиқи амсилаи педагогии ҳамаҷониба ба миён меояд, ки он натавонад истифодаи воситаҳоро, балки ҳамоҳангии равиш, мақсад, мазмун ва шаклҳои фаъолияти таълимиро низ дар бар мегирад. Маҳз ҳамин масъала дар зербоби навбатии рисола баррасӣ мегардад.

2.3. Амсилаи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар шароити муоширати байнифарҳангӣ

Масъалаҳои ташаккул ва инкишоф додани малакаҳои грамматикии муҳассилинро ва хусусиятҳои онҳоро, тавре ки дар зербобҳои қаблӣ гуфта шуд, як қатор педагогҳову равоншиносон, методистҳову ҷомеашиносон, сотсиолингвистҳову файласуфон ва намояндагони дигар самтҳои илм мавриди омӯзиш қарор дода, ақидаҳои арзишманди худро пешниҳод намуданд, зеро масоили таълими ҷанбаи грамматика, чун анъана, яке аз самтҳои мураккаби забон ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ин, дар байни олимону муҳаққиқон қайд намудани номҳои И.Л.Бим [26], Н.Д.Галскова [42], Н.И.Гез [44], М.В.Ляховитский ва А.А.Миролубов [87], Е.И.Пассов [111], С.Ф.Шатилов [114], В.Н.Баришников [20], Л.Р.Бенъяминов [22], П.Б.Гурвич [52], Г.В.Драганова [58], А.Л.Казиминова [70], М.А.Абдуллоева [3] ва дигаронро зарур мешуморем.

Аммо таҳлили адабиёти илмӣ методӣ нишон медиҳад, ки ба омӯзиши муаммоҳои ташаккул ва рушди ҳуди “салоҳияти грамматикӣ” лингводидактҳо бештар ба наздикӣ шурӯъ намуданд ва осори онҳо асосан дар давоми 20-25 соли охир ба вуҷуд омадааст. Масъалаҳои ташаккули салоҳияти грамматикӣ ҳамчун ҷузъи салоҳияти муоширатии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ мавриди омӯзиши муҳаққиқони муосир мисли О.Н.Подгорская [113, с.19-24], А.А.Макаренко ва Ю.Ю.Онищенко

[80, с.62-65], Ж.Е.Войнова [36, с.9-16], О.В.Сичева [133, с.57-63.], А.В.Яротская [157, с.105-111], М.А.Абдуллоева [10, с.5-12] ва ғ. қарор гирифтааст.

Дар байни муҳаққиқони хориҷӣ, ки фаъолияти худро ба таҳқиқи масоили ташаккул ва рушди салоҳияти грамматикӣ бахшидаанд, метавон чунин олимони машҳурро номбар кард: методисти варзида Ч.Ричардс, ки бо омӯзиши паҳлӯҳои гуногуни таълими забон, таҳияи равиш, усул, инчунин барномаҳои таълимии забони хориҷӣ, аз ҷумла грамматика сарукор дорад [182, с.151-170]; забоншиноси бритониёӣ Р.Эллис доир ба амалияи таълими грамматика тадқиқотҳои сершумор анҷом дода истодааст [174, с.87-105]; забоншиноси амрикоӣ Д.Ларсен-Фриман дар самти таҳқиқи равиши низомноки ҳамгирошуда ва динамикӣ ба таълими грамматика маъруф аст [179, с.256-270]; тадқиқотчии машҳури миқёси ҷаҳонӣ С.Торнберри, ки бо пешниҳоди усулҳои инноватсионии таълими грамматика машҳур аст [185, с.15]; П.Ур, ки бобати паҳлӯҳои гуногуни таълими забон, аз ҷумла таълими грамматикаи забони хориҷӣ тадқиқот мебарад [188, с.322] ва ғайраҳо.

Муҳаққиқони номбаршуда дар тадқиқотҳои худ хусусиятҳои мухталифи рушди салоҳияти грамматикии омӯзгорони забони хориҷиро ҳамачиҳата омӯхта, равишҳои гуногуни муассири таълими грамматикаро пешниҳод кардаанд ва бо ин васила дар илми педагогӣ нақши муассир гузоштаанд.

Акнун моҳияти салоҳияти грамматикии забони хориҷиро ба сифати ҷузъи салоҳияти муоширатӣ, инчунин хусусиятҳои хоси онро дар муҳити байнифарҳангӣ дида мебароем.

Тавре ки қаблан зикр гардид, истилоҳи «салоҳияти грамматикӣ» нахустин бор дар солҳои 60-уми асри гузашта аз ҷониби забоншиноси маъруфи амрикоӣ Н. Хомский пешниҳод шудааст. Ба ақидаи ӯ, ин мафҳум маънои донишдони пинҳонии қолабҳои сохтории забон дар зеҳн ва қобилияти шинохтану истифода бурдани онҳоро дар нутқи амалӣ

ифода мекунад. Ҳамин тарзи фаҳмиши салоҳияти грамматикӣ ба табиати донишҳои забонӣ такя мекунад, ки дар забонмӯзӣ зухуроти муштарак дорад.

Тавре, ки қаблан қайд гардид, бо гузашти вақт ва густариши тадқиқотҳои лингвистӣ, дар илм тафсирҳои гуногун ва равишҳои миллӣ-фарҳангии фаҳмиши мафҳуми “салоҳияти грамматикӣ” ба вучуд омаданд. Салоҳияти грамматикӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ дигар танҳо як қобилияти техникӣ набуда, балки ҳамчун ҷузъи асосии салоҳияти муоширати байнифарҳангӣ баррасӣ мешавад. Он таҷассумгари ҳам омӯзиши забон ва ҳам дарки рамзҳои фарҳангӣ мебошад, ки дар ҳар як сохтори грамматикӣ нуҳуфтаанд.

Аз ин рӯ, пеш аз баррасии амиқи хусусиятҳои ин мафҳум дар равандҳои таълимӣ ва омӯзишӣ, зарур аст, ки ба маънои аслии истилоҳи «грамматика» таваҷҷуҳи бештар зоҳир намоем, то ки омӯзиши он аз нигоҳи сохтор ва дар заминаи фарҳангиву иҷтимоии истифодаи он дар забони хориҷӣ таҳлил шавад.

Грамматика мушкилтарин ҷанбаи азхуд кардани забон аст, ки онро бисёр муҳаққиқон дар рисолаву монографияҳои худ исбот кардаанд [5, 20 с.], [55, с.220-222], [15, с.3-6]. Тавре ки натиҷаи санҷишҳои аввалия (зербоби 1.3.) нишон доданд, одатан таълимгирандагон дар нутқи шифоҳӣ бештар ба хатогиҳои сершумори грамматикӣ роҳ медиҳанд, аз истифодаи як қатор ҳодисаҳои грамматикӣ, ки истифодабарии онҳо дар вазъияти додашуда зарур мебошад, худдорӣ меkunанд. Чунин вазъи ташаккул ва рушди малакаҳои грамматикӣ дар нутқи шифоҳии омӯзандагони забони хориҷӣ аз ҷониби бисёр муҳаққиқон низ қайд карда шудааст [22, 21 с.], [58, с.121-140], [70, с.73-77], [138, с.285-288]. Аз ин рӯ, дар илми методикаи таълими забони хориҷӣ таҳқиқи масъалаҳои ташаккул ва рушди малакаҳои грамматикӣ ва азхудкунии салоҳияти грамматикӣ донишҷӯён мавқеи хосро ишғол мекунад.

Бесабаб нест, ки олим ва муаллифи силсилакитобҳо оид ба таълими грамматика Скотт Торнберри дар мавриди аҳаммияти омӯзиши ҷанбаи грамматикӣ забон таъкид карда, мегӯяд, ки “донистани сохти грамматикӣ барои истифодабарии забон имкониятҳои номаҳдуд пеш мегузорад. Донистани грамматика имконият медиҳад, ки озодии эҷодкорӣ инфиродӣ амалӣ карда шавад, вале дар ҳоли набудани малакаи грамматикӣ донишҷӯён аз истифодабарии шумораи васеи изҳороти семантикӣ, ки дар асоси маҷмӯи ибораҳо қаблан омӯхта шудааст, маҳдуд мегарданд” [185, 15 с.].

Инак, аз нуқтаи назари фалсафӣ, “грамматика сохтор, яъне низом аст ва ҳар як грамматика ҳамчун сохтор, новобаста аз он ки ба кадом маъно, аз талаффуз оғоз мешавад ва ин як ҳаракати зинда аст, ки ҳар сония дар чорроҳа истода, фавран барои ворид шудан ба нутқ роҳро интихоб мекунад” [54, с.185].

Тибқи Луғати тафсирии С.И.Ожегов, “грамматика сохтори расмии забон (калимасозӣ, морфология ва синтаксис) мебошад, ки дар якҷоягӣ бо фонетика ва луғат низоми интегралӣ онро ташкил медиҳад” [137].

Мувофиқи луғати истилоҳоти забоншиносии Т.В.Жеребило грамматика бахши забоншиносӣ буда, сохтори калима ва ҷумларо дар забон меомӯзад ва ба таркиби худ калимасозиро (таҳқиқи сохт ва ташаккули калимаҳо), морфология (таҳқиқи шаклҳои калима) ва синтаксисро (таҳқиқи ибораҳо, ҷумлаҳо, матн) дар бар мегирад [131].

Аз нигоҳи илми педагогика, грамматика сохтори забон, яъне низоми шаклҳои забонӣ, усулҳои сохти калима, сохторҳои синтаксисӣ аст, ки яке аз соҳаҳои забоншиносӣ мебошад. Тавассути омӯختани қоидаҳо ва сохторҳои забон, омӯзандагон дар бораи фаъолияти забон фаҳмиши амиқ пайдо мекунанд ва метавонанд ин донишро барои самаранок таҳлил ва тафсир намудани матнҳо истифода баранд.

Грамматика ду бахшро дар бар мегирад, ки вазифаҳои гуногун доранд. Мақсади грамматикаи забони модарӣ ин ба тартиб андохтан ва

ба низом даровардани ҷараёни стихиявии азхудкунии воситаҳои забони модарӣ мебошад. Грамматикаи забони ғайр барои ноил шудан ба мақсади муоширатӣ нигаронида шудааст [28, с.57].

Аз рӯи фаҳмиши олимони хориҷӣ, мафҳуми “грамматика” чунин маъноҳо дорад:

- омӯзиши тарзи сохтани ҷумлаҳои забон;
- морфология ва синтаксис;
- маҷмӯи қоидаҳои баҳисобгирии ин сохторҳо;
- дастгоҳ, маҷмӯи қоидаҳо, ки маҳсули он ҳама ҷумлаҳои мебошанд, ки ба як забони муайян хос ҳастанд;
- дониш ё истифодаи шаклҳои афзалиятнок ё муқарраршуда дар гуфтугӯ ё навиштан (китобат);
- унсурҳои ягон соҳаи илм, санъат ё мавзӯи мушаххас [172].

Тибқи ақидаи Л.В.Шерба, «амалан грамматика дар маҷмӯъ бо тамоми қисматҳои худ... на ҳамчун таълимоти шаклҳо, балки ҳамчун системаи мураккаби мувофиқкунӣ байни маъноҳои, ки мазмун нутқ ва шаклҳои берунии ифодаи ин маъноҳоро ташкил медиҳад, фаҳмида мешавад» [68, с.69].

Аз рӯи фаҳмиши педагоги ватанӣ М.А.Абдуллоева, калимаи «грамматика» якчанд маъно дорад:

- 1) маҷмӯи қонуну қоидаҳои забони муайян;
- 2) механизмҳои, ки дар вақти фаъолияти нутқ калимаҳоро (ҷумлаҳоро) ба тартиби муайян медароранд;
- 3) маҷмӯи маълумот дар бораи забон ва ғ. [6, 220 с.].

Пас, грамматикаи забон як низоми қоидаҳо ва принципҳои сохтории забон, ва инчунин низоми маъноист, ки тарзи фикрронӣ ва муоширати аҳли фарҳанги муайяно инъикос мекунад. Он барои интиқоли маъно ва сохтани матни пайдарпай чӣ гуна калимаву ибораҳо ба ҳам мутобиқ карда мешаванд, мефаҳмонад ва инчунин нишон

медиҳад, ки ин тартиб ва муносибатҳо дар фарҳанг чӣ гуна фаҳмида ва истифодабарӣ мешаванд.

Грамматика истифодаи замонҳо, хусусиятҳои гуногуни феълҳо ва шаклҳои ҷамъи исмҳо, инчунин рамзҳо ва сигналҳои иҷтимоиву фарҳангиро дар бар мегирад, ки онҳо дар заминаи забон ва дар шароити муоширати байнифарҳангӣ нақши калидӣ мебозанд. Масалан, интиҳоби шакли феъл (расмӣ ё ғайрирасмӣ), тартиби ҷумла ва истифодаи калимаҳои модалӣ метавонанд муносибати иҷтимоӣ, эҳтиром, самимият ё масофаи фарҳангиро инъикос намоянд.

Аз ин рӯ, грамматика дар муҳити бисёрфарҳангӣ танҳо як «код»-и сохторӣ нест, балки як воситаи таъмини якдигарфаҳмӣ, эҳтиром ва мутобиқшавии фарҳангӣ мебошад. Омӯзиши он бо дарки амиқи меъёрҳои забонӣ, инчунин арзишу анъанаҳои фарҳанги забон пайвандӣ дорад, ки он барои омӯзгорони оянда аҳаммияти калон дорад.

Умуман, грамматика як ҷанбаи бунёдии забон аст, ки дар муоширати муассир, муваффақияти касбӣ ва рушди зеҳнии омӯзгори забони хориҷӣ нақши муҳим мебозад, зеро он:

- сохторҳои забон ва ҷоидаҳои ташаккули онҳоро меомӯзад;
- тартиби калимаҳо ва муносибати онҳоро дар ҷумла барои ташаккули сохторҳои семантикӣ муайян месозад;
- ҳамчун асос барои дуруст ва самаранок истифода бурдани забон дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ, дарки матн ва муошират бо соҳибони забони хориҷӣ хизмат мекунад;
- қоидаву сохторҳои заруриро барои муоширати дуруст ва баёни муассири ақидаҳо ба танзим медарорад.

Истифодаи дурусти грамматика имконият медиҳад, ки навиштан ва гуфтор ба дигарон осонфаҳм бошанд ва барои зиёд кардани захираи луғат, фаҳмидани сохтори ҷумла ва рушди малакаҳои тафакхум, хондан, гуфтор ва навиштан замина фароҳам меорад, хусусиятҳои услубии забонро меомӯзад, масалан, истифодаи услубҳои гуногуни гуфтор

(расмӣ, ғайрирасмӣ), тафаккури таҳлилӣ ва маҳорати ҳалли мушкилотро инкишоф медиҳад.

Вале дар омодагии касбии омӯзгори забони хориҷӣ барои фаъолияти педагогии муассир дар муҳити гуногунфарҳангӣ, донишони грамматика хусусиятҳои чандҷабҳа ва мураккаби зеринро дорад:

1. Хусусияти муоширатӣ – грамматика ҳамчун воситаи изҳори андеша ва фаҳмиши дурусти маъно дар гуфтугӯи байнифарҳангӣ амал мекунад;
2. Хусусияти фарҳангӣ – сохторҳои грамматикӣ рамзҳои муносибат, эҳтиром, ғосилаи иҷтимоӣ ва одоби анъанаҳои фарҳангиро инъикос мекунад;
3. Хусусияти танзимкунада – грамматика истифодаи мувофиқи забонро дар шароити гуногуни иҷтимоӣ ва касбӣ танзим менамояд;
4. Хусусияти тарбиявӣ – омӯхтани грамматика ҳисси эҳтиром ба фарҳанги забони омӯзишшавандаро инкишоф медиҳад ва ҷаҳонбинии донишҷӯро васеъ месозад;
5. Хусусияти стратегӣ – донишдон ва истифодаи дурусти грамматика ба омӯзгор имконият медиҳад, ки дар муҳити бисёрфарҳангӣ ба таври мутобиқшаванда ва муассир амал намояд.

Аз ин лиҳоз, дар раванди омодасозии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ, грамматика бояд ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи салоҳияти муоширативу фарҳангии ӯ омӯзонида шавад.

Акнун ба таҳқиқи масъалаи ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгори забони хориҷӣ дар асоси муоширати байнифарҳангӣ шуруъ менамоем.

Тибқи талаботи салоҳиятҳои умумиавропӣ оид ба донишони забони хориҷӣ, «салоҳияти грамматикӣ қобилияти фаҳмидан ва баён кардани маънои муайян, гузоштани он дар шакли ибора ва ҷумлаҳое, ки тибқи қоидаҳои забони додашуда сохта шудаанд, мебошад» [100, с.107-108].

“Салоҳияти грамматикӣ, аз як тараф, робита ва муқарраротро дар назар дорад, ки дар байни зухуроти грамматикӣ ва мафҳумҳои ифодакунандаи онҳо муқаррар карда мешаванд ва аз тарафи дигар, салоҳияти мазкур имкониятҳои таъсири мутақобилаи забонҳои модарӣ ва хориҷие, ки дар онҳо муносибатҳои грамматикӣ қобилияти фаҳмиши когнитивӣ ва концептуалии намояндагони ин ҷомеаҳои забониро дар назар дорад”, фаҳмида мешавад [113, с.20].

Барои баррасии дақиқи моҳият ва сохтори салоҳияти грамматикӣ дар шароити муоширати байнифарҳангӣ, муайян намудани мундариҷаи таълими ҷанбаи грамматикӣ нутқ аҳамияти махсус дорад. Бар ин асос муайян кардан зарур аст, ки донишҷӯён дар раванди омӯзиши грамматика кадом донишҳои забонӣ, малакаву маҳорати грамматикӣ ва донишҳои фарҳангиро бояд аз худ намоянд, то ки тавонанд воситаҳои грамматикиро дар вазъиятҳои воқеии муоширати байнифарҳангӣ дуруст ва самаранок истифода баранд.

Аз рӯи ақидаи А.Н.Шамов [88, с.90], мундариҷаи таълими ҷанбаи грамматикӣ нутқро «ҳамаи он чизе, ки дар заминааш инкишофи малакаҳои грамматикӣ ба амал меояд», ташкил мекунад. Муаллиф дар мундариҷаи таълими ҷанбаи грамматикӣ нутқи забони хориҷӣ се ҷузъро муайян кардааст: лингвистӣ, психологӣ ва методӣ. Ба ақидаи олим, “Амсилаи даркнамоӣ барои шинохтани нишонаҳои марбут дар образи калима ва шакли грамматикӣ пешбинӣ шудааст. Образи падидаҳои грамматикӣ ва лексикӣ дар шакли биной ё шунавоӣ пешниҳод мегардад. Бар асоси нишонаҳое, ки дар хотираи шунаванда ё хонанда мавҷуданд, минбаъд шинохти падидаҳои забонӣ дар модалиятҳои гуногун ва дар контекстҳои мухталиф ба амал меояд. Бо така ба иттилооти даркшуда, омӯзишгиранда маъно ва мазмунро воҳиди лексикӣ ва шакли грамматикӣ дар контексти мазкурро муайян менамояд.” [88, с.54]. Аз ин бармеояд, ки раванди ташаккули малакаҳои грамматикӣ, пеш аз ҳама ба механизмҳои дарк ва шинохти воҳидҳои

забонӣ така мекунад. Маҳз тавассути фаъолияти модули дарк (қабул), донишомӯз имкони фарқ ва шинохтани шаклҳо ва маъноҳои грамматикӣ ва лексикиро дар шароити гуногуни муоширатӣ пайдо менамояд. Инчунин, нақши хотира ва таҷрибаи қаблии забонӣ дар ин раванд бисёр муҳим аст, зеро маҳз онҳо заминаи шинохти дубораи воҳидҳои забониро дар модалиятҳо ва контекстҳои мухталиф фароҳам меоранд. Дар натиҷа, донишомӯз на танҳо шакли грамматикӣ, балки маъно ва вазифаи онро дар нутқи воқеӣ дарк намуда, метавонад онро дуруст ва мувофиқ истифода барад.

Мундариҷаи таълими ҷанбаи грамматикии нутқи забони хориҷиро дар доираи ҳар як ҷузъ баррасӣ мекунем.

Ҷузъи лингвистӣ (забонӣ), аввалан, минимуми грамматикиро, яъне маҷмӯи муайяни ҳодисаҳои грамматикиро (шаклҳои грамматикӣ, сохторҳо, қоидаҳои тағйир додани калимаҳо ва дар ҷумла пайвастании онҳо) дар бар мегирад, ки он барои ба таври дуруст ба танзим даровардани нутқ ҳам аз ҷиҳати морфологӣ ва ҳам аз ҷиҳати синтактикӣ муайян карда мешавад.

Сониян, ҷузъи лингвистӣ инчунин қоидаҳои грамматикиро дар бар мегирад, ки «феҳристи муайяни аломатҳои дифференсиалии ҳодисаи грамматикиро, ки хусусияти он ва пайдарҳамии амалисозии маълумотро дар муоширати шифоҳӣ ва хаттӣ тавсиф мекунанд», дорад. Ба ибораи дигар, қоидаҳои грамматикӣ дар бораи хусусиятҳои шакли ҳодисаи грамматикӣ, маъно (хусусиятҳои семантикӣ), вазифаи он дар контексти нутқ ва хусусиятҳои истифодаи он маълумот медиҳанд [43, с.313].

Ҳамаи қисматҳои ҷузъи забониро донишҳои грамматикӣ ташкил медиҳанд, ки таълимгиранда ҳангоми азхудкунии маводи грамматикӣ ва эҷоди нутқ хусусияти ҳодисаҳои грамматикиро беҳтар дарк намуда, дар нутқ бошуурона амал кунад.

Қисмати психологӣ мундариҷаи таълими ҷанбаи грамматикии нутқи забони хориҷӣ малакаҳои грамматикӣи продуктивӣ ва

ресептивиро дар бар мегирад, ки дар баробари малакаҳои фонетикию лексикӣ он асоси қобилияти амалӣ гардонидани фаъолияти нутқи забони хориҷӣ ба шумор меравад.

Ғайр аз ин, чунон ки А.Н.Шамов таъкид мекунад, он шавқу ҳавас ва ниёзҳои муҳассилинро дар бар мегирад, то ки онҳо барои аз худ кардани ин ҷанбаи нутқ ангеа эҷод кунанд, ки он имконият диҳад, минбаъд ба фаъолияти нутқи донишҷӯ аҳаммияти шахсӣ ва самти маъноӣ дода шавад ва бо ин васила ўро барои иштироки ҳатмӣ дар муошират бо забони хориҷӣ ҳавасманд гардонад [80, с.90].

Мантиқи ақидаҳои А.Н.Шамовро идома дода, бояд қайд кунем, ки ба ин қисмати психологӣ инчунин хусусиятҳои субъективии донишҷӯёнро ҳамчун иштирокчиёни фаъолияти таълимӣ оид ба азхудкунии ҷанбаи грамматикии нутқи забони хориҷӣ метавон дохил кард. Оид ба хислатҳои субъективии донишҷӯ суҳан ронда, мо “зарурати инкишоф додани қобилияти донишҷӯро марбут ба банақшагирӣ, ташкили фаъолияти худ, қобилияти пурра омӯхтан, муошират кардан ва масъул будан барои расидан ба натиҷаҳои фаъолият”-ро дар назар дорем [65, с.185].

Дар баробари ин, шавқу эҳтиёҷот ва хусусиятҳои субъективии донишҷӯён инъикоси вазъиятҳои аз ҷониби иҷтимоӣ муайяншуда мебошанд, ки дар онҳо фаъолияти нутқ сурат мегирад. Вобаста ба ин, ба таркиби психологӣ мазмуни таълими ҷанбаи грамматикии нутқи забони хориҷӣ дохил кардани онҳо ба мақсад мувофиқ нест.

Ҷузъи психологӣ, мувофиқи гуфтаҳои қаблӣ, дорои малакаҳои грамматикӣ ҳам истеҳсолкунанда (продуктивӣ) ва ҳам қабулкунанда (ресептивӣ) мебошад. “Малакаи грамматикӣ дар ин замина ҳамчун қобилияти истифодаи худкор ва дурусти унсурҳои грамматикӣ дар нутқи шифоҳӣ фаҳмида мешавад, ки асоси он бояд бар таълими муоширатӣ устувор бошад” [107, с.66].

Чунон ки Е.И.Пассов таъкид мекунад, ҳар як малакаи грамматикӣ дар тамоми нимзоми фаъолияти нутқ ҳамчун амали нисбатан мустақил синтез карда мешавад:

- “интихоби амсилаи синтаксисӣ, ки ба нияти нутқи гӯянда дар вазъияти муайян мувофиқ бошад (амали интихоб);
- тарҳи морфологии воҳидҳои нутқ, ки бо онҳо амсилаи интихобшудаи синтаксисӣ мувофиқи меъёрҳои забони додашуда ва омилҳои муайяни вақт (амали тарҳрезӣ) пурра карда мешавад;
- баҳодиҳии мувофиқати интихоби амсилаи синтаксисӣ ва дурустии тарҳи морфологии воҳиди нутқ” [111, с.6].

Аз ин бармеояд, ки малакаи грамматикӣ дорои сохтори мураккаби когнитивӣ-амалӣ буда, ҳамчун низоми марҳилавии амалиётҳои зехнӣ ва нутқӣ зухур мекунад. Дар марҳилаи аввал интихоби амсилаи синтаксисии мутобиқ ба нияти муоширатӣ ва параметрҳои вазъияти гуфтор амалӣ мегардад. Дар марҳилаи дуюм тарҳрезии морфологӣ ва шаклгирии воҳидҳои нутқ дар асоси меъёрҳои грамматикии забон ва омилҳои замонӣ-таъбирӣ сураат мегирад. Ниҳоят, дар марҳилаи сеюм механизми худназорат ва рефлексияи лингвистӣ фаъол шуда, мувофиқати сохтори интихобшуда ва дурустии татбиқи он бо талаботи муоширатӣ арзёбӣ карда мешавад.

Муваффақияти амали нутқ (амалҳои грамматикӣ) инкишофи малакаҳои грамматикиро таъмин мекунад. Дар мавриди малакаҳои грамматикии донишҷӯ олимон қайд менамоянд, ки онҳо бояд чунин сифатҳоро, ба монанди автоматизатсия, устуворӣ ва чандирӣ дошта бошанд [111, с.7-8] ва барои рушди онҳо истифодабарии машқҳои шартӣ-нутқиро яке аз роҳҳои босамар мешуморанд: “Ташаккули малака бо тамоми хусусиятҳои хоси он — хусусан дараҷаи автоматикӣ, устуворӣ, чандирӣ ва мураккабии нисбӣ — фароҳам овардани шароити муайяно талаб менамояд. Азбаски чунин шароит маҳз дар ҷараёни иҷрои машқҳо ба вуҷуд оварда мешавад, маълум мегардад, ки барои ташаккули

самараноки малакаҳои нутқӣ истифодаи машқҳои махсус зарур аст. Ин гуна машқҳо бояд ба як қатор талаботи мушаххас ҷавобгӯ бошанд, ки аз принципҳои равиши коммуникативии таълим бармеоянд.” [111, с.7].

Малака дар он вақт ба сатҳи автоматикӣ мерасад, ки агар дар лаҳзаи иҷрои амали нутқ таваҷҷӯҳи суҳангӯ ба ҳуди амал нигаронида шавад, на ба усули иҷрои он, яъне амал ба таври автоматикӣ иҷро карда мешавад, ки ин суръат, яқлукҳтӣ ва ҳамвор будани онро таъмин мекунад. Малака бояд устувор бошад ва ҳангоми ба нутқ дохил шудани ҳодисаи грамматикӣ алоҳида ва бо дигар ҳодисаҳои грамматикӣ «бархурд» шудани он, амали нутқ дуруст иҷро карда шавад. Ниҳоят, барои рушди қобилияти бо маводи грамматикӣ омӯхташуда дар вазъияти нав машғул шудан ва қобилияти кор кардан дар асоси маводи нави нутқ, ба малака хусусияти чандирӣ додан лозим аст.

Миқдори кофӣи вазъиятҳои таълимӣ ва тағйирпазирии онҳо ба ташаккули чандирӣ мусоидат мекунад. Танҳо дар сурати доштани малакаҳои грамматикӣ ин сифатҳо метавонанд малакаҳои нутқиро бо хусусиятҳои маҳсулноки, динамизм ва саводноки, ки асоси фаъолияти нутқи таълимгиранда мебошад, таъмин намоянд.

Ҷузъи методӣ дар мундариҷаи таълими ҷанбаи грамматикӣи нутқ ташаккули маҳорати кори мустақилонаи муҳассилин ва малакаҳои муоширати мутақобила бо донишҷӯёни дигарро дар ҳама марҳилаҳои кор бо маводи грамматикӣ пешбинӣ мекунад. Ин марҳилаҳоро мухтасар тавсиф мекунем.

“Талабот ба таълими грамматика дар доираи равиши коммуникативӣ-функционалӣ, дар умум, ба чунин нуқтаҳо ҷамъбаст мегардад:

- маводи таълимӣ оид ба грамматика бояд истифодаи табиӣи забонро дар раванди муошират инъикос намояд, бидуни усулҳои сунъӣ ва ҳолатҳои сохтаву ғайривоқеӣ;

- дар маводи таълимӣ зарур аст, ки ҷанбаҳои шаклӣ, маъноӣ ва функционалӣ ба таври равшан ҷудо карда шаванд, то ки донишҷӯён (хонандагон) тавонанд робитаи байни онҳоро дар контекстҳои мушаххас муайян намоянд;
- маводи грамматикӣ бояд бо ҳаҷми дастрас ва мувофиқ пешниҳод гардад, то имкони мустаҳкам намудани он дар контекстҳои наф фароҳам оварда шавад;
- пеш аз ворид намудани маводи наф, такрори маводи қаблан азхудшуда зарур аст ва бояд аз воситаҳои аёнӣ, аз қабилӣ тасвирҳо, схемаҳо, ҷадвалҳо ва ғайра ба таври васеъ истифода бурда шавад;
- тавзеҳот ва қоидаҳо бояд кӯтоҳ, дақиқ ва содда бошанд ва хусусиятҳои маводи грамматикӣро ба таври мувофиқ инъикос намоянд;
- барои мустаҳкам намудани падидаҳои грамматикӣ бояд намудҳои гуногуни муошират истифода шаванд, аз ҷумла кори ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ.

Ба марҳилаҳои асосии кор бо падидаи наф грамматикӣ дохил мешаванд: шиносӣ, мустаҳкамкунии ибтидоӣ, рушди малака ва маҳорати истифодаи грамматика дар муоширати шифоҳӣ ва хаттӣ [43, с.312].

Дар марҳилаи шиносӣ маводи наф грамматикӣ шинос карда шуда, хусусиятҳои расмӣ, маъно, вазифаи он дар контексти нутқ ва хусусиятҳои корбурд ошкор карда шуда, фаҳмиши он назорат карда мешавад ва мустаҳкамкунии аввалия таъмин мегардад [43, с.312-313]. Ба ибораи дигар, дар марҳилаи шиносӣ кор аз болои ҷузъи лингвистии мундариҷаи грамматикаи нутқи забони хориҷӣ (яъне дониш) сурат мегирад, ки дар ин марҳила донишҷӯён бо қоидаҳо шинос мешаванд ва маълумоти назариявиро ба таври хаттӣ сабт мекунанд. Пас аз муҳокима ва таҳлили амиқ қоидаҳо дар амалия, дар машқҳои таҳлилии забонӣ кор фармуда мешаванд.

Тавре ки мебинем, дар мактаби оӣ усули дедуктивӣ омӯзиши маводи грамматикӣ бартарият дорад: аз қоидаҳо оғоз мешавад ва дар

амалҳо истифода бурда мешавад. Ғайр аз ин, дар рафти иҷрои ҳама намудҳои машқ ба донишҷӯён лозим меояд, ки доимо ба қоидаҳои таълим кунанд, то ки хатоҳои худро фаҳманд ва ё мушкилоти истифодаи ин ё он ҳодисаи грамматикиро ба ҳамгуруҳони худ фаҳмонанд.

Дар марҳилаи ташаккули малакаҳои грамматикӣ донишҷӯён бояд қобилияти ба таври дақиқ истифода бурдани зухуроти омӯхташавандаро дар вазъиятҳои хоси фаъолияти муоширатӣ, ки шакли мувофиқи грамматикӣ изҳоротро талаб мекунанд, инкишоф диҳанд. “Ҳангоми таҳияи машқҳои барои ташаккули малакаҳои грамматикӣ, бояд як қатор шартҳои риоя карда шаванд, ки ба муваффақияти азхудкунии падидаҳои грамматикӣ таъсир мерасонанд:

- машқҳои бояд якҷадафӣ бошанд, яъне танҳо як падидаи нави грамматикӣ дар бар гиранд ва дар асоси маводи луғавии шинос иҷро шаванд;
- бояд намунаҳои аёнӣ ва то ҳадди имкон содда пешниҳод гарданд, ки ба донишҷӯён нишон диҳанд, ки «чӣ ва чӣ гуна» бояд ҳангоми иҷрои вазифа анҷом дода шавад;
- бояд аз усулҳои механикӣ азхудкунии худдорӣ карда, ба ҷои онҳо машқҳои эҷодӣ бо вазифаҳои коммуникативӣ ва проблемавӣ пешниҳод карда шаванд.

Ҷузъи масъала метавонад аз ҷониби омӯзгор амалӣ гардад, аммо ҳалли он ба донишҷӯён вогузор карда мешавад (масалан, ба донишҷӯён супориш дода мешавад, ки баъди муайян намудани масъала, нияти коммуникативӣ ва тавсифи умумии вазъият, вариантҳои гуногуни бозии коммуникативиро таҳия намоянд).

Шарти сеюм аз се шарти зикршуда асосан ба машқҳои хусусияти нутқидошта тааллуқ дорад.” [111, с.315]. Аз ин бармеояд, ки самаранокии раванди ташаккули малакаҳои грамматикӣ пеш аз ҳама ба дуруст интиҳоб ва тарҳрезӣ гардидани низомии машқҳои вобастагӣ дорад. Машқҳои бояд ба донишҷӯён кӯмак намоянд, ки донишҳои грамматикиро

дар фаъолияти нутқии худ татбиқ намуда, онҳоро ба малака ва маҳорати устувор табдил диҳанд. Бо ин мақсад намудҳои гуногуни машқҳои шартӣ, тақлидӣ, ивазкунӣ, трансформатсионӣ ва репродуктивӣ истифода бурда мешаванд [111, с.315-316].

Ниҳоят, дар марҳилаи такмили малакаи грамматикӣ мувофиқи шароити нутқӣ ҳодисаи азхудкардашудаи грамматикӣ истифода бурда мешавад. Ба андешаи Ф.Ш.Мустафина, такмил додани малакаи грамматикӣ бояд тавассути истифодабарии сохтори нави грамматикӣ дар нутқи диалогӣ ва монологӣ дар вазъиятҳои муоширатӣ; истифодаи навъҳои гуногуни сохторҳои грамматикӣ дар нутқи омодашуда; дохил намудани маводи грамматикӣ азхудшуда ба вазъиятҳои нав бо иштироки муқобилиятҳои ивазкунандаи сохторҳои грамматикӣ ва ғ. ба мақсад мувофиқ аст [94, с.65].

Ҳамаи гуфтаҳои дар боло зикршуда аз зарурати азхудкунии миқдори зиёди амалҳои таълимӣ ва муносибатҳои мутақобила дар ҳамаи марҳилаҳои омӯзиши ҷанбаи грамматикӣ нутқи забони хориҷӣ далолат медиҳад, зеро танҳо дар ин сурат таълимгирандагон метавонанд, мустақилона амал кунанд.

Дар вақти ба таври мустақилона кор кардан аз рӯи маводи грамматикӣ муҳассилин барои азхуд намудани амалҳои банақшагирӣ, иҷро ва худидоракунии дар ҳамаи марҳилаҳои он (ҳавасмандгардонӣ, назорат, баҳогузорӣ ва ғ.) ба фаъолияти фаъолонаи таълимӣ ҷалб карда мешаванд, зеро ҳангоми муошират бо дигар иштирокчиёни раванди таълим донишҷӯён ба намудҳои зерини ҳамкорӣ ҷалб карда мешаванд: банақшагирӣ бо дарназардошти ҳадаф, вазифа ва натиҷаҳои фаъолияти нутқ, ҳамкорӣ амалисозии нақша бо истифода аз усулу воситаҳои пешниҳодкардаи омӯзгор барои ба даст овардани натиҷаи фаъолият ва ҳамкорӣ мутақобилаи санҷиши дурустии корҳои иҷрошуда ва ғ. [78, с.21]. Ин қисмати кор ба донишҷӯ имконият медиҳад, ки аз як тараф, ҳангоми сохтани намунаҳои нутқ мустақилона амал карда, ба дониши

андӯхташуда, малакаҳои ташаккулёфта ва таҷрибаи нутқи азхудкардашуда таъя намояд ва аз ҷониби дигар, дар раванди иштирок дар фаъолияти нутқӣ бо дигар донишҷӯён муошират намояд. Ин қобилиятҳо ба омӯзгори забони хориҷӣ ҳамчун манбаи иттилоот дар синф хело муҳимманд, зеро ӯ дар пешниҳоди фикру мулоҳиза ба хонандагон, махсусан оид ба масъалаҳои системаи грамматикӣ ва ислоҳи хатогии онҳо нақши муҳим мебозад.

Аз ин бармеояд, ки асоси салоҳияти грамматикиро маҷмӯи дониш, маҳорат ва малакаҳои забонӣ ташкил медиҳад, ки дар баробари он, усулҳои татбиқи онҳо дар амалия, инчунин сифатҳо ва қобилиятҳои шахсии омӯзанда нақши муҳими таркибӣ доранд. Донишҷӯён, ҳамчун субъектҳои муоширати байнифарҳангӣ, бояд ин унсурҳоро аз худ кунанд, қобилияти истифодаи онҳоро дар шароити воқеии педагогӣ ва фарҳангӣ-таҳлилӣ низ дар худ рушд диҳанд. Маҳз тавассути ҳамгироии донишҳои грамматикӣ бо фарҳанги муошират, омӯзгорони оянда метавонанд фаъолияти касбии худро дар муҳити гуногунфарҳангӣ ба таври муассир ба роҳ монанд.

Дар асоси таҳлили маъноӣ мафҳуми «салоҳияти муоширатӣ», ки қаблан дар матни рисола шарҳ дода шуд, ва бо дар назардошти мундариҷаи таълими ҷанбаи грамматикии нутқи забони хориҷӣ дар факултетҳои тахассусӣ, метавон ба чунин хулоса омад, ки салоҳияти грамматикии омӯзгори забони хориҷӣ ин қобилият ва омодагии ӯ барои дарк ва сохтани изҳорот мебошад, ки аз ҷиҳати грамматикӣ дуруст буда, дар раванди фаъолияти нутқии забони хориҷӣ дар вазъиятҳои гуногуни муошират истифода мегарданд.

Ин салоҳият яке аз зерсохторҳои асосии салоҳияти муоширатӣ бо забони хориҷӣ ба шумор рафта, дар он дониш, маҳорат ва малакаи татбиқи сохторҳои грамматикӣ, аз ҷумла: қоидаҳои калимасозӣ, ҷойгиршавии калимаҳо дар ҷумла, замонҳои феълӣ, истифодаи артикл,

герундий ва дигар унсурҳои грамматикӣ, дар он нақши ҳалқунанда мебозанд.

Дар шароити муоширати байнифарҳангӣ, салоҳияти грамматикӣ натанҳо дониши абстрактии грамматикаи забонро дар бар мегирад, балки қобилияти мутобиқсозии ин донишро ба муҳити фарҳангии муошират, фаҳмидани нозуқиҳои иҷтимоиву муоширатии истифодаи шаклҳои забонӣ ва инчунин сифатҳои шахсӣ ва касбии омӯзгор, чун рефлексия, ҳассосият, мутобиқшавӣ ва масъулияти муоширатиро низ фаро мегирад. Маҳз ҳамин ҳамгироии донишҳои забонӣ ва омодагии шахсият шароити ташаккул додани омӯзгори қобилиятнокро фароҳам меорад, ки метавонад дар муҳити гуногунфарҳангӣ ба таври муассир фаъолият намояд ва ба донишҷӯён дар баробари забон, фарҳанги намояндагони ин забонро низ омӯзонанд.

Дар асоси гуфтаҳои дар боло зикршуда, амсилаи ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ ҳамчун ҷузъи ҷудонопазири салоҳиятнокӣ касбӣ дар муҳити муоширати байнифарҳангӣ коркард гардид.

Мундариҷаи амсила аз чунин унсурҳо иборат аст:

1. Ҷанбаи фаннӣ, яъне мундариҷаи таълим. Дар ин қисмат муҳтавои таълими грамматика муайян мешавад, ки он ба вазъиятҳои муоширати воқеии байнифарҳангӣ таъяс мекунад. Ин гуна вазъиятҳо метавонанд характери касбӣ, иҷтимоӣ ва ё академӣ дошта бошанд.

Машқҳои грамматикӣ низ бо дарназардошти ҳадафи муоширатӣ сохта мешаванд, онҳо малақаҳои механикиро инкишоф медиҳанд, истифодаи грамматикаро дар шароити байнифарҳангӣ меомӯзонанд. Машқҳои репродуктивӣ, ивазқунанда ва трансформатсионӣ дар амалияҳои муколама ва муҳокимаи байнифарҳангӣ татбиқ меёбанд. Супоришҳои муоширатӣ ба донишҷӯён имконият медиҳанд, ки грамматикаро ҳамчун воситаи муоширати зинда истифода баранд.

2. Ташкили раванди таълим (ҷанбаи методӣ). Ин ҷанба ба тарзи ба роҳ мондани омӯзиш ва ҳамкориҳои мутақобилаи омӯзгор ва донишҷӯён равона шудааст. Омӯзиш дар асоси ҳамкорӣ дар муҳити байнифарҳангӣ ба роҳ монда мешавад.

Марҳилаҳои ташаккули малакаҳои грамматикӣ дар ин ҷанба ба тартиби зина ба зина равона мешаванд: аз шиносӣ бо амсилаи грамматикӣ то истифодаи ғайлонаи он дар вазъиятҳои муошират. Ду марҳилаи ниҳой (истифодабарӣ ва ҳамгирӣ) ҳамчун гузариш аз маҳорат ба қобилият арзёбӣ мешаванд, ки нишондиҳандаи ташаккули салоҳияти муоширатӣ дар сатҳи касбӣ мебошад.

Ҳар як марҳила бо заминаи иҷтимоӣ ва фарҳангии гуфтугӯ пайваست карда мешавад, то ки донишҷӯ шакли грамматикӣ, мақсад ва муносибати пинҳоншудаи забониро дарк намояд.

3. Ҷанбаи протсессуалӣ ба раванди ташаккул ва рушди салоҳияти грамматикӣ дар шахсияти донишҷӯ алоқаманд буда, он маҷмӯи дониш, малака, маҳорат ва қобилиятҳоеро дар бар мегирад, ки дар натиҷаи омӯзиши мақсадноки забони хориҷӣ ба вуҷуд меоянд. Ин ҷанба дар баробари донишҳои сохторҳои забонӣ, инчунин қобилияти истифодаи онҳоро дар вазъиятҳои воқеии муошират низ фаро мегирад. Бинобар ин, донишҷӯ бояд тавонад воқеаҳои грамматикиро мувофиқи мақсад, шароит ва хусусиятҳои муошират интихоб ва истифода намояд.

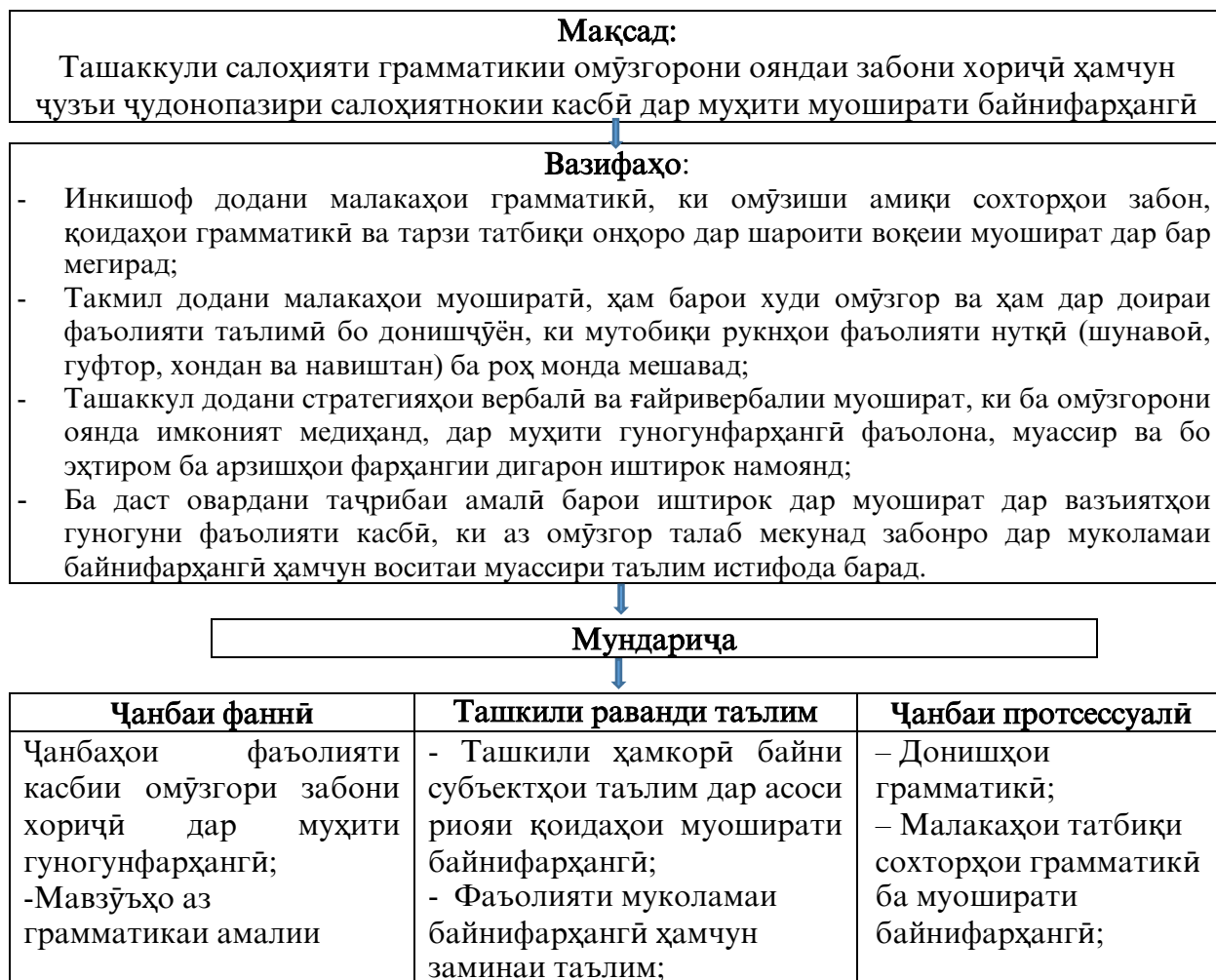
Ғайр аз ин, ҷанбаи протсессуалӣ бо ташаккули як қатор сифатҳои шахсӣ ва касбӣ низ зич алоқаманд аст. Дар ҷараёни азхудкунии салоҳияти грамматикӣ чунин хусусиятҳо, ба монанди масъулиятшиносӣ, худтанзимкунӣ, мустақилият дар ғайолияти таълимӣ, интизоми зеҳнӣ ва қобилияти таҳлилу ислоҳи хатогиҳои шахсӣ ташаккул меёбанд. Ин сифатҳо барои омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ аҳамияти махсус доранд, зеро ғайолияти касбии ӯ ҳамеша бо омӯзиши пайваста, тақмили худ ва қабули қарорҳои методӣ вобаста мебошад.

Дар шароити муоширати байнифарҳангӣ аҳаммияти ин ҷанба боз ҳам бештар мегардад. Омӯзгори оянда бояд тавонад қоидаҳои грамматикӣ забонро бо дарназардошти хусусиятҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва муоширати муҳити забонӣ истифода намояд. Аз ин лиҳоз, ҷанбаи протсессуалӣ инчунин ташаккули қобилияти мутобиқшавӣ ба муҳитҳои гуногуни забонӣ, эҳтиром ба арзишҳои фарҳангии намояндагони дигар халқҳо ва омодагӣ ба ҳамкориҳои муассир дар фазои бисёрфарҳангиро дар бар мегирад.

Амсилаи ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар муҳити муоширати байнифарҳангӣ дар шакли тарҳ низ оварда мешавад.

Ҷадвали №4

Амсилаи ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар муҳити муоширати байнифарҳангӣ

забони англисӣ дар ҳамгирой бо вазъиятҳои воқеии ҳаётӣ; -Вазъиятҳои маъмулии муоширати байнифарҳангӣ (академӣ, иҷтимоӣ, касбӣ); - Машқҳои шартан нутқӣ, соф нутқӣ, тақлидӣ, ивазкунанда, тарҷумавӣ, трансформатсионӣ, репродуктивӣ бо унсурҳои фарҳангӣ; супоришҳои нутқӣ, ки ташаккули малакаҳои грамматикӣ ва қобилияти татбиқи онҳоро ба муоширати байнифарҳангӣ таъмин мекунанд.	- Марҳилаҳои ташаккули малакаҳои грамматикӣ дар заминаи байнифарҳангӣ: 1. Шиносоӣ бо намунаи грамматикӣ дар заминаи вазъияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ; 2. Тақлид ба намуна (амал аз рӯи қиёс дар мисолҳои фарҳангмехвар); 3.Ивазкунии намуна (пешниҳоди андешаи нав дар муҳити ғайристандартӣ); 4. Трансформатсия (табдили сохтори грамматикӣ вобаста ба мақсади муошират); 5.Истифодабарии вазъиятҳои муоширати воқеӣ дар нутқ; 6. Интиқоли намуна аз як шароити фарҳангмехвар ба дигар.	– Маҳорат дар истифодаи грамматика барои ифодаи мақсад, муносибат ва эҳтиром дар вазъияти гуногунфарҳангӣ; – Қобилиятҳои шахсӣ барои мутобиқшавӣ ба муҳити гуногунфарҳангӣ (рефлексия, таҳаммулпазирӣ, ҳассосияти фарҳангӣ); – Сифатҳои шахсият, аз ҷумла масъулият, эҷодкорӣ, мустақилият ва худтанзимкунӣ.
---	--	---

Натиҷа:

Афзоиши сатҳи ташаккулёбии салоҳияти грамматикӣ ҳамчун ҷузъи ҷудонопазири салоҳиятнокӣ касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ

Тавре ки дида мешавад, амсилаи пешниҳодшуда тамоми унсурҳои муҳимро барои ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар муҳити муоширати байнифарҳангӣ фаро мегирад. Он ба омӯзиши грамматика ҳамчун воситаи муоширати байнифарҳангӣ муносибат мекунад. Ин равиши ҳамгиро ба омодасозии омӯзгорони оянда имконият медиҳад, ки чун донандагони хуби грамматикаи забони хориҷӣ ва асосаш – муоширатгарони босалоҳият ва фарҳангшиноси фаъол дар муҳити глобалӣ ташаккул ёбанд.

Дар боби наватӣ санҷиши таҷрибавии самаранокӣ ин амсила дар асоси технологияи махсус баррасӣ хоҳад шуд, ки ҳадафи он ташаккули салоҳияти грамматикӣ донишҷӯёни ихтисоси забони англисӣ дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ мебошад.

ХУЛОСАИ БОБИ ДУВВУМ

Ташаккул ва инкишофи равишҳову усулҳои гуногуни таълими забонҳои хориҷӣ мувофиқи талаботи замон ба вучуд омада, рушд карда, тадриҷан аз сахна дур мешаванд. Гарчанде, онҳо аз байн раванд ҳам, аммо барои пайдоиш ва инкишофи равишҳои баъдӣ, ки пешрафта ва муосиртар ҳастанд, ҳамчун замина хизмат менамоянд. Маҳз ҳамин пайдарпаии мантиқӣ “тарҷумаи ҳоли” равиши байнифарҳангии таълими забонҳои хориҷиро муайян мекунад, ки сарчашмаи он дар асоси усулҳои қаблии таълим ва таҳаввули тадриҷии онҳо шакл гирифтааст.

Дар шароити муосир равиши байнифарҳангӣ ба таълими забонҳои хориҷӣ мақоми стратегӣ дошта, дар соҳаи методика хусусиятҳои серпахлӯи он сол ба сол муайян шуда, ин равиш барои таҳкими стратегияи омӯзиши забон дар зинаи таҳсилоти олий шакл гирифта истодааст, зеро муоширати байнифарҳангӣ ҳамчун муколамаи фарҳангҳое, ки ба онҳо шахсони муошираткунанда тааллуқ доранд, фаҳмида мешавад.

Таъсири равиши муоширатӣ ба ташаккули тамоюли байнифарҳангӣ дар таълими забонҳои хориҷӣ назаррас аст. Аз ин рӯ, олимони муосир равиши байнифарҳангиро ҳамчун марҳилаи минбаъдаи рушди равиши муоширатӣ тасниф менамоянд, зеро он дар таълими забонҳои хориҷӣ оғози давраи нав — давраи «баъдимуоширатӣ» ҳисобида мешавад.

Хусусияти асосии муколамаи байнифарҳангӣ — гузариш аз фаҳмиши субъективии фарҳанг ба фаҳмиши объективии он мебошад, ки тавассути “муоширати фарҳангҳо” бо рамзҳои забонӣ сурат мегирад. Дар ин замина, муколама василаи асосии муоширати байнифарҳангӣ мегардад, ки ба ҳалли мушкилоти байни фарҳангҳо равона шудааст.

Мувофиқи концепсияи муоширати байнифарҳангӣ фарҳанги модарӣ воситаи ягонаи фаҳмиш шуда наметавонад ва аз ин рӯ, омӯзанда

бояд фарҳанги худро на ҳамчун мутлақ, балки ҳамчун яке аз чандин шаклҳои фаҳмиши ҷаҳон дарк кунад. Ин раванд аз "дарки дигаргунӣ" дар асоси меъёрҳои бегона сар мешавад ва омӯзиш боиси тағйир додани фаҳмиши меъёрҳои худӣ мегардад.

Аз гуфтаҳои болоӣ бармеояд, ки дар шароити ҷаҳонишавии имрӯза, масъалаи рушди салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар асоси муоширати байнифарҳангӣ аҳамияти афзоянда пайдо мекунад. Забон таҷассумкунандаи арзишҳои фарҳангӣ мебошад ва аз ин рӯ, омӯзиши грамматика наметавонад аз муҳити иҷтимоиву фарҳангии истифодаи он ҷудо бошад. Бо дарназардошти ин омодаسازی омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ бояд ба рушди салоҳияти грамматикӣ онҳо маҳз дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ равона карда шавад.

Воқеан, грамматика дар баробари низоми қоидаҳо будан, маҷмуи василаҳои ифодаи маъно аст, ки решаи он дар фарҳанги муошираткунандагон мебошад. Масалан, интихоби шакли мутақобили "ту / Шумо" дар забони тоҷикӣ ифодаи муносибати иҷтимоӣ мебошад, вале дар забони англисӣ ин тавр нест: ҷонишинҳои "ту" ҳам, "Шумо" ҳам чун "you" тарҷума мешаванд. Ё вақте, ки касе бо забони англисӣ: "Don't hand hot pepper directly to someone!" (Қаламфури тезро ба дасти кас дароз накун!) мегӯяд, ягон маънои рамзӣ дида намешавад. Аммо дар фарҳанги тоҷикӣ, додани қаламфури тез ба дасти каси дигар ғайри қобили қабул аст, зеро мегӯянд, ки чунин амал метавонад боиси хафагӣ гардад, чунки таъми талху тез метавонад «дӯстиро бисӯзонад» ва байни одамон нофаҳмӣ ба вуҷуд ояд. Дар фарҳанги англисӣ бошад, намак ва корд рамзи «ҷудой» ҳастанд ва метавонанд эҳсосоти одамонро «тезутунд» намоянд. Ҳамин гуна фарқиятҳоро дар машғулиятҳои фанни "Грамматикаи амалии забони англисӣ" ё "Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттии забони англисӣ" бо истифода аз маводи видеой, платформаҳои

ҳамкорӣ ва ҳамкориҳои онлайнӣ метавон равшан сохт ва муҳити воқеии байнифарҳанги роҳам овард.

Аз гуфтаҳои болоӣ бармеояд, ки омӯзиши грамматикаи забони хориҷӣ дар заминаи байнифарҳангӣ натавон ба таҳкими қоидаҳои забонӣ мусоидат мекунад, балки ба ташаккули шахсияти навъи муосири муошираткунанда оварда мерасонад. Барои ин, омӯзгорон бояд равишҳои анъанавиро (масалан, матн) бо усулҳои инноватсионӣ, аз ҷумла платформаҳои рақамии интерактивӣ, воситаҳои мултимедиявӣ ва омӯзиши худтанзимшаванда муттаҳид намоянд.

Функсияи фарҳангии грамматикаи забони хориҷиро инчунин метавон дар василаи пешояндҳо (prepositions), пайвандакҳо (conjunctions) ва сохти ҷумла (sentence structure) мушоҳида кард. Масалан, истифодабарии пайвандакҳои англисӣ, ба монанди *although*, *even though*, *however* ва *still*, дар муқоиса бо истифодаи «ҳарчанд» ё «дар ҳоле ки» дар забони тоҷикӣ, донишҷӯро вазифадор менамояд, ки яъне маънои пинҳонии он пайвандакро бифаҳмад. Ин гуна унсурҳо, ки ҳамачун воситаи пайваستкунанда амал мекунанд, омили дар заминаи контекст шарҳ додан мебошанд, зеро онҳо нишонаҳои муоширатӣ мебошанд, ки дар шунаванда захираи фарҳангии муайяноро фаъол мегардонанд. Агар ин захира номувофиқ бошад (масалан, донишҷӯи тоҷикзабон зарурати истифодаи ибораҳои “*excuse me*” ё “*would you mind*”-ро истифода набарад), он метавонад, ба нофаҳмӣ дар муошират оварда расонад. Аз ин лиҳоз, омӯзгорони ояндаи тоҷикзабони забони англисиро зарур аст, ки хусусиятҳои фарҳангии забони англисиро низ омӯзанд, зеро мисолҳои фарҳангӣ барои фаҳмидани грамматика нақши муҳими омӯзишӣ доранд.

Дарвоқеъ, воситаҳои таълими инноватсионӣ имконият медиҳанд, ки донишҷӯён грамматикаро ҳамачун воситаи муоширати фаъол, динамикӣ ва дорои хусусияти фарҳангӣ дарк намоянд. Ба чунин

воситаҳо технологияҳои рақамӣ ва интерактивӣ (платформаҳои таълимӣ, барномаҳои мобилӣ); рамзкушоӣ — шиносоии сохторҳои грамматикӣ дар муҳити фарҳангии онҳо; лоиҳаҳои таълимии фарҳангмехвар; машғулиятҳои театрикунонидашуда бо нақшбозӣ дар вазъиятҳои байнифарҳангӣ; медиамаводҳо (филмҳо, сериалҳо, подкастҳо бо таҳлили грамматикӣ)-ро дохил кардан мумкин аст.

Барои ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар шароити байнифарҳангӣ, омӯзиш метавонад, дар асоси зинаҳои зерини амсилаи марҳилавӣ ба роҳ монда шавад:

- Шиносоӣ — омӯзиши падидаи грамматикӣ бо пешниҳоди контексти фарҳангӣ ва мулоҳизавӣ (натанҳо таърифу қоида);
- Таҳлил — муқоисаи истифодаи он падида дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, бо шарҳи мақсад, оҳанги талаффуз, маъно ва таъсир;
- Машқ ва муколама — иҷрои машқҳои гуногуни фарҳангӣ-таҳлилӣ, аз ҷумла пур кардани ҷадвалҳо, таҳлили эҳсосоти пинҳоншуда ва ҳадафҳои муошират;
- Нақшбозӣ — бозсозии вазъиятҳои воқеии гуфтугӯ бо истифода аз падидаҳои грамматикӣ дар фарҳангҳои гуногун;
- Рефлексия ва муҳокима — омӯзиши он, ки чӣ гуна истифодаи грамматика дар ҳолатҳои мушаххас метавонад ба муваффақият ё камбудӣ дар муошират оварда расонад.

Ғайр аз ин, муҳаққиқон таъкид месозанд, ки барои ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар муҳити байнифарҳангӣ, омӯзиши грамматикаро бояд бо воситаи муқоисаи фарҳангҳо ба роҳ монд.

Дар илми методикаи таълими забони хориҷӣ грамматикаи забон чун низомӣ қоидаҳо, маҷмуи принципҳои сохтори забон ва инчунин низомии маъноӣ фаҳмида мешавад, ки тарзи фикрронӣ ва муоширати аҳли фарҳанги муайянро инъикос мекунад. Он барои интиқоли маъно ва сохтани матни пайдарпай чӣ гуна калимаву ибораҳо ба ҳам мутобиқ карда мешаванд, мефаҳмонад ва инчунин нишон медиҳад, ки ин тартиб

ва муносибатҳо дар фарҳанг чӣ гуна фаҳмида ва истифодабарӣ мешаванд. Вале дар омодагии касбии омӯзгори забони хориҷӣ барои фаъолияти педагогии муассир дар муҳити гуногунфарҳангӣ, донишони грамматика хусусиятҳои муоширатӣ, фарҳангӣ, танзимкунанда, тарбиявӣ ва стратегиро дорад. Аз ин лиҳоз, дар раванди оmodасозии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ, грамматика бояд ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи салоҳияти муоширативу фарҳангии ӯ омӯзонида шавад.

Дар асоси гуфтаҳои дар боло зикршуда, амсилаи махсус коркард гардид, ки мақсади он ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ ҳамчун ҷузъи ҷудонапазири салоҳиятнокии касбӣ дар муҳити муоширати байнифарҳангӣ мебошад.

Вазифаҳои амсила:

- Инкишоф додани малакаҳои грамматикӣ, ки омӯзиши амиқи сохторҳои забон, қоидаҳои грамматикӣ ва тарзи татбиқи онҳоро дар шароити воқеии муошират дар бар мегирад;
- Такмил додани малакаҳои муоширатӣ, ҳам барои ҳуди омӯзгор ва ҳам дар доираи фаъолияти таълимӣ бо донишҷӯён, ки мутобиқи рукнҳои фаъолияти нутқӣ (шунавоӣ, гуфтор, хондан ва навиштан) ба роҳ монда мешавад;
- Ташаккул додани стратегияҳои вербалӣ ва ғайривербалии муошират, ки ба омӯзгорони оянда имконият медиҳанд, дар муҳити гуногунфарҳангӣ фаъолона, муассир ва бо эҳтиром ба арзишҳои фарҳангии дигарон иштирок намоянд;
- Ба даст овардани таҷрибаи амалӣ барои иштирок дар муошират дар вазъиятҳои гуногуни фаъолияти касбӣ, ки аз омӯзгор талаб мекунад забонро дар муколамаи байнифарҳангӣ ҳамчун воситаи муассири таълим истифода барад.

Мундариҷаи амсила аз чунин унсурҳо иборат аст: ҷанбаи фаннӣ, машқҳои грамматикӣ ва ташкили раванди таълим.

БОБИ III. САНЦИШИ АМАЛИИ ТЕХНОЛОГИЯИ ТАШАККУЛИ САЛОҲΙΑТИ ГРАММАТИКИИ ОМУЗГОРОНИ ОЯНДАИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР АСОСИ МУОШИРАТИ БАЙНИФАРҲАНӢ

3.1. Роҳҳои таҳия ва ташкил намудани технологияи педагогӣ барои ташаққули салоҳияти грамматикии омӯзгорони ояндаи забони англисӣ дар ҷараёни муоширати байнифарҳангӣ

Омӯзиши грамматикаи забони англисӣ дар факултетҳои тахассусӣ бояд чунин равиши стратегияи ҳамгироёнаро тақозо намояд, ки назарияи грамматикаро бо заминаҳои воқеии фарҳангӣ ва таҷрибаи амалӣ муттаҳид намояд.

Дар чунин равиш аҳамияти татбиқи иқтидори фаҳмиши қоидаҳои грамматикӣ дар вазъиятҳои гуногуни иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ки хоси муоширати забонӣ дар муҳити бисёрфарҳангӣ мебошанд, аз ҷама муҳим аст.

Таҳияи технологияи педагогӣ барои ташаққули салоҳияти грамматикии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ бояд ба рушди қобилияти онҳо барои истифодаи дуруст, огоҳона ва мақсадноки воситаҳои грамматикӣ дар шароити гуногуни муоширати касбӣ ва байнифарҳангӣ равона карда шавад. Чунин технология бояд хусусияти низомнок, пайдарпай ва марҳилавӣ дошта, тамоми марҳилаҳои ташаққули донишҳои грамматикӣ, яъне аз дарку азхудкунии қоидаҳо то истифодаи мустақилонаи онҳо дар фаъолияти нутқиро фаро гирад. Дар ин раванд ташаққули малака ва маҳорати устувори истифодаи он дар вазъиятҳои воқеии муошират, фаъолияти таълимӣ ва касбии оянда таъмин карда мешавад.

Аз ин лиҳоз, технологияи педагогӣ бояд ба принципҳои асосии равишҳои муоширатӣ, фаъолиятнокӣ, салоҳиятнокӣ ва шахсиятгаро таъин намояд, зеро татбиқи онҳо имконият медиҳад, ки донишҷӯён иштирокчиёни фаъоли раванди таълим гардида, донишҳои грамматикиро дар ҷараёни фаъолияти амалӣ, ҷустуҷӯӣ ва эҷодӣ аз худ

намоянд. Илова бар ин, чунин технология бояд барои рушди тафаккури интиқодӣ, мустақилияти маърифатӣ, қобилияти таҳлил ва муқоисаи падидаҳои грамматикӣ, инчунин интиҳоби дурусти воситаҳои забонӣ вобаста ба ҳадаф ва шароити муошират мусоидат кунад.

Ҷузъи муҳимми технологияи мазкур ташкили муҳити таълимии муоширатӣ ва бисёрфарҳангӣ мебошад. Дар чунин муҳит донишҷӯён имконият пайдо мекунанд, ки сохторҳои грамматикиро чун воситаи ифодаи маъно, ният ва муносибатҳои иҷтимоӣ истифода намоянд.

Технологияи пешниҳодшаванда инчунин бояд ҳамгироии донишҳои забоншиносӣ, педагогӣ, психологӣ ва методиро таъмин намояд. Омӯзгор бояд роҳи усулҳои самараноки омӯзонидани онҳоро ба ҳонандагон интиҳоб ва татбиқ карда тавонад. Аз ин лиҳоз, дар ҷараёни омодагӣ диққати махсус бояд ба ташаккули қобилияти тарҳрезии машғулиятҳои грамматикӣ, интиҳоби усулҳои таълим, таҳияи супоришҳои нутқӣ, пешгирӣ ва ислоҳи хатогиҳои грамматикӣ равона карда шавад.

Дар маҷмӯъ, технологияи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикӣ бояд ба рушди ҳамаҷонибаи шахсияти омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ мусоидат намуда, омодагии ӯро барои фаъолияти самараноки касбӣ дар шароити муосири таҳсилот ва муоширати байнифарҳангӣ таъмин созад.

Барои расидан ба ин мақсад, истифодаи усулҳо ва технологияҳои инноватсионӣ, аз ҷумла таълими ҳамфаъол, усулҳои бозӣ, лоиҳавӣ ва технологияҳои рақамӣ самаранок аст, зеро онҳо имконият медиҳанд, ки раванди омӯзиш фаъол ва ҷолиб гардад. Тавассути чунин усулҳо донишҷӯён ба фаъолияти муштарак ҷалб шуда, дар гурӯҳҳо ва ҷуфтҳо кор мекунанд, ки ин ба рушди малакаҳои муоширатӣ ва ҳамкории онҳо мусоидат мекунад.

Ҷараёни ташаккули салоҳияти грамматикӣ бояд марҳила ба марҳила амалӣ гардад: аз шиносӣ бо падидаҳои грамматикӣ ва дарки

маънои онҳо, ба мустаҳкамкунӣ, татбиқ дар нутқи идорашаванда ва ниҳоят ба истифодаи озод ва эҷодии онҳо дар фаъолияти муоширатӣ. Ин пайдарпайӣ имконият медиҳад, ки донишҷӯён грамматикаро ҳамчун воситаи амалӣ ва функционалии ифодаи андеша қабул намоянд.

Бо ин роҳ, технологияи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикӣ бояд як низоми мукамал ва чандирро ташкил диҳад, ки ҳамзамон ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ буда, рушди ҳамаҷонибаи шахсияти омӯзгори ояндаро таъмин менамояд.

Дар қисмати навбатии таҳқиқоти диссертатсионӣ нақшаи таҳия ва татбиқи технологияи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикӣ пешниҳод карда мешавад, ки он бар пояи амсилаи педагогии дар боби қаблӣ асоснокгардида таҳия шудааст. Амсилаи мазкур ҳамчун заминаи назариявӣ ва методологии таҳқиқот хизмат намуда, ҷузъҳои асосӣ, марҳилаҳо, принципҳо, усулҳо ва шартҳои педагогии рушди салоҳияти грамматикии омӯзгорони ояндаи забони хориҷиро дар шароити муоширати байнифарҳангӣ муайян менамояд.

Технологияи пешниҳодшаванда бо таъки ба ғояҳои равиши салоҳиятнокӣ, фаъолиятию шахсиятмехвар ва фарҳангмехвар таҳия гардида, ба ташаккули донишҳои грамматикӣ, малакаву маҳорати истифодаи онҳо дар вазъиятҳои воқеии муошират ва рушди қобилияти ҳамкорӣ бо намояндагони фарҳангҳои гуногун равона шудааст. Дар вақти таҳияи он на танҳо талаботи стандартҳои муосири таҳсилоти олӣ, балки хусусиятҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, забонӣ ва касбии муҳити омӯзишии донишҷӯёни тоҷикзабон низ ба назар гирифта шудаанд.

Муҳимияти ин технология дар он ифода меёбад, ки грамматика ҳамчун воситаи амалисозии муоширати муассир ва ҳамдигарфаҳмии байнифарҳангӣ баррасӣ мешавад. Бинобар ин, тамоми мазмун, шакл ва воситаҳои таълим ба он равона карда шудаанд, ки донишҷӯён тавонанд сохторҳои грамматикиро дар шароити гуногуни иҷтимоӣ-фарҳангӣ дуруст интихоб ва истифода намоянд.

Амсила бо дарназардошти махсусиятҳои фарҳангӣ ва иҷтимоии муҳити омӯзишӣ таҳия гардида, ба эҳтиёҷоти воқеии омӯзгорони оянда ҷавобгӯ мебошад. Зеро фаъолияти касбии омӯзгори муосири забони хориҷӣ на танҳо донишдони қоидаҳои грамматикӣ, балки қобилияти истифодаи онҳо дар раванди муошират, таълим ва ҳамкориҳои байнифарҳангиро талаб мекунад. Аз ин лиҳоз, технологияи пешниҳодшуда ба ташаккули донишҳои назариявӣ, рушди малакаҳои амалии грамматикӣ, баланд бардоштани фаъолияти коммуникативӣ ва омодасозии донишҷӯён барои фаъолияти касбӣ дар муҳити бисёрфарҳангӣ мусоидат менамояд.

Хусусиятҳои технологияи педагогӣ:

1. Муайян намудани ҳадафу вазифаҳои таълими грамматикаи амалӣ дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ барои гурӯҳи таҷрибавӣ.

Ҳадафҳо:

- Ташаккули дониши амиқ ва қобилияти муқоиса намудани сохторҳои грамматикӣ дар заминаи муҳити гуногунфарҳангӣ (масалан, муқоисаи истифодаи замонҳо дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ);
- Инкишофи малака ва маҳорати таълими грамматикаи забони англисӣ бо дар назардошти хусусиятҳои муоширати байнифарҳангӣ;
- Омодасозии донишҷӯён барои бурдани кори мустақилона ва таҳлили маводи фарҳангмехвари грамматикӣ;
- Таҳкими сифатҳои шахсӣ ва рафтори муносиб дар муҳити гуногунфарҳанг, ки барои муоширати байнифарҳангӣ заруранд.

Вазифаҳо:

- Омӯзиш, таҳлил ва ислоҳи ҳатоғҳои грамматикӣ дар нутқи донишҷӯён;
- Инкишофи қобилияти шарҳи грамматикӣ бо забони фаҳмо ва дуруст;
- Истифодабарии усулҳои ҳамфаъол барои таълими грамматикаи забони англисӣ;

- Санҷиши пешрафти салоҳияти забонӣ ва рушди қобилияти ба роҳ мондани муколамаи байнифарҳангӣ.

2. Таҳлили эҳтиёҷоти таълим

- Гузаронидани санҷиши ташҳисӣ бо намунаҳои грамматикӣ аз муҳити фарҳангҳои гуногун (масалан, дар доираи тамошои филмҳои англисзабон ва тоҷикӣ);
- Арзёбии дониши грамматикӣ ва фаҳмиши истифодаи он дар муоширати байнифарҳангӣ (то чӣ андоза донишҷӯ метавонад изҳоротро дар заминаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ фаҳмад).

3. Интихоби равишҳо ва принципҳои методӣ

Равишҳо:

- Муносибати салоҳиятнокӣ бо тамаркуз ба салоҳияти фарҳангмехвари нутқӣ;
- Муносибати конструктивӣ-фаъолиятнокӣ, ки тавассути он муоширати байнифарҳангӣ бо амалҳои методӣ ба роҳ монда мешавад;
- Равиши муоширатӣ бо роҳи васеъ намудани мазмуни фарҳангмехвар (ҳар як қоидаи грамматикӣ дар заминаи воқеии муошират баррасӣ мешавад);
- Омӯзиши ҳамфаъол бо истифодаи филмҳои бадеӣ, сахнаҳои театрқунонидашуда ва муҳокимаи мавзуҳои мухталиф дар муҳити байнифарҳангӣ.

Принципҳо:

- Мутобиқсозии мундариҷаи таълим бо дар назардошти фарқиятҳои байнифарҳангии тоҷикон ва англисзабонон;
- Мунтазамӣ ва пайдарпайӣ;
- Самтнокии амалӣ ва таҳлили фарҳангӣ;
- Таъмини фазои қулай барои муҳокимаи арзишҳои фарҳангии ду (ё зиёда аз он) миллат.

4. Тартиб додани барномаи таълимӣ

Мундариҷаи таълим:

- Истифодаи сохторҳои грамматикӣ дар матнҳо бо муҳтавои фарҳангмехвар (шарҳи расму оинҳо, анъанаҳо, таъомҳои миллӣ);
- Омӯзиши грамматика бо мисолҳои воқеии фарҳангмехвар (мисол: таҳлили изҳороти филмҳои бадеии “Green Book”, “Intouchables”);
- Истифодаи технологияҳои ҳамфаъол барои муҳокимаи матнҳои фарҳангмехвар (бо корбурди платформаҳои таълими забон);
- Омӯзиши грамматикаи тарзи муносибат дар фарҳангҳои гуногун.

5. Китобҳои дарсӣ ва захираҳои таълимӣ

- Китобҳои дарсӣ ва дастурҳо бо матнҳои дорои муҳтавои фарҳангмехвар;
- Захираҳои электронӣ (Kahoot, Quizlet) бо мисолҳо аз маводи хусусияти фарҳангидошта;
- Маводи видеоҳои фарҳангмехвар (саҳнаҳои муошират, муаррифии қаҳрамонон ва ғ.);
- Маводҳои таълимӣ (матн, маводи видеоӣ, аудиоӣ) барои ҷудо кардани "қоидаҳои ботинии" фарҳангӣ дар грамматика.

6. Гузаронидани машғулиятҳо бо усулҳои фаъоли таълим

Усулҳо:

- Пешниҳоди ҷавобҳо ба саволҳое, ки дар заминаи контексти фарҳангмехвар сохта шуданд;
- Таҳлили вазъияти мушаххас (Case-study) бо таҳлили контексти иҷтимоиву фарҳангӣ;
- Нақшбозӣ (Role-play): бозии нақшҳо бо муносибати мувофиқ ба унсурҳои фарҳангӣ;
- Омӯзиш дар заминаи лоиҳа (Project-based learning): таҳияи лоиҳаҳо барои омӯзиши грамматика (масалан, дар доираи мавзӯи "Тарзи эҳтиром дар фарҳангҳои гуногун");
- Таълим дар заминаи ҳамкорӣ (Collaborative learning) бо мубодилаи нуқтаи назар ба хусусиятҳои гуногунфарҳангӣ;

- “Омӯзиши пешакӣ” (Flipped classroom) бо омӯзиши маводи таълимии видеоӣ бо контексти фарҳангмехвар (роликҳо ё сабтҳои дарсӣ) пеш аз машғулият ва муҳокимаи он дар аудитория;

- Тамошои филми бадеӣ.

7. Мониторинги пешрафт ва баҳодиҳӣ

- Квиз ва муаррифиҳо бо муҳтавои фарҳангӣ, ки истифодаи грамматикаи забони англисиро дар муҳити гуногунфарҳанг нишон медиҳанд;

- Арзёбии саҳеҳии грамматикӣ нутқ, қобилияти истифодаи он дар муошират мувофиқи хусусиятҳои фарҳангӣ.

8. Ба кори аудиторӣ ҷалб намудани донишҷӯёни суствон

- Иқдоми “Peer mentor” – дар ҷуфтҳои мухталиф ҳамроҳ кардани донишҷӯёни аълохон ва суствон барои муҳокимаронии мавзӯҳои грамматикӣ-фарҳангӣ;

- Гузаронидани машғулиятҳои иловагӣ барои баррасии мавзӯҳо доир ба фарҳангҳои гуногун бо мисолҳои соддаву фаҳмо мувофиқи сатҳи забондонии донишҷӯён;

- Истифодаи платформаҳои мултимедиа барои шарҳи грамматика.

9. Ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ

- Истифодаи барномаи Kahoot бо саволҳои грамматикӣ дар заминаи контексти фарҳангмехвар сохтасуда;

- Таъсиси гурӯҳҳои WhatsApp / Telegram барои мубодилаи байнифарҳангӣ, сохтани мавод барои санҷишҳои марҳилавӣ ва машқҳо;

10. Такмили технология

- Ҷамъоварии фикру мулоҳизаҳои донишҷӯён оид ба масъалаҳои байнифарҳангӣ;

- Таҳлили сабабҳои мушкилот дар ҷараёни таълими грамматика дар асоси муоширати байнифарҳангӣ;

- Воридсозии ислоҳот ба технология дар асоси фикру мулоҳизот ва натиҷаҳои санҷишҳои марҳилавӣ.

Ҳангоми таҳияи технологияи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷӣ, кӯшиш карда шуд, ки он бо дарназардошти тамоюлҳои муосири рушди илми педагогика ва методикаи таълими забонҳо, инчунин талаботу ниёзҳои воқеии донишҷӯён мутобиқ гардонида шавад. Барои расидан ба ин ҳадаф, зарур доништа шуд, ки донишҳои назариявӣ бо малака ва маҳорати амалӣ пайваст карда шуда, раванди таълим аз шакли анъанавӣ ба шакли фаъол, ҳамфаъолва ба шахсият нигаронидашуда табдил дода шавад.

Бинобар ин, истифодаи усулу технологияҳои инноватсионии таълим, аз ҷумла равиши муоширатӣ, усули лоиҳавӣ, усулҳои бозӣ, инчунин воситаҳои рақамӣ ва платформаҳои интерактивӣ, ҳамчун унсурҳои муҳим ба ҳисоб гирифта шуд. Ин усулҳо имконият фароҳам меоранд, ки донишҷӯён донишҳои грамматикиро дар фаъолияти воқеии муошират истифода баранд, фикрро ниҳод таҳлилӣ ва эҷодкорӣ худро инкишоф диҳанд.

Дар ҷараёни таҳия ва татбиқи технология, кӯшиш ба харҷ дода шуд, ки машқу супоришот ва вазъиятҳои пешниҳодшуда хусусияти коммуникативӣ ва проблемавӣ дошта бошанд. Онҳо бояд барои аз худ намудани сохторҳои мушаххаси грамматикӣ кӯмак расонанд ва донишҷӯёнро ба истифодаи фаъолонаи забон дар контекстҳои гуногуни иҷтимоӣ-фарҳангӣ ҳавасманд намоянд. Аз ҷумла, истифодаи вазъиятҳои амсилашудаи муошират, бозиҳои нақшӣ, баҳсу мунозираҳо ва лоиҳаҳои гурӯҳӣ имконият медиҳанд, ки донишҷӯён худро дар муҳити воқеии забонӣ эҳсос намуда, малакаҳои грамматикӣ ва коммуникативии худро ҳамзамон рушд диҳанд.

Ғайр аз ин, дар доираи технология ба ташкили муҳити таълимии мусоид аҳаммияти махсус дода шуд, ки дар он ҳамфаъолӣ, ҳамкорӣ ва мубодилаи фикрҳо миёни донишҷӯён ташвиқ карда мешавад. Ин гуна муҳит ба рушди мустақилияти омӯзандагон, қобилияти худназорат ва

худбаҳодиҳӣ, инчунин масъулияти онҳо барои натиҷаҳои омӯзиш мусоидат менамояд.

Инак, технологияи пешниҳодшуда ҳамчун як низоми мукамал ва чандир баромад мекунад, ки ба ҳамгироии донишҳои назариявӣ ва малакаҳои амалӣ, истифодаи усулҳои инноватсионӣ ва ташкили муҳити таълимии муоширатӣ асос ёфта, ба рушди ҳамаҷонибаи салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони оянда мусоидат менамояд.

3.2. Амалан татбиқ ва истифода намудан аз технологияи педагогӣ чиҳати ташаккул додани салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони англисӣ дар ҷараёни муоширати байнифарҳангӣ

Татбиқи истифода бурдани технологияи педагогӣ ба раванди таълими забони англисӣ дар рафти машғулиятҳои грамматикаи забони англисии донишҷӯёни курси 2 (дар соли таҳсили 2022-2023) ва курси 3 (дар соли таҳсили 2023-2024) ҷараён гирифт.

Барои гузаронидани таҳқиқот ду гурӯҳ интихоб шуд, ки дар нимсолаи 4 (48 соати амалӣ) ва дар нимсолаи 5 (72 соати амалӣ) яке аз онҳо ҳамчун гурӯҳи таҷрибавӣ (гурӯҳи 203) ва дигараш чун гурӯҳи назоратӣ (гурӯҳи 205) муайян карда шудаанд. Шумораи донишҷӯён дар ҳар як гурӯҳ 30 нафарро ташкил мекард.

Ҷоришавии технология муносибати ҳамгироро талаб карда, якчанд марҳилаҳои асосӣ ва усулҳои арзёбиро дар бар гирифт:

Муайян кардани ҳадаф ва меъёрҳои арзёбӣ:

- муқаррар намудани ҳадафҳои ҷорӣ намудани технология, аз қабili такмили салоҳияти грамматикӣ, баланд бардоштани сатҳи нутқи гуфтугӯӣ ва баланд бардоштани ҳавасмандии донишҷӯён ба омӯзиши грамматика дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ;
- муқаррар намудани меъёрҳои баҳодиҳӣ, ки метавонанд фаъолияти таълимӣ, эҳтиёҷоти донишҷӯён ва омӯзгоронро нисбат ба таълими

фанни грамматикаи амалӣ, мувофиқ будани миқдор ва сифати мундариҷаи таълим, хусусан самти муоширатии онро дар бар гиранд.

Ҷамъоварии маълумот пеш ва пас аз татбиқи технологияи педагогӣ:

- пеш аз ҷорӣ намудани технологияи нав барои муайян намудани сатҳи ибтидоии донишу малакаҳои грамматикӣ донишҷӯён санҷишу мушоҳидаҳои пешакӣ гузаронида шуданд, ки дар зербоби 1.4. дар бораи онҳо ба таври муфассал шарҳ дода шуд;
- пас аз як давраи муайяни истифодаи технология такроран санҷиш ва пурсиши мобайнӣ гузаронида шуд;
- пас аз татбиқи пурраи технология санҷиши хотимавӣ гузаронида шуд.

Таҳлили натиҷаҳои таълимӣ:

- Муқоисаи натиҷаҳои санҷиш пеш аз татбиқи технология ва баъд аз он;
- Таҳлили натиҷаҳо ва ворид намудани тағйирот ба технология аз рӯи нишондиҳандаҳои асосӣ, аз қабili санҷишҳои грамматикӣ, корҳои хаттӣ ва имтиҳонҳои шифоҳӣ.

Арзёбии иштирок ва ҳавасмандии донишҷӯён:

- Барои ҷамъоварии фикру мулоҳизаҳо аз донишҷӯён дар бораи технологияи нав аз саволномаҳо ва пурсишҳо истифода бурда шуд.

Мушоҳида ва таҳлили сифатӣ:

- аз рӯи мушоҳида намудани раванди дарсҳо, муайян карда шуд, ки технология ба ҷараёни машғулиятҳо ва ҷалби донишҷӯён чӣ гуна таъсир мерасонад;
- барои таҳлили сифатӣ намунаҳои корҳои иҷрокардаи донишҷӯён, аз ҷумла, супоришҳои хаттӣ ва сабти машқҳои шифоҳӣ ҷамъоварӣ карда шуд;
- барои арзёбии андешаи омӯзгорон дар бораи технология, барои муайянкунии камбудии он ва ворид намудани тағйироти лозимӣ ба раванди таълим бо онҳо мунтазам сӯҳбат ва мусоҳибаҳо гузаронида шуд.

Таҳлили оморӣ:

- Истифодаи усулҳои таҳлили омори барои муқоисаи натиҷаҳо пеш ва баъд аз татбиқи технология.

Таҳлили муқоисавӣ:

- Муқоисаи натиҷаҳои байни гурӯҳи таҷрибавӣ, ки дар он технологияи нав истифода бурда шуд ва гурӯҳи назоратӣ, ки таҳсилро бо усулҳои анъанавӣ идома дод.

Ҳуҷҷатгузори ва ҳисоботдиҳӣ:

- омода намудани гузориши муфасссал барои дохил намудан ба рисолаи диссертатсионӣ, аз ҷумла ҳадаф, роҳи усул, натиҷа ва хулосаҳои татбиқи технология.

Ислоҳ ва рушди минбаъдаи технология:

- пешниҳод намудани ҳисобот дар ҷаласаи кафедраи педагогикаи иҷтимоӣ ва касбии донишгоҳ барои муҳокимаи натиҷаҳои татбиқи технология;
- таҳияи тавсияҳо оид ба рушди минбаъда ва ҳамгироии технология ба раванди таълим.

Инак, ҳангоми таълими грамматикаи забони англисӣ аз рӯи технологияи коркардшуда истифодабарии усулҳои зерини омӯзиши фаъол ба роҳ монда шуд. Гарчанде як қисми машқу супоришот дар замимаҳои диссертатсия оварда шуда бошанд ҳам, дар ин ҷо баъзеи онҳоро меорем:

Пешниҳоди ҷавобҳо [154, с.53]. Аз сабаби он, ки донишҷӯён дар марҳилаи санҷиши пешазтаҷрибавӣ аз рӯи истифодабарии шаклҳои мувофиқи замони Perfect мушкилӣ кашиданд, онҳо вазифадор шуданд, ки дар заминаи саволҳои зерин замони шакли Perfect-ро азхуд кунанд ва онҳоро дар контекстҳои гуногун ба таври дуруст истифода баранд.

The Present Perfect tense:

Questions about Intercultural Experiences:

- Have you ever participated in a traditional festival from another country?

- Has your mother (sister, friend) ever cooked a meal from a different culture, like Japanese sushi or Indian curry?
- Have your friends ever worn traditional clothing from another culture?

Questions about Recent Intercultural Activities:

- What cultural activities have you done this week (e.g., watched a foreign film, visited a cultural center)?
- Has he recently attended any international events or exhibitions?
- Have you seen any traditional dance performances from other cultures lately?

Questions about Cultural Life Achievements:

- How many different cuisines have you tried this year?
- How long have you been learning about other cultures?
- What countries or significant cultural places have you visited so far?

The Past Perfect tense:

Questions about Past Intercultural Experiences Before Another Past Event:

- Had you ever celebrated Navruz before you moved to Central Asia?
- Had she already learned about Ramadan before visiting our country?
- Had they studied local customs before traveling to Japan?

Questions to Compare Intercultural Experiences in the Past:

- What had you learned about American culture by the time you started your exchange program?
- Why hadn't he read about the cultural taboos before arriving in Thailand?
- Had you ever interacted with people from different backgrounds before joining the university?

The Future Perfect tense:

Questions about Future Intercultural Goals:

- Will you have learned basic phrases in French by the time you go to Paris?
- How many intercultural workshops will you have attended by the end of the semester?
- Will they have prepared a cultural presentation by next Friday?

Questions about Cultural Expectations and Predictions:

- Will she have experienced life in at least three different countries by the time she graduates?
- How many cultural traditions will you have explored by the age of 30?
- Will we have completed our group project on intercultural communication before the deadline?

Таҳлили вазъияти мушаххас (Case-study). Ин намуди кор бо он мақсад интихоб гардид, ки то ки донишчӯён донишҳои грамматикӣ худро дар контекстҳои воқеӣ ва ҷолиб истифода баранд ва иҷроиши супоришоти додашуда ба фаҳмиши амиқ ва нигоҳи доштани сохторҳои грамматикӣ дар зеҳн мусоидат кунанд, зеро тавре, ки муҳаққиқон қайд менамоянд, “Тақлиди эҷодии равандҳои гуногун имконият фароҳам меорад, ки донишчӯ дар шароити воқеии зиндагӣ қарор дода шавад. Ин, дар навбати худ, шавқи донишчӯёро ба омӯзиши фан афзун намуда, ба азхудкунии фаъоли дониш ва малакаҳо тавассути дарёфт, коркард ва таҳлили иттилоот мусоидат мекунад. Дар марҳилаи минбаъда, иттилооти бадастомада дар дарс мавриди муҳокима қарор гирифта, ҳамзамон вариантҳои шахсии ҳалли масъала низ пешниҳод мегарданд.” [35, с.95].

Case Study Title: “Spoon or Fork? – A Cultural Misunderstanding at the Plov Center”. «Қошук ё чангак? – Нофаҳмии байнифарҳангӣ дар Маркази оши палав».

Мавзӯ (Topic): Фарқиятҳои фарҳангӣ дар одатҳои хӯрокхӯрӣ.

Grammar Focus (Грамматика):

- Past Simple / Present Perfect (for describing experience);
- Modals of obligation/expectation (should, must, supposed to);
- Conditionals (If she had known, she would...);
- Polite suggestions / cultural explanation structures.

Сенария: Як профессори ИМА, ки нав ба Тоҷикистон омадааст, ба тарабхонаи миллии «Маркази оши палав» даъват мешавад. Вақте ки

барои хӯрдани оши палав ба ӯ қошук пешниҳод мекунанд, ӯ ҳайрон мешавад, зеро мутмаин аст, ки палав чун ғизои дуҷум бояд бо чангак (вилка) истеъмол карда шавад.

Tasks (Вазифаҳо барои донишҷӯён):

1. Warm-up discussion: Have you ever experienced a similar cultural surprise? Are there rules about how to eat certain dishes in your culture?

2. Vocabulary Brainstorm: Cultural misunderstanding, utensil, surprised, expectation, polite, offer, guest.

3. Grammar Activity: Transform statements about the story using:

Past Simple: → The professor received a spoon.

Present Perfect: → She has never eaten plov before.

Modals: → She thought she should use a fork.

Conditional: → If she had known the custom, she wouldn't have been surprised.

4. Role-play activity in pairs:

Student A: is the professor from the U.S.

Student B: is the host Tajik student.

They must politely explain their viewpoints and find a culturally respectful solution.

5. Writing Task: Write a short paragraph (6–8 sentences) retelling the story from the professor's point of view using at least 3 grammar structures from the lesson.

Example Output:

I recently visited a traditional restaurant in Tajikistan. I was offered a spoon to eat plov, which surprised me. In our country, plov is considered a main dish and we usually eat it with a fork. If I had known the local custom, I wouldn't have questioned it. My Tajik friends kindly explained the tradition, and I realized every culture has its own beautiful rules. It was a great learning moment.

Purpose / Outcome:

- Фаҳмидани таъсири фарҳанг ба муошират;

- Истифодаи сохторҳои грамматикӣ дар вазъиятҳои воқеӣ;
- Рушди салоҳияти муоширатӣ ва фаҳмиши байнифарҳангӣ;
- Ифодаи эҳтиром дар шарҳи фарқиятҳои фарҳангӣ.

Нақшбозӣ (Role-play). Нақшбозӣ стратегияи ҳамфаъоли таълим мебошад, ки дар омӯзиши забон, аз ҷумла ҷанбаи грамматикӣ он истифода бурда мешавад. Тавре, ки пажӯҳишгарон қайд мекунанд, “Мазмуни грамматикӣ нақшбозӣ дар муассисаи таҳсилоти олии худ маводи грамматикӣ муайян карда мешавад, ки омӯзгор пас аз пешниҳоди қисми назариявӣ мақсад дорад онро мустаҳкам намояд. Дар ин марҳила бояд ба он таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад, ки нақшбозӣ, сарфи назар аз аҳаммияти назарраси он дар раванди таълим, аз ҷониби баъзе омӯзгорон танҳо ҳамчун қисми марҳилаи хотимавии кор бо мавод истифода мегардад. Бо вуҷуди ин, мо бар он ақидаем, ки истифодаи усулҳои бозии таълимӣ метавонад дар ҳар марҳилаи омӯзиши мавод имконпазир ва самаранок бошад.” [57, с.47]. Нақшбозӣ донишҷӯёнро водор месозад, ки сценария ё нақшхоро барои ташаккул ва рушд додани малакаҳои муоширатӣ дар заминаи воқеӣ иҷро кунанд.

Мавзӯ (Topic): Intercultural Differences in Road and Transportation Practices. Фарқиятҳои байнифарҳангӣ дар истифодаи роҳу нақлиёт.

Grammar Focus:

- Past Continuous (We were driving...)
- Past Simple (Drivers flashed their lights...)
- Modals of Deduction and Obligation (They must be warning us, You shouldn't do that in the UK)
- Expressing surprise or confusion (Why would they do that?)
- Giving cultural explanations (In our culture, it is common to...)

Сценария: Шуморо ҳамчун роҳбалад бо меҳмонони бритониёӣ ба шаҳри Панҷакент фиристодаанд. Дар роҳ, якчанд ронандагон бо чароғҳои нақлиёт (фараҳо) ишора мекунанд, ки кормандони БДА дар пеш, дар қади роҳ истодаанд. Меҳмонони хориҷӣ аз ин ҳолат ҳайрон

мешаванд ва мегӯянд, ки ин амал қонуншиканӣ ҳисоб мешавад ва метавонад ба садамаи нақлиётӣ оварда расонад. Шумо бояд ба онҳо ин ваъиятро шарҳ диҳед ва бо таҳаммул фарқиятҳои байнифарҳангиро фаҳмонед.

Tasks (Вазифаҳо барои донишҷӯён):

1. Pre-Activity Discussion:

- Do you know other traffic habits that may seem strange to foreigners?
- Is it common in your country to help other drivers like this?
- What would be a British driver's reaction?

2. Vocabulary Preparation:

Teach/review key words: flash headlights, traffic police / road patrol, warn / signal, road safety, illegal / allowed, misunderstanding, respect / cultural norm.

3. Role Distribution (in pairs):

Student A – Tajik local tour guide, familiar with local road culture;

Student B – Guest from London, shocked by the behaviour of local drivers.

Their goal:

- Express their feelings;
- Ask and answer questions;
- Clarify cultural views;
- Come to mutual understanding.

Example Dialogue (Role-play Sample Output):

Guest: Excuse me, why did that driver flash his lights at us? Is something wrong?

Guide: Oh no, it's quite normal here. When drivers see traffic police ahead, they often flash their lights to warn others.

Guest: Really? That's surprising. In the UK, that might be considered dangerous or even illegal.

Guide: Yes, I understand. But here it's more about solidarity — drivers help each other avoid trouble. It's not meant to break the law.

Guest: Interesting. I guess every country has its own road culture.

Guide: Exactly. And now you've just experienced one of ours!

Expected Outcomes:

- Рушди қобилияти шарҳ додани одатҳои фарҳангӣ бо забони англисӣ;
- Баланд бардоштани фаҳмиши байнифарҳангӣ ва таҳаммулпазирӣ;
- Истифодаи муносибати эҳтиромомез дар муошират;
- Рушди малакаи “cultural interpreter” барои муаррифии фарҳанг.

Омӯзиш дар заминаи лоиҳа (Project-based learning). Усули лоиҳавӣ “донишҷӯёро ба ҳалли масъалаҳои воқеии ҳаёт ҷалб намуда, ба рушди мустақилияти онҳо мусоидат мекунад. Дар раванди кор бо лоиҳа, омӯзгор дигар нақши марказиро, чуноне ки дар истифодаи усулҳо ва роҳҳои анъанавии таълим буд, ишғол намекунад.” [34, с.25-28]. Бинобар ин ворид намудани усули мазкур ба технологияи пешбинӣ карда шуд, то ки донишҷӯён ба иҷроиши лоиҳаҳои ҷалб карда шаванд ва тавассути ҳамкорӣ ва татбиқи амалии малакаҳои муоширатӣ, омӯзиши грамматикаи забони англисӣ ҷолибтар ва пурмазмун гардад ва тафаккури интиқодиву эҷодии муҳассилин низ рушд ёбад.

Мавзӯ: “My Culture, Your Culture – Let's Make a Cultural Podcast!”

Тарҳрезӣ ва сабти подкасти байнифарҳангӣ.

Мақсад: Талабот ин аст, ки донишҷӯён як подкасти видеоӣ эҷод кунанд, ки дар он фарҳанги Тоҷикистонро муаррифӣ карда, онро бо фарҳанги амрикоӣ муқоиса кунанд. Онҳо метавонанд нақл кунанд, мусоҳиба ташкил намоянд, сахна иҷро кунанд ё саволҳо тарҳрезӣ намоянд.

Grammar Focus:

- Present Simple / Present Perfect (We usually eat plov..., We have celebrated this holiday for centuries...)
- Comparatives / Superlatives (Our weddings are more traditional than...)
- Modals of advice / obligation (You should remove your shoes when entering a home.)

- Question forms (for interviews): What do people wear during holidays in your country?

Scenario (Сенария): Донишгоҳи хориҷӣ хоҳиш намудааст, ки донишҷӯёни тоҷик барои он подкастҳо таҳия кунанд, ки ба дигарон фарҳанги тоҷиконро муаррифӣ карда, фарқиятҳои муҳими байнифарҳангиро фаҳмонанд. Ин подкаст метавонад барои сайёҳон ва муҳассилин муфид бошад.

Tasks (Вазифаҳо барои донишҷӯён):

1: Зергурӯҳҳо мавзӯи худро интихоб мекунанд (масалан: хӯрок, тӯй, либос, салом-алейк, анъанаҳои миллӣ).

Муайян кардани 3–5 ҷанбаи муҳими фарҳангӣ барои муаррифӣ.

2: Омода кардани сенария барои сабт.

Истифодаи сохторҳои грамматикӣ (масалан: феълҳои модалӣ, Present simple, ҷаҳор намуди саволҳо).

3: Сабти подкаст тавассути телефон ё планшет бо овозҳои ҷолиб, шӯхӣ, драматургия, ё ҳатто мусиқии миллӣ.

4: Тамошо кардани подкастҳо дар аудитория. Муҳокимаи мавзӯ бо грамматика ва нутқи дуруст.

Example Output (Намунаи матни подкаст):

Welcome to “Culture Talk – Tajikistan”! In this episode, we will tell you about how Tajiks celebrate weddings. Did you know that our weddings can last for several days? Guests dance, eat plov, and listen to live music. If you are invited to a wedding, you should bring a small gift for the couple.

Усули “Омӯзиши пешакӣ” (Flipped classroom). “Моҳияти ин технология дар он аст, ки дарс-лексия ва вазифаи хонагӣ «чаппа» мегарданд, яъне хонанда лексияро оид ба мавзӯи муайян пеш аз дарс дар хона тамошо мекунад, дар ҳоле ки вақти дарс ба иҷрои корҳои амалӣ, лоиҳаҳо ва муҳокима бахшида мешавад.” [60, с.143]. Яъне, амсилаи “омӯзиши пешакӣ” донишҷӯёноро водор менамояд, ки мундариҷаи ҳодисаи нави грамматикиро берун аз аудитория (дар хона) тавассути

маводи аудиоӣ, видеоӣ, хониш ё аз дигар сарчашмаҳо омӯхта, сипас вақти аудиторино барои фаъолияти ҳамфаъол, иҷроиши машқу супоришоти амалӣ баҳри мустаҳкамкунии маводи нави грамматикӣ истифода баранд.

Донишҷӯён, сараввал филми бадеии "Intouchables"-ро қаблан дар хона тамошо мекунанд ва барои муҳокимаи он ба машғулият бо тайёрӣ меоянд.

1. Мақсад: Омӯзиши истифодаи Present Simple ва Present Continuous дар вазъиятҳои шахсӣ ва иҷтимоӣ.

Вазифа: Тавсифи тарзи зиндагии қаҳрамонони филм (Driss ва Philippe) пеш аз вохӯрии онҳо бо ҳамдигар, бо истифодаи ду замони феълӣ.

Мисол:

Philippe lives in a luxurious mansion.

Driss is looking for a job – or at least pretending to.

He doesn't take life seriously, but he's always smiling.

2. Мақсад: Истифодаи Past Simple ва Present Perfect барои муқоисаи вазъи зиндагии қаҳрамонҳо пеш ва баъд аз шиносӣ.

Вазифа: Муқоиса: чӣ гуна зиндагии ҳар ду қаҳрамон тағйир ёфт?

Мисол:

Driss had never taken care of anyone before.

Philippe has laughed more since Driss arrived.

They didn't expect to become friends, but they have.

3. Мақсад: Ифодаи эҳтимолият, имконият ва зарурат бо феълҳои модалӣ (modal verbs)

Вазифа: Шарҳ додани рафтор ва амалҳои қаҳрамонҳо бо феълҳои модалӣ: must, might, should, could.

Мисол:

Driss must be joking — but he's honest.

Philippe might be lonely despite the luxury.

You should never judge a person by their background.

4. Мақсад: Фаҳмидани контексти фарҳангӣ тавассути истифодаи муқоисаи дараҷаи сифат.

Вазифа: Муқоиса кардани тарзи ҳаёти ду қаҳрамони филм.

Мисол:

Driss is more spontaneous than Philippe.

Philippe is the most refined person Driss has ever met.

Life in the suburbs is very different from life in the city center.

5. Мақсад: Таҳлили вазъиятҳои фарҳангмеҳвар тавассути if-sentences (conditional sentences).

Вазифа: Сохтани вазъиятҳои фарзиявӣ дар муносибатҳои байнифарҳангӣ.

Мисол:

If Philippe hadn't hired Driss, he wouldn't have rediscovered joy.

If Driss had accepted limits, he wouldn't be himself.

If they were from the same background, their friendship might not work.

6. Мақсад: Истифодаи пассив барои таъкиди шароити иҷтимоии Philippe.

Вазифа: Интиқоли ҷумлаҳо аз шакли фаъол ба шакли пассив, бо таъкиди муносибати ҷомеа ба маъҷубон.

Мисол:

He was treated like a fragile object.

He was expected to live a quiet life.

Many decisions were made for him.

7. Мақсад: Ифодаи ҳадаф ва ният бо infinitive constructions (сохтори инфинитив).

Вазифа: Шарҳи нияти қаҳрамонҳо бо infinitive.

Мисол:

Driss wants to make Philippe laugh.

Philippe hired him to feel alive again.

He learned to trust someone completely.

1. Мақсад: Такмили нутқ бо reported speech (нутқи мазмунаннақлшуда).

Вазифа: Табдили суҳанони қаҳрамонҳо ба нутқи мазмунаннақлшуда.

Мисол:

Driss said he wasn't a caregiver.

Philippe explained that he didn't want pity.

They both agreed that they had changed each other's lives.

9. Мақсад: Истифодаи adverbs of manner and frequency барои тавсифи одатҳо ва муносибатҳо.

Вазифа: Шарҳи он ки чӣ гуна Driss бо одамон муносибат мекунад.

Мисол:

He always speaks directly.

He often jokes during serious moments.

He rarely hides his feelings.

10. Мақсад: Муколамаҳои байнифарҳангӣ бо истифодаи грамматикаи воқеӣ.

Вазифа: Эҷоди муколама байни қаҳрамонҳо ё бо шахси сеюм (мисли духтари Philippe ё хешовандони Driss), бо истифодаи:

- феълҳои модалӣ;
- шартҳо;
- шаклҳои замонҳои гузашта ва ҳозира;
- Reported speech (Нутқи мазмунаннақлшуда);
- Муқоисаҳо.

Мисол (сенария):

Driss meets a journalist who misunderstands Philippe's condition. Use grammar to clarify his life story.

Тамошои филми бадеӣ (Watching movie). “Манбаи дигари шавқ ҳуди фароғат аст: қабул ё эҷоди идеяҳо ё шаклҳои графикӣ, ки ба ягон

тарз аз ҷиҳати эстетикӣ писандида ё шавқовар ҳастанд, ё ҳарду. Гӯш кардани ҳикояҳо ё сурудҳо ё тамошои филмҳо, намоишҳо ё барномаҳои телевизионӣ, бешубҳа, лаззат мебахшад.” [188, с.24]. Ҳангоми таълими грамматикаи забони англисӣ аз рӯи технологияи коркардшуда, филмҳои бадеӣ ба таври васеъ истифода шуданд, зеро онҳо муҳити таълимро ҷолиб ва муассир гардонда, ба донишҷӯён имконият медиҳанд, ки сохторҳои грамматикӣ ва унсурҳои фарҳангиро дар заминаи воқеии муошират дарк ва истифода намоянд.

Омӯзиши грамматика аз рӯи тамошои филми бадеии "Green Book"

1. Мақсад: Инкишофи донишу малакаҳои истифодаи феълҳои модалӣ дар шароити иҷтимоӣ-фарҳангӣ.

Вазифа: Такмили истифодаи феълҳои модалӣ (must, have to, can't, may...) дар ҷараёни муоширати байнифарҳангӣ ва муҳокимаи ҷоидаҳои рафтор.

Мисол:

You can't eat here.

He must stay outside.

You have to dress properly for the concert.

2. Мақсад: Тафовут ва истифодаи дурусти герундий ва инфинитив.

Вазифа: Омӯзиши шаклҳои грамматикӣ барои баён кардани муносибати шахсӣ ба амал.

Мисол:

He refused to perform there.

Tony stopped arguing and started listening.

Dr. Shirley agreed to talk to the manager.

3. Мақсад: Фаҳмиши истифодабарии пасив дар нутқ ва истифодаи он дар вазъиятҳои иҷтимоӣ

Вазифа: Муқоисаи Active Voice ва Passive Voice бо шарҳи муносибатҳои иҷтимоӣ.

Мисол:

He wasn't allowed to use the bathroom.

The audience was impressed by his music.

He was treated unfairly.

4. Мақсад: Инкишофи малакаи истифодаи артиклҳо дар таҳлили саҳнаҳои фарҳангӣ.

Вазифа: Таҳлили саҳнаҳои филм бо истифодаи дурусти артиклҳои "a", "an", "the" дар заминаи фарҳангӣ.

Мисол:

They entered a restaurant, but the waiter stopped them.

It was the first time he had been treated like that.

5. Мақсад: Истифодаи шартҳои грамматикӣ барои таҳлили рафтори фарҳангӣ.

Вазифа: Тартиб додани ҷумлаҳои шартӣ барои муҳокимаи вазъиятҳои байнифарҳангӣ.

Мисол:

If he had been white, they would have let him in.

If Tony didn't drive him, he wouldn't have gone.

If they understood each other earlier, they might have become friends sooner.

6. Мақсад: Инкишофи малакаи истифодаи нутқи мазмунаннақлшуда (reported speech) дар муошират.

Вазифа: Баён кардани андешаву суҳанони қаҳрамонон дар шакли мазмунаннақлшуда.

Мисол:

Dr. Shirley said that he didn't need protection.

Tony told his wife that he was driving a genius.

The cop claimed that they were breaking the law.

7. Мақсад: Шарҳи беҳтаршавии муносибати қаҳрамонҳо тавассути грамматикаи замонҳо.

Вазифа: Истифодаи Present Perfect ва Past Simple барои тавсифи раванди муносибатҳои шахсӣ.

Мисол:

At first, they didn't get along.

Over time, they have built mutual respect.

They have learned to appreciate each other's differences.

8. Мақсад: Муқоиса барои таҳлили фарқиятҳои фарҳангӣ ва шахсӣ.

Вазифа: Сохтани ҷумлаҳои муқоисавӣ барои тавсифи шахсият ва рафтори қаҳрамонон.

Мисол:

Tony is more outspoken than Dr. Shirley.

Dr. Shirley is more refined than Tony.

Their approaches to life are completely different.

9. Мақсад: Тамрини дурусти шаклҳои феъл дар муҳити иҷтимоӣ.

Вазифа: Пур кардани ҷумлаҳо бо шакли дурусти феъл (verbs) вобаста ба вазъияти муоширати байнифарҳангӣ.

Мисол:

When they arrived in the South, things _____ (change) quickly.

He _____ (never see) anything like that before.

10. Мақсад: Ташкили муколамаҳо бо истифодаи грамматика дар вазъиятҳои воқеии фарҳангӣ.

Вазифа: Навиштан ва иҷро кардани муколама бо истифодаи грамматика дар вазъиятҳои байнифарҳангӣ.

Мисол:

A guest arrives at a hotel but is denied service. Use: modals, conditionals, indirect speech, comparisons.

Машқу супоришоти иловагӣ. Технологияи ташаккули салоҳияти грамматикӣ донишҷӯён, ғайр аз усулҳои дар боло зикргардида, намудҳои дигари машқу супоришотро дар бар гирифт, ки ҳангоми омӯзиши забони англисӣ кор фармуда шуданд. Як қисми машқу супоришоти дар доираи технология иҷрошуда дар замимаҳои

диссертатсия оварда шуданд. Дар зер танҳо баъзе онҳо оварда мешаванд.
Масалан:

А) Пур кардани ҷойҳои холӣ:

Тестҳои пӯшида: Ба донишҷӯён матне дода мешавад, ки баъзе калимаҳояш пинҳон аст, то таълимгирандагон дар асоси контекст ва донишҳои грамматикӣ ҷойҳои онҳоро пурра кунанд.

Пурра кардани ҷойҳои холӣ: Дар ҷумла ё қисматҳои мухталифи матн калима ё ибораҳои алоҳида партофта шудаанд, то ки донишҷӯён бо истифода аз шаклҳои дурусти грамматикӣ ҷойҳои холиро пур кунанд.

Б) Машқҳои трансформатсионӣ:

Табдил додани ҷумла: Донишҷӯён ҷумлаҳоро аз як сохтори грамматикӣ ба дигараш табдил медиҳанд, масалан, аз шакли фаъол ба пассив.

Тағйир додани замон: Тағйири ҷумлаҳо аз як замони феъли ба замони дигар.

В) Сохтани ҷумла:

Якҷоя кардани ибораҳо: Ба донишҷӯён маҷмӯи калимаҳо ё ибораҳо дода мешавад, ки бо риоя намудани қоидаҳои грамматикӣ донишҷӯён бояд онҳоро ба ҷумлаҳои дуруст муттаҳид кунанд.

Тартиб додани ҷумлаҳо аз рӯи сохтори додашуда: Вазифаи сохтани ҷумлаҳо бо истифода аз сохторҳои грамматикӣ додашуда пешниҳод карда мешавад.

Г) Кор аз болои хатогиҳо:

Ислоҳи хатоҳо: Дар матн ё маҷмӯи ҷумлаҳо махсус хатогиҳои соф грамматикӣ дохил карда мешаванд, то ки донишҷӯён онҳоро муайян карда, ислоҳ кунанд.

Таҳлили хатогиҳо: Намудҳои хатогиҳо ва тарзи ислоҳи онҳо аз ҷониби муҳассилин баррасӣ ва ислоҳ карда мешаванд.

Д) Санҷиши мутобиқат:

Мутобиқати қисматҳои ҷумла: Донишҷӯён бояд ибтидои ҷумларо бо охири он мувофиқат кунанд ва ба мувофиқатӣ, аз лиҳози грамматика, диққат диҳанд.

Мутобиқшавӣ: Супориш барои мувофиқ кардани калима ё ибораҳо дар асоси хусусиятҳои грамматикӣ (масалан, интиҳоби шаклҳои дурусти феълҳо) дода мешавад.

Е) Таҳлили синтактикӣ:

Таҳлили ҷумла: Таҳлили таркиби ҷумла бо муайян кардани ҳиссаҳои нутқ ва алоқаҳои синтаксисӣ.

Ж) Тарҷумаи матнҳои тоҷикӣ ба забони англисӣ ва баръакс. Ҳангоми тарҷума донишҷӯён аксар вақт бо калимаҳои нав ва сохторҳои грамматикӣ дучор меоянд, ки барои дар хотир нигоҳ доштани онҳо кӯмак мекунад. Тарҷума барои дарки амиқтари фарқиатҳои байнифарҳангӣ ва контекст низ мусоидат менамояд.

З) Бозиҳои дидактикӣ:

Бозиҳои грамматикӣ: Кроссвордҳо, муаммоҳо, викторинаҳо, ки ба истифодабарии қоидаҳои мухталифи грамматикӣ нигаронида шудаанд.

Нақш ва муколамаҳо: Машқҳои ҳамфаъл, ки ҳангоми иҷроиши онҳо донишҷӯён сохторҳои грамматикиро дар заминаи муошират истифода мебаранд.

И) Супоришҳои хаттӣ:

Эссе: Навиштани матн бо истифода аз сохторҳои грамматикӣ мушаххас.

Тарҷумаи хаттӣ: Тарҷумаи хаттии матнҳо аз забони модарӣ ба забони мавриди ҳадаф ва баръакс, бо таваҷҷӯҳ ба дурустӣ аз лиҳози грамматикӣ.

Дар бораи хатогии маъмулии донишҷӯён ҳангоми ҷорӣ кардани технология қайд мекунем, ки хатогӣ бештар ҳангоми даровардани ислоҳот ба технология ба назар гирифта шудаанд. Мушоҳидаҳо нишон доданд, ки донишҷӯён асосан ба чунин хатогии маъмулӣ роҳ додаанд:

1. Истифодаи нодурусти феъл.
2. Хатогихо бо ҷонишинҳо.
3. Нодуруст истифода бурдани артиклҳо.
4. Хатогихо бо пешвандҳо.
5. Мувофиқ набудани мубтадо ва хабар.
6. Тартиби нодурусти ҷумла.
7. Хатогихо дар истифода намудани инфинитив ва герундий.
8. Нодуруст истифода бурдани феълҳои модалӣ.
9. Хатогихо дар ҷумлаҳои шартӣ.
10. Хатогихо дар истифодабарии ҷонишинҳо.
11. Хатогихо дар истифодабарии сифат ва зарф.
12. Нодуруст табдил додани нутқи айнаннақлшуда ба мазмунаннақлшуда.
13. Хатогихо бо исмҳои ҷамъ.

Дар зер мисолҳои мушаххасро аз хатогихои донишҷӯён пешниҳод мекунем:

He has visited Navruz festival every year.

People enjoys tea ceremonies.

If I knew the custom, I would tell her.

The tea is prepared grandmother.

He said me she not come.

Боиси қайд аст, ки хатогихои мазкур натавонанд аз сабаби набудани дониши грамматикӣ пайдо шуданд, балки аз фарқиятҳои муоширати байнифарҳангӣ ва забонии донишҷӯён низ бармеоянд. Таъсири манфии забони модарӣ, надониستاني рамзҳои одоби муошират ва услуби гуфтор низ метавонанд ба пайдоиши хатогихо оварда расонад.

Бо дар назардошти ин хатогихои маъмулӣ, кӯшиш карда шуд, ки баҳри бартараф кардани камбудии ҷойдошта ҳангоми ташаккул

додани салоҳияти грамматикии донишҷӯён мавод ва супоришҳои мувофиқ таҳия ва ба технология ворид карда шаванд.

Инак, ҳангоми амалигардонии технологияи таҳияшуда ҳамаи усулҳоро супоришот, ки дар зербоби мазкур ва дар заминаҳои диссертатсия тавсиф гардидаанд, бо мақсади он интихоб шудаанд, ки донишҷӯён қоидаҳои грамматикиро натавонанд дар хотир дошта бошанд, балки роҳҳои кор фармудани онҳоро дар амалия дар контекстҳои байнифарҳангӣ азхуд намоянд.

Илова кардан лозим аст, ки боз як талаботи таҳқиқот ин ороиши аудиторияи муосир ба шумор рафт, ки дар он ҳама намудани технологияи рушди салоҳияти грамматикии донишҷӯёни гуруҳи таҷрибавӣ пешбинӣ шуда буд. Аудиторияи мазкур муносибати маҷмӯиро талаб кард, ки дар он фазои ба муоширати байнифарҳангӣ ҷалбкунанда фароҳам оварда шавад:

- ҷойгиршавии мизу курсиҳо барои гузаронидани кори гуруҳӣ, муҳокима ва омӯзиши инфиродӣ;
- насб намудани тахтаи интерактивӣ барои гузаронидани дарсҳои мултимедиявӣ ва машқҳои дар контексти байнифарҳангӣ таҳияшуда;
- мӯҳаффаз намудани аудитория бо компютер, то ки донишҷӯён супоришҳои рақамӣ ва санҷишҳоро иҷро кунанд;
- таъмин намудан бо Интернет барои кор бо захираҳои онлайнӣ;
- насб намудани проектор ва экрани калонҳаҷм барои намоиш додани маводи таълимӣ ва гузаронидани конференси видеоӣ;
- ташкили гӯша барои ҷойгир намудани маводҳои интишоршуда, маводи санҷишҳои фосолаӣ ва назорати пешрафти донишҷӯён, китобҳои дарсӣ, маводи иловагии таълим, ки ба рушди салоҳияти грамматикӣ дар заминаи байнифарҳангӣ нигаронида шудаанд;
- таъмин намудани аудитория бо компютерҳо, бо китобҳои дарсии рақамӣ, сабтҳои видеоӣ, аудиоӣ, машқҳои интерактивӣ ва дигар

маводи мултимедиявӣ;

- бо тавассути компютер дастрасӣ ба китобхонаи рақамии донишгоҳ ва ғайра.

Лозим ба қайд аст, ки пеш аз ҷорӣ намудани технологияи таҳияшуда, бо донишҷӯён семинари омӯзишӣ оид ба кор бо маводҳои дар аудитория ҷамъкардашуда гузаронида шуд (истифодаи тахтаҳои интерактивӣ, платформаҳои таълимӣ ва технологияҳои дигар).

Умуман, дар раванди кор зарур буд, ки ҳангоми интихоби аудиторияи муосири забони хориҷӣ, ки барои ҷорӣ намудани технологияи ташаккули салоҳияти грамматикӣ донишҷӯён пешбинӣ шуда буд, ба фазои ҷисмонӣ, инфрасохтори рақамӣ, маводи таълимӣ ва тақмили ихтисоси омӯзгорон аҳамияти ҷиддӣ дода шавад. Аудитория мебоист як муҳити муассири таълимиро фароҳам орад, ки ба рушди малакаҳои грамматикӣ донишҷӯён ва бомуваффақият омӯхтани забони англисӣ мусоидат кунад.

3.3. Натиҷаҳои ҷорӣ намудани технологияи педагогӣ дар раванди таълими забони англисӣ дар факултети таҳассусӣ аз рӯи технологияи махсус

Тавре, ки дар зербоби қаблӣ зикр гардид, технологияи педагогӣ ба раванди таълими грамматикаи амалии забони англисӣ татбиқ шуда, дар он донишҷӯёни мухталифи курси 2 (дар соли таҳсили 2022-2023) ва айнан ҳамин донишҷӯён дар курси 3 (дар соли таҳсили 2023-2024) иштирок намуданд.

Гурӯҳи таҷрибавӣ – гурӯҳи 203 ва чун гурӯҳи назоратӣ гурӯҳи 205 интихоб шудаанд, ки теъдоди ҳар як гуруҳ 30 нафариро ташкил менамуд.

Татбиқи технологияи махсуси педагогӣ, ки ба ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар заминаи муҳтавои байнифарҳангӣ равона гардида буд, дар он вақт натиҷагирӣ шуд, ки донишҷӯёни гурӯҳҳои

назоратӣ ва озмоишӣ дар курси 4 (дар соли таҳсили 2024-2025) таҳсил мекарданд.

**Натиҷаҳои санҷиши мобайни, ки дар ҷараёни татбиқи технология
гирифта шуданд**

Татбиқи технологияи махсус нишон дод, ки истифодаи он самаранок аст, зеро натиҷаҳои рафти кор, ки дар зер оварда шуданд, исботи ин андеша мебошанд.

*1. Пешниҳоди ҷавобҳо ба саволҳои гузошташуда аз рӯи замонҳои
Present Perfect, Past Perfect ва Future Perfect:*

Ҳангоми пешниҳоди ҷавобҳо ба саволҳои гузошташуда дар марҳилаи пешазтаҷрибавӣ сатҳи ба таври дуруст истифода бурдани шаклҳои грамматикӣ Present Perfect, Past Perfect ва Future Perfect дар гурӯҳи таҷрибавӣ ва назоратӣ баробар буда, 43,33% (13 нафар) ташкил меод. Дар вақти ҷорӣ намудани технология ин нишондиҳандаҳо ба 63,33% (19 нафар) дар гурӯҳи таҷрибавӣ ва 46,67% (14 нафар) дар гурӯҳи назоратӣ, ки дар он таълим аз рӯи технологияи таҳияшуда ба роҳ монда нашуда буд, расиданд. Афзоиши сифат (ба 20 %) дар гурӯҳи таҷрибавӣ асосан ба ҷавобҳо марбут ба саволҳои воқеии дар контекстҳои байнифарҳангӣ пешниҳодшуда воаста буд.

Таҳлил нишон дод, ки шумораи хатогиҳо ҷиҳати истифодаи Past Simple ба ҷои Present Perfect; ҷобачогузори нодурусти калима дар саволҳои Perfect tenses; омезиши Past Perfect бо Past Simple ва ҳок. дар гурӯҳи таҷрибавӣ ба таври назаррас кам шуд. Инчунин, ақсуламалҳои шифоҳии донишҷӯён ин гуруҳ суръат ва табиати озодтари нутқро пайдо карданд, ки дар вақти санҷиши шифоҳӣ исбот шуд (коҳиши вақти фикрронӣ – дар миёна аз 7 сония то 5,5 сония барои ҳар як ҷавоб).

Таҳлил нишон дод, ки донишҷӯён гурӯҳи таҷрибавӣ 63,3% ҷавобҳоро бо мисолҳои марбут ба фарҳанг пешкаш карданд, вале аз гурӯҳи назоратӣ — танҳо 37% ҷавобҳои донишҷӯён чунин унсурҳоро

бар мегирифтанд.

Бо истифодаи худи замонҳои Perfect, ки дар марҳилаи пешазтаҷрибавӣ барои ҳамаи донишҷӯён (230 нафар аз ду пойгоҳи таҷрибавӣ) бештар мушкилӣ эҷод мекард, пас аз татбиқи технология 56,67% (17 нафар) донишҷӯён аз гуруҳи таҷрибавӣ ҷумлаҳоро ба таври дуруст пешниҳод карданд, аммо аз гуруҳи назоратӣ танҳо 46,67% (14 нафар) ин падидаи грамматикаи англисиро аз рӯи талабот истифода бурданд.

2. Усули “Вазъияти мушаххас” (Case-study) дар мавзӯи

“Фарқиятҳои байнифарҳангӣ дар одатҳои истеъмоли хӯрок”

Мавзӯҳои грамматикӣ: Past Simple / Present Perfect, феълҳои модалӣ (should, must, supposed to), шартӣ (If she had known...), шарҳи фарқиятҳои фарҳангӣ.

Пеш аз гузаронидани таҷриба танҳо 11 нафар – 36,67% донишҷӯёни гуруҳи озмоишӣ метавонистанд ба таври дурусту табиӣ сохторҳои Past Simple ва Present Perfect-ро дар нутқи худ истифода баранд. Натиҷаҳо нишон доданд, ки дар вақти истифодабарии усули Case-study миқдори донишҷӯён дар ин гуруҳ ба 19 расид ва 63,33% ташкил кард.

Дурустии истифодаи феълҳои модалӣ аз ин гуруҳ аз 30% (9 нафар) то 56,67% (17 нафар) боло рафт.

Қобилияти сохтани ҷумлаҳои шартӣ 3-юм (If she had known...) аз 26,67% (8 нафар) ба як маротиба афзоиш ёфта, то 53,37% (16 нафар) беҳтар шуд.

Дар муҳокимаи “Warm-up discussion” 60% (18 нафар) донишҷӯёни гуруҳи таҷрибавӣ тавонистанд мисолҳоро дар контексти фарҳангӣ баён кунанд, дар ҳоле ки дар санҷиши пешазтаҷрибавӣ ин нишондод на бештар аз 40% (12 нафар) буд.

3. Нақшбозӣ (Role-play)

Дар марҳилаи пешазтаҷрибавӣ сатҳи ба таври дуруст истифода бурдани шаклҳои грамматикӣ дар нақшбозӣ дар гуруҳи таҷрибавӣ

43,33% (13 нафар) ва дар гурӯҳи назоратӣ 46,67% (14 нафар)-ро ташкил медод. Пас аз ҷорӣ намудани технология ин нишондиҳандаҳо ба 63,33% (19 нафар) дар гурӯҳи таҷрибавӣ ва 50% (15 нафар) дар гурӯҳи назоратӣ расиданд. Афзоиши сифат (ба 20%) дар гурӯҳи таҷрибавӣ асосан ба ҷавобҳо вобаста ба беҳтар ба кор бурдани намунаҳои нақшбозӣ дар контекстҳои воқеии мусоидаткунанда ба омӯзиш вобаста буд.

Таҳлил нишон дод, ки дар гуруҳи таҷрибавӣ шумораи хатогиҳо марбут ба истифодаи шаклҳои нодуруст дар ҷараёни нақшбозӣ кам шуд. Ақсуламалҳо ва нишондиҳандаҳои шифоҳии донишҷӯёни ин гурӯҳ суръатро ба сатҳи баландтар расонданд (коҳиши вақти фикрронӣ – дар миёна аз 8 сония то 6,5 сония барои ҳар як ҷавоб).

Таҳлил нишон дод, ки донишҷӯёни гурӯҳи таҷрибавӣ 70% ҷавобҳоро бо мисолҳои марбут ба вазъиятҳои фарҳангӣ пешкаш карданд, аммо аз гурӯҳи назоратӣ танҳо 40% ҷавобҳои донишҷӯён чунин унсурҳоро дар бар мегирифтанд.

4. Усули Project-Based Learning

Мавзӯ: Сохтани подкаст дар мавзӯи “My Culture, Your Culture – Let's Make a Cultural Podcast!” бо истифода аз мавзӯҳои грамматикӣ Present Simple, Present Perfect, Comparatives/Superlatives, Modals of advice/obligation ва саволҳои мусоҳибаӣ.

Ҳангоми иҷроиши ин намуди кор афзоиши сифат (ба 25%) дар гурӯҳи таҷрибавӣ мушоҳида карда шуд, ки ин асосан ба таҳқиқ ва таҳлили лоиҳаҳои байнифарҳангӣ ва нақшаи амалии корӣ, ки дар зергурӯҳҳои хурд дар муҳити таълимӣ пешкаш карда шуданд, вобаста буд.

Таҳлил нишон дод, ки дар ин гуруҳ шумораи хатогиҳо дар истифодаи усули мавриди назар ба таври назаррас кам шуд. Дар он хатогиҳо дар истифодабарии усулҳои дуруст ва тактикаи барномарезии лоиҳаҳо ва муҳокимаҳои гурӯҳӣ камтар гашт.

Таҳлил нишон дод, ки донишҷӯёни гурӯҳи таҷрибавӣ 75% ҷавобхоро, ки бо мисолҳои марбут ба коркард ва ҳалли лоиҳаҳо пешкаш карданд, ба муваффақият расиданд.

5. Усули “Омӯзиши пешакӣ”

Мавзӯ: Analysis of “Intouchables” for Intercultural and Grammar Competence Development

Таҳлил нишон дод, ки шумораи хатогҳои грамматикӣ донишҷӯён дар баррасии мавзӯ ба таври назаррас кам шуд.

6. Тамошои филми бадеӣ

Мавзӯ: Analysis of the film “Green Book” for Intercultural and Grammar Competence Development

Таҳлили натиҷаҳо нишон дод, ки дар гурӯҳи таҷрибавӣ дар муқоиса бо марҳилаи таҳлиلى ва гурӯҳи назоратӣ пешрафти назаррас ба мушоҳида расид. Аз ҷумла, шумораи хатогҳои марбут ба фаҳмиш, дарк ва шарҳи мазмуни филмҳои бадеӣ ба таври ҷашнрас коҳиш ёфт. Донишҷӯён тавонистанд мазмуни филмро дақиқтар дарк намуда, ҳодисаҳо, рафтори қаҳрамонон ва робитаҳои байни воқеаҳои сюжетиро бо истифода аз воситаҳои мувофиқи грамматикӣ шарҳ диҳанд.

Мушоҳидаҳо нишон доданд, ки хатогҳои грамматикӣ ҳангоми баёни пайдарпайии воқеаҳо, истифодаи шаклҳои замони феъл, ҷумлаҳои мураккаб ва воситаҳои грамматикӣ барои ифодаи муносибатҳои сабабию натиҷавӣ ба таври назаррас кам гардиданд. Агар дар оғози таҷриба донишҷӯён ҳангоми нақли мазмуни филм ба хатогҳои сершумор роҳ дода бошанд ва аксар вақт аз сохторҳои соддаи забонӣ истифода бурда бошанд, пас дар марҳилаи ниҳой онҳо тавонистанд аз сохторҳои гуногун ва мураккабтари грамматикӣ самаранок истифода намојанд. Ин ҳолат аз рушди салоҳияти грамматикӣ ва беҳтар гардидани қобилияти истифодаи амалии донишҳои грамматикӣ дар шароити воқеии муошират шаҳодат медиҳад.

Дар баробари ин, тағйироти мусбат дар суръати аксуламалҳои шифоҳии донишҷӯён низ мушоҳида гардид. Натиҷаҳои ҷенкунӣ нишон доданд, ки вақти миёнаи омодаسازی ҷавоб ва вокуниши шифоҳӣ дар гурӯҳи таҷрибавӣ аз 9 сония то 7,5 сония барои ҳар як ҷавоб коҳиш ёфт. Ин нишонаи он аст, ки донишҷӯён тавонистанд донишҳои грамматикӣ ва луғавии худро фаъолтар истифода бурда, фикрҳои худро бо суръат ва озодии бештар баён намоянд. Коҳиш ёфтани вақти аксуламал инчунин нишон медиҳад, ки қисми зиёди сохторҳои грамматикӣ ба малакаҳои устувори нутқӣ табдил ёфтаанд ва донишҷӯён онҳоро бидуни таваққуфҳои тӯлонӣ ва тарҷумаи дохилӣ истифода мебаранд.

7. Машқу супоришоти иловагӣ

Дар умум, аз рӯи иҷроиши машқу супоришоти иловагӣ (пуркардани ҷойҳои холӣ, машқҳои трансформатсионӣ, сохтани ҷумла, кор аз болои хатогихо, санҷиши мутобиқат, таҳлили синтактикӣ, тарҷума, иштирок дар бозиҳои дидактикӣ, навиштани иншо дар мавзӯи "The Importance of Time Management in Modern Life in Tajikistan and the US" ва "The Importance of Education in Personal Development of Tajiks and Americans") дар гуруҳи таҷрибавӣ афзоиши сифат нисбат ба марҳилаи пешазтаҷрибавӣ ба 26 % расид.

Натиҷаҳои санҷиши пасазтаҷрибавӣ

Пас аз ворид намудани технологияи коркардшуда дар марҳилаи ҷамъбасти барои гузаронидани корҳои назоратӣ он шаклҳои супоришҳои тестие, ки дар марҳилаи пеш аз таҷрибавӣ истифодагардида буданд, кор фармуда шуданд. Натиҷаи онҳоро дар поён меорем:

Ҷадвали №5

Натиҷаҳои санҷиши пасазтаҷрибавӣ дар гурӯҳи озмоишӣ аз рӯи бахши аввали тести грамматикӣ

Ҷумлаҳои додашуда	Ҷавобҳои хатмкунандагон			
	Ҷавобҳои дуруст		Ҷавобҳои нодуруст	
	Шумора	%	Шумора	%
1. Every smile, manner, gesture and look of the baby <i>was</i> like his father's. 2. Every smile, manner, gesture and look of the baby <i>were</i> like his father's.	20	66.6	10	33.34
1. A valid passport and proof of accommodation <i>is</i> required to complete your travel arrangements. 2. A valid passport and proof of accommodation <i>are</i> required to complete your travel arrangements.	19	63.33	11	36.67
1. She's one of those athletes who always <i>performs</i> at their best under pressure. 2. She's one of those athletes who always <i>perform</i> at their best under pressure.	21	70	9	30
1. <i>Is</i> there <i>less</i> traffic on the highway during rush hour? 2. <i>Are</i> there <i>fewer</i> traffic on the highway during rush hour?	18	60	12	40
1. The responsibilities of the team members can be shared <i>among</i> them based on their skills and preferences. 2. The responsibilities of the team members can be shared <i>between</i> them based on their skills and preferences.	17	56.67	13	43.33
1. If any of the employees <i>is</i> late for the meeting, he will miss important information. 2. If any of the employees <i>are</i> late for the meeting, he will miss important information.	19	63.33	11	36.67
1. "It's an ongoing project between our department and <i>yours</i> ," the manager explained to the team. 2. "It's an ongoing project between our department and <i>your</i> ," the manager explained to the team.	23	76.66	7	23.34
1. Sarah and Emily are students <i>who</i> I believe will excel in their studies. 2. Sarah and Emily are students <i>whom</i> I believe will excel in their studies.	22	73.33	8	26.67
1. The manager mentioned he'd <i>approved</i> the request immediately. 2. The manager mentioned he'd <i>approve</i> the request immediately.	17	56.66	13	43.34
1. If she <i>was</i> ready, she'd be the first to raise her hand.	20	66.6	10	33.34

	Идомаи ҷадвали №5			
2. If she <i>were</i> ready, she'd be the first to raise her hand.				
1. In academic writing, <i>nobody</i> can't afford to ignore proper citation. 2. In academic writing, <i>anybody</i> can't afford to ignore proper citation.	17	56.66	13	43.34
1. She can't be <i>as</i> you. 2. She can't be <i>like</i> you.	18	60	12	40
1. Amir could <i>only saw</i> with spectacles. 2. Amir could <i>see only</i> with spectacles.	24	80	6	20
1. It was the <i>easiest</i> way to get Panjshanbe market. 2. It was <i>the most easy</i> way to get Panjshanbe market.	25	83.33	5	16.67
1. Rano said she <i>would go neither</i> to the park nor to the zoo. 2. Rano said she <i>would neither go</i> to the park nor to the zoo.	18	60	12	40
1. The reason why Umar fails the exam <i>is that</i> he lacks competence in speaking. 2. The reason why Umar fails the exam <i>is because</i> he lacks competence in speaking.	19	63.33	11	36.67
1. My father always <i>like</i> to give alms to poor people at the village cemetery. 2. My father always <i>likes</i> to give alms to poor people at the village cemetery.	25	83.33	5	16.67
1. Sit down behind of <i>us</i> , Sir. 2. Sit down behind of <i>we</i> , Sir.	26	86.66	4	13.34
1. <i>Can</i> I call you tonight even it is late? 2. <i>May</i> I call you tonight even it will be late?	16	53.33	14	46.67
1. Doctors expected <i>to have found</i> a vaccine in time. 2. Doctors expected <i>to find</i> a vaccine in time.	21	70	9	30
Натиҷа аз рӯи иҷроиши 20 намуд тест	405	67.50%	195	32.50%

Ҷадвали №6

**Натиҷаҳои санҷиши пасазтаҷрибавӣ дар гурӯҳи назоратӣ аз рӯи
бахши аввали тести грамматикӣ**

Ҷумлаҳои додашуда	Ҷавобҳои хатмкунандагон			
	Ҷавобҳои дуруст		Ҷавобҳои нодуруст	
	Шумора	%	Шумора	%
1. Every smile, manner, gesture and look of the baby <i>was</i> like her mother's. 2. Every smile, manner, gesture and look of the baby <i>were</i> like her mother's.	15	50	15	50
1. A valid document and proof of accommodation <i>is</i> required to complete your travel arrangements. 2. A valid document and proof of accommodation <i>are</i> required to complete your travel arrangements.	13	43.33	17	56.67
1. She's one of those singers who always <i>performs</i> at their best under pressure. 2. She's one of those singers who always <i>perform</i> at their best under pressure.	15	50	15	50
1. <i>Is</i> there <i>less</i> traffic on the highway on weekends? 2. <i>Are</i> there <i>fewer</i> traffic on the weekends?	12	40.0	18	60.0
1. The salary of the team members can be shared <i>among</i> them based on their skills and preferences. 2. The salary of the team members can be shared <i>between</i> them based on their skills and preferences.	13	43,33	17	56,67
1. If any of the teachers <i>is</i> late for the meeting, he will miss important information. 2. If any of the teachers <i>are</i> late for the meeting, he will miss important information.	12	40	18	60
1. "It's an ongoing project between our department and <i>yours</i> ," the manager explained to the team. 2. "It's an ongoing project between our department and <i>your</i> ," the manager explained to the team.	12	40.0	18	60.0
1. Tokhir and Akmal are teammates <i>who</i> I am confident will win the championship. 2. Tokhir and Akmal are teammates <i>whom</i> I am confident will win the championship.	15	50	15	50
1. The teacher explained <i>she'd graded</i> the exams right away. 2. The teacher explained <i>she'd grade</i> the exams right away.	15	50	15	50
1. If he <i>were</i> available, he'd join the meeting without hesitation. 2. If he <i>was</i> available, he'd join the meeting without hesitation.	12	40.0	18	60.0

Идомаи ҷадвали №6				
1. In professional settings, <i>nobody</i> can't afford to miss important deadlines. 2. In professional settings, <i>anybody</i> can't afford to miss important deadlines.	13	43.33	17	56.67
1. Zafar can't be <i>as</i> Zarif. 2. Zafar can't be <i>like</i> Zarif.	11	36.67	19	63.33
1. Olim could <i>only come</i> on Fridays. 2. Olim could <i>come only</i> on Fridays.	13	43.33	17	56.67
1. It was the <i>happiest</i> day in my life. 2. It was <i>the most happiest</i> day in my life.	11	36.67	19	63.33
1. Zarrina said she <i>would go neither</i> to the cinema nor to the theatre. 2. Zarrina said she <i>would neither go</i> to the theatre nor to the cinema.	11	36.67	19	63.33
1. The reason of Umar's absence <i>is that</i> he doesn't know the location. 2. The reason of Umar's absence <i>is because</i> he doesn't know the location.	12	40.0	18	60.0
1. My sister always <i>like</i> to prepare Tajik national dishes. 2. My sister always <i>likes</i> to prepare Tajik national dishes.	12	40.0	18	60.0
1. Don't sit down behind of <i>us</i> , Sir. 2. Don't sit down behind of <i>we</i> , Sir.	11	36.67	19	63.33
1. <i>Can</i> I call you tonight even it is late? 2. <i>May</i> I call you tonight even it will be late?	14	46.67	16	53.33
1. Teachers expected <i>to have found</i> test results in time. 2. Teachers expected <i>to find</i> test results in time.	13	43.33	17	56.67
Натиҷа аз рӯи иҷроиши 20 намуд тест	255	42,5%	345	57,5%

Ҷадвали №7

Натиҷаҳои санҷиши пасазтаҷрибавӣ дар гурӯҳи озмоишӣ аз рӯи бахши дуҷуми тести грамматикӣ

Ҷумлаҳои додашуда	Ҷавобҳои хатмқунандагон			
	Ҷавобҳои дуруст		Ҷавобҳои нодуруст	
	Шумора	%	Шумора	%
The stars (A: twinkle) brightly in the night sky, and it is very likely that they (B: twinkle) until dawn.	19	63.33	11	36.67
When I arrived at the party, I found that most of the food (A: already eat) by the guests.	23	76.66	7	23.34
When Emily (A: arrive) at the airport, she said that she (B: book) the hotel room that she (C: research) for weeks.	22	73.33	8	26.67

Идомаи ҷадвали №7				
The company (A: expand) its operations significantly since they (B: open) their new branch last year.	17	56.66	13	43.34
Surprisingly, since the new manager (A: take over), productivity in the office (B: increase) dramatically.	20	66.6	10	33.34
Jake (A: participate) in the marathon, if he (B: not injure) his ankle last week.	17	56.66	13	43.34
The flowers (A: not bloom) yet if they (B: not receive) enough sunlight and water.	18	60	12	40
This technology (A: revolutionize) the industry, but it no longer (B: meet) our current needs.	19	63.33	11	36.67
Натиҷа аз рӯи иҷроиши 8 намуд тест оид ба мавзӯи “шакли замонҳои феъл”	155	64.6%	85	35.4%

Ҷадвали №8

**Натиҷаҳои санҷиши пасазтаҷрибавӣ дар гурӯҳи назоратӣ аз рӯи
бахши дуҷуми тести грамматикӣ**

Ҷумлаҳои додашуда	Ҷавобҳои хатмкунандагон			
	Ҷавобҳои дуруст		Ҷавобҳои нодуруст	
	Шумора	%	Шумора	%
The river (A: flow) gently now, and it is very likely that it (B: flow) peacefully all weekend.	13	43.34	17	56.66
When I visited my friend's house, I found that most of the dishes (A: wash) and put away already.	11	36.67	19	63.33
When Maria (A: arrive), she said that she (B: choose) the dress that she (C: admire) for months.	14	46.67	16	53.33
The company (A: achieve) significant growth since they (B: establish) their online presence.	17	56.66	13	43.34
Surprisingly, since the new policy (A: implement), complaints from customers (B: decrease) significantly.	17	56.66	13	43.34
James (A: participate) in the race, if he (B: not injure) his leg last month.	17	56.66	13	43.34
The flowers (A: not bloom) yet if they (B: not receive) enough sunlight and water.	18	60	12	40
This software (A: be) the standard, but it no longer (B: meet) our requirements.	12	40	18	60
Натиҷа аз рӯи иҷроиши 8 намуд тест оид ба мавзӯи “шакли замонҳои феъл”	122	50,83%	118	49,17%

**Натиҷаҳои санҷиши пасазтаҷрибавӣ дар гурӯҳи озмоишӣ аз рӯи
бахши сеюми тести грамматикӣ**

Ҷумлаҳои додашуда	Ҷавобҳои хатмкунандагон			
	Ҷавобҳои дуруст		Ҷавобҳои нодуруст	
	Шумора	%	Шумора	%
If I was you, I would definitely make a speech.	18	60	12	40
Neither of the those nominees meet the requirements to take a certificate.	21	70	9	30
The managers will meet next Monday to discuss the strategic plans that has been submitted to the company supervisor.	18	60	12	40
Sabrina is one of those cleverest students who really puts her efforts to obtain a degree.	17	56.66	13	43.34
There's many flowers in the vase.	19	63.33	11	36.67
Pulod, as well as his brothers, are taking part in Championship this year.	21	70	9	30
Having read the book, she planned to buy another volume.	22	73.33	8	26.67
The customer, which were introduced to us in the hotel, has already gone from afternoon.	17	56.66	13	43.34
All the classes must be conducted in motivating atmosphere.	20	66.6	10	33.34
The results of the Committee's decision was unexpected to the present auditory.	17	56.66	13	43.34
This is the most smart gentleman I have ever seen in my life.	18	60	12	40
Each of the students were given a new task after finishing the course.	19	63.33	11	36.67
He is used to visit us on Saturdays.	25	83.33	5	16.67
She is looking forward to participate at Summer school in Varzob.	25	83.33	5	16.67
Натиҷа аз рӯи иҷроиши 14 намуд тест	277	65%	143	35%

**Натиҷаҳои санҷиши пасазтаҷрибавӣ дар гурӯҳи назоратӣ аз рӯи
бахши сеюми тести грамматикӣ**

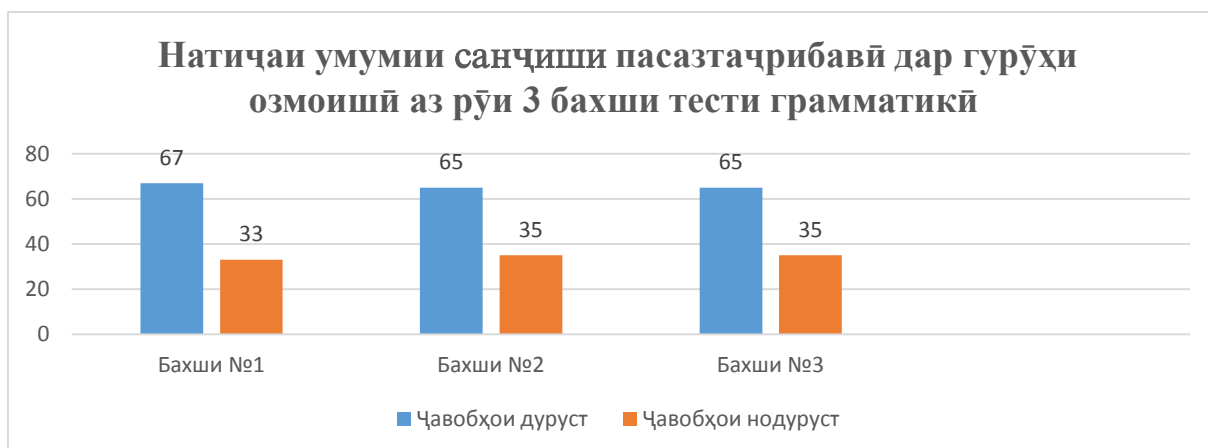
Ҷумлаҳои додашуда	Ҷавобҳои хатмкунандагон			
	Ҷавобҳои дуруст		Ҷавобҳои нодуруст	
	Шумора	%	Шумора	%
If I was you, I would go to Europe on vacations.	12	40	18	60
Neither of the lecturers meet the requirements the Ministry.	11	36.67	19	63.33

Идомаи ҷадвали №10				
We are going to visit London in order to discuss the projects that has been submitted for future cooperation.	12	40	18	60
Sanavbar is one of those unique girls who really loves animals.	17	56.66	13	43.34
There's much measures to conduct.	14	46.67	16	53.33
Alisher, as well as his students, are taking part in the project as a supervisor of they.	14	46.67	16	53.33
Having done her work, she wanted to clean the room.	14	46.67	16	53.33
The new teacher, which were introduced to us on Monday, has already gone from our school.	17	56.66	13	43.34
All the student must put his effort to introduce our school in positive way.	12	40	18	60
The results of the negotiation was unexpected to all of us.	13	43.34	17	56.66
This is the most charming girl I have ever seen.	12	40	18	60
Each of the participants were given a Letter of gratitude for participating in Volunteers' club.	12	40	18	60
He is used to go to bed very late.	12	40	18	60
My mother is looking forward to meeting my brother's coming back from Washington.	18	60	12	40
Натиҷа аз рӯи иҷроиши 14 намуд тест	190	45,24%	230	54,76%

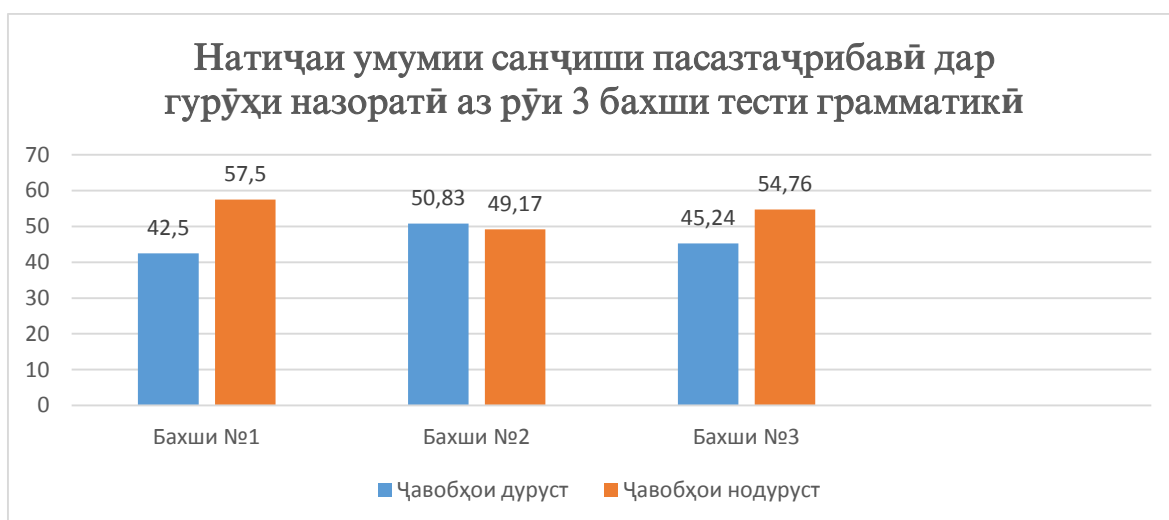
Тавре ки натиҷаҳо нишон медиҳанд, сатҳи ташаккулёбии салоҳияти грамматикӣ донишҷӯёни гурӯҳи назоратӣ аз нишондиҳандаҳои гурӯҳи таҷрибавӣ ба таври назаррас фарқ мекунад. Динамикаи мусбати тағйироти сатҳи ташаккулёбии салоҳияти грамматикӣ ба донишҷӯёни гурӯҳи таҷрибавӣ хос аст, ки дар байни донишҷӯёни гурӯҳи назоратӣ ин гуна ҳолат ба назар намерасад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки таҷриба натиҷаи устувори мусбӣ дод.

Натиҷаҳои бадастовардашударо дар диаграммаҳои зерин тариқи муқоиса байни гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ пешниҳод менамоем.

Диаграммаи №1

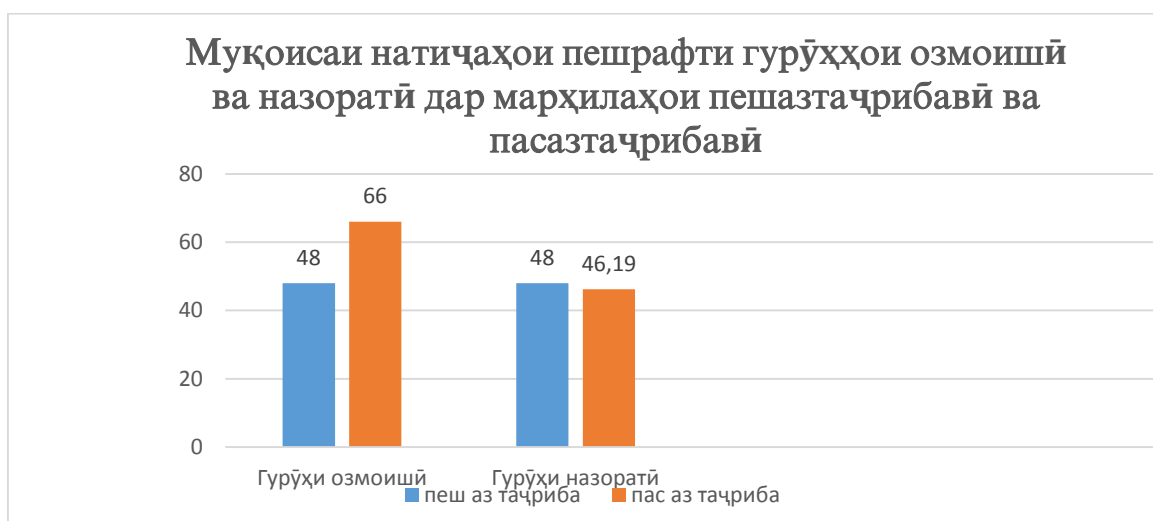

Диаграммаи №2

Акнун қиёси натиҷаҳои пешазтаҷрибавӣ ва пасазтаҷрибавӣ дар диаграммаи зерин пешкаш карда мешаванд.

Диаграммаи №3

Тавре, ки аз диаграмма дида мешавад, пеш аз таҷриба сатҳи ташаккулёбии салоҳияти грамматикӣ донишҷӯёни гуруҳи озмоишӣ 48%-ро ташкил мекард, вале пас аз татбиқи технологияи педагогии татбиқшуда ин нишондиҳанда ба 66% расид. Ин афзоиши назаррас (+18 ҳол) нишон медиҳад, ки истифодаи контексти байнифарҳангӣ бо усулҳои фаъоли муосир ва пайваст кардани донишҳои грамматикӣ бо ҳолатҳои воқеӣ барои ба таври муассир баланд бардоштани салоҳияти грамматикӣ донишҷӯён мусоид намуд.

Дар гуруҳи назоратӣ сатҳи ташаккулёбии салоҳияти грамматикӣ донишҷӯёни гуруҳи назоратӣ пеш аз таҷриба 48% буд ва дар марҳилаи пасазозмоишӣ камтар коҳиш ёфт ва 46,19%-ро ташкил кард. Сабаби ин ҳолат дар мушкилшавии пайдарпайи мавзӯҳои грамматикӣ дар курсҳои болоӣ ва истифода нашудани технологияи махсус дар ин дида мешавад.

Инак, мақсади асосии коркард ва татбиқи технологияи педагогӣ дар машғулиятҳои грамматикаи амалии забони англисӣ ин ташаккули малакаҳои грамматикӣ нутқ, яъне рушди салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи соҳа буд, зеро ташаккули салоҳияти мазкур инкишофи ҳамаи рукнҳои фаъолияти нутқро таъмин менамояд ва ба таври дуруст истифода намудани сохторҳои грамматикӣ дар нутқ таъмин месозад. Бидуни салоҳияти грамматикӣ ва ташаккули механизми он дар бораи муоширати мукамал сухан гуфтан мумкин нест. Маълумотҳои дар диаграммаи болоӣ додасударо метавон ҳамчун натиҷаи самаранокии технологияи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони англисӣ дар заминаи контексти байнифарҳангӣ маънидод кард.

Боиси қайд аст, ки самаранокии технологияи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикӣ омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ бо роҳи илова намудани контексти байнифарҳангӣ ба мундариҷаи таълим, истифодаи усулҳои фаъоли муосир, ба инобат гирифтани хусусиятҳои фардии донишҷӯён, пайвастани донишҳои грамматикӣ бо ҳолатҳои

воқеии муоширатӣ, баҳодиҳии мунтазам ба пешрафти дошишҷӯён, ба инобат гирифтани фикру мулоҳизаҳои донишҷӯён ва омӯзгорон ва инчунин нигоҳ доштани ҳавасмандии муҳассилин ба омӯзиши забони англисӣ таъмин гардид.

ХУЛОСАИ БОБИ СЕЮМ

Омӯзиши грамматикаи забони англисӣ дар факултетҳои тахассусӣ равиши стратегии ҳамгироёнаро тақозо менамояд, ки назарияи грамматикаро бо заминаҳои воқеии фарҳангӣ ва таҷрибаи амалии донишҷӯён муттаҳид намояд. Дар чунин равиш аҳамияти татбиқи иқтидори фаҳмиши қоидаҳои грамматикӣ дар вазъиятҳои гуногуни иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ки хоси муоширати забонӣ дар муҳити бисёрфарҳангӣ мебошанд, аз ҳама муҳим аст. Барои ин зарурати таҳияи технологияи махсус пайдо шуд, ки он ба ташаккули қобилиятҳои омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ барои ба роҳ мондани муоширати муассир дар ҳомаҳои гуногунфарҳанг нигаронида шуда, муносибати низомнок ва марҳилавиро дар бар гирад, ки усулҳои таълими инноватсионӣ, муҳити таълимии бисёрфарҳангӣ ва ҳамфаъолнокиро фаро гирад.

Дар боби сеюми тадқиқоти диссертатсионӣ чунин технология таҳия карда шуд, ки он бар пояи амсилаи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар асоси муоширати байнифарҳангӣ коркард шудааст.

Хусусиятҳои технологияи педагогӣ:

1. Муайян намудани ҳадафу вазифаҳои таълими грамматикаи амалии забони англисӣ дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ.

Ҳадафҳо: ташаккули дониши амиқ ва қобилияти муқоиса намудани сохторҳои грамматикӣ дар заминаи муҳити гуногунфарҳангӣ; инкишофи малака ва маҳорати таълими грамматикаи забони англисӣ бо дарназардошти хусусиятҳои муоширати байнифарҳангӣ; оmodасозии донишҷӯён барои бурдани кори мустақилона ва таҳлили маводи фарҳангмеҳвари грамматикӣ; таҳкими сифатҳои шахсӣ ва рафтори муносиб дар муҳити гуногунфарҳанг.

Вазифаҳо: омӯзиш, таҳлил ва ислоҳи хатогиҳои грамматикӣ дар нутқи донишҷӯён; инкишофи қобилияти шарҳи грамматикӣ бо забони

фаҳмо ва дуруст; истифодабарии усулҳои ҳамфаъол барои таълими фан; санҷиши пешрафти салоҳияти грамматикӣ ва рушди қобилияти ба роҳ мондани муколамаи байнифарҳангӣ.

2. Таҳлили эҳтиёҷоти таълим: гузаронидани санҷиши ташҳисӣ бо намунаҳои грамматикӣ аз муҳити фарҳангҳои гуногун (масалан, дар доираи тамошои филмҳои бадеӣ); арзёбии дониши грамматикӣ ва фаҳмиши истифодаи он дар муоширати байнифарҳангӣ (то чӣ андоза донишҷӯ метавонад изҳоротро дар заминаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ фаҳмад).

3. Интихоби равишҳо ва принципҳои методӣ.

Равишҳо: муносибати салоҳиятнокӣ бо тамаркуз ба салоҳияти фарҳангмехвари нутқӣ; муносибати конструктивӣ-фаъолиятнокӣ, ки тавассути он муоширати байнифарҳангӣ бо амалҳои методӣ ба роҳ монда мешавад; равиши муоширатӣ бо роҳи васеъ намудани мазмунӣ фарҳангмехвар (ҳар як қоидаи грамматикӣ дар заминаи воқеии муошират баррасӣ мешавад); омӯзиши ҳамфаъол бо истифодаи филмҳои бадеӣ, намоиши сахнаҳои театрқунонидашуда ва муҳокимаи мавзӯҳои мухталиф дар муҳити байнифарҳангӣ.

Принципҳо: мутобиқсозии мундариҷаи таълим бо дарназардошти фарқиятҳои байнифарҳангии тоҷикон ва англисзабонон; мунтазамӣ ва пайдарпайӣ; самтнокии амалӣ ва таҳлили фарҳангӣ; таъмини фазои қулай барои муҳокимаи арзишҳои фарҳангии ду (ё зиёда аз он) миллат.

4. Мундариҷаи таълим: истифодаи сохторҳои грамматикӣ дар матнҳо бо муҳтавои фарҳангмехвар (шарҳи расму оинҳо, анъанаҳо, таъомҳои миллӣ ва ғ.); омӯзиши грамматика бо мисолҳои воқеии фарҳангмехвар (мисол: таҳлили изҳороти филмҳои бадеии “Green Book”, “Intouchables”); истифодаи технологияҳои ҳамфаъол барои муҳокимаи матнҳои фарҳангмехвар (бо корбурди платформаҳои таълими забон); омӯзиши грамматикаи тарзи муносибат дар фарҳангҳои гуногун.

5. Китобҳои дарсӣ ва захираҳои таълимӣ: китобҳои дарсӣ ва дастурҳо бо матнҳои дорой муҳтавои фарҳангмехвар; захираҳои электронӣ (Kahoot, Quizlet) бо мисолҳо аз маводи хусусияти фарҳангидошта; маводи видеоҳои фарҳангмехвар (саҳнаҳои муошират, муаррифии қаҳрамонон ва ғ.); маводҳои таълимӣ (матн, маводи видеоӣ, аудиоӣ) барои ҷудо кардани "қоидаҳои ботинии" фарҳангӣ дар грамматика.

6. Гузаронидани машғулиятҳо бо усулҳои фаъоли таълим.

Усулҳо: пешниҳоди ҷавобҳо ба саволҳое, ки дар заминаи контексти фарҳангмехвар сохта шуданд; таҳлили вазъиятҳои мушаххас бо таҳлили контексти иҷтимоиву фарҳангӣ; нақшбозӣ бо муносибати мувофиқ ба унсурҳои фарҳангӣ; таҳияи лоиҳаҳо барои омӯзиши грамматика (масалан, дар доираи мавзӯи "Тарзи эҳтиром дар фарҳангҳои гуногун"); таълим дар заминаи ҳамкорӣ бо мубодилаи афкор нисбати хусусиятҳои гуногунфарҳангӣ; "омӯзиши пешакӣ" бо истифодабарии маводи таълимии видеоӣ бо контексти фарҳангмехвар (роликҳо ё сабтҳои дарсӣ) пеш аз машғулият ва муҳокимаи он дар аудитория; тамошои филми бадеӣ; иҷроиши машқу супоришоти иловагӣ.

7. Мониторинги пешрафт ва баҳодиҳӣ: квиз ва муаррифиҳо бо муҳтавои фарҳангӣ, ки истифодаи грамматикаи забони англисиро дар муҳити гуногунфарҳанг нишон медиҳанд; арзёбии саҳеҳии грамматикӣ нутқ, қобилияти истифодаи он дар муошират мувофиқи хусусиятҳои фарҳангӣ.

8. Ба кори аудиторӣ ҷалб намудани донишҷӯёни суствхон: дар ҷуфтҳои мухталиф ҳамроҳ кардани донишҷӯёни аълохон ва суствхон барои муҳокимаронии мавзӯҳои грамматикӣ-фарҳангӣ; гузаронидани машғулиятҳои иловагӣ барои баррасии мавзӯҳо доир ба фарҳангҳои гуногун бо мисолҳои соддаву фаҳмо мувофиқи сатҳи забондонии донишҷӯён; истифодаи платформаҳои мултимедиявӣ.

9. Ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ: истифодаи барномаи Kahoot бо саволҳои грамматикӣ дар заминаи контексти фарҳангмехвар сохташуда; таъсиси гурӯҳҳои WhatsApp / Telegram барои мубодилаи байнифарҳангӣ, сохтани мавод барои санҷишҳои марҳилавӣ ва машқҳо.

10. Такмили технология бо воситаи ҷамъовариҳои фикру мулоҳизаҳои донишҷӯён оид ба масъалаҳои байнифарҳангӣ; таҳлили сабабҳои мушкилот дар ҷараёни таълими грамматика дар асоси муоширати байнифарҳангӣ; воридсозии ислоҳот ба технология дар асоси фикру мулоҳизот ва натиҷаҳои санҷишҳои марҳилавӣ.

Ҷорӣ намудани технологияи педагогӣ ба раванди машғулиятҳои грамматикаи забони англисии донишҷӯёни курси 2 (дар соли таҳсили 2022-2023) ва курси 3 (дар соли таҳсили 2023-2024) ҷараён гирифт. Барои гузаронидани таҳқиқот ду гурӯҳ интихоб гардид, ки дар нимсолаи 4 (48 соати амалӣ) ва дар нимсолаи 5 (72 соати амалӣ) яке аз онҳо ҳамчун гурӯҳи таҷрибавӣ (гурӯҳи 203) ва дигараш чун гурӯҳи назоратӣ (гурӯҳи 205) муайян карда шудаанд. Пас аз ворид намудани технологияи коркардшуда дар марҳилаи ҷамъбасти барои гузаронидани корҳои назоратӣ он шаклҳои супоришҳои тестӣ ва шифохӣ, ки дар марҳилаи пеш аз таҷрибавӣ истифода гардида буданд, кор фармуда шуданд.

Аз натиҷаҳо маълум гардид, ки агар дар гурӯҳи озмоишӣ пеш аз таҷриба сатҳи ташаккулёбии салоҳияти грамматикӣ донишҷӯён 48%-ро ташкил карда бошад, пас аз татбиқи технологияи педагогии татбиқшуда ин нишондиҳанда ба 66% расид. Ин афзоиши назаррас (+18 ҳол) нишон медиҳад, ки истифодаи контексти байнифарҳангӣ бо усулҳои фаъоли муосир ва пайваст кардани донишҳои грамматикӣ бо вазъиятҳои воқеӣ барои ба таври муассир баланд бардоштани салоҳияти грамматикӣ донишҷӯён мусоид намуд.

Дар гурӯҳи назоратӣ бошад, сатҳи ташаккулёбии салоҳияти грамматикӣ донишҷӯён пеш аз таҷриба 48% буд, вале дар марҳилаи пасазозмоишӣ камтар қоғиз ёфт ва 46,19%-ро ташкил кард. Сабаби ин

ҳолат дар мушкилшавии пайдарпайи мавзуҳои грамматикӣ дар курсҳои болоӣ ва истифода нашудани технологияи махсусро дар ин гуруҳ дида мешавад.

Гуфтаҳои дар боло зикршуда аз он далолат медиҳанд, ки самаранокии технологияи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ бо роҳи илова намудани контексти байнифарҳангӣ ба мундариҷаи таълим, истифодаи усулҳои фаъоли муосир, ба инобат гирифтани хусусиятҳои фардии донишҷӯён, пайвастании донишҳои грамматикӣ бо вазъиятҳои воқеии муоширатӣ, баҳодиҳии мунтазам ба пешрафти донишҷӯён, ба инобат гирифтани фикру мулоҳизаҳои донишҷӯён ва омӯзгорон ва инчунин нигоҳ доштани ҳавасмандии муҳассилин ба омӯзиши забони англисӣ таъмин гардид.

ХУЛОСАИ УМУМӢ

Дар шароити афзоиши робитаҳои байнифарҳангӣ ва геополитикии кишварҳо, омӯзиши забонҳои хориҷӣ хусусияти нав касб мекунад ва барои рушди шахсияти мутахассисони ҷавобгӯ ба стандарти байналмилалӣ аҳаммияти бештарро собит менамояд.

Яке аз вазифаҳои муҳимми муассисаҳои таҳсилоти олий, ки омӯзгорони забони хориҷиро тайёр мекунад, таъмини салоҳияти муоширатии хатмкунандагон мутобиқи стандартҳои байналмилалӣ мебошад. Вале мутаассифона, сатҳи омодагии омӯзгорони ояндаи забони англисӣ ба ин талабот то ҳол пурра ҷавобгӯ шуда наметавонад. Норасоии асосӣ дар дониши грамматикӣ ва истифодаи дурусти он дар муошират зоҳир мегардад, ки унсурҳои он саводнокии грамматикӣ, мутобиқати нутқ ба вазъият, интихоби дурусти сохтор ва ифодаҳои грамматикӣ, инчунин ифоданокии гуфторро дар бар мегирад.

Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки илми методикаи таълими забони хориҷӣ дар марҳилаи рушди фаъол қарор дошта, ҷанбаҳои равиши салоҳиятнокӣ, фаъолияти педагогӣ, шахсиятгароӣ, тамоюлҳои муоширатӣ ва технологияҳои педагогиро фаро мегирад. Бо вучуди ин, ҷараёни амалии таълим дар бисёр зинаҳои таҳсилот то ҳол ба равишҳои анъанавӣ ва усулҳои кӯҳнашуда такя мекунад, ки ин ҳолат ба коҳиши ҳавасмандии донишҷӯён ва паст гардидани сатҳи салоҳияти муоширатии онҳо оварда мерасонад.

Дар заминаи татбиқи равиши салоҳиятнокӣ, дар барномаҳои таълимӣ ҳадафи асосии таълими забони хориҷӣ ҳамчун ташаккули салоҳияти муоширати байнифарҳангӣ бо забони хориҷӣ муқаррар гардидааст. Ин ҳадаф сатҳи баланди омодагии касбии омӯзгоронро тақозо мекунад, ки натавонанд дониши амиқи забон, балки қобилияти мутобиқшавӣ ба муҳити бисёрфарҳангӣ ва истифодаи самараноки усулҳои фаъоли таълимро дар бар мегирад. Омӯзгори забони хориҷӣ

бояд дорои як қатор салоҳиятҳои калидӣ бошад: забонӣ, муоширатӣ, методӣ, байнифарҳангӣ ва иттилоотӣ коммуникатсионӣ.

Дар байни ҳамаи ҷузъҳои салоҳияти муоширатӣ, салоҳияти грамматикӣ мақоми калидӣ дорад, зеро он асоси муоширати муассирро таъмин менамояд. Лекин натиҷаҳои санҷишҳои пешазтаҷрибавӣ нишон доданд, ки шумораи хатогиҳои грамматикӣ дар нутқи донишҷӯёни ихтисоси «Забони англисӣ (омӯзгор)» аз хатогиҳои луғавӣ шаш маротиба зиёд буда, аксари онҳо характери такроршаванда доранд.

Муаммоҳои асосии паст будани сатҳи салоҳияти грамматикӣ дар маҳдуд будани соатҳои таълимӣ барои фанни «Грамматикаи амалии забони англисӣ» ҷудошуда, камбудии дар барномаи таълимии грамматикаи амалӣ, набудани дастурҳои таълимӣ, ки мутобиқи дастовардҳои нави методика бо дарназардошти забон ва фарҳанги донишҷӯён таҳия шуда бошанд, инчунин дар сатҳи нокифояи саводнокии грамматикӣ дар ҳуди омӯзгорони муассисаҳои олий, ки ба сифати таълим таъсири манфӣ мерасонад, дида мешавад.

Аз ин рӯ, барои баланд бардоштани сатҳи салоҳияти грамматикии омӯзгорони ояндаи забони англисӣ афзоиши ҳаҷми соатҳои таълимӣ барои грамматикаи амалӣ, такмили мундариҷаи барномаи таълимии грамматика бо таъкиди равишҳои муосир, таҳияи дастурҳои таълимии мутобиқ ба фарҳанг ва забони муҳассилин, баланд бардоштани сатҳи саводнокии грамматикӣ дар миёни ҳуди омӯзгорон зарур мебошад.

Маълум аст, ки равишҳо ва усулҳои таълими забонҳои хориҷӣ мутобиқи талаботи замон ба вучуд омада, рушд карда, тадриҷан ҷойи худро ба равишҳои муосир ва пешрафта медиҳанд. Вале ҳар як равиши нав дар заминаи таҷриба ва таҳаввули пайдарпайи равишҳои қаблӣ ташаккул меёбад ва равиши байнифарҳангии таълими забонҳои хориҷӣ низ маҳз дар чунин замина ба вучуд омада, имрӯз мақоми стратегӣ касб намудааст.

Дар шароити таҳсилоти олӣ, равиши байнифарҳангӣ ҳамчун муколамаи фарҳангҳо ташаккул ёфта, хусусиятҳои серпахлӯ дорад ва аҳаммияти худро дар ташаккули шахсияти муосири муошираткунанда нишон медиҳад. Он дар илми методика ҳамчун марҳилаи минбаъдаи рушди равиши муоширатӣ ва оғози давраи «баъдимуоширатӣ» арзёбӣ мегардад, ки интиқоли маъно, мубодилаи арзишҳо, меъёрҳо ва ҷаҳонбинии фарҳангиро дар бар мегирад.

Дар ҷаҳонишавии муосир, забон таҷассумкунандаи арзишҳои фарҳангӣ мебошад, аз ин рӯ, омӯзиши грамматика бояд бо муҳити иҷтимоӣ-фарҳангии истифодаи он дар робитаи зич сурат гирад, зеро омӯзиши ин ҷанбаи забон дар муҳити байнифарҳангӣ ҳам ба таҳкими дониши қоидаҳои забон ва ҳам ба ташаккули шахсияти муосири муошираткунандаи ба муҳити гуногунфарҳангӣ мутобиқшаванда оварда мерасонад. Ин раванд тақозо мекунад, ки равишҳои анъанавии таълим бо усулҳои инноватсиониву ҳамфаъол, аз ҷумла, истифодаи технологияҳои рақамӣ, воситаҳои мултимедиявӣ, платформаҳои таълимӣ ва машғулиятҳои фарҳангмеҳвар муттаҳид карда шаванд.

Таҳқиқот нишон дод, ки унсурҳои грамматикӣ дорои хусусиятҳои фарҳангӣ шуда метавонанд ва барои фаҳмиш ва шарҳи дурусти онҳо омӯзиш бояд дар контексти фарҳангӣ сурат гирад. Нодида гирифтани ин ҷанбаҳо метавонад ба нофаҳмӣ дар муошират оварда расонад.

Барои ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар муҳити байнифарҳангӣ, дар таҳқиқот истифодаи амсилаи марҳилавӣ тавсия мегардад, ки зинаҳои зеринро дар бар мегирад: шиносӣ бо падидаи грамматикӣ дар контексти фарҳангӣ; таҳлил ва муқоисаи истифодаи он дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ; маҷмӯи машқу супоришот, муколама барои иҷрои супоришҳои таҳлилӣ ва фарҳангӣ; нақшбозӣ дар вазъиятҳои воқеии гуногунфарҳангӣ; рефлексия ва баҳодихии таъсири истифодаи грамматика ба натиҷаи муошират.

Вазифаҳои асосии ин амсила аз инкишофи малакаҳои грамматикӣ бо дарназардошти татбиқи онҳо дар вазъиятҳои воқеии муошират; такмили малакаҳои муоширатӣ дар ҳамаи рӯкнҳои нутқӣ (шунавоӣ, гуфтор, хондан, навиштан); ташаккули стратегияҳои вербалӣ ва ғайривербалии муошират дар муҳити гуногунфарҳанг; ба даст овардани таҷрибаи амалӣ барои истифодаи забон ҳамчун воситаи муассири таълим дар муколамаи байнифарҳангӣ иборатанд.

Мундариҷаи амсила ҷанбаи фанӣ, машқҳои грамматикӣ ва ташкили раванди таълимиро фаро мегирад, зеро татбиқи он имконият медиҳад, ки омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ салоҳияти грамматикиро ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи салоҳияти касбии худ ташаккул дода, онро дар муҳити бисёрфарҳангӣ самаранок истифода баранд.

Бо дарназардошти ин зарурат, технологияи педагогии махсус таҳия гардид, ки дар пояи амсилаи педагогии ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ бунёд ёфта, муносибати низомнок ва марҳилавиро бо истифодаи усулҳои таълими инноватсионӣ, муҳити бисёрфарҳангӣ ва ҳамфаъолнокӣ таъмин менамояд.

Мувофиқи технология вазифаҳои таълим омӯзиш ва ислоҳи хатогиҳои грамматикӣ, рушди қобилияти шарҳи возеҳ ва дуруст, истифодаи усулҳои ҳамфаъол, санҷиши мунтазами пешрафт ва рушди қобилияти муколамаи байнифарҳангиро дар бар мегиранд.

Гузaronидани санҷишҳои таҳлиلى бо намунаҳои грамматикӣ аз муҳити фарҳангҳои гуногун, арзёбии дониши грамматикӣ ва фаҳмиши он дар заминаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ зинаи дигари татбиқи технологияи педагогӣ мебошад. Дар ҷараёни татбиқи он равиши салоҳиятнокӣ бо тамаркуз ба ҷанбаҳои фарҳангмехвар, муносибати конструктивӣ-фаъолиятнокӣ, равиши муоширатӣ бо тавсеаи мазмуни фарҳангӣ, омӯзиши интерактивӣ тавассути филм, театрқунонӣ ва муҳокимаи мавзӯҳои байнифарҳангӣ, мутобикқозии мундариҷа ба фарқиятҳои

фарҳангии тоҷикон ва англисзабонон, таъмин намудани пайдарпайӣ ва самтнокии амалӣ истифода бурда шуданд.

Дар рафти воридкунии технологияи педагогӣ ба ҷараёни таълим усулҳои фаъол — саволу ҷавоб дар контексти фарҳангӣ, таҳлили вазъиятҳои мушаххас, нақшбозӣ, лоиҳаҳои мавзӯӣ, омӯзиши пешакӣ, тамошои филмҳо ва иҷрои машқҳои иловагӣ истифода бурда шуданд.

Истифодаи матнҳо ва сохторҳои грамматикӣ бо мазмуни фарҳангӣ (расму оинҳо, анъанаҳо, хӯрокҳои миллӣ), таҳлили мисолҳои воқеӣ аз филмҳои бадеӣ, муҳокимаи матнҳо дар платформаҳои таълимӣ, омӯзиши тарзи муносибат дар фарҳангҳои гуногун, истифодабарии китобҳои дарсӣ ва дастурҳои фарҳангмеҳвар, захираҳои электронӣ (Kahoot, Quizlet), маводи видеоӣ ва аудиоӣ бо мазмуни фарҳангӣ дар ҷараёни татбиқи технология ба раванди омӯзиши грамматикаи амалии забони англисӣ нақши калидӣ доштанд.

Мониторинг ва баҳодиҳӣ аз рӯи санҷишҳои марҳилавӣ ва муаррифиҳо бо мазмуни фарҳангӣ, арзёбии саҳеҳии грамматика ва мувофиқати он ба хусусиятҳои муоширати байнифарҳангӣ ба роҳ монда шуд.

Натиҷаҳои татбиқи технологияи таҳияшуда ба раванди таълими грамматикаи забони англисӣ нишон доданд, ки дар гурӯҳи озмоишӣ сатҳи ташаккули салоҳияти грамматикӣ аз 48% то 66% (+18 ҳол) афзоиш ёфт, ки далели самаранокии илова намудани контексти байнифарҳангӣ, истифодаи усулҳои муосир ва пайваст кардани грамматика бо вазъиятҳои воқеӣ мебошад. Дар гурӯҳи назоратӣ ин нишондиҳанда аз 48% то 46,19% коҳиш ёфт, ки асосан ба мушкилшавии пайдарпайи мавзӯҳо ва набудани технологияи махсус вобаста аст.

Аз гуфтаҳои болоӣ бармеояд, ки технологияи педагогӣ бо ҳамгироии контексти байнифарҳангӣ, усулҳои фаъоли муосир, ба назар гирифтани хусусиятҳои фардии донишҷӯён, пайваст кардани грамматика бо вазъиятҳои воқеӣ, баҳодиҳии мунтазам ва ҳавасмандгардонии

муҳассилин, сатҳи салоҳияти грамматикӣ ва омодагии касбии омӯзгорони ояндаи забони англисро ба таври назаррас баланд мебардорад.

Таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавие, ки доир ба мавзуи диссертатсия гузаронида шуд, имконият медиҳад, ки хулоса ва тавсияҳои зерин таҳия карда шаванд:

1. Хусусиятҳои тайёрии касбии омӯзгори муосири забони хориҷӣ дар мактаби олии мувофиқи дидгоҳи салоҳиятнокӣ хело серпахлӯ ва муҳим ба шумор рафта, бояд ҷанбаҳои зеринро дарбар гирад: донишҳои амиқи фанӣ, малакаҳои муоширати байнифарҳангӣ, қобилияти татбиқи усулҳои муосири таълим, андешаронии танқидӣ, инчунин омодагии пайваста ба худтакмилдиҳӣ ва мутобиқшавӣ ба шароити тағйирёбандаи муҳити таълимӣ. [7-М]

2. Таҳлилҳои назариявӣ фарқияти мафҳумҳои «салоҳиятнокӣ» ва «салоҳият»-ро муайян намуда, нишон доданд, ки «салоҳиятнокии касбӣ» маҷмӯи талаботи ҷомеа ба омодагии мутахассис барои фаъолияти босамар ва босифат дар соҳаи муайян мебошад. Омӯзгори забони хориҷӣ бояд дорои як қатор салоҳиятҳои калидӣ бошад: забонӣ, муоширатӣ, методӣ, байнифарҳангӣ ва иттилоотию коммуникатсионӣ. [6-М].

3. Хусусияти асосии муоширати байнифарҳангӣ – гузариш аз фаҳмиши субъективии фарҳанг ба фаҳмиши объективии он мебошад. Аз рӯи концепсияи он омӯзанда бояд фарҳанги худро ҳамчун яке аз шаклҳои гуногуни дарки ҷаҳон қабул намояд ва имконияти омӯзиши фарҳангҳои дигарро ҳамчун воситаи такмил ва тағйири ҷаҳонбинии худ арзёбӣ кунад. [2-М].

4. Барои ташаккули салоҳияти грамматикӣ дар муҳити байнифарҳангӣ, дар таҳқиқот истифодаи амсилаи марҳилавӣ тавсия мегардад. Вазифаҳои асосии ин амсила аз инкишофи малакаҳои грамматикӣ бо дарназардошти татбиқи онҳо дар вазъиятҳои воқеии

муошират; такмили малакаҳои муоширатӣ дар ҳамаи рукнҳои нутқӣ (шунавоӣ, гуфтор, хондан, навиштан); ташаккули стратегияҳои вербалӣ ва ғайривербалии муошират дар муҳити гуногунфарҳангӣ; ба даст овардани таҷрибаи амалӣ барои истифодаи забон ҳамчун воситаи муассири таълим дар муколамаи байнифарҳангӣ иборатанд. [1-М].

5. Таҳқиқоти гузаронидашуда нишон дод, ки омӯзиши грамматикаи забони англисӣ дар факултетҳои тахассусӣ бояд ба равиши ҳамгироёна таъял намояд, ки назарияи грамматикӣ, заминаҳои воқеии фарҳангӣ ва таҷрибаи амалии донишҷӯёнро муттаҳид месозад. Дар ин равиш аҳаммияти таъбиқи қоидаҳои грамматикӣ дар вазъиятҳои гуногуни иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ки ба муҳити бисёрфарҳангӣ хосанд, нақши калидӣ дорад. [4-М].

6. Хусусиятҳои асосии технология аз муайян намудани ҳадафҳои таълим, яъне ташаккули дониши амиқ ва қобилияти муқоисавии сохторҳои грамматикӣ дар муҳити гуногунфарҳангӣ, рушди малакаҳои касбӣ бо дарназардошти хусусиятҳои муоширати байнифарҳангӣ, омодаасозии донишҷӯён ба кори мустақилона ва таҳлили маводи фарҳангмехвар, таҳкими сифатҳои шахсӣ ва рафтори муносиб дар муҳити бисёрфарҳангӣ иборатанд. [4-М].

7. Барои қорӣ намудани технология равиши салоҳиятнокӣ бо тамаркуз ба ҷанбаҳои фарҳангмехвар, муносибати конструктивӣ-фаъолиятнокӣ, равиши муоширатӣ бо тавсеаи мазмуни фарҳангӣ, омӯзиши ҳамфаъол тавассути филм, театрқунонӣ ва муҳокимаи мавзӯҳои байнифарҳангӣ, мутобиқасозии мундариҷа ба фарқиятҳои фарҳангии тоҷикон ва англисзабонон, таъмин намудани пайдарпайӣ ва самтнокии амалӣ истифода бурда шуданд. [8-М].

8. Дар рафти воридқунии технологияи педагогӣ ба ҷараёни таълим усулҳои фаъол (саволу ҷавоб дар контексти фарҳангӣ, таҳлили вазъиятҳои мушаххас, нақшбозӣ, лоиҳаҳои мавзӯӣ, омӯзиши пешакӣ,

тамошои филмҳо ва иҷрои машқҳои иловагӣ) истифода бурда шуданд. [8-М].

9. Мониторинг ва баҳодиҳӣ аз рӯи санҷишҳои марҳилавӣ ва муаррифиҳо бо мазмуни фарҳангӣ, арзёбии саҳеҳии грамматика ва мувофиқати он ба хусусиятҳои муоширати байнифарҳангӣ ба роҳ монда шуд. [9-М].

10. Натиҷаҳои татбиқи технологияи таҳияшуда ба раванди таълими грамматикаи амалии забони англисӣ далели самаранокии илова намудани контексти байнифарҳангӣ, истифодаи усулҳои муосир ва пайваст кардани грамматика бо вазъиятҳои воқеӣ шуда метавонад. [5-М].

Аз гуфтаҳои болоӣ бармеояд, ки технологияи педагогӣ бо ҳамгироии контексти байнифарҳангӣ, усулҳои фаъоли муосир, ба назар гирифтани хусусиятҳои фардии донишҷӯён, пайваст кардани грамматика бо вазъиятҳои воқеӣ, баҳодиҳии мунтазам ва ҳавасмандгардони муҳассилин, сатҳи салоҳияти грамматикӣ ва омодагии касбии омӯзгорони ояндаи забони англисро ба таври назаррас баланд мебардорад.

2. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот:

Аз таҳлили натиҷаҳои тадқиқот бармеояд, ки самаранокии ташаккули салоҳияти грамматикии омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷӣ дар асоси муоширати байнифарҳангӣ аз як қатор омилҳои муҳим вобастагӣ дорад. Бо дарназардошти ин, тавсия мегардад, ки равиши салоҳиятнокӣ ва фаъолиятнокӣ ба таълим, ки дар он донишҷӯ ҳамчун субъекти фаъоли раванди таълим шомил мешавад ва таҷрибаи шахсиаш ба назар гирифта мешавад, истифода гардад.

Бар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда тавсияҳои зерин дода мешавад:

Дар сатҳи ба танзим даровардани барномаи таълимӣ:

- Ба нақшаҳои таълимӣ ворид намудани фанни иловагӣ (Grammar in intercultural context), ки грамматикаи амалиро дар заминаи муоширати

байнифарҳангӣ меомӯзонад ва таҷдиди назар намудани барномаҳои таълимӣ бо дар назардошти фарқиятҳои фарҳангии мухассилин.

- Афзоиши ҳаҷми соатҳои амалӣ барои фанни “Грамматикаи амалии забони англисӣ” бо таъмини пайваستшавии он ба маводи фарҳангмеҳвар.

Дар сатҳи методикаи таълим:

- Истифодаи равиши ҳамгироёна, ки назарияи грамматика ва амалияи истифодаи онро дар вазъиятҳои воқеии фарҳангмеҳвари муоширатӣ муттаҳид мекунад.

- Омӯзиш бо воситаи шиносӣ бо маводи грамматикӣ дар заминаи контексти байнифарҳангӣ, пешниҳоди ҷавобҳо ба саволҳое, ки дар заминаи контексти фарҳангмеҳвар сохта шуданд; таҳлили вазъиятҳои мушаххас бо таҳлили заминаи иҷтимоиву фарҳангӣ; нақшбозӣ бо муносибати мувофиқ ба унсурҳои фарҳангӣ; таҳияи лоиҳаҳои фарҳангмеҳвар барои омӯзиши грамматика; ба роҳ мондани таълим дар заминаи ҳамкорӣ бо мубодилаи афкор нисбати хусусиятҳои гуногунфарҳангӣ; истифодабарии усули “омӯзиши пешакӣ” бо маводи таълимии видеоӣ бо контексти фарҳангмеҳвар; тамошои филмҳои бадеӣ; иҷроиши машқу супоришоти иловагӣ; рефлексия ва муҳокима в ҳок.

Дар сатҳи воситаҳои таълимӣ:

- Таҳия ва истифодаи дастурҳои таълимӣ бо маводи фарҳангмеҳвар, ки намунаҳои воқеии сохторҳои грамматикӣ ва истифодаи онҳоро дар вазъиятҳои гуногунфарҳанг фаро мегиранд.

- Истифодаи захираҳои рақамӣ ва барномаҳои таълимии муосир (Kahoot, Quizlet, Duolingo ва диг.) барои такмили малакаҳои грамматикӣ дар контексти фарҳангӣ.

Дар сатҳи арзёбӣ ва мониторинг:

- Гузаронидани санҷишҳои марҳилавӣ ва ниҳой, ки ҳам дурустии грамматикӣ ва ҳам мувофиқати истифодаи онро дар вазъияти муоширати байнифарҳангӣ арзёбӣ мекунанд.

Дар сатҳи омодагии касбии омӯзгорон:

- Омӯзиши омӯзгорони оянда барои корбурди усулҳои таълими грамматика дар заминаи фарҳангӣ ва роҳҳои ворид намудани маводи байнифарҳангӣ ба дарс.

- Баргузориҳои семинарҳо ва тренингҳо барои мубодилаи таҷриба дар самти ташаккули салоҳияти грамматикӣ муҳассилин дар муҳити бисёрфарҳангӣ.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Абдрафикова А.Р., Байкина А.Р. Роль грамматики в преподавании иностранных языков // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. 2015. Вып. 3. – С.11-18.
2. Абдуллаев Ю.Н., Бушуй А.Л. Коммуникативная методика обучения иностранным языкам и зарубежный педагогический опыт // Учеб. пособие. – Самарканд: Сам ГПИИЯ. 2001. – 125 с.
3. Абдуллаева М.А. Коммуникативная методика обучения иноязычной грамматике на начальном этапе языкового факультета // Государственный университет Джорджии, США. – Атланта, 2009. – 209 с.
4. Абдуллаева М.А. Коммуникативная методика обучения иноязычной грамматике на начальном этапе языкового факультета (на материале Present Continuous, Present Perfect английского глагола) // Дис. канд. пед. наук. – Ташкент: 2004. – 164 с.
5. Абдуллаева М.А. Коммуникативная методика обучения иноязычной грамматике на начальном этапе языкового вуза на материале Present Continuous, Present Perfect английского глагола / М.А.Абдуллаева // Автореферат дисс. на соис. учен. степени кандидата пед. наук. – Ташкент, 2004. – 20 с.
6. Абдуллаева М.А. Методика преподавания иностранных языков. – Учебник для студентов языковых вузов. – Худжанд: «Меъроҷ». – 2014. – 220 с.
7. Абдуллаева М.А. Мотивация – ключ к успешному овладению иностранным языком в высшей школе // Сборник научных статей по итогам международной научно-практической конференции Санкт-Петербургского Института проектного менеджмента. – Санкт-Петербург, 2015. – С.41-43
8. Абдуллаева М.А. Подготовка учителей иностранных языков в Северном Таджикистане: история, развитие и перспективы. – Худжанд: Меъродж, 2016. – 600 с.

9. Абдуллаева М.А. Профессиональная подготовка учителя иностранного языка в вузе в контексте целостного педагогического процесса // Вестник Педагогического университета, №4 (71), 2017. – С.15-20
10. Абдуллаева М.А. Сущность иноязычной грамматической компетенции студентов // Актуальные проблемы типологического языкознания, германистики и методики преподавания иностранных языков. – Худжанд, Меъродж, №13. 2022. – С.5-12
11. Абдурахманова П.Д., Саидова Я.М. Об особенностях освоения грамматики в речи на английском языке младшими школьниками // Актуальные проблемы преподавания иностранных языков в школе и ВУЗе: Материалы IV Региональной науч. практ. конф. – Махачкала, 2018. – С.14-17.
12. Авганов С.С. Профессиональная подготовка преподавателей иностранных языков (английского языка) для общеобразовательных школ: на материалах Республики Таджикистан // Дисс. канд. пед. наук. – Душанбе, 2006. – 159 с.
13. Адилова Н. А. Совершенствование методики преподавания английского языка в вузе // Наука и образование сегодня. 2019. №3 (38). – С.49-50.
14. Азизова К.А. Формирование коммуникативно-воспитательной компетенции будущих учителей в процессе обучения иностранному языку на неязыковых факультетах: на примере вузов Республики Таджикистан // Автореф. канд. пед. наук. – Душанбе, 2011. – 152 с.
15. Алидодхонова К.А. Трудности усвоения The Present Continuous Tense в таджикской школе // Методика преподавания иностранных языков. – Душанбе: ДГПИ им. Т.Г. Шевченко. 1981. – С. 3-6
16. Алиев С.Н. Научно-педагогические основы формирования профессиональной компетенции будущих учителей иностранных языков в педвузах Республики Таджикистан (на материале

английского языка): автореф. дис. д-ра пед. наук. – Душанбе, 2009. – С.29

17. Антонова Л. А., Бахметьева И. А., Хренова Н. Ф. Проблемы отбора упражнений при коммуникативно-ориентированном обучении английской грамматике в педагогическом вузе // Язык и культура. 2016. № 4 (36). – С.135-148.
18. Артеменко О. А., Журавлева И. В. Психолого-педагогические условия формирования иноязычной грамматической компетенции в техническом вузе // Педагогический журнал. 2017. Т.7, № 2А. – С.367-376.
19. Барышников Н.В. Инновационный подход к методической подготовке учителя иностранного языка [Текст] // Н.В. Барышников // Преподаватель XXI век. Наука, образование, культура. — М.: МПГУ, 2018. - № 1. – С.55- 66.
20. Барышников Н.В. Обучение иностранным языкам и методическое творчество учителя. – М.: ИНФРА – М., 2024 – С.106
21. Белл Р.Т. Социолингвистика: Цели, методы, проблемы / Р.Т.Белл, под ред. А.Д. Швейцера. – М.: Международные отношения, 1980. – 318 с.
22. Бенъяминов Л.Р. Методика преподавания английских временных форм Past Indefinite и Past Continuous в узбекской студенческой аудитории // Автореф. дис. канд. пед. наук. – М.: 1970. – 21 с.
23. Бердичевский А.Л. Методика межкультурного иноязычного образования в вузе [Текст]: учебное пособие / А.Л. Бердичевский, И.А. Гиниатуллин, Е.Г. Тарева; под общ. ред. А.Л. Бердичевского. М.: ФЛИНТА, 2019. – 368 с.
24. Бермус А. Г. Практическая педагогика: учебное пособие для вузов / А. Г. Бермус. – 2-е изд. – Москва: Издательство Юрайт, 2024. — 127 с.
25. Бермус А. Г. Теоретическая педагогика: учебное пособие для вузов / А. Г. Бермус. – 2-е изд. – Москва: Издательство Юрайт, 2024. – 159 с.
26. Бим И.Л. Компетентностный подход к образованию и обучению иностранным языкам // Компетенции в образовании: опыт

- проектирования: Сб. науч. тр. / под ред. А.В. Хуторского. – М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. – С. 156-163
27. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника (Опыт системно-структурного описания) [Текст] / И.Л. Бим. – М.: Рус. яз., 1977. – 288 с.
28. Бим-Бад Б.М. Педагогический энциклопедический словарь. — М., 2002. – С.57
29. Блинов В.И. Как реализовать компетентностный подход на уроке и во внеурочной деятельности / В.И. Блинов. – М.: АРКТИ, 2007. – 132 с.
30. Бойматов А., Абдуллоева М.А. Коммуникативный подход к обучению иностранным языкам – залог профессионального мастерства // Ученые записки. Серия гуманитарно-общественных наук. – 2014. – № 2(39). – С.77-83
31. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования [Текст] / Е.В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. - №4. – С.11-17
32. Бордовская Н.В. Педагогика. [Текст]: учебник для вузов / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. — СПб.: Питер, 2008. – 304 с.
33. Бочарникова М.А. Компетентностный подход: история, содержание, проблемы реализации // Начальная школа. – 2009. – №3. – С. 86-92.
34. Буренкова Д.Ю. Метод проектов на уроках английского языка как фундамент для формирования высокотехнологичных навыков и умений иноязычного общения в 21 веке // Балтийский гуманитарный журнал, Т. 8, №3 (28), 2019. – С.25-28.
35. Веремеева И.Ф., Пепеляева С.Н. Практика применения метода case-study на уроках иностранного языка в вузе // Символ науки, №11, 2019. – С.95-97.
36. Войнова Ж.Е. Пути формирования грамматической компетенции бакалавров – будущих учителей английского языка в рамках курса "Практическая грамматика" // Иностранные языки: лингвистические и методические аспекты. 2015. № 32. – С. 9-16.

37. Володина О. В., Дорохина И. В. Обучение грамматической структуре языка как фактор успешности овладения языковыми навыками в ходе формирования коммуникативной компетенции студентов вуза // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Гуманитарные науки. 2018. №5. – С.47-49.
38. Воронова Л.С., Маевская А.Ю. Иноязычная коммуникативная компетентность и составляющие ее компетенции // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, №2-2, 2015. – С.73-76.
39. Вятютнев М.Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку // Ж.Русский язык за рубежом. 1977. №6. – С.41-44.
40. Гаврилов А.Н. Коммуникативно-функциональный принцип как основа совершенствования устной иноязычной речи на продвинутом этапе языкового вуза // Функционально-содержательный подход в обучении иностранному языку в языковом педвузе. – Л.: ЛГПИ. 1987. – С.125-131
41. Галимуллина А. Ф., Валиуллина Г. Ф. Коммуникативные приемы обучения английскому языку при формировании грамматических навыков у учащихся // Приоритетные направления развития науки и образования. 2015. № 4 (7). – С.77-78.
42. Гальскова Н.Д. Методика обучения иностранным языкам: учеб. пособие / Н.Д. Гальскова, А.П. Василевич, Н.В. Акимова. – Ростов н/Д: Феникс, 2017. – С.36
43. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: Учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 320 с.
44. Гез Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н.И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С.17-24.
45. Гладущик И. Ю. Технология проблемного обучения при формировании грамматических навыков на уроках английского языка

- // Иноязычное образование в довузовских образовательных организациях Министерства обороны Российской Федерации: традиции и инновации: материалы I науч. практ. конф. – Ярославль, 2017. – С. 359-363.
46. Глызина В. Е., Горская Н. Е., Белоусова Е. С. Развитие навыков говорения у студентов неязыкового вуза посредством грамматических упражнений // Известия Иркутской государственной экономической академии. 2013. №5. – С.120-123.
47. Гончарова Н.Л. К вопросу об иноязычных компетенциях // Сборник научных трудов СевКавГТУ. Серия: Гуманитарные науки, 2006. №3. – С.75
48. Государственная программа совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на период до 2030 г. №438. – Душанбе, 2019. http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=134849
49. Гребенюк О. С. Педагогика индивидуальности: учебник и практикум для вузов / О. С. Гребенюк, Т. Б. Гребенюк. – 2-е изд., доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2024. – 410 с.
50. Гром Е. Н. Содержание и формы контроля уровня сформированности иноязычной коммуникативной компетенции учащихся 10-11 классов школ с углубленным изучением иностранного языка: дис. ... канд. пед. наук. – М., 1999. – 315 с.
51. Гурвич П. Б. Обучение неподготовленной речи // Иностранные языки в школе, 1964, №1. – С.3–10.
52. Гурвич П.Б., Кудряшов Ю.А. Грамматические умения, обуславливающие говорение на иностранном языке и основные линии их развития // Хрестоматия по общей методике обучения иностранным языкам / сост. А.А. Леонтьев. – Москва: Русский язык, 1991. – 360 с.
53. Гургулиева О.Х. Педагогическая технология формирования коммуникативной компетенции студентов по русскому языку

- гуманитарных специальностей вуза (сферы туризма и гостеприимства)
// Автореф. канд.пед. наук. – Душанбе, 2017. – 26 с.
54. Гусева А.А. Что такое грамматика? (грамматика как философская проблема) // Том X. Философский журнал, №16, 2014. – С.185-195
55. Девдариани Н.В., Рубцова Е.В. Грамматика как ключевой аспект изучения иностранного языка // Азимут научных исследований: педагогика и психология, Т.10, №1 (34), 2021. – С.220-222.
56. Деннингхауз Ф. Эволюция, смена эпох и непрерывность в истории обучения иностранным языкам // Русский язык за рубежом. – Москва, 1989. – №5. – С.58
57. Деревянко А.А., Свистунов А.С. Применение метода ролевой игры в процессе обучения грамматике английского языка в вузе // Международный научно-исследовательский журнал, №6-3 (96), 2020. – С.46-49.
58. Драганова Г.В. Использование данных лингвистической теории при обучении грамматике в языковом вузе // Актуальные вопросы обучения основным видам речевой деятельности. Часть 1. – М.: МГПИИЯ им. М.Тореза. 1975. – С.121-140
59. Евдокимова Н. В. Развитие способностей к изучению иностранных языков // Высшее образование сегодня. 2009. №9. – С.59-63.
60. Енбаева Л.В., Иванова М.А. Технология flipped classroom на уроке английского языка // Проблемы романо-германской филологии, педагогики и методики преподавания иностранных языков, №13, 2017. – С.143-147.
61. Еремин Ю.В. Профессионально-коммуникативный подход в обучении иностранным языкам в языковом педагогическом вузе // Профессионально-направленное обучение иностранному языку в педагогическом вузе. – Л. ЛГПИ. 1985. – С.76-82
62. Жолтикова Н.В. Обучение в сотрудничестве на уроках английского языка как средство формирования коммуникативной компетенции // Концепт, №2, 2014. – С.136-140.

63. Задорожная А.В. К вопросу о развитии межкультурной компетенции студентов // Материалы междунар. науч.-практ.конф. – Пятигорск, 2002. – 156 с.
64. Зверховская Е. В., Косиченко Е. Ф. Формирование грамматической компетенции: в поисках новых подходов // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Гуманитарные науки. 2013. № 679. – С.84-92.
65. Зимняя И. А. Педагогическая психология. – Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. – М.: Издательская корпорация «Логос», 1999. – С.185
66. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М.: Исследоват. центр проблем качества подгот. специалистов, 2004. – С.40-41.
67. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку / И.А.Зимняя. – М.: Русский язык, 1989. – С.219
68. Зиндер Л. Р., Маслов Ю.С. Л.В.Щерба — лингвист – теоретик и педагог. – Л., 1982. – С.69
69. Иванченко А.И. Практическая методика обучения иностранным языкам [Текст] / А.И. Иванченко. КАРО, 2016. – 256 с.
70. Казимирова А.Л. Типичные грамматические ошибки в устной иноязычной речи выпускников средних школ (на материале немецкого языка) // Иностранные языки в школе. 1972. №5. – С.73-77
71. Китайгородская Г.А. Интенсивное обучение иностранным языкам // Теория и практика: учебно-методическое пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшая школа: Научно-образовательный центр «Школа Китайгородской», 2009. – С.62
72. Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. – Москва: Высшая школа, 1986. Изд. 2-ое. – 103 с.
73. Козлова Н.В. Компетентностный подход в высшем образовании как онтологическая проблема / Н.В. Козлова, Н.И. Головатенко // Вестник Томского гос. ун-та. – 2007. - № 301. – С.174-177.

74. Копица В. Н. Методы формирования грамматических навыков при обучении иностранному языку // Вопросы науки и образования. 2017. №1. – С. 86-91.
75. Копрева Л. Г. Проблема формирования грамматических навыков английского языка // Общество: социология, психология, педагогика. 2011. Вып. 1-2. – С.149-152.
76. Корчажкина О.М. Профессиональная деятельность учителя в условиях информатизации образования [Текст] / О.М. Корчажкина // Научно- методический сборник. – М.: Глосса-Пресс, 2010. – 398 с.
77. Кузнецов В.В. Общая и профессиональная педагогика: учебник и практикум для вузов / В. В. Кузнецов. – 2-е изд., испр. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2023. – 156 с.
78. Куклина С. С. Коллективная учебная деятельность как организационная форма овладения иноязычным общением. – Киров: Изд-во ВятГГУ, 2007. – С.21
79. Леонтьев А.А. Психология общения / А.А. Леонтьев. – М., 1999. – 365 с.
80. Макаренко А.А., Онищенко Ю.Ю. Использование ИКТ в процессе формирования грамматической компетенции студентов – будущих учителей английского языка // Материалы XIII международной научной конференции. Выпуск 13. Часть I. ГОУ "Государственный социально-гуманитарный университет" (Коломна), 2020. – С.62-65
81. Макарова Т.Г. Грамматическая компетенция в условиях коммуникативной направленности обучения иностранным языкам // Символ науки. 2018. Вып. 5. – С.102-104.
82. Максимов Е.А. Формирование грамматических навыков на уроках иностранного языка на младшем этапе обучения в средней школе // Современные вопросы обучения иностранным языкам в школе и вузе: сб. науч. ст. Чебоксары, 2014. – С.111-114.
83. Манагаров Р.В., Красножонова Е.С. Рационализация процесса подготовки будущего учителя иностранного языка и культуры новой

- формации // Russian Journal of Education and Psychology, №3-2 (59), 2016. – С.152
84. Маркова А.К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знания», 1996. – 192 с.
85. Маслоу А. Мотивация и личность [Текст] / А. Маслоу. – 3-е изд. СПб.: Питер, 2019. – 400 с.
86. Мерзляков С.В. Сущность иноязычной грамматической компетенции // Пермский педагогический журнал. 2014. №5. – С.71-75.
87. Методика обучения иностранным языкам в средней школе [Текст]: учебник / Н.И. Гез, М.В. Ляховицкий, А.А. Миролубов [и др.]. – М.: Высшая школа, 1982. – 373 с.
88. Методика преподавания иностранных языков: общий курс: учеб. пособие. / отв. Ред. А.Н.Шамов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: АСТ МОСКВА: Восток – Запад, 2008. – С.90
89. Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Когнитивная модель грамматической компетенции учащихся // Язык и культура. 2014. №2 (26). – С. 134-145.
90. Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам // Ж. Иностранные языки в школе. 2000. №4. – С.9-15; №5. – С.17-22
91. Мильруд Р.П., Матиенко А.В. Альтернативное тестирование коммуникативной компетенции учащихся // Английский язык в школе, 2007. № 1. – С.4
92. Миньяр-Белоручев Р.К. Методика обучения французскому языку [Текст]: уч. пос. для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностранный язык» / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М.: Просвещение, 1990. – 224 с.
93. Мусаелян И.Ф. Формирование лексико-грамматической составляющей языковой компетенции // Ярославский педагогический вестник. 2011. Т. 2, №. 3. – С.139-142.
94. Мустафина Ф.Ш. Методика преподавания иностранных языков. – Уфа, 2004. – С.65

95. Мутовкина Т.П. Особенности формирования грамматической компетенции при обучении второму иностранному языку (на примере английского) // Языковое образование сегодня – векторы развития: материалы III междунар. науч.-практ. конференции – форума. Екатеринбург, 2012. – С. 148-150.
96. Нақшаи таълимии ихтисоси 1-21 05 02-08 – Забони англисӣ (дараҷаи таҳсилот – бакалавр; тахассус – омӯзгор; шакли таҳсил: рӯзона). – Душанбе, ВМИҶТ. – 2022. – 2 с.
97. Невирко Л.И. Формирование коммуникативной компетенции в рамках новой модели подготовки учителей английского языка // Педагогика развития: становление компетентности и результаты образования в различных подходах: материалы X-ой науч.практ. конф. Красноярск, 2003. – С.280-285.
98. Негматова М.М. Формирование коммуникативной компетенции учащихся общеобразовательных учреждений с таджикским языком обучения по русскому языку средствами текста // Автореф. канд.пед. наук. – Душанбе, 2021. – 35 с.
99. Новикова А.А. Контроль и тестирование грамматических навыков студентов 3 курса факультета иностранных языков // Вестник Луганского национального университета имени Тараса Шевченко. 2017. № 1 (6). – С.61-65.
100. Общеевропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка / Департамент по языковой политике, Страсбург. – М.: МГЛУ, 2005. – С.107-108
101. Овчаренко В.П., Буренко Л.В. Формирование иноязычной грамматической компетенции студентов неязыкового вуза с позиции межкультурного подхода // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2016. № 9-1 (63). – С. 195-198.
102. Оглуздина Т.П. Структура языковой компетенции в концепциях ученых зарубежной и отечественной методики обучения иностранным

- языкам // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. 2012. №3. – С.38-41.
103. Онищенко Ю.Ю. Грамматический аспект как важная составляющая мультилингвальной компетенции студентов, изучающих английский язык как второй // Язык: категории, функции, речевое действие: материалы X-ой юбилейной междунар. науч. конф. – Коломна, 2017. Вып. 10, ч. 1. – С. 146-148.
104. Онищенко Ю.Ю. Формирование грамматической компетенции студентов в обучении английскому языку (на примере второго языка) // Актуальные проблемы лингводидактики и теории языка: сб. науч. ст. преподавателей. – Коломна, 2014. – С. 55-58.
105. Павлова М.А., Сахарова Е.Е. Принципы коммуникативного подхода в обучении иностранным языкам // Молодой исследователь Дона, №5 (20), 2019. – С.141
106. Панкратова М. В. Грамматические и лексические ошибки в англоязычном письменном академическом дискурсе (в условиях интерференции) // Вестник Костромского государственного университета. 2018. Т. 24, № 2. – С.231-234.
107. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – М.: Русский язык, 1989. – С.66
108. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование: готовимся к диалогу культур. – Минск: Лексис, 2003. – 184 с.
109. Пассов Е.И. Методика как теория и технология иноязычного образования [Текст] / Е. И. Пассов. им. И.А. Бунина, 2010. Кн. 1. Елец: ЕГУ. – 543 с.
110. Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования. «Развитие индивидуальности в диалоге культур». – М.: Просвещение, 2000. – 161 с.
111. Пассов Е.И. Условно-речевые упражнения для формирования грамматических навыков. Пособие для учителей немецкого языка сред. школы. – М.: Просвещение, 1978. – С.6-24

112. Пассов Е.И., Кузовлев В.П., Царькова В.Б. Учитель иностранного языка. Мастерство и личность. – М.: Просвещение, 1993. – 158 с.
113. Подгорская О.Н. Формирование грамматической компетенции как составляющей иноязычной коммуникативной компетенции будущего учителя иностранного языка // Известия Волгоградского государственного педагогического университета, №8 (131), 2018. – С.19-24
114. Практикум по методике преподавания иностранных языков [Текст] / К.И. Саломатов, С.Ф. Шатилов, И.П. Андреева и др. под общ. ред. К.И. Саломатова и С.Ф. Шатилова. – М.: Просвещение, 1985. – 224 с.
115. Профессиограмма учителя иностранного языка [Текст]: метод. материалы к сост. учеб. плана подгот. учителя иностр. яз. / сост. С.Ф. Шатилов, К.И. Саломатов, Е.С. Рабунский. – М.: Минпрос РСФСР, 1977. – 27 с.
116. Пыжонков С.В. Особенности обучения грамматике английского языка как средство формирования грамотной устной речи // Иностранные языки в контексте межкультурной коммуникации: материалы докл. IX Междунар. конф. – Саратов, 2017. – С.278-282.
117. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. – Москва: «Когито-центр», 2002. – 396 с.
118. Раджабова Н.Н. Педагогические условия развития коммуникативной компетенции студентов в процессе презентации творческих проектов // Автореф. канд.пед. наук. –Душанбе, 2012.– 25 с.
119. Рогова Г.В. Методика обучения английскому языку (на английском языке) [Текст]: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Г.В. Рогова. 2-е изд., перераб и доп. – М.: Просвещение, 1983. – 351 с.
120. Рогова Г.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.
121. Саидова Л.В. Психолого-педагогические проблемы развития преподавания иностранного (английского) языка в свете

- коммуникативного подхода в педагогических вузах Республики Таджикистан // Автореф. дис. канд.пед. наук. – Душанбе, 2004. – 24 с.
122. Саломатов К.И. Первые шаги в профессию учителя иностранного языка [Текст]: пособие для студентов / К.И. Саломатов, Т.А. Волкова, Т.Н. Добронравова и др. – Л.: Просвещение, 1979. – 175 с.
123. Сангимадов Ф.Х. Современные методы подготовки будущих учителей английского языка к технологическому обучению в школах Республики Таджикистан // Вестник Педагогического университета, №2 (74), 2018. – С.85-88
124. Саттаров Т.К. Формирование профессиональных умений будущего учителя иностранного языка на практических занятиях по специальности: автореф. дис. докт. пед. наук / Т.К. Саттаров. – Ташкент. – 2000. – 52 с.
125. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранному языку как специальности: дис. д-ра пед. наук / В. В. Сафонова. — М., 1992. – 528 с.
126. Сафонова В.В. Коммуникативная компетенция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях. – М.: Еврошкола, 2004. – С.122
127. Селевко Г.К. Современные технологии образования / Г.К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – С.21
128. Семёнова Е.С. Формирование профессиональной компетентности будущих учителей иностранного языка на основе контекстного подхода // Дис. канд.пед. наук. – Чебоксары, 2007. – С.222
129. Скалкин В.Л. Обучение диалогической речи (на материале английского языка). / Пособие для учителей. – Киев: Рад. Школа. – 1989. – 158 с.
130. Сластенин В.А. Педагогика: Профессиональная компетентность педагога / В. А. Сластенин. – М.: Мысль, 1992. – 237 с.
131. Словарь лингвистических терминов Т.В.Жеребило <https://rus-lingvistics-dict.slovaronline.com>

132. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. Базовый курс лекций. – М.: Просвещение, 2002. – 241 с.
133. Сычева О.В. Понятие грамматической компетенции как цели формирования в языковом вузе // Наука и образование сегодня. 2016. №5 (6). – С.57-63.
134. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю.Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – №3. – С. 20-26.
135. Тер-Минасова С. Г. Преподавание иностранных языков в современной России: прошлое, настоящее и будущее / С. Г. Тер-Минасова. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2015. - №15.2 (95.2). – С.1-7.
136. Тетина С.В. Профессиональная компетентность учителя иностранного языка в условиях введения профессионального стандарта педагога // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров, №2 (27), 2016. – С. 110.
137. Толковый словарь С.И.Ожегова <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=5651>
138. Урусова Л.Р., Шидакова М.Б. Содержание и методы обучения грамматике в общеобразовательной школе // Проблемы современного педагогического образования, №75-4, 2022. – С.285-288.
139. Усмонов К. Очерки из истории университета и факультета иностранных языков (ХГУ). – Худжанд, 2002. – 127 с.
140. Усмонов К., Бойматов А. Методикаи таълими забони хориҷӣ. Хуҷанд: «Нури маърифат», 2008. – 162 с.
141. Утемов В. В. Креативная педагогика: учебное пособие для вузов / В. В. Утемов, М. М. Зиновкина, П. М. Горев. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2023. – 237 с.
142. Фомичёва У. Д. Методика работы над фразовыми глаголами на уроках английского языка в школе как показатель грамматической компетенции учащихся // Научная дискуссия: вопросы филологии и

- методики преподавания иностранных языков: сб. ст. по материалам Междунар. науч.- практ. конф. – Нижний Новгород, 2018. – С.125-130.
143. Халимова З.Р. Проблема подготовки учителя иностранного языка к профессиональному общению в педагогическом вузе // Вестник педагогического университета (Республика Таджикистан) / Научный журнал. – Душанбе, 2018. - № 4(76) – С.78-81.
144. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 56-64.
145. Хуторской А.В. Компетентностный подход в обучении / А.В. Хуторской. – Москва: Издательство «Эйдос»; Изд-во Института образования человека, 2013. – 73 с.
146. Хуторской А.В. Современная дидактика // Учебное пособие. 2-е изд., перераб. / А.В. Хуторской. – М., 2007. – С.110
147. Цветкова Т. К. Современная английская грамматика: ключ к пониманию. – М.: Эксмо, 2016. – 335 с.
148. Цетлин В.С. Методика обучения грамматическим явлениям французского языка в средней школе. – М.: АПН РСФСР, 1961. – 72 с.
149. Чайникова Г. Р. Концепция сетевого курса для изучения грамматики английского языка в вузе // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. – 2016. №1. – С.101-108.
150. Шмаков А.А., Абидулин А.М. Формирование советской идеологии в школе и вузах в 1920-1930-х гг. в СССР // Известия Алтайского государственного университета, 2023, № 6(134). – С. 44-48
151. Шубин Э.П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам. – Москва: Просвещение, 1982. – 351 с.
152. Щеглова Н.В. Формирование коммуникативной компетенции в процессе обучения иностранным языкам / Н.В. Щеглова // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2011. – №4. – С. 105

153. Щукин А.Н. Лингводидактический энциклопедический словарь / А.Н. Щукин. – М.: АСТ. Астрель, Хранитель, 2007. – С.109
154. Языкова Н.В. Сборник задач и заданий по методике преподавания иностранных языков [Текст]: пособие для студентов пед. ин-тов / Н.В. Языкова. – Л.: Просвещение, 1977. – 263 с.
155. Языкова Н.В. Формирование методической компетенции учителя иностранного языка в университете [Текст]: монография / Н.В. Языкова, С.Н. Макеева. – М.: ТЕЗАУРУС, 2015. – 288 с.
156. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. – М.: Сентябрь, 1996. – 96 с.
157. Яроцкая А.В. Формирование грамматической компетенции в курсе английского языка для специальных целей // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Образование и педагогические науки. 2016. №755. – С. 105-111.
158. Allen J.P.B. Some basic concepts in linguistics // Papers in Applied linguistics. – London, 1975. – P.16-44
159. Álvarez L.F.C. Intercultural communicative competence: In-service EFL teachers building understanding through study groups. Profile Issues in Teachers Professional Development, 22(1). 2020. – P.75-92.
160. Anthony E. Approach, method and technique // English language teaching. – 1963. – N.17. #2. – P.63
161. Arifin M.A. Competence, Competency, and Competencies: A Misunderstanding in Theory and Practice for Future Reference. International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 11(9), 2021. – P.755–764
162. Bachman L.F. Fundamental Considerations in Language Testing. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 408 p.
163. Borg S. Professional development for English language teachers: Perspectives from higher education in Turkey. British Council, 2015. – P.21
164. Canale M., Swain M. Theoretical basis of communicative approaches to second language teaching and testing // Applied linguistics 1, 1980. – P.1–47

165. Chomsky N. Aspects of the theory of syntax. – Cambridge, Massachusetts, Massachusetts Institute of Technology Press, 1965. – 251 p.
166. Chomsky N. Syntactic structures. – New York. 1957. – 117 p.
167. Clark R.W. What School Leaders Can Do to Help Change Teacher Education. – Washington, DC: American Association of Colleges for Teacher Education, 1990 – P.19
168. Coccetta F. Developing University students' multimodal communicative competence: Field research into multimodal text studies in English. *System*, 77, 2018. – P.19-27.
169. Day C. Developing Teachers: The Challenges of Lifelong Learning. London: Falmer Press, 1999. – 264 p.
170. Desimone L.M., Porter A.C., Garet M.S., Yoon K.S., Birman B.F. Effects of professional development on teachers' instruction: Results from a three-year longitudinal study. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 24(2), 2002. – P.81-112.
171. Diaz-Maggioli G. Professional development for language teachers. ERIC Digest, EDO-FL-03-03, 2003. <https://unitus.org/FULL/0303diaz.pdf>
172. Digital dictionary (Based on Random House Unabridged Dictionary) <https://www.dictionary.com/browse/grammar>
173. Ek Jan van. Objectives for foreign language learning. –Vol. I: Scope Project No.12, 1986. – P.80
174. Ellis R. Interpretation tasks for grammar teaching. *TESOL Quarterly* 29, 1995. – P.87-105
175. Hall G. Exploring English Language Teaching: Language in Action. New York, NY: Routledge, 2011. – 280 p.
176. Hymes D. Narrative Form as Grammar of Experience: Native American and a Glimpse of English // *Journal of Education*, 164, 2. 1982. – P.121–42.
177. Hymes D. On communicative competence. – In Pride J B & Holmes J (eds.) *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin, 1972. – P.269–285

178. Killion J. Assessing Impact: Evaluating staff development. – Oxford, OH: National Staff Development Council, 2002. – P.11
179. Larsen-Freeman D. Teaching Language: From Grammar to Gramaring. Heinle Cengage, 2003. – P.256-270
180. Piepho H. E. Kommunikative Didaktik des Englisch-unter-richts. Frankonius Verlag GmbH, Limburg, 1979. – 253 s.
181. Richards J.C., Farrel T.S.C. Professional Development for Language Teachers: Strategies for Teacher Learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 27 p.
182. Richards J.C., Reppen R. 12 Principles of Grammar Instruction. In Eli Hinkel (Ed). Teaching English Grammar to Speakers of Other Languages. – New York: Routledge. – P.151-170.
183. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching . – Cambridge: Cambridge University Press. 1997. – P.44-45
184. Savignon S.J. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice / Sandra J. Savignon. 2nd ed. New York:McGraw-Hill, 1997.–272 p.
185. Thornbury S. How to teach grammar. – Pearson education limited, 2000. – P.15
186. Thornbury S. Scott Thornbury's 101 Grammar Questions. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019. – 117 p.
187. Tomlinson H. Managing Continuing Professional Development in Schools (Ed.). London: Paul Chapman Educational Publishing, 1997. – 208 p.
188. Ur P. Grammar Practice Activities. – Cambridge handbooks for language teachers, 2009. – 322 p.
189. Villegas-Reimers E. Teacher professional development: An international review of the literature. – Paris: UNESCO International Institute for Educational Planning, 2003. – 196 p.

МУНДАРИҶАИ АСОСӢ ВА НАТИҶАҶОИ ТАҲҚИҚОТ ДАР ИНТИШОРОТИ ЗЕРИН ИНӢИКОС ШУДААНД:

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои

тақризшавандаи аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда ба таъъ расидаанд:

[1-М]. Джумаева У.Р. Возможности развития грамматической компетенции будущих учителей иностранного языка через призму диалога культур / Абдуллоева М.А., Джумаева У.Р. // Маҷаллаи илмӣи “Номаи донишгоҳ”. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. - №1 (74). – Хуҷанд, 2023. – С.122-127. ISSN-2077-4990.

[2-М]. Джумаева У.Р. Методическая подготовка будущего учителя иностранного языка к использованию диалога культур в иноязычной речевой деятельности // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ). - №1/4 (116). – Бохтар, 2023. – С. 114-119. ISSN 2663-5534.

[3-М]. Джумаева У.Р. Пути совершенствования грамматической компетенции студентов в рамках межкультурного подхода к обучению // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ) - №1/2 (122). – Бохтар, 2024. – С. 345-349. ISSN 2663-5534.

[4-М]. Джумаева У.Р. Формирование грамматической компетенции будущего учителя иностранного языка в межкультурном контексте // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - №1. – Душанбе, 2025. – С. 233-240. ISSN-2074-1847.

[5-М]. Джумаева У.Р. К вопросу о грамматических ошибках студентов в контексте межкультурной коммуникации // “Фурӯғи илм” (Маҷаллаи байналмилалӣи илмӣи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон). - №4(08). – Душанбе, 2025. – С. 549-554. ISSN-3078-395X.

II. Мақолаҳои илмӣ дар нашрияҳои дигар:

[6-М]. Чумаева У.Р. Ташаккули салоҳияти забонӣ дар ҷараёни таълими забонҳои хориҷӣ // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ бахшида ба татбиқи «Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ва эълон гардидани “Соли 2024 – Соли маърифати ҳуқуқӣ”. Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айний, 24 октябри соли 2024. – Душанбе, 2024. – С. 531-533

[7-М]. Джумаева У.Р. Особенности профессиональной подготовки учителей иностранного языка // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами илми филологӣ ва методикаи омӯзиши он дар давраи рушди инноватсионӣ”. МДТ “ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров”, 17-18 сентябри соли 2024. – Хуҷанд, 2024. – С. 414-417

[8-М]. Джумаева У.Р. Формирование грамматической компетенции студентов в контексте межкультурной коммуникации // Сборник материалов III-й международной научно-практической конференции “Актуальные проблемы профессионально-педагогического образования”, Дагестанский государственный педагогический университет им. Р. Гамзатова. 25 ноября 2025 г. – С. 94-99

[9-М]. Джумаева У.Р. Пути формирования грамматической компетенции будущего учителя иностранного языка // XVII Всероссийская научно-практическая конференция (с международным участием) «Язык. Культура. Коммуникация» ФГБОУ ВО «Ульяновский государственный университет имени профессора С.А. Борисовой». – 2026. – С.337-345

III. Маводи таълимӣ-методӣ:

[10-М]. Корҳои беруназсинфӣ аз забони хориҷӣ / Абдуллоева М.А., Чумаева У.Р. // Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни факултети забонҳои хориҷӣ. – Хуҷанд: “Нури маърифат”, 2024. –136 с.

ЗАМИМАИ №1

CASE-STUDY TASKS

Оилаи англисзабон яке аз донишҷӯёни тоҷикро ба хонааш ба меҳмонӣ даъват менамояд. Ҳангоми сари дастархон нишастан ба донишҷӯи тоҷик хуроку таом пешниҳод мекунанд. Аммо донишҷӯ табассум намуда, бо эҳтиром рад мекунад, ки хурок лозим набуд (дар фарҳанги тоҷикӣ чунин радкунӣ рамзи хоксорӣ аст ва интизор меравад, ки пешниҳод такрор шавад). Аммо мизбонон ин радкуниро ҷиддӣ пиндошта, дигар ба ӯ ғизо пешниҳод намекунанд. Дар натиҷа — донишҷӯ бечора гурусна мемонад, аммо хонавода бошад, фикр мекунад, ки ба ӯ меҳмоннавозӣ маъқул нест.

Мақсад:

- Дарк кардани фарқиятҳои байнифарҳангӣ дар муошират;
- Истифодаи сохторҳои грамматикӣ дар вазъиятҳои воқеӣ;
- Такмил додани малакаҳои гуфтор, навиштан ва фикрронии интиқодӣ.

Грамматика:

- Modal verbs: should, must, might, could
- Conditionals: If I had..., I would have...
- Polite requests: Would you mind if...?, I was wondering if...
- Passive voice: I was invited..., It was misunderstood...
- Reported speech: He said that he wasn't hungry...

Супоришҳо:

1. Муҳокимаи муқаддимаӣ (Discussion Warm-up)

Саволҳо барои гуфтугӯ:

- Оё шумо ягон бор бо вазъияти нофаҳмии байнифарҳангӣ рӯ ба рӯ шуда будед?
- Дар фарҳанги тоҷик одамон чӣ гуна ғизоро боадабона рад мекунанд?
- Шумо чӣ тавр чунин нофаҳмиро пешгирӣ мекунед?

2. Машқи грамматикӣ (Grammar Activation)

- Вазифа: Ҷумлаҳоро ба шакли дурусти грамматикӣ табдил диҳед:

- "He said no." → He said that he wasn't hungry. (Reported Speech)
- "They didn't offer food again." → If they had understood the culture, they would have offered again. (Third Conditional)
- "I want some food." → I was wondering if I could have a little more. (Polite Request)
- "They invite him to dinner." → He was invited to dinner. (Passive Voice)

3. Нақшофарӣ (Role-play)

Вазифа: Ба зергурӯҳҳои дунафарӣ тақсим шавед:

Нақши А: донишҷӯи тоҷик, ки пас аз зиёфат бо дӯсташ ҳодисаро нақл мекунад.

Нақши В: мизбон, ки аз вазъияти баамаломата ҳайрон аст ва савол медиҳад.

Мақсад: истифодаи сохторҳои грамматикӣ.

4. Машқи хаттӣ (Writing Task)

Вазифа: Як қиссаи кӯтоҳ (7–10 ҷумла) дар бораи ҳамин воқеа нависед, бо истифодаи: ду феъли модалӣ (should, must ва ғ.), як ҷумла бо conditional (if...), як ҷумла бо passive voice, як ҷумла бо reported speech.

Намунаи ҷавоби донишҷӯ (Example Output):

When I was invited to an English family dinner, I smiled and politely said "No, thank you" when they offered food. In my culture, this means you expect to be offered again. Unfortunately, they misunderstood me. They must have thought I didn't like the food. If I had explained it before, they would have known. Later, I told my friend that I was actually very hungry. I should have asked more clearly.

ЗАМИМАИ №2

SITUATIONS

SITUATION 1: «Маънои “Yes” ва “No” дар фарҳангҳои гуногун»

Грамматика: Reported speech (Нутқи мазмунаннақлшуда)

Present Simple vs. Present Continuous

Вазъият: Донишҷӯи англисзабон дар Тоҷикистон дар ҷараёни гуфтугӯ пай мебарад, ки баъзеҳо бо калимаи “мумкин” ҷавоб медиҳанд, ки ӯ онро ҳамчун “Yes” (ҳа) қабул мекунад. Масалан, дар муколамаи зерин: “Пагоҳ вай аз Душанбе омаданаш мумкин-мӣ?” – “Мумкин.” Аммо баъдтар мефаҳмад, ки ин метавонад маънои “Maybe” (шояд), яъне ҷавоби номуайяно дошта бошад.

Супориш: Бо истифодаи Reported speech ва Present simple/continuous нависед, ки донишҷӯ чӣ фикр кард ва баъд чиро фаҳмид.

Мисол:

He said, “They told me it’s okay, but now they are doing nothing.”

I think he doesn’t understand that in this culture people often say “mumkin” just if they are not sure in something.

SITUATION 2: «Салому алейк ва фосилаи байнишахсӣ»

Грамматика: Comparatives and Superlatives, Present Simple.

Вазъият: Як меҳмони аврупоӣ эҳсос мекунад, ки тоҷикон ҳангоми сӯҳбат ба якдигар хело наздик меистанд. Дар навбати худ, тоҷикон эҳсос мекунанд, ки меҳмон хеле “хунукназарона” рафтор мекунад, зеро аз онҳо, дар вақти сӯҳбат, хеле дур меистад.

Супориш: Бо истифодаи comparatives/superlatives хусусиятҳои муқоисаи байнифарҳангиро нависед.

Мисол: - Tajik people stand closer when talking.

- In Europe, people usually keep more distance.
- For some, this might feel more respectful, but for others, it seems less friendly.

ЗАМИМАИ №3

PROJECT-BASED LEARNING

Creating a Travel Blog – Эҷоди блоги саёҳатӣ (раванди ташкил ва пешбурди платформаи онлайнӣ мебошад, ки дар он донишҷӯён таҷриба, хотирот, маслиҳатҳо ва иттилооти муфидро оид ба сафарҳо бо дигарон мубодила мекунанд).

Grammar Focus: Present Simple, Present Continuous, Future Tenses

Question: "How can we create an informative and engaging travel blog about our favorite destinations?"

Project Outline: Research and Selection: Each student selects a favourite travel destination and researches key information about it.

Content Creation: Write blog posts describing the destination (Present Simple for facts and general descriptions).

Create a schedule of activities (Present Continuous for current activities and Future Tenses for plans).

Include travel tips and advice (Imperatives and Modals).

Multimedia: Students can include photos, videos, and maps in their blog posts.

Peer Review: Students review each other's blog posts for grammatical accuracy and coherence.

Presentation: Present the blog to the class.

Developing a Class Cookbook

Grammar Focus: Imperatives, Countable and Uncountable Nouns, Quantifiers

Question: "How can we compile a national cookbook that showcases our favourite recipes?"

Project Outline: Recipe Collection: Each student contributes a favourite recipe from Tajik culture or personal preference.

Writing Instructions: Write step-by-step instructions for each recipe using imperatives (e.g., "Chop the onions," "Add two cups of flour").

Ingredients List: Create a list of ingredients with appropriate quantifiers (e.g., "a pinch of salt," "two cups of sugar") and distinguish between countable and uncountable nouns.

Editing and Formatting: Peer-review the recipes for grammatical accuracy and format them consistently.

Design: Design the layout of the cookbook, including sections, images, and a table of contents.

Presentation: Present selected recipes to the class and, if possible, prepare some dishes for a class tasting event.

Writing and Performing a Short Play - Навиштан ва иҷро кардани намоишномаи кӯтоҳ (раванди эҷодии таҳияи матни драмавӣ ва ба сахна гузоштани он).

Grammar Focus: Past Simple, Past Continuous, Direct and Indirect Speech

Question: "How can we write and perform a short play that depicts a historical event or a fictional story?"

Project Outline: Story Development: In groups, students choose a historical event or create a fictional story.

Script Writing: Write the script for the play, incorporating dialogue using direct speech and narration using past simple and past continuous tenses.

Rehearsals: Practice performing the play, focusing on pronunciation, intonation, and expression.

Costumes: Create or gather costumes and props that enhance the performance.

Performance: Perform the play for the class or a larger audience. Record the performance if possible.

Reflection: Discuss the grammatical structures used in the script and how they contributed to telling the story.

Designing a Community Newsletter – Тарҳрезии бюллетен барои ҷомеа (раванди эҷод ва наشري маводи иттилоотие мебошад, ки аҳли як маҳалла, муассиса, ташкилот ё гурӯҳи иҷтимоиро аз рӯйдодҳо, хабарҳо ва ташаббусҳои муҳими маҳаллӣ огоҳ месозад).

Grammar Focus: Present Perfect, Passive Voice, Relative Clauses

Question: "How can we create a community newsletter that highlights recent events and important information?"

Project Outline: Topic Selection: Each student selects a topic for their article (e.g., local news, school events, interviews with community members).

Research and Interviews: Conduct research and interviews to gather information.

Article Writing: Write articles using the present perfect for recent events and passive voice for a formal tone (e.g., "The event has been organized by...").

Incorporate Relative Clauses: Use relative clauses to add detail and complexity to sentences (e.g., "The mayor, who attended the event, gave a speech").

ЗАМИНАИ №4

COLLABORATIVE LEARNING

1. Grammar Focus: Modal Verbs (can, could, should, must, might)

Instructions:

Role Assignments: Pair up students and assign each pair a different scenario that requires using modal verbs. Examples of scenarios include:

Asking for and giving advice (e.g., "You should see a doctor if you feel sick.")

Making requests and offers (e.g., "Can you help me with my homework?")

Discussing abilities and possibilities (e.g., "I might go to the party if I finish my work.")

Dialogue Creation: Each pair writes a short dialogue for their scenario, incorporating the appropriate modal verbs.

Role-Play Performance: Pairs perform their dialogues for the class. Encourage creativity and fluency.

Feedback and Discussion: After each performance, the class discusses the use of modal verbs in the dialogue, providing feedback on accuracy and usage.

2. Grammar Focus: Subject-Verb Agreement, Pronoun Usage, Articles

Instructions:

Writing Assignment: Assign students a short writing task, such as a descriptive paragraph or a short story.

First Draft: Students write their first drafts individually.

Peer Editing Groups: Form small groups of three or four students. Each student passes their draft to another group member for peer editing.

Editing Focus: Provide students with an editing checklist focusing on subject-verb agreement, correct pronoun usage, and appropriate article use. Students edit their peers' work, providing suggestions and corrections.

Revision and Discussion: Students revise their drafts based on peer feedback. Groups discuss common mistakes and how to correct them.

Final Draft: Students submit their final drafts, incorporating the improvements discussed.

3. Grammar Focus: Past Tenses (Past Simple, Past Continuous, Present Perfect)

Instructions:

Story Starters: Provide each group with a story starter that sets the scene and introduces characters but leaves the story open-ended (e.g., "One evening, a mysterious package arrived at Muqim's doorstep...").

Writing the Story: In groups of four or five, students take turns adding sentences to continue the story. Encourage them to use a mix of past tenses to describe actions, ongoing events, and experiences.

Grammar Check: After completing their stories, groups review their work, ensuring the correct use of past tenses.

Share and Compare: Groups share their stories with the class. Discuss how each group used past tenses and highlight effective examples.

Reflection: As a class, reflect on the differences in the stories and the challenges of using different past tenses accurately.

4. Grammar Focus: Conditionals (Zero, First, Second, Third)

Instructions:

Create the Game: In groups, students design a board game that incorporates tasks and questions requiring the use of conditional sentences. Examples of tasks might include completing sentences, answering hypothetical questions, or creating conditional statements based on prompts.

Game Rules: Groups create rules for their game, ensuring that it promotes the practice of conditionals in an engaging way.

Playing the Game: Groups swap games with each other and play, using the board and conditional tasks created by their peers.

Review and Discuss: After playing, discuss the use of conditionals encountered during the game. Each group explains the grammar points they included in their game and why.

5. Grammar Focus: Relative Clauses, Passive Voice

Instructions:

Topic Assignment: Assign each group a specific grammar topic to research and present. Topics could include defining and non-defining relative clauses or the passive voice in different tenses.

Presentation Preparation: Groups prepare interactive presentations that teach their assigned grammar point. Encourage the use of examples, exercises, and visual aids.

Interactive Component: Each group must include an interactive component, such as a quiz, a mini-game, or a role-play activity that involves the rest of the class.

Presentation Delivery: Groups deliver their presentations to the class, engaging their peers in the interactive activities.

Feedback: After each presentation, the class asks questions and provides feedback on both the content and the interactive elements.

ЗАМІНА №5

FLIPPED CLASSROOM

1: Mastering Conditional Sentences

Conditional sentences. The video includes definitions, structures, and examples.

Interactive Exercise: Complete an interactive online exercise where students match clauses to form correct conditional sentences.

Practice Worksheet: Download and complete a worksheet with exercises on all four types of conditionals.

In-Class Activities:

Pair Work: Create scenarios using different types of conditionals. Share scenarios with the class and discuss the usage of each conditional type.

Group Debate: Engage in a debate where students must use conditional sentences to argue their points (e.g., "If I were the president of the United States, I would...").

Conditional Chain Game: Start with a sentence in the first conditional and have students continue the chain by changing it to the second, third, and zero conditionals in turn.

Peer Teaching: In small groups, each student explains one type of conditional to their peers, including its form, usage, and examples.

2: Using Modal Verbs

Pre-Class Assignment:

Lecture Video: Watch a lecture video on the usage of modal verbs (can, could, may, might, must, shall, should, will, would).

Grammar Guide: Read a grammar guide on modal verbs, focusing on their meanings and contexts of use.

Self-Check Quiz: Take a self-check quiz to assess understanding of the different uses of modal verbs.

In-Class Activities:

Modal Verb Dialogues: In pairs, create dialogues that use a variety of modal verbs to express ability, possibility, necessity, and advice. Perform these dialogues for the class.

Role-Playing Scenarios: Role-play different scenarios (e.g., asking for and giving advice, making polite requests, discussing possibilities) where modal verbs are used extensively.

Sentence Correction: Work in groups to correct sentences with errors in modal verb usage. Explain the corrections.

Problem-Solving Task: Solve a problem as a group (e.g., planning an event) using modal verbs to discuss what should, must, or could be done.

3: Exploring Relative Clauses

Pre-Class Assignment:

Instructional Video: Watch an instructional video on defining and non-defining relative clauses, including examples and rules.

Reading Material: Read an article that explains how to use relative pronouns (who, whom, whose, which, that) in sentences.

Practice Quiz: Complete a practice quiz to identify and use relative clauses correctly.

In-Class Activities:

Relative Clause Match-Up: Match sentence halves to form correct relative clauses. Discuss the function of each clause.

Writing Activity: Write complex sentences using relative clauses based on given prompts. Exchange sentences with a partner for review.

Group Storytelling: Create a group story where each member adds a sentence using a relative clause. The story should be coherent and interesting.

Error Correction: Identify and correct errors in sentences containing relative clauses. Explain the corrections to the class.

4: Passive Voice Practice

Pre-Class Assignment:

Educational Video: Watch an educational video on the formation and use of the passive voice in different tenses.

Reading Assignment: Read a chapter from a grammar book focusing on the passive voice, with examples and explanations.

Online Exercises: Complete online exercises converting active sentences to passive ones and vice versa.

In-Class Activities:

Group Conversion Task: In small groups, convert a given set of active sentences into passive voice. Share and compare with other groups.

Passive Voice Interview: Conduct mock interviews where questions and answers must be in the passive voice (e.g., "How was the problem solved?").

Passive Voice Detective: Solve a mystery story by rewriting clues in the passive voice. Discuss the changes in focus and clarity.

Peer Review: Write a short news article in the passive voice and have peers review it for grammatical accuracy.

ЗАМИМАИ №6

SUPERSTITIONS

Истифодаи ҷумлаҳои шартӣ якум (first conditional) барои тавсифи хурофот; одатан ҳамчун ҷумлаҳои алоҳида, шифоҳӣ ё хаттӣ.

Равиши машғулият (Procedure): Баъзе аз хурофотҳои маъмулро пешниҳод кунед ва онҳоро тавассути ҷумлаҳои шартӣ тавсиф намоед:

If you walk under a ladder you will have bad luck. Агар зери нардбон гузарӣ, нокомӣ меояд.

Шумо метавонед ҳангоми зарурат луғат пешниҳод кунед. Сипас, аз донишҷӯён хоҳиш намоед, ки хурофотҳои дигареро, ки медонанд, пешниҳод намоянд (метавонанд онҳоро нависанд ё дар назди тахтаи синфӣ гӯянд) ва онҳоро аз лиҳози грамматикӣ таҳлил кунанд.

Мисолҳо аз ҷавобҳои донишҷӯён:

1. *If a girl catches the bride's bouquet after a wedding she will be the next to marry.*

1. Sentence Type: This is a First Conditional sentence.

Function: To express a real or possible condition in the future and its likely result.

Structure: [If + Present Simple], [will + base verb]

2. Breakdown of Sentence Parts: Condition Clause (If-clause):

"If a girl catches the bride's bouquet after a wedding"

"If" – subordinating conjunction (introduces the condition)

"a girl" – subject (noun phrase)

"catches" – verb (present simple, 3rd person singular of catch)

"the bride's bouquet" – direct object (noun phrase with possessive construction)

"after a wedding" – adverbial prepositional phrase (shows time)

Tense: Present Simple

Purpose: Describes a possible future action based on tradition or superstition.

Main Clause (Result clause):

"she will be the next to marry"

"she" – subject (pronoun)

"will be" – future simple verb (modal will + base verb be)

"the next to marry" – subject complement (noun phrase + infinitive clause)

Tense: Future Simple

Purpose: States the predicted result of the condition.

If you break a mirror you will have seven years' bad luck.

Агар ту оинаро шиканӣ, ҳафт сол нокомӣ хоҳӣ дошт.

If you find a horseshoe you will have good luck.

Агар ту наъли аспро ёбӣ, хушбахтӣ хоҳӣ ёфт.

If you see a small spider you will get a lot of money.

Агар ту тортанакчаи хурдро бубинӣ, пули зиёд ба даст меорӣ.

If a white cat sits on your bed, you will die.

Агар гурбаи сафед рӯи кати ту бишинад, ту хоҳӣ мурд.

If you touch wood your bad luck will end.

Агар ту ба чӯб (чизи чӯбин) даст расонӣ, нокомии ту хотима меёбад.

If you touch your head your good luck will continue.

Агар ту ба сарат даст расонӣ, хушнудӣ идома меёбад.

If you hear an owl in the night a friend will die.

Агар шабонгаҳ овози уқобро бишунавӣ, дӯсте хоҳад мурд.

ЗАМИМАИ №7

НАМУНАИ МАШҚҲОИ ГРАММАТИКӢ

1. Машқи шартан нутқӣ (conditionally speaking drill)

Мақсад: Азхудкунии сохтори грамматикӣ дар шароити шартӣ

Грамматика: First Conditional. Мисол:

If a black cat crosses your path, you will not have good luck.

If you break a mirror, you will have bad luck.

Супориш: Донишҷӯён бояд бо истифода аз унсурҳои фарҳанги тоҷик ҷумлаҳои шартӣ созанд: If I forget to say "Salom" to elders, ...

2. Машқи соф нутқӣ (purely speaking drill)

Мақсад: Такрор ва мустаҳкамсозии шаклҳои грамматикӣ

Грамматика: Present Perfect

Мисол: Have you ever visited Mehrigon celebration? Have you ever eaten osh? Have you ever danced at a wedding?

Супориш: Шогирдон бо истифода аз Present Perfect ба яқдигар савол медиҳанд ва ба онҳо ҷавоб мегиранд.

3. Машқи тақлидӣ (imitation drill)

Мақсад: Тақлид аз рӯи намуна барои омӯзиши сохтори грамматикӣ

Грамматика: Passive voice

Мисол: Osh is cooked with rice, meat and carrots. Clothes are sewn at home in rural areas. Guests are welcomed with tea and sweets.

Супориш: Тақлид ва иваз кардани калимаҳо бо унсурҳои фарҳанги тоҷик.

4. Машқи ивазкунанда (substitution drill)

Мақсад: Иваз кардани унсурҳои грамматикӣ бо дигар сохторҳо дар ҷумла

Грамматика: Modals (should, must, can)

Мисол: You should take off your shoes when entering Tajik homes.

→ You should bring a small gift when visiting.

→ You must not refuse tea from an elder.

Супориш: Ивазкунии анъанаҳои фарҳангӣ.

5. Машқи тарҷумавӣ (translation drill)

Мақсад: Таълими мустақими сохторҳои грамматикӣ дар муқоиса бо забони модарӣ

Грамматика: Past Simple / Past Continuous

Фарҳанг: Хотираҳои оилавӣ

Мисол: Вақте ки меҳмонон меомаданд, мо чой тайёр мекардем.

→ When the guests arrived, we were preparing tea.

Ман рӯзи Иди Қурбон ба хона рафтам.

→ I went home on Eid al-Qurbon.

Супориш: Тарҷума аз забони тоҷикӣ ба англисӣ.

6. Машқи трансформатсионӣ (transformation drill)

Мақсад: Табиати тағйирдиҳии грамматика

Грамматика: Active ↔ Passive, Direct ↔ Reported speech

Фарҳанг: Сӯҳбатҳои ҳаррӯза дар муҳити фарҳанги тоҷикӣ

Мисол: Direct: "Come drink tea!"

→ Reported: She invited me to drink tea.

Active: People celebrate Navruz in March.

→ Passive: Navruz is celebrated in March.

Супориш: Табдили ҷумлаҳо дар асоси вазъиятҳои фарҳангӣ.

7. Машқи репродуктивӣ (reproductive drill)

Мақсад: Эҷоди ҷумлаҳо ё матн дар асоси қолабҳои омӯхташуда

Грамматика: Mix of tenses, conditionals, modals

Мисол: Describe a Tajik wedding using past tense and modals:

People must arrive early. The bride is usually brought in the afternoon. Music is played, and guests dance.

Супориш: Навиштани 5–7 ҷумла дар бораи ҷашни тӯйҳои миллии бо истифодаи грамматикаи омӯхташуда.

ЗАМИМАИ №8

НАМУНАҲОИ КОР БО МАТНҲО

Матни №1

Аз осори Саидахмади Зардон

Корҳоеро, ки модари Садриддин – Зеварой саришта мекард, каси дигар то ба ин ҳад нозук ва зебову дилфаро анҷом наметод. Барои модар соати бекорӣ вучуд надошт. Дар деҳаи Соктаре баробари корҳои дигари рӯзгор ба бофандагӣ машғул мегашт: карбос мебофт, қаламӣ монда, ба фарзандонаш ва худаш либос медӯзонд. Фарзандон аз матои хона мепӯшиданд. Модар бештарини умрашонро ба чархресӣ – ресмонресӣ, калова, зағӯта ва ночатайёркунӣ сипарӣ менамуд.

Дар аввалҳои тобистони соли 1306 ҳиҷрӣ (моҳҳои июни соли 1889) дар шаҳри Бухоро бемории вабо доман густард ва қариб тамоми хонаводаҳоро фаро гирифт. Садриддин модарашро бар сари майити тағояш – ба Маҳаллаи Боло бурд. Дар он ҷо бар андоми модар вабо расид ё ба марги бародараш бисёр сӯхт, ки беморӣ саҳт ёраш шуд. Садриддин модарро аз нав ба маркаб савор кард ва ба илоҷе назди падар овард. Дар хона падар ва бародарони хурдсол, ки яке нух ва дигаре чор сол дошт, ба бистари беморӣ афтада буданд. Хона беморхонаеро мемонд, ки дар он пизишк, бародари шафқат ва ҳам ягона дастёр танҳо Садриддин маҳсуб мешуд.

Дар хонаи ҳафтболоре, ки панҷ бемор қатор меҳобид, вай бо навбат ба ҳар кадом оби сард, оби ҷӯш ё ин ки шир медод, магасҳоро меронд. Гоҳе ки падар аз вабо вафот кард, модари Айнӣ ҳам хеле лоғару бемадор гашт ва тағояш ўро аз деҳаи Соктаре аз нав ба Маҳаллаи Боло – ба хонаи модарӣ бурд. Дар он ҷо Садриддини 11-сола хидмати фарзандиашро адо кард.

Пас аз солҳо ин лаҳзаро нависандаи бузурги тоҷик – Садриддин Айнӣ ба ёд оварда, дар асари безаволаш "Ёддоштҳо" навиштааст: "Вақте модарам дар бистари беморӣ лоғару бемадор буд, ман аз вай чашмонамро мегурезондам, то ашқамро набинад".

Хидматҳои камназири Садриддини навболиғ дар ҳаққи аҳли оила буд, ки модар, гоҳи назъи ҷон, ризоманду қонех аз фарзанд дуояш дод: "Ба ҳазор дарой, писарам..."

Дуои модар мустачоб шуд; номи устод Садриддин Айнӣ – Қаҳрамони Тоҷикистон дар таърихи миллати тоҷик бо асарҳои безавол ва хидматҳои шоистааш ҳазорсолаҳо зинда хоҳад монд.

Вазифа: Мӯҳтавои фарҳангмехвари матнро ба забони англисӣ нақл кунед.

Ҷавобҳои тахминии донишҷӯён:

This excerpt vividly reflects traditional Tajik cultural values, especially during times of hardship — in this case, during a cholera outbreak. Sadriddin's mother is portrayed as the ideal Tajik woman: hardworking, tireless, and self-reliant. She weaves fabric, sews clothes, and supports her household without rest — an image deeply rooted in Central Asian rural life, where women's labour is often undervalued elsewhere.

Meanwhile, 11-year-old Sadriddin takes on adult responsibilities, caring for his sick father and younger brothers. He becomes the only caregiver, managing the household like a field hospital. This level of maturity and sense of duty at such a young age may surprise readers from cultures where children are less involved in family crises.

A particularly touching moment is when Sadriddin avoids his mother's eyes so she won't see his tears — a gesture of emotional strength and respect. Later, as the mother approaches death, she blesses him with the traditional phrase: "May you prosper a thousandfold, my son." This blessing reflects a cultural belief in the spiritual power of a parent's words — something held sacred in many Eastern cultures.

This story is not only about personal struggle, but also a window into deep-rooted values such as family devotion, maternal sacrifice, the power of prayer, and the early assumption of responsibility — key elements of Tajik cultural identity.

Вазифа: Аз матн ба таври мушаххас ҳар як контексти байнифарҳанги дарёфт намоед ва онро ба забони англисӣ тарҷума кунед.

Ҷавобҳои тахминии донишҷӯён:

1. Нақши анъанавии зан дар ҷомеаи тоҷик: Модари Садриддин кори тоқатфарсои дастиро иҷро мекард (карбосбофӣ, либосдӯзӣ, ресмонресӣ), ки нишондиҳандаи фарҳанги меҳнати занон дар деҳоти Осиёи Марказӣ мебошад.

2. Муносибати оилавӣ ва эҳтиром ба калонсолон: Садриддин дар синни 11-солагӣ мисли шахси бузургсол бо ҷиддият ба беморон нигоҳ мекунад ва хидмати хона машғул мешавад. Ин далолат аз он медиҳад, ки ҷӣ гуна дар фарҳанги тоҷик фарзандон дар назди волидайн масъулият эҳсос мекунанд.

3. Анъанайи дуо ва баракати модар: Дуои модар дар лаҳзаи марг рамзи амиқи арзишҳои фарҳангӣ аст, ки насли навро бо эҳтиром ва баракат ҳамроҳӣ мекунад. Ин ба ғояҳои шарқии ризо ва дуои волидайн иртибот дорад.

4. Ғамхорӣ дар замони беморӣ: Саҳми фарзанд дар нигоҳубини аҳли хонаводаро метавон бо фарҳангҳои дигари ҷаҳон муқоиса кард, ки дар онҳо ин масъулият аксаран ба муассисаҳои тиббӣ супурда мешавад.

- The traditional role of women in Tajik society – Sadriddin’s mother performed exhausting manual labour (weaving fabric, sewing clothes, spinning thread), which reflects the work-oriented and self-sufficient nature of women in rural Central Asia.

- Family relationships and respect for elders – At the age of 11, Sadriddin took on adult responsibilities, seriously caring for the sick and managing the household, demonstrating how deeply children in Tajik culture are expected to feel responsibility toward their families.

- The tradition of blessings and maternal prayers – A mother’s blessing at the moment of death symbolizes the deep-rooted cultural values that

accompany the next generation with honor and spiritual strength. This reflects Eastern ideals of parental consent and blessing.

- Care during illness – The home becomes a makeshift hospital, and the child takes on the role of caregiver. This can be contrasted with many other cultures where such responsibilities are typically entrusted to medical institutions.

Матни №2

Аз маҷаллаи “Маорифи Тоҷикистон”

Ҳенрии Моссе дар чашни бознишастагияш дар донишгоҳи Сурбании Фаронса, дар робита ба адабиёти форсӣ чунин гуфтааст: “Ман умрамро вақфи адабиёти форсӣ кардам ва барои ин ки Шумо, устодон ва равшанфикрони ҷаҳонро бишносонам, ки ин адабиёти аҷиб чист, чорае надорам ҷуз ин ки ба муқоиса бипардозам ва бигӯям, ки адабиёти форсӣ бар чор сутуни асосӣ устувор аст: Фирдавсӣ, Саъдӣ, Ҳофиз ва Мавлоно...

Фирдавсӣ ҳамсанг ва ҳамтои Ҳомери юнонӣ аст ва бартар аз ӯ... Саъдӣ Анатоли Франси файласуфро ба ёди мо меорад ва донотар аз ӯ.. Ҳофиз бо Гётеи олмонӣ қобили қиёс аст, ки ӯ худро шогирди Ҳофиз ва зинда ба насиме, ки аз ҷаҳони ӯ худро ба машомаш расида мешуморад... Аммо Мавлоно... Дар ҷаҳон ҳеҷ чехраеро наёфтам, ки битавонам Мавлоноро ба ӯ ташбеҳ кунам, ӯ ягона аст ва ягона боқӣ хоҳадмонд.”

Вазифа: Аз матн ҳар як контексти байнифарҳангиро дарёфт намоед ва онро ба забони англисӣ тарҷума кунед.

Ҷавобҳои тахминии донишҷӯён:

1. Эҳтиром ба фарҳанги мо аз ҷониби намояндаи фарҳанги ғарбӣ. Ҳенрии Моссе – донишманди фаронсавӣ – дар чашни бознишастагии худ, ки воқеан шахси донишманд аст, ба адабиёти форсӣ арҷ мегузорад. Ин нишон медиҳад, ки фарҳанг метавонад аз марзҳо гузашта, иртиботи амиқи зеҳнӣ ва эҳсосиро эҷод кунад.
2. Муқоисаи адабиётҳо ҳамчун воситаи фаҳмиши байнифарҳангӣ. Барои фаҳмондани бузургии адабиёти форсӣ ба шунавандагони ғарбӣ, ӯ

намояндагони онро бо симоҳои шинохтаи адабиёти Аврупо муқоиса мекунад: Фирдавсӣ бо Ҳомер, Саъдӣ бо Анатол Франс, Ҳофиз бо Гёте, Мавлоно ҳамчун як зоти беназир.

Ин намунаи он, ки муқоисаи адабиётҳо ва шахсиятҳо яке аз воситаҳои муҳими муоширати байнифарҳангӣ мебошад.

3. Пайванди зеҳнӣ ва эҳсосии фарҳангҳо. Моссе натавонанд муқоиса мекунад, балки эҳсосоти шахсии худро ибраз менамояд (масалан: "Ман дар ҷаҳон касеро наёфтам, ки Мавлоноро ба ӯ ташбеҳ диҳам"), ки ин ишора ба эҳтироми комил ва робитаи маънавии амиқ бо фарҳанги дигар аст.

- Recognition of a foreign culture by a Western intellectual. Henri Massé, a French scholar, uses his retirement speech — a highly personal and national event — to express deep respect for Persian literature. This shows how culture can transcend borders and foster deep intellectual and emotional connections.

- Comparative literary framing as an intercultural bridge. To explain the richness of Persian literature to a Western audience, Massé uses analogies with well-known Western figures: Ferdowsi with Homer, Saadi with Anatole France, Hafez with Goethe, and Rumi as incomparable. This shows how comparative analysis helps bridge cultural understanding and provides relatable entry points.

- Emotional and intellectual intercultural connection. Massé goes beyond comparison; he shares personal admiration and even spiritual resonance — for example, saying there is no one in the world he can compare to Rumi. This reflects not just academic appreciation, but deep intercultural empathy.